

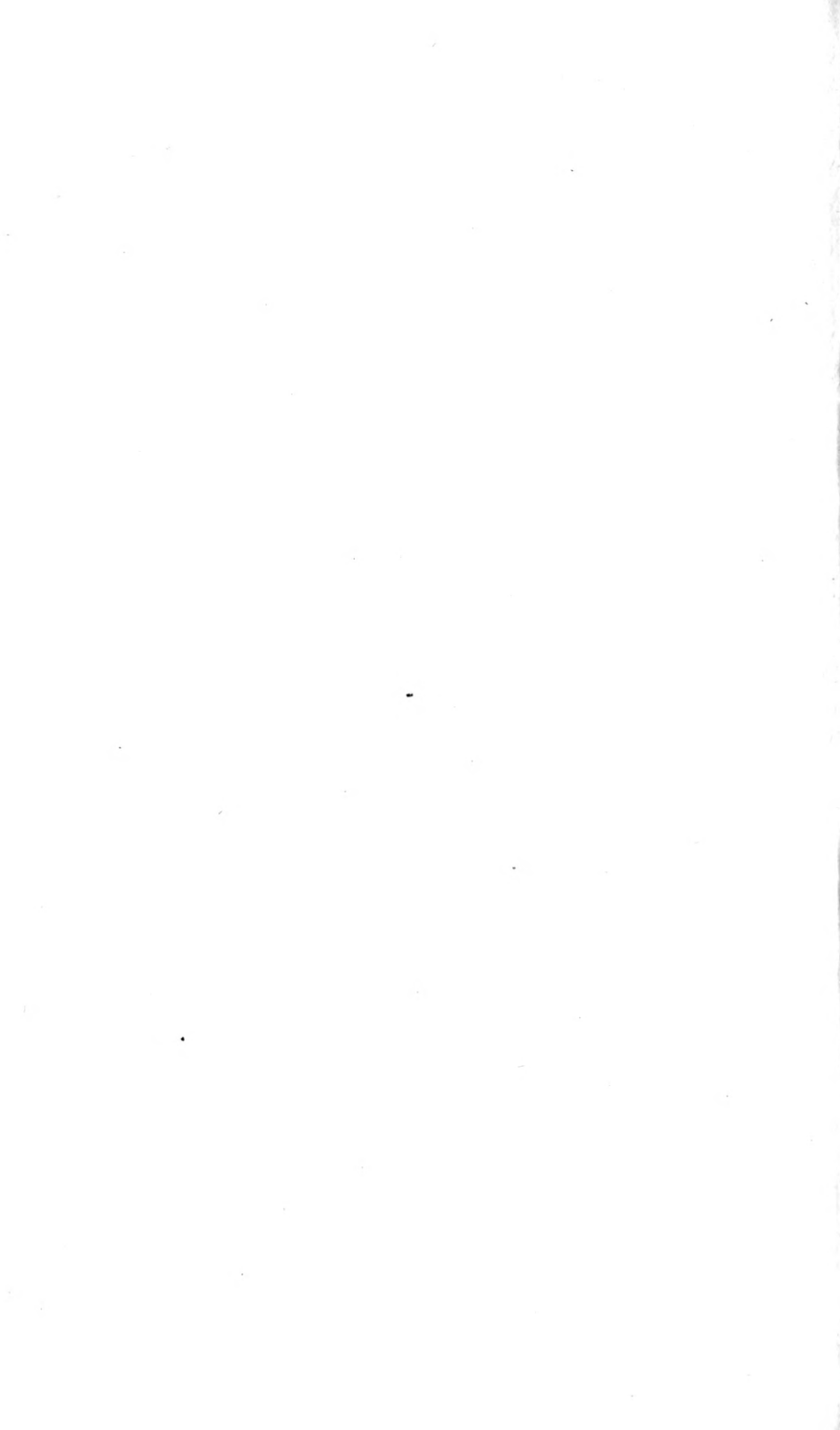
3 1761 04940967 5

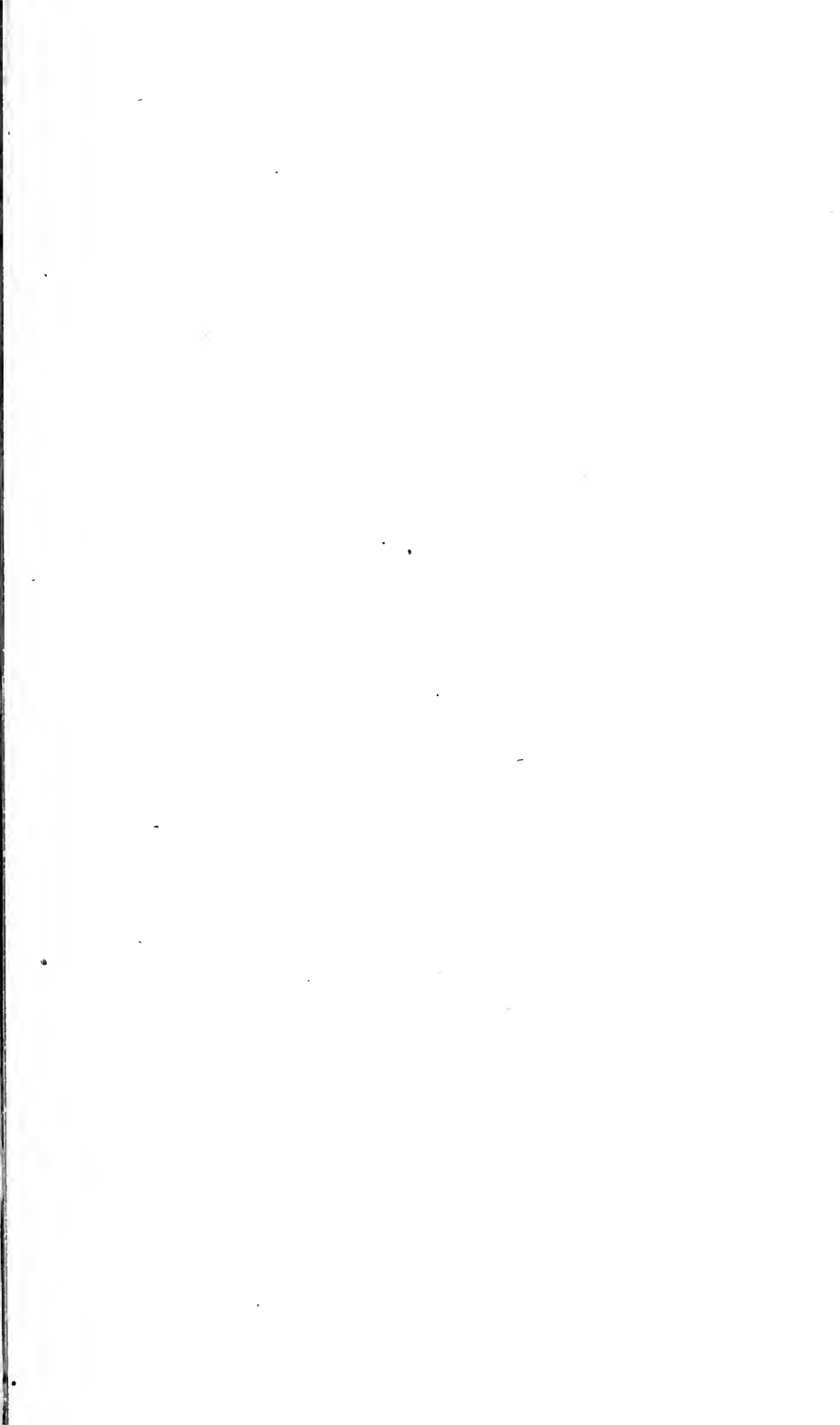

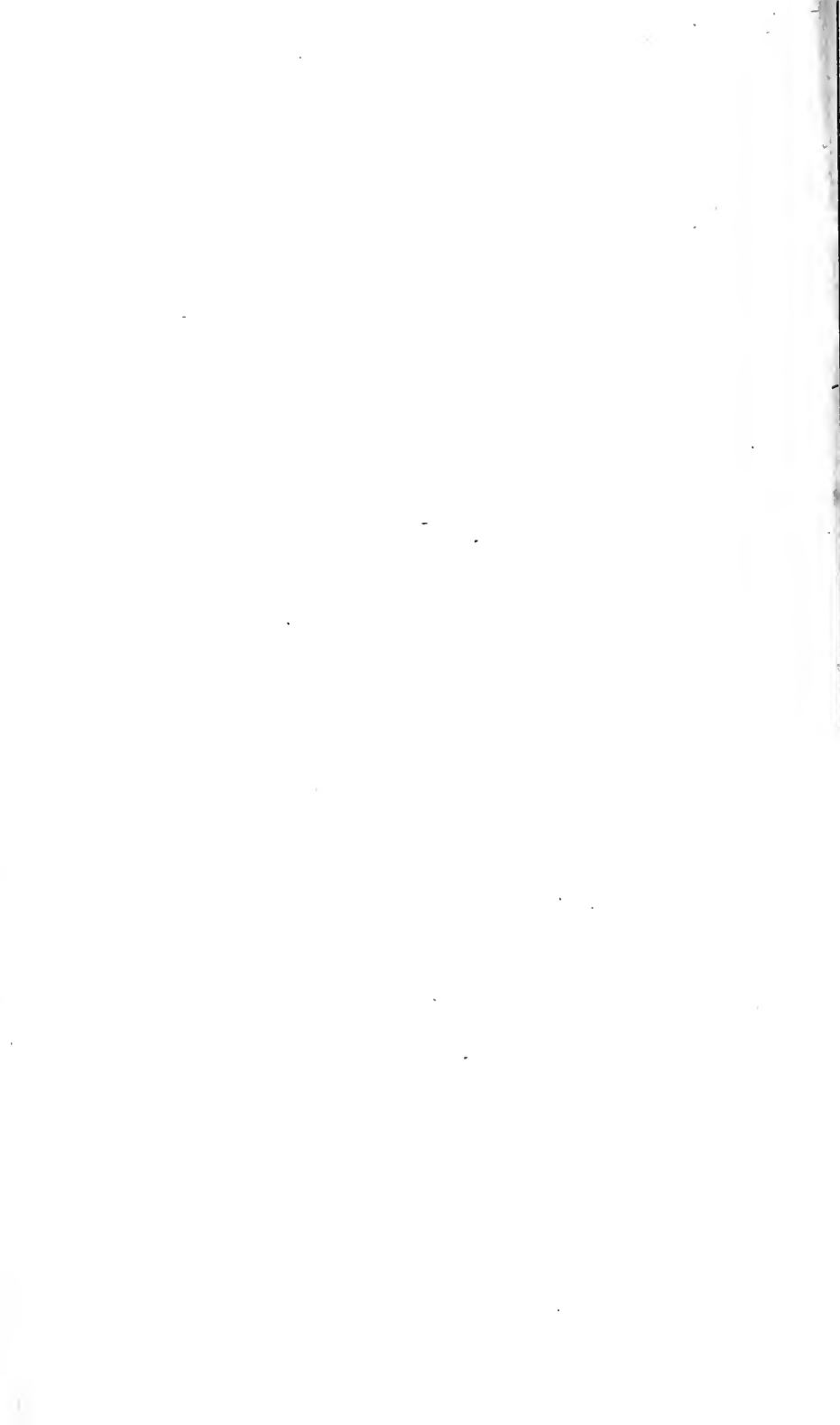
Presented to the
LIBRARY of the
UNIVERSITY OF TORONTO
by the
INSTITUTE FOR
CHRISTIAN STUDIES

INSTITUTE FOR CHRISTIAN STUDIES
DISCARD
TORONTO, ONTARIO, CANADA

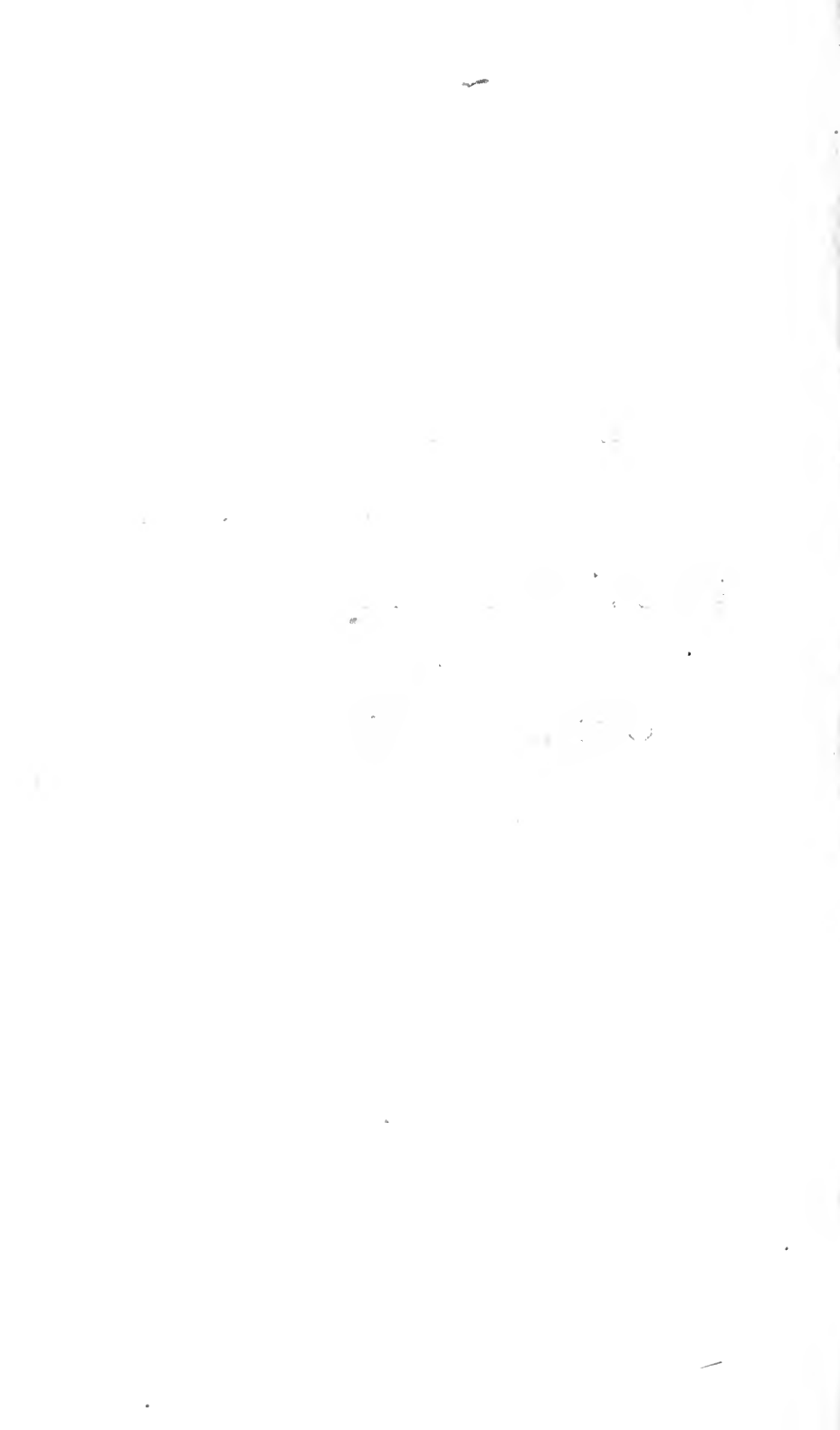
F
143
.H3
v.15

A L G E M E E N E
K E R K E L I J K E
G E S C H I E D E N I S,
D E R
C H R I S T E N E N.

A L G E M E E N E
K E R K E L I J K E
G E S C H I E D E N I S ,

D E R

C H R I S T E N E N ,

D O O R

I J S B R A N D V A N H A M E L S V E L D .

V I J F T I E N D E D E E L .

M E T P L A A T E N .

*

T E H A A R L E M B I J
F R A N Ç O I S B O H N ,
M D C C C V I I .

I N H O U D

VAN HET

VIJFTIENDE DEEL.

V I J F D E B O E K.

Bevattende het vijfde tijdperk; van den tijd der kruistogten, of het Pauschap van GREGORIUS VII, in de elfde eeuw, tot de Kerkhervorming in het begin der zestiende eeuw.

E E R S T E H O O F D S T U K.

Korte Schets der Wereldgebeurtenissen in dit
Tijdvak. Bladz. 1.

T W E E D E H O O F D S T U K.

Toestand der zeden. Staat der geleerdheid,
kunsten en wetenschappen. 41.

DER-

D E R D E H O O F D S T U K .

Uitbreiding van het Christendom. Onder
de Muhammedanen. Kruisvaarten. Ridder-
ordens. Bekeering van Heidensche Volken.
Pogingen, om de Jooden te bekeeren. Bladz. 257.

KERKELIJKE GESCHIEDENIS.

V I J F D E B O E K.

BEVATTENDE HET VIJFDE TYDPERK; VAN DEN
TIJD DER KRUISTOGTEN, OF HET PAUSSCHAP
VAN GREGORIUS VII, IN DE ELFDE EEUW,
TOT DE KERKHERVORMING IN HET BE-
GIN DER ZESTIENDE EEUW.

E E R S T E H O O F D S T U K.

Korte Schets der Wereldgebeurtenissen in dit Tijdvak.

Het Duitſche Keizerrijk had in het begin van dit
Tijdperk, aan het hoofd den Keizer HENDRIK IV,
uit den *Frankiſchen* Stam, die in het jaar 1056
nog een kind, niet meer dan zes jaren oud, zijn
Vader HENDRIK III was opgevolgd (*). De re-
gering van HENDRIK was van langen duur, tot in
het jaar 1106, maar vol onrust, door zijne twisten
met den Paus GREGORIUS VII, welke twisten ter
naauwernood in het jaar 1122 onder HENDRIK V
een einde namen.

V
BOEK
I
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.
Staat van
Duitsch-
land on-
der HEN-
DRIK IV

Na

(*) Zie *Deel XIII. Bladz. 4.*

XV. DEEL.

A

V Na HENDRIK V, in wien het *Frankische* Stam-
 huis eindigde, beklom een Hertog van *Saxen*, LO-
 THARIUS, de *Tweede* van dien naam, den Keizer-
 na C. G. lijken troon, op welken hij zich echter met geweld
 Jaar 1073. van wapenen moest handhaven. Naardien hij zon-
 der kinderen overleed, verkozen de *Duitschers* in
 tot 1517. het jaar 1136 KOENRAAD III, uit het Adelijk *Zwa-*
 en V. Kei- bish geslacht van *Hohenstauffen*, tot Keizer, in
 zers uit den Fran- bish geflacht van *Hohenstauffen*, tot Keizer, in
 kischen wien's tijd de verdeeldheden tusfchen de *Gibellinen*,
 Stam. gelijk de aanhangers des Keizers, en de *Welfen*, of de
 Keizers uit den *Saksen* en *Beyerschen*, gelijk 's Keizers tegenftrevers
 Zwabi- genoemd werden, een begin namen. Deze Keizer
 fchen deed in perfoon eenen kruistogt naar het Oosten,
 Stam. van waar hij, zonder iet wezenlijks verrigt te heb-
 KOEN- ben, terug keerde, en in het jaar 1152 overleed.
 RAAD III. Zijn opvolger was FREDERIK I, met den bij-
 FREDERIK naam AENOBARBUS, of BARBAROSSA, *Roodbaard*,
 L. een dapper en ondernemend Vorst, en een voor-
 ftander der wetenfchappen en kunften. Om een
 einde, indien mogelijk, van de binnenlandfche on-
 lusten in *Duitschland* te maken, herftelde hij HEN-
 DRIK, den *Leeuw* bijgenaamd, in zijn Vaderlijk
 Hertogdom *Beyeren*, en fchonk aan HENDRIK van
Oofterryk, het landfchap van dien naam met den
 titel van Hertogdom, in het jaar 1156. Hij was
 tot vijfmalen toe genoodzaakt, krijgftogten naar *Ita-*
lië te doen, om daar zijn gezag tegen de Pausen
 en hunnen aanhang te handhaven, zonder zijn oog-
 merk ten vollen te kunnen bereiken. In den hoo-
 gen ouderdom van bijna 70 jaren, trok hij naar het
 Oosten op eene kruisvaart, en ftierf op dezelve in
 het

het jaar 1190, aan eene verkoudheid, welke hij zich, door het baden in eene rivier, op den hals gehaald had.

V
BOEK
I

Hoofdst.

na C. G.

Jaar 1073.

tot 4517.

Zijn Zoon HENDRIK VI volgde den Vader op, deze bragt, door zijn huwelijk met KONSTANTIA, Dochter van ROGIER, Koning van *Sicilië*, dat Eiland aan zijn huis, maar als hij in het jaar 1197, niet zonder vermoeden van vergif, overleed, enkel eenen Zoon, FREDERIK, een kind van vier jaren, nalatende, gingen *Rome* en verscheidene landschappen, door de staatkunde der Paufen, voor altijd voor het *Duitsche* Keizerrijk verloren.

HENDRIK
VI.

Zelfs was *Duitschland* inwendig verdeeld, alzoo de meeste Vorsten FILIPS, Broeder van HENDRIK VI, verkoren, terwijl anderen, voornamelijk de Bisschoppen en Abten, OTTO IV, Zoon van HENDRIK *den Leeuw*, als Keizer erkenden, waar uit een burgerkrijg ontstond, die volkomen tien jaren, met verwoesting van landen en steden, duurde; toen FILIPS in het jaar 1203 vermoord werd, waar na OTTO IV alleen regeerde; maar als deze ondernam, de regten des Keizers op de *Italiaansche* landen te doen gelden, werd hij door den Paus in den ban gedaan, en door deszelfs bewerking, FREDERIK II, Zoon van HENDRIK VI, tegen hem verkoren, die hem ook, bij zijne dood, in het jaar 1218 opvolgde.

FILIPS en
OTTO IV.

Deze FREDERIK II was een Vorst, die met moed en beleid regeerde, en vele begaafdheden bezat, een bevorderaar der geleerdheid, en een voorstander van verdraagzaamheid in het godsdienstige; maar die

FREDERIK
II.

V onophoudelijk te worstelen had met de heerszucht der Pausen, welke hem door menigvuldige oorlogen het leven verdrietig maakten, en zelfs zijnen Zoon na C. G. HENDRIK tegen den Vader ophitsten. FREDERIK Jaar 1073. tot 1517. verdedigde zich moedig, niet alleen met de wapenen, maar ook in geschriften, waar toe hij bijzonder zich van de geleerdheid van PETRUS *de Vineis*, eenen zijner Staatsdienaren, bediende; in zijnen tijd begon men in *Duitschland* van de *Duitsche* taal in staatsstukken gebruik te maken.

Hanse-verbond. Dewijl, door de menigvuldige oorlogen, de euvelmoed der edelen in *Duitschland* zoo hoog gerezen, en de verwarringen, in weerwil van FREDERIKS pogingen, om de rust en veiligheid door het oprigten van een *Hofgerigt* te verzekeren, zoo zeer toegenomen waren, dat bijzondere Edellieden uit hunne Sloten en Kasteelen, als openbare Roovers, alles onveilig maakten, sloten onder FREDERIKS regering in het jaar 1241 de steden *Lubek* en *Hamburg* een verbond, tot bescherming van hunnen koophandel, hetwelk de grondslag was der *Duitsche Hanse*, of het verbond van koophandel, hetwelk, door de toetreding van meer koopsteden in en buiten *Duitschland*, eerlang zelfs voor Koningen ontzagbaar werd.

ROEN-RAAD IV. Met de regering van KOENRAAD IV, Zoon van FREDERIK II, die in het jaar 1254 eindigde, nam de *Zyabische* Stam der Keizeren tevens een einde; en werd gevolgd door éene regeringloosheid of *Tuschenrijk* van meer dan 20 jaren, vol wanorden en aanhoudende burgeroorlogen; gedurende dezen tijd werd wel de een en ander, WILLEM, Graaf van *Hol-*

Holland, RICHARD, Graaf van *Cornwallis*, ALFON-
 sus, Koning van *Kastilië*, tot Keizer verkoren,
 maar zij waren, of te zwak, of afwezig, en dus
 buiten staat, om de onrusten te betcugelen en de
 rust te herstellen.

V
 BOEK
 I
 Hoofdst.
 na C. G.
 Jaar 1073.
 tot 1517.

Eindelijk verkozen de Keurvorsten RUDOLF, den
 eersten van dien naam, Graaf van *Habsburg*, gele-
 gen in het Canton *Bern*, in het toenmalige *Burgon-*
dische Rijk, tot Keizer, in het jaar 1273. Deze
 Vorst, bij wijsheid en dapperheid, waar door hij
 beroemd was, eerlijkheid en regtvaardigheid voe-
 gende, had het geluk, gedurende zijne regering
 van 18 jaren, de rust, orde en veiligheid, in
Duitschland te herstellen. Door het schenken van
Oostenryk en de *Zwabische* Landen aan zijne Zonen
 ALBERT en RUDOLF, leide hij den grond tot de
 grootheid van het Huis van *Oostenryk*, hetwelk van
 hem afstamt. Doch, geen' lust hebbende, om zich
 aan het herwinnen van *Italië* te wagen, ging het
 gezag der Keizeren in dat land genoegzaam te grond.

RUDOLF
 van Habs-
 burg.

Na zijn overlijden in het jaar 1291, ontstond op
 nieuw een Tusschenrijk voor negen maanden, tot
 dat de Keurvorsten ADOLF, Graaf van *Nasfau*, ver-
 koren, wien zij echter, misnoegd over zijne onder-
 nemingen, om zich zelve te verrijken, weder af-
 zetteden, en ALBERT, Hertog van *Oostenryk*, Zoon
 van RUDOLF I, in zijne plaats stelden. Dewijl
 ADOLF zich met het zwaard op den troon hand-
 haafde, ontstond 'er een felle burgerkrijg, welke in
 het jaar 1298 een einde nam, toen ADOLF in eenen
 veldslag sneuvelde.

ADOLF
 von Nas-
 fau.

V ALBERT bleef dus alleen meester van het bewind ,
 BOEK maar maakte zich door zijne heersch- en hebzucht vele
 I vijanden ; hij verloor *Zwitserland* , hetwelk zich ,
 Hoofdst. na C. G. de dwingelandij zijner Stadhouderen moede , in vrij-
 Jaar 1073. heid stelde , en een gemeenebest werd ; na tien jaren
 tot 1517. geregeerd te hebben , werd hij in het jaar 1308 door
 ALBERT zijn Broeders Zoon , JOANNES , Hertog van *Zwabem* ,
 van Oos- vermoord.
 tenryk.

HENDRIK VII, een Graaf van *Luxemburg* , die
 VII van hem opvolgde , was een Vorst van loffelijke hoeda-
 van Luxem- nigheden ; het gelukte hem , zijnen Zoon JOANNES
 burg. tot Koning van *Bohemen* te maken . In het tweede
 jaar zijner regering ondernam hij eenen *Romertogt* ,
 of togt naar *Italië* , naar welk land in 50 jaren geen
Duitsch Keizer had omgezien ; ook bragt hij *Lom-*
bardyë onder zijn gebied , en liet zich te *Rome* kro-
 nen , wanneer hem de dood onverziens in het jaar
 1313 wegrukte . Zijn dood werd , volgens een vrij
 algemeen gerucht , aan eenen *Dominikaner* Monnik
 te last gelegd , die den Keizer , bij het genieten van
 het Heilig Avondmaal , eene vergiftigde *Hostie* zal
 hebben toegediend , hoewel de Orde der Dominika-
 nen , 33 jaren daar na , door 's Keizers Zoon van de-
 ze beschuldiging is vrijgesproken .

LODEWYK Hoe het zij , de dood van dezen Keizer gaf we-
 van Beye- der aanleiding tot eenen burgerkrijg ; alzoo een deel
 ren. der Keurvorsten , LODEWYK , Hertog van *Beyeren* ,
 en een ander deel FREDERIK , Hertog van *Oostenryk*
 verkoos . Deze oorlog eindigde wel in het jaar
 1322 , door het gevangen nemen van FREDERIK , en
 de edelmoedigheid van LODEWYK , maar de Pausen

voeren voort meer dan dertig jaren lang den vrede van *Duitschland* te stooren, en LODEWYK aanhoudend mededingers naar het Rijk te verwekken, en onder dezen in het jaar 1346 KAREL, Zoon van den Koning van *Bohemen*. LODEWYK handhaafde zich standvastig en moedig tegen alle deze ondernemingen, tot aan zijne dood in het jaar 1347.

V
BOEK
I
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Onder zijne regering sloten de *Duitsche* Keurvorsten, de Koning van *Bohemen* uitgezonderd, in het jaar 1338 hunne eerste *Keurvereeniging*, waar bij zij zich verbonden, de waardigheid en regten van het Keizerrijk tegen ieder een, wie hij ook ware, te verdedigen, en tevens verklaarden, dat de Keizerlijke hoogheid en magt alleen van God afhankelijk zij, en dat een door hen verkoren Keizer van ieder een erkend moest worden, zonder dat de goedkeuring of toestemming van den Paus daar toe vereischt werd.

Doch KAREL IV, die LODEWYK opvolgde, was KAREL IV te zeer aan den Paus verplicht, dan dat men van hem eene rondborstige handhaving van zoodanige besluiten verwachten kon. Hij werd wel in het jaar 1354 te *Rome* gekroond, doch niet dan onder de voorwaarde, dat hij denzelfden dag deze stad verlaten moest. Het belangrijkste, hetwelk hij voor *Duitschland* verrigtte, was, het tot stand brengen eener gewigtige grondwet voor het Rijk, gemeenlijk de *Gouden Bulle* genoemd, naar het nederhangend gouden zegel, waar mede zij voorzien was. In dezelve werden de regten der Keurvorsten, toenmaals de Aartsbischoppen van *Mentz*, *Trier* en

V *Keulen*, de Koning van *Bohemen*, de *Palts-Graaf*
 BOEK 1 aan den *Rhyn*, de Hertog van *Saksen* en de
 Hoofdst. 1 Markgraaf van *Brandenburg*, bevestigd, 'er wer-
 na C. G. den ook eenige schikkingen gemaakt, om aan de
 Jaar 1073. vijandelikheden tusfchen bijzondere Edellieden palen
 tot 1517. te stellen; doch van de onafhankelijkheid des *Duit-*
fchen Rijks werd te minder gesproken, omdat de
 Keizer zelve 'sPausen gunst zocht, ten einde zijn
 ZOON WENZEL of WENCESLAUS tot zijn' opvolger
 te doen verkiezen. Door dezen Keizer werd de eer-
 ste Duitfche *Univerfiteit* of Hoogeschool geficht in
Praag, de hoofdstad van zijn Koningrijk *Bohemen*,
 welk Rijk hij steeds boven *Duitschland* bevoorregt-
 te. Uit dezen hoofde noemde Keizer MAXIMILI-
 AAN naderhand hem den Stiefvader van *Duitsch-*
land. Hij overleed in het jaar 1378.

WENZEL
 of WEN-
 CESLAUS.

Zijn bovengemelde ZOON WENZEL of WENCES-
 LAUS bezat het Rijk 22 jaren. De gefchiedenis
 fpreekt zeer ongunftig van hem. De waarheid is,
 dat hem eene mengeling van goede en kwade hoe-
 danigheden eigen was, en dat hij, tot den wijn ge-
 negen, vele dwaze daden verrigtte. Voornamelijk
 echter geraakte hij bij de *Duitschers* in haat, om-
 dat hij, even als zijn Vader, zijn Erfkoningrijk
Bohemen boven *Duitschland* ftelde; ook joeg hij
 den Paus tegen zich in het harnas, toen hij met
 den Koning van *Frankryk* in onderhandeling trad,
 om de beide Pausen, welke thans de Kerk verdeel-
 den, af te zetten. Het gevolg van het een en an-
 der was, dat de Rijksvorsten hem in het jaar 1400
 de Keizerlijke waardigheid onwaardig verklaarden,

en

en ROBERT of RUPERT, ook RUPRECHT, Keurvorst van den *Paltz*, in zijne plaats verkoren.

Deze deed wel in het volgende jaar eenen togt naar *Italië*, maar keerde, zonder het Keizerlijk gezag aldaar te hebben kunnen herstellen, naar *Duitschland* terug. Ook ontstonden 'er nieuwe onlusten in *Duitschland*, welke RUPERT, die in het jaar 1410 overleed, niet in staat was, bij te leggen.

Zijn opvolger was SIGISMUND, Koning van *Hongaryen*, en Keurvorst van *Brandenburg*, jonger Broeder van den afgezetten WENCESLAUS. Deze een arbeidzaam Vorst, en met ijver voor het algemeen welzijn bezielde, beriep eene Kerkvergadering te *Constans*, op welke de scheuring in de Kerk, door het afzetten van drie Tegenpausen, en het verkiezen van eenen nieuwen Paus, geheeld, maar te gelijk tegen het woord van eer en gegeven vrijgeleide, JOANNES HUS en deszelfs leerling HIËRONYMUS van *Praag*, ten vure veroordeeld, en als Kettters, voor 's Keizers oogen, verbrand werden; waar van het gevolg was, de oorlog met de *Hussieren*, aanhangers van HUS, in *Bohemen*, welke met veel bloedstorting en verwoestingen gepaard ging, zoodat SIGISMUND nauwelijks een jaar voor zijn overlijden, in het jaar 1437, weder in het gerust bezit van dat Koningrijk geraakte.

SIGISMUND had tot zijnen opvolger ALBERT II, Hertog van *Oostenryk*, die met zijne eenigste Dochter ELIZABETH getrouwd was; met hem kwam het Huis van *Habsburg-Oostenryk* weder op den troon des Keizerrijks, welken het onafgebroken 300 jaren

V
BOEK
I
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

ROBERT
of RU-
PERT.
SIGIS-
MUND.

V bezeten heeft, tot het met KAREL VI in de laatst-
 BOEK verloperne XVIIIde eeuw, wat de mannelijke linie
 I betreft, is uitgestorven. Deze ALBERT was een
 Hoofdst. na C. G. Vorst van uitmuntende begaafdheden, van wien
 Jaar 1073. men de herstelling der rust en het welzijn van
 tot 1517. *Duitschland* mogt verwachten, indien niet een on-
 tijdsige dood hem, reeds in het tweede jaar zijner re-
 gering, in het jaar 1439 had weggerukt.

FREDERIK Daartegen bezat FREDERIK III, zijn Neef, die
 III. hem opvolgde, naauwelijks eenige bekwaamheid,
 om een land, zoo als *Duitschland* toen was, te re-
 geren, gelijk hij dan ook in den langen tijd van 54
 jaren, die hij geregeerd heeft, niets belangrijks heeft
 tot stand gebragt. In zijn tijd werd het *Grieksche*
 Keizerrijk vernietigd, en *Konstantinopolen*, in het
 jaar 1453, door de *Turken* bemagtigd; ook begon-
 nen zij toen invallen in *Duitschland* te doen, zon-
 der dat daartegen behoorlijke middelen van verdedi-
 ging ter hand werden genomen. Ook stegen de
 buitensporigheden van het vuistregt den hoogsten
 trap; hetwelk aanleiding gaf tot het oprigten van
 het *Zwabische Verbond*, in het jaar 1488, waar bij
 de Vorsten, Rijkssteden en Edelen zich verbonden,
 om alle roofkasteelen te verwoesten, en alle ge-
 schillen voortaan niet door de wapenen, maar door
 een ten dien einde benoemd Gerechtshof te laten be-
 flissen. Maar in één opzigt was FREDERIK III ge-
 lukkig, in het vergrooten van zijn Huis. Door het
 huwelijk van zijnen Zoon MAXIMILIAAN, met MA-
 RIA, eenige Erfdochter van KAREL den Stouten,
 Hertog van *Burgondien*, kwamen de *Nederlanden*
 aan

aan *Oostenryk*, alhoewel daar uit die geweldige oorlogen met *Frankryk* aanleiding namen, welke tot in onze tijden zijn voortgezet.

FREDERIK III overleed in het jaar 1493, en werd door zijnen Zoon MAXIMILIAAN I, die reeds voor zeven jaren tot *Roomsch Koning* benoemd was, opgevolgd, eenen Vorst van goede en edele gezindheid, die veel heeft toegebracht, om de ruwe zeden der *Duitschers* te verzachten en te verbeteren. Eéne zijner eerste verrigtingen was de geheele afschaffing van het oude vuistregt, en de afkondiging van eenen algemeenen Landsvrede. Hij slichtte het *Rijkskamergericht*, door hetwelk alle bijzondere verschillen tuschen Vorsten, Stenden en steden des Rijks beoordeeld en beslist moesten worden; het Rijk werd in tien *Kreitsen* verdeeld, en daar bij bepaald, hoe veel elk der Vorsten tot een Rijksleger in geval van oorlog zou opbrengen, ook werd het *Postwezen* in het Rijk ingevoerd. Zelve een vriend der geleerdheid en wetenschappen, zag hij die, onder zijne regering, herleven; ook beleefde hij den aanvang der Kerkhervorming, naar welke hij zelve verlangde, waar door hij eens op den inval kwam, om de Keizerlijke waardigheid neder te leggen, en zich zelve tot Paus te doen verkiezen, ten einde de gewenschte verbetering tot stand te kunnen brengen.

Italië, in hetwelk *Rome*, de eigenlijke Hoofdstad van den *Roomsch-Duitschen* Keizer, reeds vroeger aan de magt der Pausen onderworpen was, van welke de *Romeinen* zelve zich somtijds zochten te be-

V
BOEK
I
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.
MAXIMI-
LIAAN I.

Toestand
van Italië.

be-

V
BOEK
I
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

bevrijden, maar vergeefs, *Italië* werd, gedurende dit Tijdperk, meer en meer aan de Keizers onttrokken, en al het gezag dezer Vorsten bestond, sedert de XIIIde eeuw, in dit land alleen daar in, dat zij zich te *Rome* door den Paus lieten kronen; hoe veel oorlogen ook sommige Keizers voerden, om *Italië* weder in hunne magt te krijgen, zij konden 'er geen en vasten voet in vestigen. De in *Duitschland* in de XIIIde eeuw ontstane partijen van *Gibellinen* en *Welfen*, of *Keizerlijken* en *Pausgezinden*, vervulden dit schoone land, inzonderheid *Lombardyen*, met krijg en verwoesting; in *Oppertië* ontstonden, behalve andere, inzonderheid twee vermaarde Gemeenebesten, die allengs zeer magtige zeemogendheden werden, dat van *Venetien* en dat van *Genua*; en een afstammeling der *Normannische* Vorsten, ROGIER, vereenigde het geheele *Beneden-Italië* met het Eiland *Sicilië*, en dwong den Paus hem als Koning der *beide Sicilien* te erkennen, schoon hij vervolgens als Leenman aan denzelfden den eed deed, en zijne zijde tegen het gezag der Keizeren stiftde. Zijn Rijk kwam wel naderhand aan het *Zwabisch-Keizerlijke* Stamhuis; maar door de Staatkunde der Pausen maakte een Fransch Vorst, KAREL van *Anjou*, zich van dit Rijk meester, in welks bezitting hij zich, door den dood der beide jonge Prinsen, KONRADYN en FREDERIK van *Oostenryk*, zocht te bevestigen; doch in het jaar 1282 verloor hij het Eiland *Sicilië* weder door den moord der *Franschen*, bekend onder den naam van de *Siciliaansche Vesper*.

In

In het jaar 1395 werd JOAN GALEAZZO, uit den Huize *Visconti*, tot Hertog van *Milaan* gemaakt; en nadat het Huis van *Visconti* was uitgestorven, werd het door het Huis *Sforza* opgevolgd, tot dat de *Franschen* het veroverden, waar na het een twistappel tusschen hen en de *Duitsche* Keizers werd. Ook werd AMADEUS VIII Graaf van *Savoyë* in het jaar 1416 door Keizer SIGISMUND tot Hertog verheven. — In Middel-*Italië* was *Florence* een aanzienlijk gemeenebest, alwaar het Huis *Medicis* of *Medici* grooten invloed had, uit hetwelk COSMUS MEDICIS zich verdienstelijk maakte, en den naam van *Vader des Vaderlands* verwierf. Zijn Kleinzoon LAURENTIUS, die tot het jaar 1492 regeerde, was inzonderheid een voorstander der geleerden, die de *Grieksche* vlugtelingen milde-lijk onderhield. Voorts handhaafden de Pau-*fen*, die eenen geruimen tijd te *Avignon* hun verblijf hadden gehad, zich, nadat MARTINUS V in het jaar 1417 weder het eenigst Opperhoofd der Westersche Kerk geworden was, in het gebied van *Rome*, en den Kerkelijken Staat. Menigvuldig waren de oorlogen in de XIV en XVde eeuw in *Italië*, over *Napels* en *Sicilië*, en tusschen de *Venetianen* en *Genuezen* enz., welke hier te beschrijven ons buiten ons bestek zou afleiden.

V
BOEK
I
Hoofdst.
na C. G.
Jaari 1073.
tot 1517

De *Franschen* ondernamen op het einde der XIde eeuw, den eersten der kruistogten of heilige oorlogen, waar in zij vele menschen, geld en andere voordeelen verloren, maar in beschaafdheid van zeden, aardrijkskunde en scheepvaart en andere we-

Staat van
Frankryk

ten-

V
BOEK
I
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 15:7.

tenfchappen wonnen. Dit gebeurde onder de regering van FILIPS I, die in het jaar 1108 door zijn Zoon LODEWYK VI of *den Dikken* werd opgevolgd. Daar de Grooten des Rijks, die zich *Pares* of *Pairs* noemden, omdat niemand den anderen iet wilde toegeven, de magt der Koningen tot hier toe zeer bepaald hadden gehouden, leide deze Vorst zich toe, om het gezag der Koningen uit te breiden, waar toe hem zijn wijze Staatsdienaar SUGER ijverig de hand bood, dien hij daarom *den Vader des Vaderlands* noemde. Zijn Zoon LODEWYK VII, die 43 jaren van het jaar 1137 tot 1180 regeerde, is meest vermaard door een kruisvaart, welke geheel vruchteloos afliep. Zijn Zoon FILIPS AUGUSTUS was een ondernemend en fchrandder Vorst, die het Koninglijk gezag verhief, en aan de Engelschen een aanzienlijk deel van hunne Landen in *Frankryk* ontnam. Hij had, in het jaar 1223, LODEWYK VIII zijnen Zoon tot opvolger, die niet langer dan drie jaren regeerde, hebbende al dien tijd den oorlog voortgezet tegen de onschuldige *Waldenzen* en *Albigenzen*, tegen welke de Paus eenen kruistogt had laten prediken

LODEWIJK
IX de
Heilige.

Zijn Zoon en opvolger LODEWYK IX was een godvruchtig Vorst, die met wijsheid, liefde tot gerechtigheid en goedheid regeerde, maar de verkeerde begrippen van godsvrucht, aan zijn' tijd eigen, deden hem overhellen tot bijgeloovigheid, welke hem twee kruistogten deed ondernemen, in den eersten werd hij door de Arabieren gevangen, en op den tweeden met een groot gedeelte van zijn leger door

door eene pestziekte weggerukt, in het jaar 1270.

Hij werd door zijnen Zoon *FILIPS III, de Stoute* bijgenaamd, opgevolgd, die na eene regering van 15 jaren in het jaar 1285 overleed.

Zijn Zoon *FILIPS IV de Schoone*, een werkzaam Vorst, gaf aan den Burgerstand eene plaats onder de Rijksstanden, en verzette zich moedig tegen de heerschzucht der Pausen, doch naderhand met den Paus zamenspannende, roeide hij de magtige en rijke Orde der *Tempeitieren* uit, waar bij vele wreedheden gepleegd werden.

De drie volgende Koningen *LODEWYK X Huttin*, of *de Twistzuchtige*; *FILIPS V de Lange*, en *KAREL IV de Schoone*, regeerden slechts weinige jaren; met den laaften eindigde de regt nederdalende linie der nakomelingen van *HUGO CAPET*, en de kroon van *Frankryk* ging over in het Huis van *Valois*.

FILIPS VI was de eerste Koning van *Frankryk*, uit het Huis van *Valois*. De aanspraak, welke de Koning van *Engeland*, *EDUARD III*, bij deze gelegenheid op de kroon van *Frankryk* maakte, bragt meer dan éenen oorlog te wege tusfchen de beide volken; de *Engelfchen* maakten zich meester van *Calais*, welke stad zij lange jaren hebben behouden. Maar daartegen gelukte het aan *FILIPS*, het Graaffchap *Burgondië*, of het *Daufinè*, aan zijne kroon te hechten, zijnde hem hetzelfde afgeftaan door den laaften bezitter *HUMBERT*, onder voorwaarde, dat altijd de oudfte Zoon des Konings van *Frankryk*, als Graaf van dit Landfchap, den naam van *Daufin* zou dragen.

V
BOEK
I
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073
tot 1517.

FILIPS III
de Stoute.
FILIPS IV
de Schoone.

Einde der
regering
van het
Huis van
CAPET.

FILIPS VI
van *Valois*

Zijn

V
BOEK I
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Zijn Zoon JOANNES *de Goede*, die zijnen Vader in het jaar 1350 was opgevolgd, werd door den Engelschen Prins EDUARD, *de Zwarte Prins* genaemd, geflagen en gevangen naar *Engeland* gevoerd, en moest aan de *Engelschen* een groot deel van *Frankryk* afstaan.

JOANNES
deGoede.
KAREL V.
de Wijze.

Zijn Zoon en opvolger KAREL V *de Wijze*, wist het echter door staatkundige handelingen en listen zoo ver te brengen, dat de *Engelschen* bijna alles, wat zij veroverd hadden, weder verloren, behalven de stad *Calais*.

KAREL VI.

Doch onder KAREL VI, zijnen Zoon, die in eene krankzinnigheid verviel, welke hem tot zijne dood bijbleef, heroverden de *Engelschen*, ondersteund door den Hertog van *Burgondië*, alles, en bragten het zoo ver, dat 'er in het jaar 1420 een verdrag werd getroffen, volgens hetwelk hun Koning HENDRIK V, na de dood van Koning KAREL, als deszelfs opvolger in het *Fransche* Rijk zou erkend worden.

KAREL VII

Korten tijd daar na nam de kans weder eene geheel strijdige wending; en KAREL VII, Zoon van den krankzinnigen KAREL, kwam door zijne standvastigheid en goed geluk alles te boven; zijnde de moed der *Franschen* opgewekt door een boerenmeisje, JEANNE D'ARC, gemeenlijk *de Maagd van Orleans* geheten, die in het jaar 1429 eene Goddelijke verschijning voorwendende, zich aan het hoofd der benden stelde, en vele stoute ondernemingen bijwoonde; en bij zijn overlijden in het jaar 1461 had KAREL geheel *Frankryk*, *Calais* uitgezonderd, weder

der onder zijne heerschappij, waarom men hem den
 titel van den *Zeeghafligen* gegeven heeft. Hij was
 onder de Koningen van *Frankryk* de eerste, die
 bestendig eene *geoefende staande krijgsmagt* onder-
 hield, en die zonder bewilliging der Staten nieuwe
 belastingen uitschreef.

V
 BOEK
 I
 Hoofdst.
 na C. G.
 Jaar 1073.
 tot 1517.

LODEWYK XI was een Vorst van wreedten en ge-
 veinsden gemoeds-aard, die den grondslag gelegd
 heeft tot de onbepaalde magt der *Fransche* Konin-
 gen, waar toe hem alle, zelfs de oneerlijkste midde-
 len, ten dienst moesten staan; deze leide ook de
Posterijen in zijn land aan, en voerde eene strenge
 Burgerlijke regering in.

LODEWYK
 XI.

Zijn Zoon KAREL VIII daartegen was een goed-
 aardig Vorst. Deze veroverde en verloor even
 schielijk het Koningrijk van *Napels*, maar hechte
 daartegen het Hertogdom *Bretagne* voor altijd aan
Frankryk.

KAREL
 VIII.

Na de dood van KAREL VIII, beklom zijn Broe-
 der LODEWYK XII, Hertog van *Orleans*, den troon,
 die insgelijks verscheidene oorlogen in *Italië* ge-
 voerd, maar zich nog grooter roem verworven
 heeft, door zijne zachte en weldadige regering, zoo
 dat men hem daarom *den Vader van zijn Volk*
 noemde.

LODEWYK
 XII.

De laatste Koning van *Frankryk* in dit Tijdperk,
 FRANCOIS I, Neef van LODEWYK XII, scheen juist
 geschikt, om den voorspoed van dat Rijk den top
 te voeren; de *Franschen* hebben hem daarom *den*
Grooten, maar ook, wegens zijne bescherming en
 aanmoediging der wetenschappen, met nog schooner

FRANCOIS

V tijtel: *den Vader der Wetenschappen* genoemd. Zij-
 BOEK ne regering nam eenen aanvang met het jaar 1517.
 I In *Spanje* breidden zich de Christen Koningrijken
 Hoofdst. in het laatste Tijdvak daar geflicht, in het tegen-
 na C. G. woordige van tijd tot tijd verder uit, tot dat de
 Jaar 1073. woordige van tijd tot tijd verder uit, tot dat de
 tot 1517. heerschappij der *Arabieren* in dat land geheel vernietigd werd. ALFONSUS VI, Zoon van FERDINAND *den Grooten*, ontnam hun in het jaar 1085 *Toledo*, en voegde het bij *Kastilië*; *Cordova* werd in het jaar 1236 bemagtigd door FERDINAND III, of *den Heiligen*, benevens *Sevilla*, *Kadix* en andere plaatsen. Zijn Zoon ALFONSUS X, ook *de Wijze* bijgenaamd, die in het jaar 1257 ook tot *Duitschen* Keizer gekoren was, maar om deze waardigheid te handhaven gene moeite deed, vermeersterde het *Arabisch* Koningrijk *Murcia*. ALFONSUS de *Overwinnaar*, Koning van *Arragon*, *Saragossa* in het jaar 1118 veroverd hebbende, maakte die stad tot zijne Hoofdstad. Op deze wijze hadden de *Arabieren* in het begin der XIVde eeuw niet veel meer in *Spanje* overig dan het Koningrijk *Granada*. In de laatste helft der XVde eeuw waren de overige Landfchappen onder de magt van FERDINAND en ISABELLA vereenigd, en nu viel eindelijk ook het Rijk van *Granada*, na eenen tienjarigen oorlog, in het jaar 1492, aan deze beide Koningen in handen, die, door hunnen ijver voor de uitbreiding van het Christen geloof, en de gedwongene bekeering van velen hunner nieuwe onderdanen, voor zich en hunne opvolgers den tijtel van *Katholijke* of *Regtzinnige* van den Paus bekwamen.

Reeds

Reeds sedert de XIVde eeuw waren de *Ka-*
sarische Eilanden ontdekt, en eene bezitting van
 het Rijk van *Kastilien* geworden. Doch in het-
 zelfde jaar, in hetwelk *Granada* veroverd werd,
 werd eene veel gewigtiger ontdekking gedaan, te
 weten, van *Amerika*, door den *Genuees*
 TOFFEL COLUMBUS; het door hem ontdekte land
 kreeg vervolgens dezen naam *Amerika* naar AME-
 RIGO VESPUCCI van *Florence*; ook heeft men het
 den naam van *Westindien* gegeven. Op eene on-
 menschelijke wijze misbruikten de Spanjaarden deze
 belangrijke ontdekking tot voldoening van hunne
 goudzucht, vermoordende vele honderd duizenden
 der ongelukkige inwoners, en de overigen tot
 slaven en lastbeesten vernederende. Vervolgens
 maakte FERDINAND zich door list en geweld in het
 jaar 1505 meester van het Koninkrijk der *beide Si-*
cilien; in het jaar 1509 van eenige zeeplaatfen op
 de kust van *Afrika*, en eindelijk ontnam hij den
 Koning van *Navarre*, in het jaar 1512, onder een
 nietig voorwendfel, de helft van zijn Rijk, te we-
 ten, *Opper-Navarre*, van de grenzen van *Arragon*
 tot het *Pyreneesche* gebergte. Dus grondvestte hij
 de grootheid der Spaansche Monarchie, geholpen
 door zijnen Staatsdienaar, den Kardinaal XIMENES,
 en zelfs door zijne Gemalin ISABELLA, doch veelal
 door middelen, welke de eerlijkheid niet kon billij-
 ken; en zonder dat de geestvermogens der Spaan-
 sche Natie tot iet anders dan tot rijkdom en verove-
 ringen werden opgewekt. In het jaar 1516 werd
 KAREL Koning van *Spanje*, die zich als Keizer

V
 BOEK
 I
 Hoofdst
 na C. G
 jaar 1073.
 tot 1517.
 CHRIS-
 Ontdek-
 king van
 Amerika
 doorCHR.
 COLUM-
 BUS.

V van *Duitschland* onder den naam van KAREL V
 BOEK zoo beroemd gemaakt heeft.
 I
 Hoofdst. Op hetzelfde Half-eiland, welks grootste gedeel-
 na C. G. te door *Spanje* beflagen wordt, werd in de XIIde
 Jaar 1073. eeuw het Rijk van *Portugal* gesticht, bevattende
 tot 1517. genoegzaam het oude *Lusitanië*, en hebbende zij-
 Portugal. nen nieuwen naam naar de haven bij *Cale*, *Portus*
Cale of *Porto Cale*. De Koningen van *Kastilien*
 hadden dit land reeds in het midden der XIde eeuw
 aan de *Arabieren* ontnomen, en ALFONSUS VI ver-
 klaarde in het jaar 1095 zijnen bloedverwant HEN-
 DRIK van *Burgondien* tot *Graaf* van *Portugal*,
 wiens Zoon ALFONSUS in het jaar 1139 bij gele-
 genheid eener groote overwinning op de Arabieren
 als Koning werd uitgeroepen. Hij vermeersterde ook
Lisboa of *Lisfabon*, maar moest aan den Paus voor
 de bevestiging van den Koninglijken titel eene jaar-
 lijksche schatting in goud beloven. Zijn Zoon
 SANCHO of SANCTIUS, de *Bevolker van zijn Rijk*
 genoemd, vergrootte hetzelfde door de bemagtiging
 van het Koningrijk *Algarve* of *Algarbie*, binnen
 welke grenzen *Portugal* sedert in *Europa* gebleven
 is. DIONYSIUS de *Regtvaardige*, die van het jaar
 1279 tot 1325 regeerde, wordt geprezen als een
 uitmuntend Vorst, die niet alleen de gerechtigheid
 handhaafde, maar ook aan zijne onderdanen liefde
 voor den landbouw, scheepvaart en koophandel in-
 boezemde, en de wetenschappen begunstigde. Ko-
 ning JOANNES *goeder gedachtenis*, die in het jaar
 1383 den troon beklom, slichtte de rust en orde
 in zijn Rijk, door *Lisfabon* tot den bestendigen
 Ko-

Koninklijken Zetel te maken; deze bragt in *Afrika Ceuta* onder zijne magt, en breidde de fcheepvaart der *Portugezen* ongemeen uit, welke zijn Zoon HENDRIK op allerhande wijze aanmoedigde. Na het jaar 1418 drongen de *Portugezen* ver voorbij het voorgebergte *Non*, in het Noorderdeel van *Afrika* door; en ontdekten onder anderen het Eiland *Madera*; en na het jaar 1433, toen deze Koning ftierf, een groot deel van het vaste land van *Afrika*; het *Groene Voorgebergte*, (*Cabo Verde*,) en de Eilanden voor hetzelfde, als ook de *Azorifche* Eilanden. Toen JOANNES II de regering in het jaar 1481 aanvaard had, vestigden de *Portugezen* zich op de kust van *Guinea*, voeren onder de *Linie* door, kwamen in het Koninkrijk *Congo*, en ontdekten eindelijk op den zuidelijkften uitboek van *Afrika*, om het naderhand zoogenoemde *Voorgebergte* of *Kaap de Goede Hoop*, eenen nieuwen en korteren weg ter zee naar *Oostindien*, welken VASCO DE GAMA in het jaar 1498 het eerst bezeilde. Vervolgens maakten de *Portugezen* in *Oostindien* groote veroveringen, zoodat de *Oostindifche* handel uit de handen der *Venetianen* in de hunne overging, waar door hunne zeemagt en rijkdommen meer en meer toenamen. Zij misten wel de ontdekking van *Amerika*, welke hun aangeboden was, maar geraakten evenwel in het jaar 1500 in het bezit van een der grootfte en rijkfte landen van hetzelfde, namelijk *Brafiliën*. De wijze regering van Koning EMANUEL, van het jaar 1495 tot 1521, welke de *gouden eeuw van Portugal* genoemd wordt, hielp alle deze ontdekkingen

V
BOEK
I
Hoofdf.
na C. G.
jaar 1073.
tot 157.

V en voordeelen begunstigen, ondersteunen, ten nutte
 BOEX maken en vergrooten.

I
 Hoofdst. In *Engeland* regeerde Hertog WILLEM de Verover-
 na C. G. raar uit *Normandië*, dit door hem veroverde Rijk
 Jaar 1073. tot het jaar 1087. Omtrent het midden der XIIde
 tot 1517. eeuw kwam de kroon aan HENDRIK II, Zoon van
 Staat van eenen Graaf van *Anjou*, die eene Erfprinsesse uit het
 Engeland *Normannische* Huis van WILLEM den Veroveraar in
 huwelijk had, waar door de *Engelschen* aanzienlijke
 bezittingen in *Frankryk* verkregen; ook bemagtigde
 HENDRIK II in het jaar 1171 het Eiland *Ierland*.
 HENDRIKS Zoon RICHARD was krijgszuchtig, en
 kwam in het jaar 1199 in eenen oorlog met *Frank-*
ryk om het leven. Zijn Broeder JOAN, die hem
 opvolgde, verloor door zijne eigene schuld, bijna
 alle de bezittingen in *Frankryk*, behalve *Guyenne*.
 Hij geraakte ook met den Paus in twist, die zijn
 Rijk aan den Koning van *Frankryk* aanbood, zoo-
 dat JOAN hetzelfde alleen door de laagste vernedering
 voor den Paus behield; ook had hij de liefde en
 achting zijner onderdanen al voor lang verloren.
 De Geestelijkheid en de Adel persten hem in het
 jaar 1215 het *groot Charter* of den *grooten Vrij-*
heidsbrief af, door welken voor de gerechtigheid,
 den eigendom, burgervrijheid en andere voorregten
 der *Engelschen* zoo gezorgd werd, dat deze zich
 nog steeds op denzelfen beroepen. De regering van
 HENDRIK III, die langer dan 50 jaren duurde, was
 voor de *Engelschen* drukkende, dewijl deze Koning
 met den Paus zamenspande, om zijne onderdanen
 te plunderen, maar daartegen kreeg in het jaar 1265
 de

de groote Volksvergadering, het *Parlement* ge-
 naamd, haar volle beslag, en werd onder de rege-
 ring van EDUARD I in het jaar 1295 algemeen, ver-
 deelende zich federt in twee huizen, het *Hooger-*
huis, bestaande uit de vergadering der Bischoppen
 en van den Hoogen Adel, en het *Lagerhuis* in de
 Afgevaardigden der Graaffchappen of Provintien,
 steden en vlekken. Deze Koning, die tot het jaar
 1307 leefde, veroverde in het jaar 1284 het Prins-
 dom *Wallis*; ook onderwierp hij het Koninkrijk
Schotland aan zich, en wordt geroemd wegens zijne
 strenge handhaving der wetten, waarom men hem
 ook den naam van den *Engelschen* JUSTINIANUS
 gegeven heeft.

V
 BOEK
 I
 Hoofdst.
 na C. G.
 Jaar 1073.
 tot 1517.

De lange regering van zijnen Kleinzoon EDUARD
 III van 50 jaren, beginnende met het jaar 1327,
 was schitterend in voorbijgaanden krijsroem. Hij
 maakte aanspraak op de kroon van *Frankryk*, en
 onderwierp zich een groot gedeelte van dat Rijk,
 voornamelijk, nadat zijn Zoon EDUARD, de *Zwarte*
Prins genoemd, in het jaar 1356 eenen Koning van
Frankryk zelven gevangen had gekregen. Doch al-
 les ging nog onder deze zelfde regering weder ver-
 loren. Duurzamer waren zijne verdiensten bij de
 Natie zelve, aan welke hij den vrede binnens lands
 verzekerde, onder zoo vele buitenlandsche oorlogen,
 ook bevestigde hij de regtmatige vrijheden der En-
 gelschen, en bevorderde hunne wollen manufak-
 turen, die voor hun zoo gewigtig waren. Onder
 HENDRIK V werden de *Engelschen* federt het jaar
 1415 andermaal meester van een groot deel van

V *Frankryk*, en HENDRIK werd zelfs in het jaar 1420
 BOEK aldaar als opvolger van den troon erkend, maar
 I deze hoop, maar ook door verscheidene zamenloo-
 Hoofdst. alzoó hij twee jaren daar na stierf, ging niet alleen
 na C. G. deze hoop, maar ook door verscheidene zamenloo-
 Jaar 1073. pendende oorzaken, alle de *Franfche* landen, behalve
 tot 1517. *Calais*, verloren. Daartegen vielen de Engelschen
 in eenen burgeroorlog, die dertig jaren duurde, en
 de oorlog der *witte* en *roode Roos* genoemd wordt;
 aan welke eindelijk HENDRIK VII in het jaar 1485
 een einde maakte, en den Partijgeest uitdelgde,
 terwijl hij zelve onbepaald doch tot voordeel des
 lands regeerde, alzoó hij alle pogingen aanwendde,
 om de zeevaart en den koophandel aan te moedi-
 gen; men heeft hem den eernaam van den *Engel-*
fchen SALOMO gegeven. Hij werd in het jaar 1509
 opgevolgd door zijnen Zoon HENDRIK VIII, die
 met meer schittering dan ware grootheid regeerde,
 en in verstand ver beneden zijn Vader was.

Schot-
land.

EDUARD I, Koning van *Engeland*, had wel in
 het jaar 1295 den toenmaligen Koning van *Schot-*
land gevangen, en genoodzaakt, om hem zijn Rijk
 af te staan, evenwel vond de Zoon van den onge-
 lukkigen Vorst, ROBERT BRUCE, middel, om zich
 weder in het vaderlijk Rijk te vestigen, in het jaar
 1323, en niettegenstaande deszelfs Zoon DAVID
 BRUCE in het jaar 1346 insgelijks den Engelschen
 in handen viel, en eerst na verloop van elf jaren
 zijne vrijheid wederkreeg, bleef nochtans *Schotland*
 een afzonderlijk en onafhankelijk Koningrijk; in
 hetwelk in het jaar 1371 het Huis STUART op den
 troon raakte, hetwelk echter gestadig met binnen-
 land-

landfche onlusten, verwekt door den Adel en de Geestelijkheid, te worstelen had, en zich naauwelijks daartegen en tegen de Engelfchen kon staande houden.

Langzaam vorderden de *Noordsche* Volken gedurende dit Tijdperk in befchaving van zeden, maar bleven, naar hunnen ouden aard, steeds krijgshaftig. Inzonderheid werd *Denemarken* ten opzigt der befchaving veel verhinderd door aanhoudende binnenlandfche onlusten en oorlogen. WALDEMAR I, die van het jaar 1157 tot 1182 regeerde, maakte wel vele veroveringen in de *Wendifche* landen, welke thans *Mekkelemburg* en *Pommeren* heeten, waarom hij zich *Koning der Wenden* noemde; ook vermeersterde zijn Zoon KNUT VI, die in het jaar 1202 overleed, een deel van *Holftein*, het *Lauenburgfche*, *Lubek*, en zijn Broeder WALDEMAR II *Hamburg* enz., maar deze laatstgemelde Vorst werd van eenen *Duitschen* Graaf in het jaar 1223 gevangen genomen, waar op na zijne dood in het jaar 1241 het *Deenfche* Rijk honderd jaren lang in vreeselijke verwarring geraakte; ERICH VI, die in het jaar 1319 uit het leven fcheidde, deed wel alle poging, om het kwaad te doen ophouden, door eene nieuwe wetgeving, en het aanmoedigen van geleerdheid, maar kon zijn doel niet bereiken, en zijn Zoon CHRISTOFFEL II werd door twee Graven van *Holftein*, die zijn Rijk genoegzaam verdeeld hadden, zoodanig beperkt, dat hij naauwelijks iet meer dan den naam van Koning behield, en na zijn dood in het jaar 1340 had *Denemarken* zeven jaren lang

V
BOEK
I
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Staat der
Noord-
fche Ko-
ningrij-
ken. De-
nemarken

V geen' Koning. Maar WALDENAR III had het ge-
 BOEK luk, de rust te herstellen, en het gezag der wetten
 I weder te vestigen,

Hoofdst. na C. G. Toen deze Vorst in het jaar 1375 overleed, werd
 Jaar 1073- hij opgevolgd door OLAV, Zoon van zijne Dochter
 tot 1517. MARGARETHA, getrouwd met den Koning van *Noor-*

Noorwe- *wegen*. OLAV, nog maar een kind van tien jaren,
 gen met erfde in het jaar 1380 ook het Rijk van *Noorwegen*
 Dene van zijnen Vader, welk Rijk sedert met *Denemar-*
 marken *ken* verbonden gebleven is.
 vereenigd

MARGA- Dewijl OLAV reeds in het jaar 1387 overleed,
 RETHA aanvaardde zijne Moeder MARGARETHA de regering
 Koningin der beide Koningrijken van *Denemarken* en *Noor-*
 der drie *wegen*, waar bij zij, in het volgende jaar, ook
 Noord- *Zweden* voegde; hier op deed zij in het jaar 1397
 sche Rij- te *Calmar* eene altijddurende vereeniging der drie
 ken. Noordsche Koningrijken vaststellen, volgens welke
 deze, onder eenen gemeenschappelijken Koning, elk
 zijne eigene wetten en regten bezitten, maar allen
 dezelfde voorregten genieten zouden. MARGARETHA
 handhaafde zich in het bezit dezer Rijken tot hare
 dood in het jaar 1412. Maar haar opvolger,
 ERICH, haar Zusters Zoon, Hertog van *Pommeren*,
eerste Koning van het Noorden, werd in het jaar
 1439 door de *Zweden* afgezet, en de vereeniging
 van *Colmar* geraakte aan het wankelen, omdat de
Zweden meer en meer voelden, dat de *Denen* zich
 eene meerderheid aanmatigden, welke zij niet dulden
 konden. ERICHS Zusters Zoon, CHRISTOFFEL,
 een Hertog van *Beyeren*, was de eenigste zooge-
 noemde *Unickoning*, wien ook de *Zweden* tot zijn
 dood

dood in het jaar 1448 toe, gehoorzaamheid bewezen. — Vervolgens kwam CHRISTIAAN I, Graaf van *Oldenburg* en *Delmenhorst*, aan de regering, in wiens Huis de Rijken van *Denemarken* en *Noorwegen* federt gebleven zijn; maar de *Zweden*, die dan eens eigene Koningen uit hun midden verkozen, dan eens aan zekere Opperhoofden het gebied toebetrouwden, verzetten zich van toen af tegen de regering der *Deensche* Vorsten; schoon CHRISTIAAN II in het jaar 1520 de vereeniging der drie *Noordsche* Koningrijken nog eenmaal, doch slechts voor drie jaren, tot stand bragt.

In het begin van dit Tijdperk had *Noorwegen* zijne eigene Koningen, die den ouden roem der *Noormannen* ter zee bleven handhaven. MAGNUS III, of de Dappere, kwam, in eene onderneming, om *Ierland* te vermeesteren, om het leven, waar na de verdeeldheid zijner Zonen eene langdurige bron van verwarringen was; in het jaar 1184 verhieft zich SUFFERER door zijne dapperheid op den troon, en leide zich toe, om de zeden van zijn volk te verbeteren. HAKON VI, die tot het jaar 1263 regeerde, herstelde eindelijk de binnenlandsche rust volkomen, door een streng verbod, dat niemand, op eigen gezag, de dood van eenen bloedverwant zou mogen wreeken. Zijn Zoon MAGNUS VII moest wel, in het jaar 1266, het Eiland *Man* en de *Hebridische* Eilanden aan *Schotland* afftaan, maar verwierf zich daartegen bij zijne onderdanen den roemrijken titel van Verbeteraar der wetten.

Bij de *Zweden* werd het Christendom eerst in het Zweden.
mid-

V
BOEK
I
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V midden der XIIde eeuw volkomen meester van het Heidendom, hetwelk zich tot hier toe nog gehandhaafd had; omtrent dien tijd werden de *Zweden* en *Gothen* onder eenen Koning ERICH VII vereenigd; wiens voorzaat ERICH de *Heilige* een begin gemaakt had met *Finland* te veroveren, alwaar hij de stad *Abo* stichtte. In dezelfde eeuw kwam het magtige Huis der *Folkunger* op den troon, welks hoofd BIRGER, in naam van zijnen heel jongen Zoon, Koning WALDEMAR, tot het jaar 1266 regeerde, en zich bij zijn vaderland door het handhaven van het regt welverdiend maakte. Hij stichtte de stad *Stokholm*, die naderhand de Hoofdstad des Rijks geworden is. Zijn jongste Zoon MAGNUS zorgde insgelijks voor de inwendige rust, en deed veel, om zijne onderdanen te beschaven, ook veroverde hij een gedeelte van *Lapland*. — In het jaar 1320 verloor hun Koning BIRGER zijn Rijk in een algemeen oproer, om het vermoorden van zijnen Broeder. — Zijn Broeders Zoon MAGNUS werd in het jaar 1363 afgezet; zoo als ook deszelfs Zusters Zoon ALBERT, te voren Hertog van *Mekelenburg*, waar na de *Zweden* in het jaar 1388, zoo als wij reeds gezegd hebben, MARGARETHA, die men de *SEMIRAMIS van het Noorden* genoemd heeft, voor hunne Koningin erkenden; doch vervolgens herhaalde keeren beproefden, zich van de *Deensche* Vorsten weder los te maken en te ontslaan.

Rusland. Nog veel minder dan de *Noordsche* Rijken vorderde *Rusland*, gedurende dit Tijdperk, in beschaafdheid. Daar dit uitgestrekte land sedert de
ver-

verdeeling van hetzelfde onder de Zonen van WLA-
 DIMIR *den Grooten*, door gedurige oorlogen der
Grootvorsten van deze bijzondere gedeelten, inwendig
 verzwakt was, werd het van het jaar 1236 af lig-
 telijk onderworpen aan de *Mogollen* en derzelver
Khan of *Chan* van *Kaptschak*, tot dat omtrent het
 jaar 1362 DEMETRIUS III zich van derzelver over-
 heersching ontsloeg, en zich op den troon hand-
 haafde, hebbende de stad *Moskau* of *Moskwa*, die
 in het jaar 1147 gesticht was, tot zijne Hofstad.
 Onder zijne opvolgers verloren de *Rusfen* echter
 verscheidene Provintien van het Rijk; ook ontston-
 den onder hen in het einde der XIVde eeuw de
Kofakken. — Eindelijk wierp IWAN WASILJEWITSCH
 in het jaar 1462 alle overblijffelen van afhankelijk-
 heid aan de *Mogollen* geheel af, en veroverde het
 Koningrijk *Kasan*. — Zijn Zoon WASILEI IWANO-
 WITSCH, die van 1505 tot 1535 regeerde, ontnam
 aan de *Polen Smolensko*, en breidde zijn gebied tot
 boven *Archangel* uit.

Het Koningrijk *Polen*, hoe zeer zijne onafhanke-
 lijkheid gelukkig verdedigende, leed echter van tijd
 tot tijd insgelijks veel van inlandfche verwarringen,
 door welke de voortgang der beschaafdheid steeds
 gestremd werd. De menigvuldige oorlogen, welke
 BOLESLAW II *de Stouten*, van het jaar 1170 af met de
Hongaren, *Rusfen* en andere naburige Volken voer-
 de, verbasterden zijne onderdanen zoodanig, dat
 wetten en zedelijkheid bijna niets geacht werden.
 Zijne opvolgers voerden weder enkel den naam van
Hertogen; na de dood van BOLESLAW III, in het
 jaar

V
 BOEK
 I
 Hoofdst.
 na C. G.
 Jaar 1073-
 tot 1517.

V
BOEK
I
Hoofdst.
na C G.
Jaar 1073.
tot 1517.

jaar 1138, werden zijne landen onder zijne Zonen verdeeld, en daar door gelegenheid gegeven tot gedurige binnenlandsche oorlogen. In het jaar 1241 drongen de *Mogollen* ook in *Polen*, en verdreven deszelfs Hertogen; in het jaar 1295 nam PRZEMYSZL of PREMISLAUS, met bewilliging van den Paus, den titel van Koning weder aan, maar werd kort daarna vermoord. In zijne plaats verkoren de *Polen* WLADISLAW, dien zij *Lokistek*, of den *man van eene el lang* noemden, omdat hij zoo klein van persoon was, doch ook dezen zetten zij in het jaar 1300 weder af, en droegen hunne kroon op aan WENZEL of WENCESLAUS, Koning van *Bohemen*, die tot hun genoegen tot aan zijne dood in het jaar 1305 toe regeerde, wanneer hij stierf. Hij voerde onder hen het gebruik van zijn *Boheemsch* gemunt geld in, daar zij te voren van gemunt geld geen gebruik gemaakt hadden. — KASIMIR, die van het jaar 1333 tot 1370 regeerde, verdiende den naam van *den Grooten*. Hij schonk aan de *Polen* het eerst een *geschreven Wetboek*; handhaafde met strenge onpartijdigheid het regt, en strafte de misdaden ook in lieden van rang; beschermde het landvolk tegen de mishandelingen van den Adel, en gaf aan het Rijk bemuurde steden; ook leide hij den grondslag tot de Hoogeschool van *Cracau*, en reisde zelfs naar *Pruisfen*, om daar van den Grootmeester der Duitfche Orde een voorbeeld van goede regering te leeren kennen. In 1382 trouwde JAGELLO, Groot-hertog van *Litthauwen*, het Christendom aangenomen hebbende, met HEDWIG, Dochter van den Koning

ning *LODEWYK*, die ook Koning van *Hongaryen* was, en vereenigde zijn Groothertogdom met *Polen*. Zijn oudste Zoon, *ULADISLAUS III*, werd in het jaar 1440 ook Koning van *Hongaryen*, maar verloor, vier jaren daar na, het leven in eenen veldslag tegen de *Turken*. Zijn Broeder *KASIMIR III* was gelukkiger, en bragt het Hertogdom *Masovie*, en de *westelijke helft* van *Pruisfen* aan zijn Rijk, zoodat de Duitfche Ridder-orde zich slechts met een gedeelte van *Pruisfen* moest vergenoegen. Onder Koning *ALEXANDER*, die in het jaar 1506 stierf, werden *Polen* en *Litthauwen* volkomen met mal-kanderen vereenigd. Maar de regering van *SIGISMUND I*, van het jaar 1506 tot 1548, opende eerst groote en gelukkige verwachtingen voor de *Poolsche* Natie zeive, die ook voor een gedeelte in den volgenden tijd vervuld zijn geworden.

V
BOEK
I
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Sedert de Xde eeuw waren op de grenzen van *Polen* de *Pruisfen* bekend geworden, een *Heidensch* Volk van oorlogzughtigen en geheel ruwen aard. De veroveringen, welke de *Polen* in de Xde eeuw in hun land maakten, tergden hen om verwoestende invallen in *Polen* te doen. Hier door werd *CONRAAD* Hertog van *Masovien* genoodzaakt naar vreemde hulp om te zien. Deze Vorst noodigde tusschen de jaren 1226 en 1230 de *Duitfche Ridders*, of zoogenoemde *Kruisheeren*, eene Ridderorde bij gelegenheid der kruistogten in *Palestina* opgerigt, maar welke thans haar verblijf in *Italië* had, om de *Pruisfen* te beoorlogen; omtrent honderd Ridders in getal, verzeld van eene menigte vrijwilligers,

V
BOEK
I
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073-
tot 1517.

gers, en door verscheidene Duitſche Vorsten onderſteund, kwamen hier op in het land, en bedwongen na eenen oorlog, die 53 jaren duurde, geheel *Pruisfen*, alwaar zij *Thorn*, *Marienwerder*, *Koningsbergen* en andere ſteden ſlichtten; nemende voorts hun verblijf en vestiging in het veroverde land; doch ſpoedig verbasterde de orde door voorſpoed en weelde, en hare heerſchappij werd zoo drukkende, dat de ſteden *Dantzig*, *Thorn*, *Elburg* enz. met den Adel van *Westpruiſfen* een verbond ſloten tot verdediging van hare regten, en zich in het jaar 1454 aan den Koning van *Polen* onderwierpen; de Ridderſ, wier Grootmeester voortaan zijn Hof te *Koningsbergen* had, werden voor het overige van *Pruisfen* leenroerig aan de kroon van *Polen*.

Hongarijen.

In *Hongarijen* regeerde van het jaar 1077 tot 1093 Koning LADISLAUS *de Heilige*, die aan zijn volk een nieuw wetboek gaf. — Onder de volgende Koningen werd het Rijk, door de verovering van verscheidene naburige landschappen, merkelyk vergroot; maar onder de regering van BELA IV vielen de *Mogollen* in het jaar 1241 in hetzelfde, en richtten vreesfelijke verwoestingen aan. Toen in het jaar 1301 met ANDREAS III het oude Koninklyke Huis van *Arpad* was uitgeſtorven, verkoren de *Hongaren* uitheemsche Vorsten tot hunne Koningen, hetwelk het Rijk in vele onrusten en oorlogen inwikkelde. KAREL ROBERT, uit het Koninklyke Huis van *Sicilië*, regeerde van 1308 tot 1342; zijn Zoon LODEWYK *de Grootte* was in zynen tijd de
mag-

magtigste Vorst van *Europa*, en leide den grondslag van de eerste Hongaarsche Universiteit te *Vykerken*. Hij overleed in 1382. Nu volgde eene inlandsche onrust, die verlicheidene jaren duurde, tot dat Koning SIGISMUND, Zoon van Keizer KAREL VI, die MARIA, Dochter van LODEWYK, getrouwd had, de rust door goede wetten herstelde; aan hem had de Hoogeschool van *Offen* haren oorsprong te danken. Zijn Schoonzoon ALBERT, die hem in het jaar 1437 opvolgde, en die ook Keizer van *Duitschland* was, werd het Rijk na twee jaren door de dood ontruikt. Thans waren de *Hongaren* verdeeld tusschen zijnen Zoon LADISLAUS, na 's Vaders dood geboren, en ULADISLAUS, Koning van *Polen*, welke laatste de overhand behield, maar in het jaar 1444 zijn leven in eenen veldslag tegen de *Turken* verloor, met welken hij den gesloten en stilstand van wapenen ligtvaardig verbroken had. Het Rijk werd echter bij dit ongeluk dapper verdedigd door JOAN VAN HUNYAD, Stadhouder van *Zevenbergen*, een' dapper en gelukkig Veldheer; deze sloeg de *Turken* en bemagtigde *Wallachien*, terwijl een leger kruisvaarders onder een' *Franciskaner* Monnik JOAN VAN CAPISTRANO in het jaar 1456 de *Turken* noodzaakte de belegering van *Belgrado* op te breken. De jonge LADISLAUS aanvaardde de regering, die door inwendige partijschappen en de vrees voor eenen Turkschen krijg zeer onrustig was; door zijne dood in het jaar 1458 kwam de kroon aan MATTHIAS CORVINUS, tweeden Zoon van HUNYAD, die groote overwinningen op de *Turken* behaalde, en aan de andere zijde

V
BOEK
I
Hoofdst.
na C. G.
jaar 1073.
tot 1517.

V
BOEK
I
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Moravië, Silezië, en zelfs Weenen in Oostenryk bemagtigde. Dewijl hij gedurige oorlogen voerde, verloren de wetten alle gezag, maar hij voerde een nieuw wetboek in, hetwelk met alle slijptheid werd gehandhaafd. Hij bezat zelve groote liefde voor de kunsten en wetenschappen, en moedigde derzelve beoefening aan; ten dien einde herstelde hij de vervallene Hoogeschool te *Offen*, alwaar hij de voortreffelijkste *Boekerij* van *Europa* verzamelde, inzonderheid vermaard door de menigte van Handschriften; ook leide hij de eerste *Boekdrukkerij* en een starrenwaarnemingsplaats in zijn Rijk aan; maar zijn opvolger ULADISLAUS II, die na zijne dood in 1450 op den troon kwam, schoon onder zijne regering in het jaar 1516 het eerste volledig wetboek bij de *Hongaren* tot stand kwam, verzwakte het Rijk door eenen ongelukkigen oorlog met de *Turken*.

Grieksch
Keizer-
rijk van
Konstan-
tinopolen

Gedurende dit Tijdperk ging het oudste der Christelijke Rijken, het *Grieksche* Keizerrijk van *Konstantinopolen*, te grond, nadat het zich, onder verbazende staatsstormen en verwarringen, nog eenigen tijd had staande gehouden. ALEXIUS COMNENUS, die in het jaar 1081 begon te regeren, had veel moeite met de kruisvaarders, welke bij hem verdacht waren; gelijk dan ook eindelijk *Konstantinopolen* onder het voorwendfel van eenen verdrevenen Keizer te herstellen, door een vloot kruisvaarders in het jaar 1204 veroverd, en daar een *Latijnsch* Keizerrijk gesticht werd, zijnde BOUDEWYN, Graaf van *Vlaanderen*, tot Keizer verkoren. Bij deze gelegenheid vestigden de *Grieken* onder THEODORUS LASCARIS te

Ni-

Nicea de hofplaats en zetel van een nieuw Keizerrijk, gelijk ook twee Vorsten uit het geslacht der *Comnenen* te *Trapezus* in *Pontus* een Vorstendom oprigten, welks Vorsten naderhand ook den Keizerlijken titel aannamen. De heerschappij der *Latijnen* te *Konstantinopolen* duurde echter niet langer dan tot het jaar 1261, wanneer de *Grieksche* Keizer van *Nicea* van *Konstantinopolen* weder meester werd, schoon het *Grieksche* Rijk van tijd tot tijd verzwakte, voornamelijk nadat de *Turken* een nieuw Rijk, het *Ottomannische*, in *Azië* gesticht hadden. Sommige *Grieksche* Keizers gedroegen zich wel moedig, maar inwendige verdeeldheden, twisten over den Godsdienst, oproeren enz. deden het Rijk meer en meer tot zijn' ondergang hellen; de nederlaag van den *Turkschen* Sultan BAJAZETH, die door TAMERLAN of TIMURBEG overwonnen werd, en de oorlogen van deszelfs Zonen onder malkander, gaven wel aan den Keizer MANUEL, die in het jaar 1391 aan de regering gekomen was, gelegenheid, om het een en ander van zijn verloren gebied te heroveren, maar ook deze verademing duurde niet lang; vergeefs zocht men het Rijk te redden, door eene vereeniging van de *Grieksche* met de *Roomsche* Kerk, waar toe de Keizer JOANNES in het jaar 1439 in persoon eene overeenkomst te *Florence* sloot. Deze vereeniging kwam niet tot stand, en deed geenen dienst; en eindelijk werd Keizer KONSTANTYN XI in het jaar 1453 in *Konstantinopolen* belegerd, en de stad na eene dappere verdediging door storm, in welken de Keizer zelve het leven verloor,

V
BOEK
I
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V ingenomen, waar mede het *Grickſche* Keizerrijk een einde nam.

BOEK
I
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Turksch
Othoman-
nisch Rijk

Onder de *Muhammedaanſche* Natien nam een Rijk, dat der *Chalifen* te *Bagdad*, in dit Tijdperk, een einde, terwijl een ander het *Turksch-Othoman- niſche* geſticht werd. Reeds federt de Xde eeuw regeerden de *Chalifen* van *Bagdad*, van alle wereld- lijke magt beroofd, alleenlijk als opperhoofden van dien Godsdienst in deze groote en volkrijke ſtaad. De laaſte dezer Vorſten, AL MOSTASEM, werd in het jaar 1258 in deze Hoofdstad door de *Mogollen* belegerd, en daar hij van zijne eerſte Staatsdienaren bedrogen en verraden werd, werd de ſtaad veroverd, de *Chalif* verloor zijn leven, en het Rijk, hetwelk voor de Chriſteneu zoo nadeelig was geweest, ging te niet.

Tot dit ongeval hadden de *Turken* federt ver- ſcheidene eeuwen veel toegebracht. Hunne Vorſten uit den Stam der *Seljukken* hadden zich van het midden der elfde eeuw af in *Klein-Azië* gevestigd, alwaar *Nicea* de Hoofdstad van hun gebied gewor- den was; naderhand was *Iconium*, in later tijden *Conia*, in *Lykaonië* de zetel van dit Rijk. Onder de Sultans van *Iconium* bragt Sultan KAIKOBAD de magt van dit Rijk ten hoogſten top, maar na des- zelfs dood begon het te vervallen, en in het jaar 1294 ging het door de overmagt der *Mogollen* ge- heel te grond. Ook handhaafden de elf kleine Koningrijken, die thans van eenige *Turksche* Vor- ſten of *Emirs* in *Klein-Azië* opgerigt werden, zich niet lang. Maar de Vorſten van *Thaman* of *Atha- man*,

man, die *Bithynien* bezaten, overweldigden ze allen, en OTHMAN stichtte omtrent het jaar 1200 het Rijk der *Othomannen*, hetwelk nog bestaat; *Prusa*, de Hoofdstad van *Bithynien* veroverd hebbende, nam hij die tot zijnen Rijkszetel. Zijn Zoon ORCHAN, die hem in het jaar 1316 opvolgde, alhoewel dedochter van den *Griekschen* Keizer CANTACUZENUS ter vrouwe hebbende, ontnam den Grieken *Callipolis* in *Thracien*, en zijn opvolger MARAD of AMURATH, die in het jaar 1360 aan de regering kwam, *Adrianopolen*, slechts weinige mijlen van *Konstantinopolen*; deze gaf den oorsprong aan de *Iengidscheri* of *Ianitsfaren*, de kern van het *Turksche* volk. Vooral behaalde BAJAZETH of BAJESID sedert het jaar 1389 groote overwinningen, tot hij in het jaar 1402 door TAMERLAN of TIMUR-BEG geslagen en gevangen werd. Zijne Zonen eenigen tijd over de opvolging gestreden hebbende, behield de jongste MUHAMMED de overhand, die in goede verstandhouding leefde met den *Griekschen* Keizer MANUEL. Maar zijn opvolger MURAD of AMURATH II zette de veroveringen op de *Grieken* weder voort, en oorloogde ook met de *Hongaren*, met welke hij in het jaar 1440 eenen vrede of bestand voor tien jaren sloot, en toen de regering aflond aan zijnen Zoon MUHAMMED, die zestien jaren oud was. Maar, toen de *Hongaarsche* Koning den bezwoeren vrede verbrak, nam hij op verzoek der Grooten van zijn Rijk de regering weder op zich; en als het nu in het jaar 1444 bij *Varna* in *Bulgarië* tot een' veldslag kwam, liet AMURATH het oorspronkelijk verdrag op de spits

V
BOEK
I
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V eenen lans ronddragen, en riep God openlijk als
 BOEK wreeker aan van den mijneed. Ook behaalde hij
 I eene volkomene overwinning, waar na hij nogmaal
 Hoofdst. na C. G. de regering nederleide, die hij echter, om het voordeel
 Jaar 1073. des Rijks, nogmaal op zich nam, en tot zijn dood
 tot 1517. toe in het jaar 1451 behield. Zijne wapenen von-
 den echter eenen onverwachten tegenstand in de dap-
 perheid van GEORG CASTRIOTA, Vorst van *Epirus*,
 die zoo lang hij leefde, zijn land tegen de *Turken*
 beschermde. Eindelijk maakte zijn Zoon MUHAM-
 MED II, ook *de Grootte* bijgenaamd, zich in het
 jaar 1453 meester van *Konstantinopolen*, verwaards
 hij den zetel van zijn Rijk overbragt. Deze bragt
 het eerst van al de *Turksche* Keizers eene zeemagt
 tot stand, waar door het *Turksche* Rijk steeds mag-
 tiger werd. SELIM I, die van het jaar 1512 tot
 1519 op den troon zat, vermeederde hetzelfde groo-
 telijks, door het Rijk der *Mamlukken* of *Mam-
 leks*, hetwelk *Egypte*, *Syrië* en *Palestina* bevatte,
 in het jaar 1516 te vernietigen.

Rijk der In de XIIIde eeuw rigtten de *Mogollen*, van wier
 Mogollen invallen wij reeds meermalen gesproken hebben, een
 zeer geducht Rijk op, hetwelk echter kort van duur
 was. Deze *Mogols*, een omzwerfende Tartaarsche
 Horde, in *Groot-Tartaryen* wonende, hadden zich
 reeds omtrent het jaar 1135 onder hunne *Chans*
 of Vorsten door hunne dapperheid geducht ge-
 maakt; maar zij werden zulks voornamelijk nadat
 de *Chan* TEMUDSCHEN, die sedert het jaar 1176
 regeerde, de meeste Horden der *Tartaren* aan zich
 onderworpen had. Deze in het jaar 1206 den
 naam

naam GENGIS-CHAN, *grootste en verhevenste Vorst*, aangenomen hebbende, werd Heer van geheel *Tartaryen*; hij veroverde een groot deel van *China*, en andere Oosterfche Rijken, doch, hoewel krijgskundig en fchrandere, was hij niet anders dan een roover en een verwoester van landen en volken. Zijn Zoon OKTAI, die hem in het jaar 1227 opvolgde, veroverde *Rusland*. Onder MANGU-CHAN vernietigden de *Mogollen* het *Chalifaat*. Eindelijk was KUBLAI-CHAN, die van het jaar 1260 tot 1294 regeerde, de grootfte Vorst der *Mogolien*, die van de *Chinezen* befchaafde zeden en liefde tot de kunsten des vredes aannam, en ook de wetenfchappen onder zijne onbefchaafde *Mogollen* opwekte. Zijn gebied strekte zich uit van *Tong-king*, (of *Tun-kin*,) en *Cochin-China*, tot diep in *Siberië*, en aan de Ijszee, en de *Mogolfche* Vorsten in *Persië* en aan de *Wolga* waren zijne Leenmannen. Doch dit uitgestrekt gebied der *Mogollen* bleef slechts tot het jaar 1335 in het Huis van GENGIS-CHAN, en werd toen onder verscheidene Vorsten, die zich elk in zijn gewest de heerschappij aanmatigde, verdeeld, tot dat TIMUR-BEG, dien de *Europeërs* gemeenelijk *Tamerlan* noemen, uit denzelfden *Mogolfchen* Stam als GENGIS-CHAN, het door dapperheid en beleid zoo ver bragt, dat hij in het jaar 1369 tot *Keizer van Groot- en Klein-Bukhariën* verklaard werd. Deze Vorst breidde zijne overwinningen genoegzaam over geheel *Azië* uit, overwon den *Turkfchen* Sultan BAJEZID, en was nu voornemens, om ook *China* aan te tasten, toen hij in het jaar 1405 door de

V
BOEK
I
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 15:7.

V
BOEK
I
Hoofdst.
na C. G

dood verrast werd. Zijn Rijk werd door de tweespalt zijner Zonen en door deszelfs te groote gevaarte kort na zijne dood in verscheidene deelen gescheurd.

Jaar 1073
tot 1517

Rijk van
den grooten
Mogol

Door eenen zijner nakomelingen, *Sultan BABER*, die in het jaar 1499 door de *Usbekische Tartaren* uit *Groot-Bukhariën* verdreven zijnde, zich naar *Indië* wendde, werd in het jaar 1526 het Rijk van den *grooten Mogol* aldaar gesticht, hetwelk tot in het midden der onlangs afgelopen eeuw zeer magtig was.

China. In *China* handhaafde zich de nakomelingschap van *GENGIS-CHAN* tot omtrent het midden der XIVde eeuw, wanneer *TSCHU* in het jaar 1368 zich meester van het bewind maakte, wiens geslacht *Ming* genaamd, zich omtrent 300 jaren op den troon handhaafde.

Perlië. In het jaar 1500 werd in *Persië* een nieuw Rijk opgericht door *ISMAEL SOFI*, die geloofd werd van *ALI*, den Schoonzoon van *MOHAMMED*, af te stammen; hij nam den naam van *Schach* of Koning aan, en regeerde tot het jaar 1523, zijne nakomelingen hebben dit Rijk tot in de voorgaande XVIIIde eeuw bezeten.

T W E E D E H O O F D S T U K.

Toestand der zeden. Staat der geleerdheid, kunsten en wetenschappen.

Hadden in het voorgaande Tijdvak de *Arabieren*, door eenigen van hunne Vorsten aangemoedigd, vorderingen gemaakt in beschaving en geleerdheid (*), in dit Tijdvak werden zij, gelijk bijna geheel *Azië*, in den voortgang der beschaving verhinderd en geheel achteruit gezet, door de verwarringen en het verval van hun gebied, hetwelk eerst door de *Turken*, vervolgens door de *Mogollen*, geteisterd en eindelijk geheel gesloopt werd. De veroveringszucht en aanhoudende oorlogen, een willekeurig Despotisme, en de dweeperij van den *Mohammedaanschen* Godsdienst, terwijl in het *Mogolsche* Rijk in *Indië*, nevens denzelven, het Heidendom in wezen bleef, stonden de beschaving, de zedelijkheid en geleerdheid te zeer in den weg, dan dat eenige weinige voorbijgaande pogingen van den eenen of anderen der Oosterfche Vorsten, om den geest hunner onderdanen op te wekken, iet duurzaam zouden hebben kunnen daarstellen. Het *Christendom*, weleer in het Oosten zoo bloeiende, en hetwelk tot in *China* was doorgedrongen, reeds ontzenuwd en verbasterd door zoo vele inwendige verschillen, verbas-

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.
Staat der
zedelijk-
heid in het
Oosten.

(*) Zie *Deel XIII. Bladz. 83.*

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

basterde geheel tot onkunde en bijgeloof, onder het juk der overheersching, en werd verdrongen door het Mohammedanendom, en in *China* door de leer van CONFUCIUS, welke ook het Heidendom nevens zich duldde. De overblijfselen van beschaafdheid en geleerdheid der Oosterfche Kerk namen, sedert de verovering van *Konstantinopolen* door de *Turken*, de toevlugt naar *Europa*, alwaar zij, gelukkig, op het einde van dit Tijdvak, dienden, om een nieuw licht van wetenschap en kundigheden te ontfteken.

In het
Westen.

In het Westen had het Christendom de overhand blijven behouden, maar het was niet langer het eenvoudige Christendom van het Euangelie, uit zijnen aard gefchikt, om de menschen te verlichten, en deugd en goede zeden te vestigen en te doen bloeijen; het was geheel van zijnen oorsprong ontaard; de Geestelijken hadden, in plaats van als leeraars en onderwijzers der menschen zich te gedragen, zich toegelegd, om beheerschers der volken en Vorsten te wezen, en die aan hunne voorschriften te onderwerpen; in de Christelijke Kerk had zich eindelijk eene Geestelijke Monarchie gevestigd, in welke een Geestelijk Opperhoofd zich de uitspraak en beslissing over leere en zeden beide aanmatigde. — Evenwel openbaarde de Godsdienst niet zelden zijne kracht, in het beperken van vele buitensporigheden, waar toe de ruwheid der tijden aanleiding gaf. Deze ruwheid toch, bij krijgszuchtige volken, het *leenselsel*, eene zucht tot *vrijheid*, dikwijls tot losbandigheid en regeringloosheid overslaande, het vuistregt, de worsteling tusschen de Vorsten en de Gees-

telijken, dit alles was gefchikt, om alle befchaving te verdrukken, en de volken geheel te verwilderen.

V
BOEK
II
Hoofdf.
na C. G.
jaar 1073.
tot 1517.

Gelukkig, dat zich, terwijl de Geestelijkheid en Adel onderling over de heerschappij freden, de *burgerftand* allengs uit hare laagte verhief, dat hier en daar gemeenebesten, en rijksfteden ontftonden, en elders de burgerftand mede in de staatsvergaderingen werd toegelaten, waar door de Overheden met het Volk in nadere betrekking kwamen, en eene oefenplaats voor burgerlijke deugden geopend werd. De *Duitfche Hanfe* was eene edele poging, door welke vele wanordens werden beteugeld, terwijl de koophandel meer werd uitgebreid, en zijnen invloed oefende om de zeden te verzachten.

Vorming
vanden
burger-
ftand.

De *kruistogten*, hoe zeer op zich zelve eene onderneming, de ruwheid dier tijden waardig, maakten echter de Europeanen bekend met de zeden, kunsten en pracht der *Grieken*, bevorderden den koophandel en zeevaart, en verhieven allengs den geest der volken tot nuttiger en gewigtiger ondernemingen.

De kruis-
togten.

Tenzeifden tijde, toen de kruistogten eenen aanvang namen, was de *Ridderschap*, (*la chevalerie*) in haren grootften bloei. Wij weten derzelve oorsprong niet met zekerheid, maar zoo veel is in het gemeen gewis, dat, in de elfde eeuw, wanneer door het geweld van den roofzuchtigen en zich alles veroorloovenden Adel, onderdrukking, roof, mishandelingen enz. alom plaats hadden, eenige grootmoedige mannen zich voordeden, om zich tegen deze kleine dwingelanden te verzetten, en de flechte gevolgen van het *ruistregt*, hetwelk de Adel onder zich

Ridder-
fchap.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

oefende, voor te komen en te beletten, door de bescherming der onschuld, inzonderheid van weduwen en wezen, op zich te nemen, en door dapperheid regt en gerechtigheid te handhaven. Spoedig werden 'er zekere plegtigheden, ook van Godsdienstigen aard, uitgevonden, om aan deze Ridderfchap eerwaardigheid en aanzien te geven, waar bij de Geestelijkheid niet verzuimde, deze Ridders inzonderheid tot verdedigers en beschermers der Kerkelijke regten en goederen te maken, terwijl de Ridders van hunnen kant als Geestelijke krijgslieden verlangden aangezien te worden, die in Gods naam dwingelanden en onderdrukkers straften. Zekerlijk deed deze Ridderfchap in het eerst veel goed; liefde tot eer, achting voor de eerbaarheid en kuisheid der vrouwen, zucht, om door de Dichters geprezen te worden, dit één en ander moest noodwendig op de beschaving der zeden werken, maar het onderhouden van den krijgszuchtigen woesten geest, en dat zich deze stand en derzelve verrigtingen meest bepaalde tot de omstandigheden van den Adel en Geestelijkheid, zie daar de oorzaken, welke dezen edelen stand beletten, zoo veel goeds te verrigten, als men mischien, naar de toenmalige omstandigheden, daar van had mogen verwachten. Ook ontaarde weldra de geest van dezen stand tot buitensporige romanachtige ondernemingen, en tot het pralen met kracht en manhaftigheid, bijzonder in de Ridderfspielen of zoogenoemde Tournooifspielen, Meest echter kon de aanmoediging der geleerdheid, kunsten en wetenschappen, invloed hebben op de

Staat der
geleerd-

de

de beschaafdheid. Ook hebben na menigvuldige kwalijk aangelegde en niet geslaagde pogingen , in der daad, op het einde van dit Tijdvak, de geleerdheid, kunsten en wetenschappen het hoofd in *Europa* opgebeurd, en niet weinig den weg gebaad tot den gelukkigen uitslag der Kerkhervorming.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Onder de Vorsten hebben de Keizers uit het Huis van *Hohenstauffen* van den *Zwabischen* Stam inzonderheid uitgemunt, als voorstanders der geleerdheid. FREDERIK I, de eerste Keizer uit dit Huis, was zelve wel geen geleerd Vorst, maar maakte zich echter bij de geleerdheid verdiend, niet alleen door voor de veiligheid der geleerden met eene bijzondere wet te zorgen, in het jaar 1158, maar ook door te bewerken, dat de Roomsche regtsgeleerdheid ijviger beoefend werd; ook had hij smaak in de Dichtkunde.

heid in 'e
gemeen.
Vorsten
voorstan-
ders der
geleerd-
heid. De
Keizers
FREDERIK
I.

Ook zijn Zoon HENDRIK VI, benevens andere Vorsten van zijn Huis, en in *Duitschland*, vonden niet alleen smaak in de *Duitsche* Dichtkunst, maar oefenden 'er zich zelve in.

HENDRIK
VI.

Alle deze Vorsten echter werden overtroffen door FREDERIK II, Kleinzoon van FREDERIK I, die zelve een geleerd Vorst was, van wien nog eenige brokstukken van een Latïnsch gedicht over de valkenjagt overig zijn. Hij verstond en sprak behalven het Italiaansch en Latijn, ook het Hoogduitsch, Fransch, Nieuw Grieksch en Arabisch. Onder de wiskundige wetenschappen was hij inzonderheid een liefhebber van de werktuigkunde en starrekunde, waar hij, naar de gewoonte dier tijden, ook de

FREDERIK
II.

star-

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

starrenwigchelarij bijvoegde. Ook kweekte hij de Na-
tuurlijke Geschiedenis aan, waar toe hij de zeld-
zaamste dieren en andere voortbrengselen van *Azië*
in zijn Paleis bijeenverzamelde. Hij stichtte in het
jaar 1224 de Hoogeschool te *Napels*, uit welke hij
zich inzonderheid van uitmuntende Regtsgeleerden
voorzag, die hem, in zijne twisten met den Paus,
voortreffelijke diensten bewezen (*).

KARELIV. Onder de Keizers heeft ook vervolgens als een
geleerd Vorst uitgemunt KAREL IV, stichter van de
Hoogeschool te *Praag*; ook deze Vorst verftond
verscheidene talen, wordt geroemd als zeer ervaren
geweest te zijn in de Godgeleerdheid en Uitlegkunde
van den Bijbel. Men heeft van hem nog zijne Le-
vensbeschrijving, door hem zelve beschreven, tot
den tijd, dat hij Keizer is geworden, hoewel het
onzeker is, of hij die in de *Boheemsche* of in de
Latijnsche taal heeft opgesteld.

Koningen
van Frank
rykKAREL
IV.

Onder de *Fransche* Koningen schonken LODEWYK
de Jongere, en zijn Zoon FILIPS AUGUSTUS, die
tot het jaar 1223 regeerde, aan de genen, die te
Parys studeerden, vele voorregten. — LODEWYK *de*
Dikke, Vader van den eerstgemelden, had eenige
kundigheden van geleerdheid opgedaan in de Abdij
van *St. Denys*; zijn Levensbeschrijver de Abt su-
GER (†), verhaalt van hem, dat hij op zijn sterf-
bed

(*) J. GOTFR. SCHMUTZERI *Disf. de Frederici II. in
rem litterariani meritibus. Lipsf. 1740. 4to.*

(†) *Liber de Vita Ludovici Grossi Regis ap. DU-
CHESNE.*

bed zijn Geloofsbelijdenis heeft afgelegd, *tanquam litteratissimus theologus.*

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.
KAREL V.

KAREL V, die in het jaar 1364 op den troon van Frankryk kwam, en dus een tijdgenoot was van Keizer KAREL IV bovengemeld, was insgelijks een Vorst, die vele geleerde kundigheden bezat; hij was de eerste aanlegger der naderhand zoo vermaarde Koninklijke Bibliotheek te Parys (*).

In het begin van dit Tijdvak, in de XIIde eeuw, waren de Keizer ALEXIUS COMNENUS, zijne Gemalin IRENE, zijne Dochter ANNA, en derzelvev Echtgenoot BRYENNIUS, te gelijk Geleerden en ook Schrijvers. ZONARAS (†) zegt wel van den gemelden Keizer, dat zijne geleerdheid slechts middelmatig was, evenwel heeft hij in zoogenoemde politieke Grieksch-barbaarsche Verzen *Vermaningen aan zienen Kleinzoon SPANEAS* geschreven, die te Venetië in het licht zijn gegeven (§). Bovendien heeft men van hem nog een register van de belastingen in het Grieksche Keizerrijk (**). IRENE heeft eenen Regel voor de Nonnen van een Klooster, hetwelk zij, ter cere der Maagd MARIA, gesticht had, nage-

Grieksche
Vorsten
uit het
Huis van
COMNE-
NUS. Kei-
zer ALEXI-
US, zijne
Dochter
ANNA en
haar echt-
genoot
BRYEN-
NIUS.

(*) *Extrait du Catalogue des Livres de la Bibliotheque des Rois Charles V, Charles VI et Charles VII dans l'Histoire de l'Academie Royale des Inscriptions et Belles Lettres T. I. p. 421. à Amsterdam 1731. 12mo.*

(†) *Annal. Libr. XVIII. T. II. p. 309.*

(§) PAG. *Critic. in ann. BARON. ad a. 1118.*

(**) *Novum Rationarium ALEXII COMNENI in Annal. Graec. T. I. p. 367.*

V
 BOEK
 II
 Hoofdst.
 na C. G.
 Jaar 1073.
 tot 1517.

gelaten (*). Maar hunne Dochter ANNA overtrof hen beiden. Zij bezat niet alleen menigvuldige geleerdheid, en had kennis aan de schriften van PLATO en ARISTOTELES, maar ook een scherpzinnig vernuft; tevens was zij eene vrouw van mannelijken moed, maar heerschzuchtig. Zij was getrouwd met NICEFORUS BRYENNIUS, die den titel van *Cæsar* voerde, en verloor hem in het jaar 1137, haar Vader was reeds in het jaar 1118 overleden. Haar man had, onder de regering van haren Broeder, den troon kunnen beklimmen door eene zamenzweering, waar aan zij en hare Moeder deel hadden, maar hij weigerde volstrekt daar van gebruik te maken, tot groot verdriet der Vorstin, die de natuur van onregtvaardigheid beschuldigde, dat zij haar niet tot een' man, en haren man tot eene vrouw gemaakt had. Haar Gemaal had ondernomen de geschiedenis van ALEXIUS COMNENUS te beschrijven, maar zijn werk, hetwelk in vier boeken verdeeld is, niet verder gebragt dan tot de regering van NICEFORUS BOTONIATES, of van het jaar 1057 tot 1081. ANNA vervolgde en voltooide den arbeid van haren Gemaal volkomen, en beschreef de geschiedenis der geheele regering van haren Vader in XV Boeken, onder den titel *Alexias*; een gewigtig werk, waar uit wij, met genoegzame zekerheid van waarheid, over het algemeen vele opheldering ontvingen nopens den toestand van zaken ten dien tijde, en voornamelijk vele bijzonderheden omtrent de kruis-

(*) *Typicum Irenes Augustæ ib. p. 136-307.*

kruisvaarten , hoe zeer het tevens blijkt , dat het werk niet geheel vrij is van mislagen , doch geene zoodanige , welke deszelfs wezenlijke verdiensten benadeelen kunnen .

Grooten roem van geleerdheid behaalde in de XIIIde eeuw ALFONSUS X , de *Wijze* bijgenaamd , Koning van *Kastilien* . Men heeft van hem gedichten in de *Gallicische* en *Kastiliaansche* taal , in welke laatste taal hij wilde , dat alle openbare schriften zouden opgesteld worden . Ook liet hij eene algemeene *Chroniek* van *Spanje* opstellen , welke insgelijks nog gedeeltelijk voorhanden is . Op zijn bevel en kosten werden ook Starrenkundige Tafelen vervaardigd , die daarom ook den naam hebben van *Tabulae Alphonfinae* . Hij was een kenner van de *Muzijk* , voor welke , gelijk ook voor de *Natuurkunde* , hij een *Leeraarsplaats* op de *Univerfiteit* van *Salamanca* verordende .

Napels had , in de XIV en XVde eeuw , twee Koningen , die zich op de geleerdheid toeleiden , en dezelve uitnemend begunftigden . ROBERT , uit het Huis van *Anjou* , die in het jaar 1343 overleed , na vele voorregten aan de *Univerfiteit* van *Napels* gefchonken te hebben . Maar inzonderheid muntte in geleerdheid uit Koning ALFONSUS I van *Napels* , die tot het jaar 1458 regeerde . ANTONIUS van *Palermo* , Geheimschrijver , Raad en Gunfteling van dezen Vorst , die door den Koning in gezantschap gezonden werd aan de *Venetianen* , in het jaar 1451 , om van hen eenige beenderen van een' arm van TITUS LIVIUS , die in het jaar 1413 te *Padua* ontdekt

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

ALFONSUS
de Wijze
Koning
van Kastilien.

ALFONSUS
Koning
van Napels.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

waren, te verzoeken, heeft de daden van dezen Vorst in een afzonderlijk werk beschreven, hetwelk hij aan ÆNEAS SYLVIUS, toen Bischof van *Siena*, naderhand PAUS PIUS II, zond, die 'er verscheidene bijvoegfelen bijvoegde (*). Onder anderen wordt in dit werk (†) gewaagd van een' *Dominikaner*, die zich op eene slechte Predikatie, door hem gedaan, veel latende voorstaan, zich voor den Koning vertoonde, en dien allerhande vragen over het Avondmaal voorstelde; maar de Koning bragt hem tot stilzwygen, door de vraag, hoe het gekomen was, dat men in eene gouden welgeslotene doos, waar in men eene gewijde *Hostie* bewaard had, na verloop van eene maand niet anders gevonden had dan een' worm? of dezelve misfchien uit het ligchâam van CHRISTUS en gevolgelijk uit de Goddelijke zelfstandigheid ontstaan was? Voorts weet men, dat deze Koning eens zijne herstelling uit eene ziekte heeft toegeschreven aan het lezen van CURTIUS; als ook dat hij bij het voorlezen der oude Schrijvers alle geleerden, ook leerlingen, toeliet, Bibliotheeken aanleide, en het Schoolonderwijs verbeterde. enz.

Verdien-
sten van
het Huis
VAN MEDI-
CIS om-

Ten tijde van dezen Vorst begon ook het Huis van *Medicis* te *Florence* zich vermaard te maken door het voorstaan en bevorderen der wetenschappen. COSMUS van *Medici* of *Medicis*, omtrent het jaar

(*) In *Libros Antonii Panormite, poetæ, de dictis et factis Alphonſi Regis memorabilibus Commentatio*, Helmſtad 1700. in 4to.

(†) *Libr. 1. Cap. 39.*

jaar 1433, was de begunstiger der Geleerden, die de *Griekſche* Geleerden, welke al meer en meer de toevlugt naar *Italië* namen, onthaalde en ondersteunde. Hij was de eerste aanlegger van de naderhand zoo vermaarde *Mediceïſche* Bibliotheek te *Florence*; gelijk op zijn voorbeeld en aanmoediging **NICCOLO NICCOLI**, insgelijks burger te *Florence*, eene verzameling bijeen bragt van 800 Banden Griekſche, Romeinſche en Oosterſche Schrijvers. **COSMUS** was tevens de voorſtander der *Platonifche* Wijsgeerte, welke onder hem, met behulp van den Griek **GEORGIUS GEMISTUS PLETHO**, en den geleerden **MARSILIUS FICINUS**, die de werken van **PLATO** in het Latijn vertaalde, weder herleeſde. **THOMAS CALANDRINO**, naderhand Paus **NICOLAUS V**, die de *Vatikaanſche* Boekerij heeft begonnen aan te leggen, had aan hem zijne opkomst en bevordering te danken; **COSMUS** verkeerde met geleerden en kunstenaars, als zijne vrienden, tot zijne dood toe, in het jaar 1464.

Zijn Kleinzoon **LAURENS** van *Medici* overtrof zelfs nog zijnen Grootvader in zijne verdienſten omtrent de geleerdheid, van hem zijn gedichten overig in de *Italiaanſche* taal, op welker hertelling en verbetering hij zich inzonderheid toeleide. Met zijne dood verviel wel de luister van het *Mediceïſche* Huis, maar de zucht voor kunſten en wetenschappen bleef in hetzelfde zoo erfelijk, dat ook zijn jonger Zoon, de Kardinaal **JOAN de Medici**, die in het jaar 1513, onder den naam van **LEO X**, tot Paus verkoren werd, zich door de begunſtiging der

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.
—
trent de
geleerd-
heid.

V geleerdheid meer roem verworven heeft, dan door
 BOEK Iet anders.

II
 Hoofdt. Onder alle de Vorsten, beminnaars en bescher-
 na C. G mers der geleerdheid en wetenschappen, muntte nog
 Jaar 1073. uit MATTHIAS CORVINUS, Koning van *Hongaryen*,
 tot 1517. die in het jaar 1458 in den ouderdom van nog geen
 MATTHIAS vijftien jaren aan de regering kwam. In een' tijd,
 CORVINUS en onder een volk, zoo onkundig, dat de Waiwode
 Koning van *Zevenbergen* en andere aanzienlijke Grooten be-
 van *Hon-* kenden, dat zij niet schrijven konden, verstond en
 garyen. sprak hij behalve de *Hongaarsche*, ook de *Latijnsche*,
Hoogduitsche, en andere talen. Hij slichtte of ver-
 nieuwde de Hoogeschool te *Offen* of *Buda*, mis-
 schien ook te *Presburg*, in de eerstgemelde plaats
 leide hij eene prachtige Boekerij aan, waar toe hij
 vele Handschriften, in de Oosterfche talen bijzonder,
 verzamelde. Zijn voorbeeld werkte op zijne onder-
 danen, doch enkel zoo lang hij leefde, alzoo door
 de slechte regering van zijnen opvolger deze ijver
 genoegzaam geheel werd uitgedoofd.

MAXIMI-
 LIAAN I.

Het einde van dit Tijdperk was in *Duitschland*
 merkwaardig door twee geleerde Vorsten, Keizer
 MAXIMILIAAN I en FREDERIK *den Wijzen*, Keur-
 vorst van *Saksen*. De eerste, die van het jaar 1493
 tot 1519 regeerde, alhoewel hij tot in zijn twaalfde
 jaar bijna stom was, en vervolgens door de streng-
 heid van zijnen Leermeester een wederzin kreeg in
 alle onderwijs, verbeterde echter naderhand het ver-
 zuim zijner jeugd door eene verbazende inspanning
 van zijne geestvermogens. Zijne menigvuldige rei-
 zen en verkeerling met vreemdelingen gaven eene
 zach-

zachte wending aan zijne zeden, en door vlijtig lezen en onderzoeken verzamelde hij eene menigte kundigheden. In zijne jeugd was hij in de vrije Kunsten, in de Godgeleerdheid, Geneeskunde en Staatskunde onderwezen. Hier voegde hij vervolgens bij eene beoefening der Geschiedkunde, en Aardrijksbeschrijving, ook was hij niet vreemd in de Schilder- en Bouwkunst, en in de Muzijk, ook kreeg hij kennis van de bergwerken, artillerijkunde enz., zelfs van de kookkunde, en verstond verscheidene *Europische* talen. Alleen de Regtsgeleerden mishagden hem, en niet zonder reden, omdat zij toen enkel de uitspraken van hunne *Glosfa*-Schrijvers volgden. Bovenal beminde hij de Dichtkunst, die hem, toen hij reeds Keizer was, nog dikwijls bezig hield, als mede de Geschiedkunde. Hij stelde het eerst eenen Hoogleeraar in dezelve op de Universiteit te *Weenen* aan, welke aan hem haren welvaart te danken heeft. Hij was de eerste Vorst in *Duitschland*, die de geschiedkunde aanmoedigde, en Geleerden reizen liet ondernemen in *Duitschland*, *Frankryk* en *Italië*, die alle Kloosters, Vorstelijke Archiven en Boekerijen moesten doorzoeken, om de geslachtsboomen der Vorsten naar te sporen. Op zoodanige reize ontdekte KOENRAAD CELTES de zoo vermaard geworden *Peutingerische* Landkaart. Ook erkende deze Keizer de noodzakelijkheid der Hervorming van het Pauselijke Hof, schoon het onzeker is, of het boert of ernst bij hem geweest zij, dat hij zelve met dat oogmerk gedacht zou hebben, om Paus te worden. Van dezen Vorst zijn

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V 'er in de Keizerlyke Bibliotheek te *Weenen* nog vele
 BOEK Gedichten te vinden, bijzonder is 'er in Hoogduit-
 II sche Verzen eene beschrijving van de heldendaden
 Hoofdst. en gevallen van hem zelve, door hem zelve ge-
 na C. G. schreven, en door MELCHIOR PFINZING, Proost van
 Jaar 1073. s. schreven, en door MELCHIOR PFINZING, Proost van
 tot 1517. *St. Sebald te Neurenberg*, in het jaar 1517 in het
 licht gegeven, behalve andere werken.

FREDERIK Eindelijk is door zijne geleerdheid, en niet min-
 de Wijze. der door zijne werkzaamheid in het ondersteunen
 van de Hervorming der Kerk in *Duitschland* beroemd
 FREDERIK, Hertog van *Saksen*, die van het jaar 1486
 geregeerd heeft, en wien reeds zijne tijdgenooten
 eenparig met den titel van *de Wijze* vereerd heb-
 ben. Hij ondernam in het jaar 1493 eene reize naar
Palestina, wel uit Godsdienstigheid, maar te gelijk
 om oudheden, kunstwerken en natuurlijke zeldzaam-
 heden te leeren kennen en te verzamelen. Met
 raad en behulp van zijnen Geneesheer POLLICH
 slichtte hij de Hoogeschool te *Wittenberg*, welke
 den 18den October des jaars 1502 werd ingewijd.
 Deze Hoogeschool had van eersten af eenen verba-
 zenden opgang. In de eerste vijftien jaren telde zij
 reeds meer dan 2,000 leden uit alle oorden van
Duitschland, en zelfs uit *Denemarken*, *Italië*,
Zwitserland, waar toe sommigen van hare eerste
 Leeraren, STAUPITZ, KARELSTAD, (CAROLOSTA-
 DIUS,) en AMSDORF, onder de Godgeleerden, on-
 der de Regtsgeleerden HENNING GÖDEN, en HIERO-
 NYMUS SCHURF, en M. POLLICH als Geneeskun-
 dige, maar die tevens Hoogleeraar in de Godge-
 leerdheid was, veel hebben toegebracht. Op aanprij-
 zing

zing van STAUPITZ , kwam , in het jaar 1508 ,
 de *Augustyners* Monnik MARTEN LUTHER , uit
 zijn Klooster te *Erfurt* , in de waardigheid van
 Hoogleeraar in de Wijsgeerte op deze Hooge-
 school , op welker openbare lijst hij onder den
 naam van *Fr. (Frater,)* MARTINUS LÜDER
 DE MANSFELT , *Augustinianus* met zes anderen
 van zijne Orde ingeschreven is. Zijne hoofd-
 bestemming echter was de Godgeleerdheid , in welke
 hij in het volgende jaar *Baccalaureus* , en in het
 jaar 1512 *Doctor* werd ; alleen onderscheidde hij
 zich daar door van anderen , dat hij *Baccalaureus et*
Doctor ad Biblia of *Biblicus* , en niet *Sententiarius*
 werd , waar door hij zich verbond , om in plaats
 van LAMBARDS *Sententie* of stellingen , den Bijbel
 te verklaren.

V
 BOEK
 II
 Hoofdst.
 na C. G.
 Jaar 1073.
 tot 1517.

Dit bericht van de Hoogeschool te *Wittenberg*
 brengt ons tot het melden van den toestand der
 Scholen in dit Tijdvak. De *Bischoffelijke* en *Kloos-*
terscholen , van welke in het voorgaand Tijdperk
 gesproken is , en welke nog in een genoegzaam aan-
 tal in wezen waren , verloren allengs haar gezag ,
 door de oprigting der Hoogescholen of *Universtei-*
ten , gelijk zij vervolgens genoemd werden. *Univer-*
sitas beteekende eerst het geheele ligchaam der Leer-
 aren , en hetzelfde als *Coetus* , *Collegium* enz. ,
 maar vervolgens werden de Hoogescholen genoemd ,
Studium en *Studium generale* , of *universale* , waar
 voor *Univerfitas* in gebruik geraakt is , omdat op
 deze Hoogescholen alle deelen der geleerdheid beoe-
 fend werden. Sedert de XIde eeuw had zich een

Scholen
 en Hoo-
 gescholen

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

nieuw foort van Scholen gevestigd, onafhankelijk van de Dom- en Kloosterscholen, en voornamelijk voor het onderwijs in ééne wetenschap bestemd. Zoo was de School te *Bologna* vermaard in de *Regtsgeleerdheid*, die te *Salerno* in de *Geneeskunde*. Maar te *Parys* kregen de *Wijsgeerte* en *Godgeleerdheid* van tijd tot tijd insgelijks eigene Scholen, die van de Bischoppelijke en Kloosterscholen onderscheiden waren. Onder de Leeraren der Bischoppelijke School aldaar was WILLEM VAN CHAMPEAUX met het begin der XIde eeuw inzonderheid beroemd. Onder deszelfs leerlingen was PETRUS ABE-LARD of ABAILLARD, van wien wij in het vervolg nader gelegenheid zullen vinden, om te spreken; deze rigtte vervolgens eene afzonderlijke School op, gelijk ook vele andere Geleerden deden, die *Spraak-kundige*, *Rederijkkundige*, *Wijsgeerige* Scholen hielden, welke laatste echter zich bijkans geheel en alleen tot de *Dialectica* of Redeneerkunde bepaalden. Men las in andere Scholen over het *Room-sche* en *Pauselijke regt*; in de *Geneeskunde* schijnt tot in de XIde eeuw weinig gedaan te zijn, ook werd de *Hebreeuwfche* en *Griekfche* Taalkennis veelal verwaarloosd. Zoo groot was de roem dezer *Paryfche* Scholen, dat reeds omftreeks het midden der XIde eeuw het getal der Studenten grooter gerekend werd dan dat van de ingezetenen der stad.

Hooge-
fchool te
Parys.

Op deze wijze vormde zich te *Parys* reeds in de gemelde eeuw een der aanzienlijkste Genootfchappen van Leeraars en Studenten, die beiden den naam van *Scholares* voerden. Ook had men 'er al fpoedig eene

eenige Kollegien voor behoeftige Studenten, gemeenlijk *Bursaires* of *Bursarii* naar *Bursa*, eene geldbeurs, genoemd. Over den oorsprong echter der Akademische waardigheden, heeft men geene volkomene zekerheid, alleen weet men, dat *Doctor* en *Magister* eerst namen van gelijke beteekenis waren, en dat men eerst naderhand den eerstgemelden titel boven den anderen gesteld heeft; zoo gaf het woord *licentia* de vrijheid te kennen, om in bijzondere Scholen te leeren, naderhand was *Licentiatus* de titel eener Akademische waardigheid. In de XIIIde eeuw verkreeg de inrigting van dit geleerd genootschap haar volle beflag, door vrijheidsbrieven en voorregten, welke Koningen aan hetzelfde schonken, maar bijzonder de *Pausen*, welke oplettend genoeg waren, om deze School van zich afhankelijk te maken, door voor te schrijven, welke Boeken al en welke niet gelezen mogten worden. Onder de eersten behoorden de *Dialectica* van ARISTOTELES en PRISCIANUS; onder de laatste de *Metaphysica* en *Physica* van den eerstgemelden, en eenige Ketterfche schriften van dien tijd. Het verbod der schriften van ARISTOTELES werd gegrond op de bekommering, dat dezelve ligtelijk Ketterijen konden voortbrengen. In het jaar 1201 was men daaromtrent oplettend geworden op SIMON VAN CHURNAY of *Tournay*, wiens wijsgeerig brein gevaarlijk dreigde te worden voor de Godgeleerdheid. Na tien jaren lang de vrije kunsten naar de toenmalige gewoonte geleerd te hebben, gaf hij zich over aan de beoefening der Godgeleerdheid, en ontvouwde de leer der

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V
BOEK
II
Hoofdst
na C. G
Jaar 1073.
tot 1517.

Drieëenheid met zoo veel fcherpzinnigheid en regtzinnigheid, dat men bij hem aanhield, om zijne verklaring schriftelijk aan de wereld mede te deelen. Zoo bedwelmd was de Leeraar door deze goedkeuring, dat hij met een luid gelach uitriep: „Lieve JEZUS! hoe zeer heb ik door deze vraag uwe wet bevestigd en verhoogd! Maar zeker, als ik mij daar kwaadaardig tegen wilde verzetten; zou ik ze met nog sterker gronden kunnen verzwakken en drukken.” Het verhaal voegt 'er bij, dat hij, terstond na het uitspreken dezer woorden, stom, en vervolgens zoo onnoozel is geworden, dat hij niet eens meer lezen, en naauwelijks van één zijner kinderen leeren kon, om het Onze Vader en het Geloof stotterend op te zeggen (*). De *Bedelmunniken*, en bijzonder de *Dominicanen*, welke om dezen tijd opkwamen, drongen zich al spoedig op deze Hoogeschool in, en waren inzonderheid bedacht, om de hoogheid van den Paus voor te staan, spoedig evenwel ontstonden twisten met dezelve, welke tot het jaar 1255 geduurd hebben.

Kollegie
der Sorbonne.

Onder de verscheidene stichtingen, gebouwen en inkomsten, met welke de Hoogeschool in de eerste helft der XIIIde eeuw vereerd werd, is het *Kollegie der Sorbonne* het beroemdste geworden. Hetzelve heeft den naam naar zijnen stichter, ROBERT van *Sorbonne*, een vlek in *Champagne*. Hij was Doctor der Godgeleerdheid, Kanunnik te *Parys*, en één der

(*) MATTH. *Paris. Hist. Major* p. 206. BULÆUS *Hist. Univers. Paris. T. III. p. 8.*

der Hofgeestelijken van **LODEWYK IX.** Van hem zijn nog drie kleine schriften voorhanden, de *conscientia*, de *confessione*, *iter Paradisi* (*). Hij stichtte zijn Kollegie in het jaar 1250, ten behoeve van zestien arme Studenten, die daar in onderhouden moesten worden. Ook werd uit zijne giften het Kollegie van *Calvi* gesticht, hetwelk men de kleine *Sorbonne* genoemd heeft, in hetwelk alleen kinderen onderwezen werden. Zijn Kollegie, naderhand eenvoudig de *Sorbonne* genoemd, werd zoo bloeiend, dat allengs de *Theologische* Faculteit den naam *Sorbonne* kreeg, en tot de jongste tijden behouden heeft (†).

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Behalven de Hoogeschool te *Parys* werden ook andere in *Frankryk*, gedurende dit Tijdsverloop, gesticht, welke wij alleen noemen zullen, omdat deze vermelding niet dan van ter zijde tot ons oogmerk behoort. Dus vinden wij eene Hoogeschool te *Orleans*, te *Toulouse*, te *Caen* in *Normandië*, te *Bourges*, te *Montpellier* enz.

Andere
Hoog-
scholen in
Frankryk

In *Engeland* hadden de Hoogescholen van *Oxford* en *Cambridge* haren oorsprong in de XII of XIIIde eeuw, schoon Engelsche Geschiedschrijvers moede gedaan hebben, om derzelver eersten aanleg tot de IXde eeuw en de regering van **ALFRED den Grooten** terug te schuiven (§).

Engel-
sche Hoo-
gescholen
Oxford
en Cam-
bridge.

Onder de Italiaansche Hoogescholen was die van *In Italië*
Bo. Bologna.

(*) *Bibl. Max. PP. Lugd. P. XXV. p. 346. sqq.*

(†) *BUL. Hist. Univerf. Par. T. III. p. 223-236, 383.*

(§) *ANT. A. WOOD Hist. et Antiquit. Univerf. Oxo-*

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073
tot 1517

Bologna eene der oudste, en omtrent van gelijken ouderdom met die van *Parys*, schoon de *Rechtsgeleerdheid*, gelijk wij gezien hebben, al vroeger met roem te *Bologna* geleerd werd (*). Deze Hoogeschool had in de XIVde eeuw afwisselende lotgevallen. In het jaar 1321 werd een *Spaansch* Student aldaar met de dood gestraft, omdat hij een meisje geschaakt had. Hier op vertrokken al de andere met de meeste Hoogleeraren naar *Siena*, welke stad de voordeeligste aanbiedingen deed, om de Hoogeschool tot zich over te brengen, maar dewijl de Paus aan *Siena* het regt weigerde, om *Doctoren* te benoemen, keerden de Studenten naar *Bologna* terug, alwaar de Burgers, om hun te believen, hunnen *Podesta*, de voornaamste Overheidsperfoon, noodzaakten, openlijke schuldbekentenis te doen, en bovendien de voorregten der Hoogeschool merklijk vermeerderden. In het jaar 1367 was zij echter weder in zoo diep verval, dat *PETRARCHA* niet dan onkundige Leeraren vond, en de stad zelve in den treurigsten toestand afmaalde. In de eerste 28 jaren der XVde eeuw was haar toestand zeer bloeiende, maar bij een oproer in de stad voorgevallen, weken de meeste Leeraren van daar, en alhoewel zij zich in het jaar 1431 weder aan den Paus onder-

Oxonius. Libri duo. Oxon. 1674. fol. The History and Antiquities of the University of Cambridge, 2 Parts, bij NICH. CANTALUPE and RICH. PARKER Lond. 1721. Svo.

(*) MAURO SARTI *de claris Archigymnasti Bononiensis Profesforibus a Seculo IX usque ad Seculum XIV.*

derwierp, kon zij thans echter niet meer dan 500 Studenten tellen, daar zij 'er in voorgaande tijden wel 10,000 had gehad. In het jaar 1450 bragt de geleerde Kardinaal BESSARION haar weder in aanzien, zoodat zij op het einde dezer eeuw veel van haren roem wedergekregen had.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Behalve *Bologna* waren de Hoogescholen van *Padua* en *Napels* in dit Tijdperk vermaard. Tot de oprigting der eerste gaf in het jaar 1222 aanleiding eene verhuizing van misnoegde Studenten van *Bologna*, die zich naar *Padua* begaven (*). Paus URBAAN V schonk haar in het jaar 1363 het voorregt, om ook *Doctores Theologiae* te benoemen. Nadat de stad in het jaar 1406 onder de heerschappij der *Venetianen* gekomen was, zorgde dit gemeenebest nadrukkelijk voor den welvaart dezer Hoogeschool, zelfs om harentwil de Hoogeschool te *Trevizo* vernietigende.

Te *Napels* waren van oude tijden af *Grieksche* Scholen geweest, maar Keizer FREDERIK II slichtte aldaar in het jaar 1224 een algemeen Leerschool, (*in qualibet Facultate*,) na zijn dood, in het jaar 1250, ging dezelve genoegzaam geheel te grond, maar zij werd door MANFRED, zijn' natuurlijken Zoon, weder hersteld, en door volgende Koningen ondersteund; voornamelijk door Koning ALFONSUS, in de XVde eeuw.

Te *Ferrara* werden in het jaar 1264 reeds de Andere mees-

(*) NICOL. COMNENI PATAVINI *Histor. Gymnas. Patavini Venet.* 1726. fol.

V meeste wetenschappen en kunsten, de Godgeleerd-
 BOEK heid uitgezonderd, openlijk geleerd, en allengs
 II vormde zich daar eene Hoogeschool. — In *Pisa*
 Hoofdst na C. G. werd in het jaar 1339 eene Hoogeschool aangelegd;
 Jaar 1073- maar bij het verval des gemeenebests van *Pisa* ver-
 tot 1517. viel dezelve in het jaar 1359 bijna geheel, en voor-
 Hooge- namelijk toen *Pisa* in het jaar 1406 onder de magt
 scholen in van die van *Florence* kwam, die echter in het jaar
 Italien. 1472 hunne Hoogeschool van *Florence* grootendeels
 naar *Pisa* verplaatsten. — *Siena* verkreeg van Kei-
 zer KAREL IV in het jaar 1357 ook het regt van
 eene Univerfiteit; doch eerst in het jaar 1408 van
 PAUS GREGORIUS VII de vergunning, om Doctoren
 in de Godgeleerdheid te benoemen. Van denzelf-
 den Keizer kreeg GALEAZZO VISCONTE, Heer van
Milaan, om dezen tijd ook verlof, om te *Pavia*
 eene Univerfiteit te fichten, welke echter bijna door
 die, welke te *Piacenza* bestond, verdrongen werd.
 In het Pauselijk gebied fichtte BONIFACIUS VIII in
 het jaar 1303 de Hoogeschool te *Fermo*, en ver-
 hief de School der Regtsgeleerdheid te *Rome* tot
 denzelfden rang; ook fichtte CLEMENS V in het
 jaar 1308 de Univerfiteit te *Perugia*. In de XVde
 eeuw kwamen hier nog bij de Hoogefcholen te
Turin en te *Parma*, welke laatste echter geheel
 onvermaard gebleven is.

Hooge- Terwijl men twijfelt, of te *Aberdeen* in *Schot-*
 scholen in *land*, reeds in het jaar 1240, en tenzelfden tijde te
 Spanje en *Salamanca* in *Spanje*, eene Hoogeschool geflicht is,
 Portugal. is het zeker, dat in het jaar 1290 DIONYSIUS de
Regtvaardige, Koning van *Portugal*, eene Hooge-
 school

school te *Lisfabon* heeft aangelegd, welke hij echter, om eenige onrusten door de Studenten verwekt, in het jaar 1308 naar *Coïmbra* verplaatste (*).

Terwijl *Frankryk*, *Engeland*, *Italië*, *Spanje* en *Portugal* dus reeds in de XIIIde eeuw en vervolgens verscheidene Hoogescholen aanleiden, had *Duitschland* 'er nog geene eene. Dat krijgsvolke hield steeds meer van de kunsten des oorlogs dan des vredes. Keizer KAREL IV was de eerste, die, in zijn Erfkoningrijk *Bohemen*, in het jaar 1348 eene Hoogeschool stichtte in de Hoofdstad *Praag*, waar bij hij zich die van *Parys* ten voorbeeld stelde. Zij werd door dezen Vorst zoo begunstigd, dat zij spoedig in bloei geraakte, en eerlang meer dan 5,000 Studenten bevatte; niet minder werd zij begunstigd door WENZEL OF WENCESLAUS, zijn' Zoon en opvolger. Zekere Hoveling van dezen Vorst stichtte in het jaar 1391 voor dezelve eene Kapel, onder den naam *Bethlehem*, in welke op zekere dagen in het *Boheemsch* voor het volk gepredikt moest worden. Deze stichting werd door den Paus en den Koning bevestigd, en uit dezelve trad niet langen tijd daar na JOAN HUS te voorschijn. Deze Universiteit was in vier Natien verdeeld, de *Boheemsche*, *Beyersche*, *Poolfsche* en *Sakfsche*, tusfchen welke van tijd tot tijd verschillen ontftonden, dewijl de *Bohemers* klaagden, dat

▼
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

In
Duitsch-
land.

(*) HEUMAN *Biblioth. Hist. Academica* pag. 43. post
CONRINGH *Antt. Academ.*

V de *Duitschers* zich de voordeeligste posten en prebenden wisten te bezorgen; deze verschillen namen meer en meer toe door het bijkomen van verschillen na C. G. over den Godsdienst; aan het hoofd der *Bohemers* stonden nu JOAN HUS en HIERONYMUS VAN PRAAG, de eerste Biechtvader der Koningin, deze laatste gezelschap des Konings, als Ridder. In het jaar 1408, als de Univerfiteit vergaderd was, om eenen nieuwen *Rector* te verkiezen, ftelde HUS voor, dat de *Bohemers* in het vervolg drie ftemmen zouden hebben, en de drie andere Natien slechts eene zouden behouden, omdat 'er thans meer *Boheemsche* Leeraars waren, dan onder de regering van KAREL IV. Koning WENZEL gaf hier toe in het jaar 1408 zijne toefstemming door een Koninglijk bevel, hetwelk ten gevolge had, dat de vreemde Leeraars en Studenten gezamenlijk de ftad en Hoogefchool verlieten, wel ten getale, gelijk fomnige zeggen, van 40,000, doch welk getal door AENEAS SYLVIUS, een tijdgenoot, verminderd wordt op 5,000, zijnde 'er nog omtrent 2,000 *Boheemsche* en *Moravifche* Studenten op de Hoogefchool gebleven. Veel leed hier door de Burgerij van *Praag*, die aan HUS de fchuld gaf, en bijkans tot een oproer overfloeg; ook heeft de Hoogefchool zich naderhand niet kunnen herhalen.

Weenen. De tweede Univerfiteit in *Duitschland* werd te *Weenen* opgerigt in het jaar 1365, en kwam in het jaar 1384 tot vollen ftand. Merkwaardig is het tafereel, hetwelk de vermaarde AENEAS SYLVIUS omtrent het midden der XVde eeuw van derzelfer toefstand

ftand fchildert (*), hoewel niet zeer gunftig. „Zij heeft,” fchrijft hij, „een' grooten toeloop van Studenten uit *Hongaryen* en *Opper - Duitschland*. Ik heb verftaan, dat 'er op dezelve twee voortreffelijke Godgeleerden geweest zijn, HENDRIK VAN HESSEN — en NICOLAUS VAN DINKELSPUL, een *Zwaab*. — Ook is thans aldaar THOMAS HASELBACH, een niet onvermaard Godgeleerde, die nuttige gefchiedenifen fchrijft, zoo men zegt, en wiens geleerdheid ik prijzen zou, indien hij niet reeds twee en twintig jaren over het eerfte Hoofdstuk van JESAIAS gelezen had, zonder het tot hier toe ten einde gebragt te hebben. Doch het grootfte gebrek dezer Hoogefchool beftaat daar in, dat men te veel werks maakt van de *Dialectica*, en dus te veel tijd aan eene niet heel nuttige zaak befteedt. — In deze kunst worden voornamelijk, die genen onderzocht, die met den titel van *Meester der kunften* vereerd worden. Voorts zijn zij noch op de Toonkunst, noch op de Redekunst of Rekenkunde bedacht; alhoewel zij eenige door anderen opgeftele Gedichten en Brieven door den Candidaat naar het meesterfchap zonder kunde laten opzeggen, (*imperite Magistrandum compellant.*) Redekunde en Dichtkunde zijn bij hen geheel onbekend, terwijl al hunne vlijt in Disputeren en ijdele Sofifterijen beftaat; grondige kennis vindt men niet veel; zeer weinigen bezitten de Boeken van ARISTOTELES, en andere Wijsgeeren; meestendeels bedienen zij zich van

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

(*) *Epist.* CLXV.

XV. DEEL.

E

Com-

V Commentariën. De Studenten zelve leven dartel ;
 BOEK en zijn ongemeen gezet op wijn en eten. Weinigen
 II worden geleerd; ook worden zij niet in tucht ge-
 Hoofdst. na C. G. houden; zij loopen dag en nacht rond, en doen
 Jaar 1073. den burgers veel verdriet aan; bovendien worden
 tot 1517. zij nog door de zedeloosheid der vrouwen verleid."

De Hoogeschool te *Weenen* had echter om dezen tijd den beroemden GEORGE VAN PEURBACH, den Herstelder der Starrenkunde; en de bovengemelde THOMAS HASELBACH, eigenlijk EBENDORFER, is, behalve meer, Schrijver van eene vrij goede *Chroniek van Oostenryk*, die ook in het licht gegeven is; en op het einde van dit Tijdvak zal deze Hoogeschool meer dan 7,000 Studenten gehad hebben; tot welken bloeistand Keizer MAXIMILIAAN I, de vriend der geleerdheid, veel toebragt.

Heidel-
berg,
Keulen.

Te *Heidelberg* werd de Hoogeschool op den voet der *Parysche* in het jaar 1385 of 1386 opgerigt door den Paltsgraaf RUPRECHT. Te *Keulen* stichtte de Raad dezer vrije Rijkstiad in het jaar 1388 eene Hoogeschool, met verlof van PAUS URBAAN VI.

Erfurt.

Vier jaren daar na werd de eerste Hoogeschool in de *Saksische* Landen te *Erfurt* aangelegd, doch zij kwam eerst in het jaar 1392 volkomen tot stand. Alhoewel zij zich weinig roem in dezen tijd verwierf, had zij echter in het jaar 1516 den voortreffelijken Latijnschen Dichter E. HESSUS tot Leeraar in de Welsprekendheid en Dichtkunde. Van het jaar 1501 af verkeerde MARTEN LUTHER op deze Hoogeschool als Student, en van het jaar 1506 als *Magister Philosophiae*. — De Universiteit te *Wurtsburg*

burg is waarschijnlijk eerst in het jaar 1403 opgericht door den Bisfchop JOAN I.

V
BOEK
II
Hoofdf.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Het verftrooijen van de Hoogefchool te *Praag*, boven vermeld, gaf gelegenheid tot het flichten van de Hoogefchool te *Leipzig*, toen nog met zijnen ouden *Wendifchen* naam *Lipczk* genoemd. FREDERIK de *Strijdbare*, Landgraaf van *Thuringen*, naderhand Hertog en Keurvorst van *Sakfen*, ftichtte dezelve, met goedkeuring van den Paus, in het jaar 1409. De Hoogefchool te *Rostok* werd in het jaar 1419 geflicht; die te *Leuven*, op verzoek van JOAN IV, Hertog van *Braband*, door Paus MARTYN V, in het jaar 1426. Te *Grypswalde* in het jaar 1456. Te *Bazel* in het jaar 1460, te *Freyburg* in *Brisgau* in datzelfde jaar. Te *Ingolftad* in het jaar 1472. Te *Tubingen* vijf jaren daár na; tenzelfden tijde de Hoogefchool te *Mentz*.

Leipzig
en andere.

Bij alle deze Hoogefchoolen in *Duitschland*, de jongfte van welke die te *Wittenberg* was, van welke wij reeds gefproken hebben, kwamen in de XVde eeuw nog twee buitenlandsche; eene te *Koppenhagen*, geflicht in het jaar 1479, door Koning CHRISTIAAN den *Eerften*; en eene in *Zweden* te *Upsal*, in het jaar 1477.

Het vermeerderend aantal van Studenten, maakte de behoefte van Boeken reeds in het begin van dit Tijdvak grooter, waarom men meer en meer bedacht werd, om Boekverzamelingen of *Bibliotheken* aan te leggen. Hier dient men echter in het oog té houden, dat men in de Xde en volgende eeuwen het woord *Bibliotheca* fomtijds gebruikte van

Biblio-
theken.

V een enkel Handschrift der Latijnsche Bijbelvertaling.
 BOEK II Dus maakte een inwoner van *Bologna* in het jaar
 Hoofdst. 1199 aan twee Kerken dier stad bij uitersten wil
 na C. G. twee *Bibliotheken* in deze beteekenis. In de Kloos-
 Jaar 1073. ters vooral maakte men zijn werk, om door het
 tot 1517. affchrijven van Boeken Boekverzamelingen te maken,
 waar bij de Monniken, die veel ledigen tijd had-
 den, ijverig werkzaam waren; ook werden de Non-
 nen tot het affchrijven van Boeken gebruikt, doch
 gewoonlijk slechts van Latijnsche Bijbels en sommige
 werken van Kerkvaderen. Geen Klooster derhalve,
 of het had zijne Boekerij, van waar het gezegde:
*Claustrum sine armario, quasi castrum sine arma-
 mentario*. Een Klooster zonder Boekerij, een leger
 zonder wapenhuis. Het spreekt van zelve, dat
 zoodanige Boekerijen niet zeer talrijk waren in hand-
 schriften, schoon die van eenen Geestelijken te *Ver-
 dun* in het begin der XIIde eeuw bij de oude
Alexandrynsche vergeleken wordt (*). De Boeken
 trouwens, waren te kostbaar, om het pergament,
 den tijd en de moeite, welke daar aan besteed
 moesten worden, en nog meer door de sieraden
 van gouden, met kleuren afgezette, geschilderde let-
 ters en prentverbeeldingen. Een affchrift van dat
 Deel der Pandekten, hetwelk men *Infortiatum*
 noemde, kostte te *Bologna* XXII *Liren*, drie van
 welke *Liren* op twee gouden Dukaten gerekend
 worden, en een volkomen Latijnsche Bijbel LXXX
 zulke *Liren*. Uit een oud stuk der *Camaldulenser*
 Mon-

(*) *Hist. Litter. de la France* T. IX. p. 139-142.

Mouniken in het jaar 1240 ziet men, dat zij meer dan 200 Goudgulden besteed hebben voor een Misboek met gouden en geschilderde letters. Liefde voor prachtige Boeken en onwetendheid gingen niet zelden gepaard. Zoo verhaalt DANIEL MERLAC, een *Engelschman*, die ten einde de wiskundige wetenschappen te leeren, in het jaar 1189 naar *Parys* reisde, maar in zijn oogmerk niet kon slagen (*), dat hij onder de Leeraren aldaar eenige Beesten, (*quosdam Bestiales*,) ontmoet had, die, op de openbare leerplaatfen zittende, zich een verbazend voorkomen gaven; en op twee of drie banken ontzaggelijk groote Boeken hadden liggen, in welken de lesfen van *ULPIANUS* met gouden letters waren opgeteekend; (misfchien een deel der *Pandecten*,) zij hadden looden griffels in de hand, met welke zij op eene heel deftige wijze allerhande kritifche teekenen, (*asterisci et obeli*,) in deze Boeken teekenden, terwijl zij alleen door hun zwijgen voor wijzen geacht werden, maar hunne domheid verraadden, zoo dra zij begonnen te fpreken.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Dewijl dienvolgens Boeken, wegens derzelve kostbaarheid, zelfs voor fludcerenden doorgaans eene groote zeldzaamheid waren, ondernamen van tijd tot tijd Vorften, die voorftanders der geleerdheid waren, openbare Boekenlijen ten dienfte der fludcerenden, doch voornamelijk der Geestelijken op te rigten, zoo als wij reeds iet dergelijks vinden aan-
ge-

Openlijke
Boeke-
lijen.

(*) In ANT. A. WOOD. *Hist. et Antt. Univ. Oxon. Libr. I. pag. 57.*

V geteckend van Keizer FREDERIK II, van LODEWYK
BOEK IX, Koning van *Frankryk*, en later van MATTHIAS
II CORVINUS, Koning van *Hongaryen*, en anderen.
 Hoofdst. na C. G. In het jaar 1275 ontmoet men gewag van Boek-
 Jaar 1073. handelaars te *Parys*, *Stationarii* genoemd, die Boe-
 tot 1517. ken verkochten, welke hun van bijzondere perso-
 Boekver- nen bezorgd werden, waarom ook de Univerfiteit
 koopers. hen liet zweeren, dat zij daar bij eerlijk te werk
 zouden gaan (*).

Weten- Inmiddels vermeerderde het getal der Boeken,
 fchappen. door de fchriften, welke in het licht verfchenen,
 Wijsgeer- met betrekking tot de wetenfchappen, welke toen-
 te. maals met ijver beoefend werden, tot dat eindelijk
 dezelve in het laatst van dit Tijdvak weder her-
 leefden. Inzonderheid leide men zich toe op de
Wijsgeerte, welke federt het midden der XIde eeuw
 eene geheel nieuwe gedaante begon aan te nemen,
 en met eencn meer vrijen geest ook in Godgeleerde
 onderzoekingen fcheen te willen in dringen. BEREN-
 GARIUS en LANFRANK gaven daar toe vervolgens niet
 weinig aanleiding door den twist over het Avond-
 maal, dewijl de eerfte daar bij de Redekunst en
 Wijsgeerte gebruikte, welke de laafte in Godsdien-
 ftige onderwerpen wraakte, hoewel met den laaften
 de reeks van Leeraren aanvangt, die zich op de
 Wijsgeerte, voornamelijk de Rede- en Bovennatuur-
 kunde hebben toegelegd, en dezelve zoo zij waanden
 ten dienfte van de Godsdienstleere toegepast hebben.

LAN-
FRANK.

LANFRANK werd in het jaar 1005 te *Pavia* ge-
bo-

(*) BULZEUS *Hist. Univ. Paris. Tom. III. p. 419.*

boren; in zijne jeugd leide hij zich te *Bologna* toe op de beoefening der Regtsgeleerdheid, en zette eene School op te *Avranches* in *Normandië*. Bij toeval kwam hij, in het jaar 1042, op eene reize naar *Rouen* door Roovers uitgeplunderd zijnde, in het Klooster te *Bec*, waar hij Monnik, en vervolgens *Prior* geworden zijnde, op bevel van den Abt eene School oprigtte, welke weldra van alle kanten grooten toeloop kreeg, en in welke ook de Latijnfche taal in zoo verre werd geleerd, dat de *Fransche* Schrijvers zich sedert in die taal dragelijker uitdrukten, en in hunne fchriften gefchikter leerwijze bragten. In het jaar 1050 werd LANFRANK in den twist met BERENGARIUS ingewikkeld, over het Avondmaal, waar in hij bij zijne Tijdgenooten minder roem behaalde dan bij de Nakomelingschap bevestigd is geworden. Hij bezat het vertrouwen van zijnen Vorst WILLEM, Hertog van *Normandië*, naderhand Koning van *Engeland*, bekend onder den naam van WILLEM den Veroveraar, die hem, in het jaar 1070, tot het Aartsbisdom van *Canterbury*, hoewel niet zonder veel tegenftreven van LANFRANK, verhief. Zich thans met ijver toeleggende om de Kerketucht te herftellen, vond hij zoo veel bezwaren, dat hij den Paus verlof vraagde, om in zijn Klooster weder te keeren, maar deze fchonk hem het *Pallium*, en benoemde hem tot zijnen Legaat in *Engeland*. — Koning WILLEM verzocht hem kort voor zijn' dood in het jaar 1087, om zijnen jongften Zoon WILLEM, die dertien jaren oud was, te kronen en op den troon te bevestigen.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V gen. Dit deed LANFRANK, en hielp tevens een oproer
 BOEK dempen, ontstaan ten voordeele van den oudsten Zoon
 II Prins ROBERT, die door den Vader was uitgeslo-
 Hoofdst. ten; LANFRANK overleed in het jaar 1089 (*).
 na C. G. Jaar 1073. LANFRANK wordt zeer geprezen wegens zijne
 tot 1517. vroomheid en Godzaligheid, en was bij zijne Tijd-
 genooten in de hoogste achting van geleerdheid; doch uit zijne schriften blijkt slechts eene vrij goede kennis in de vrije kunsten, naar de toenmalige leerwijze, en eene geoefendheid in de schriften der Kerkvaderen en Kerkelijke Godgeleerdheid; en bijzondere ervarenheid in de kunst van disputeren; zijn stijl is ver van zuiver Latijn of welsprekend te zijn; ten zij iemand voor welsprekend en vernuftig wilde houden, dat hij den Paus ALEXANDER II, in eenen Brief noemt, *humiliter excellens excellenterque humilis Beatitudo vestra*, en hem dezen wensch doet: *Omnipotens Deus vitam vestram ad honorem sanctæ Ecclesiæ vestris dispositionibus divinitus commisit in tempore prolixam faciat; quatenus post tempus, quæ sine tempore sunt, prolixa aternitatis spatia vobis concedat* (†). Wij hebben, behalve zijn werk over het Avondmaal, elders gewaagd, weinig schriften van hem overig; de voornaamste zijn zestig *Brieven*, welker inhoud echter niet zeer be-

(*) Zijn leven is beschreven door MILO *Crispinus*, *Cantor Beccensis in MABILLON Act. SS. Ord. S. Bened. Sec. VI. P. II. pag. 130.*

(†) *Epist. ad Alexandr. II. in LABBEI Concil. Tom. IX, pag. 1213, 1215.*

belangrijk is. Zijne werken zijn door den Benedictijner LUCAS D'ACHERY in *Folio*, *Parys* 1648 in het licht gegeven.

ANSELMUS van *Canterbury*, een leerling van LANFRANK, heeft boven zijnen meester in de Wijsbegeerte uitgemunt. Hij was omstreeks het jaar 1034 te *Aosta* in *Piemont* geboren. In zijne jeugd leefde hij buitensporig en moest, om den toorn zijns Vaders te ontgaan, zijn vaderland verlaten. Na drie jaren omzwerfens kwam hij te *Avranches*, waar LANFRANK zijne School had, alwaar hij zich aan deszelfs onderwijs overgaf, en omtrent het jaar 1060 Monnik werd in het Klooster *Bec*. Hier muntte hij zoo uit, dat hij LANFRANK als *Prior* opvolgde, toen deze Abt werd te *Caen* (*). In het onderwijs van het School zijnen Leeraar opgevolgd zijnde, wist hij door minzaamheid zich beliefd te maken, en daar door zijne leerlingen aan zich te trekken, zijnde hij voor zich zelve godzalig van levenswijze, en ijverig werkzaam in Wijsgeerige oefeningen, en 's nachts zelfs was hij onledig met het verbeteren van gebrekkig afgeschrevene Boeken. In het jaar 1078 verkozen hem zijne Monniken, volftrekt tegen zijnen wil, tot hunnen Abt. Wegens eenige belangen van zijn Klooster naar *Engeland* gereisd, bezocht hij zijnen gewezenen Leermeester LANFRANK, wiens roem hij spoedig overtrof, alzoo ANSELMUS als een heilig en in de ken-

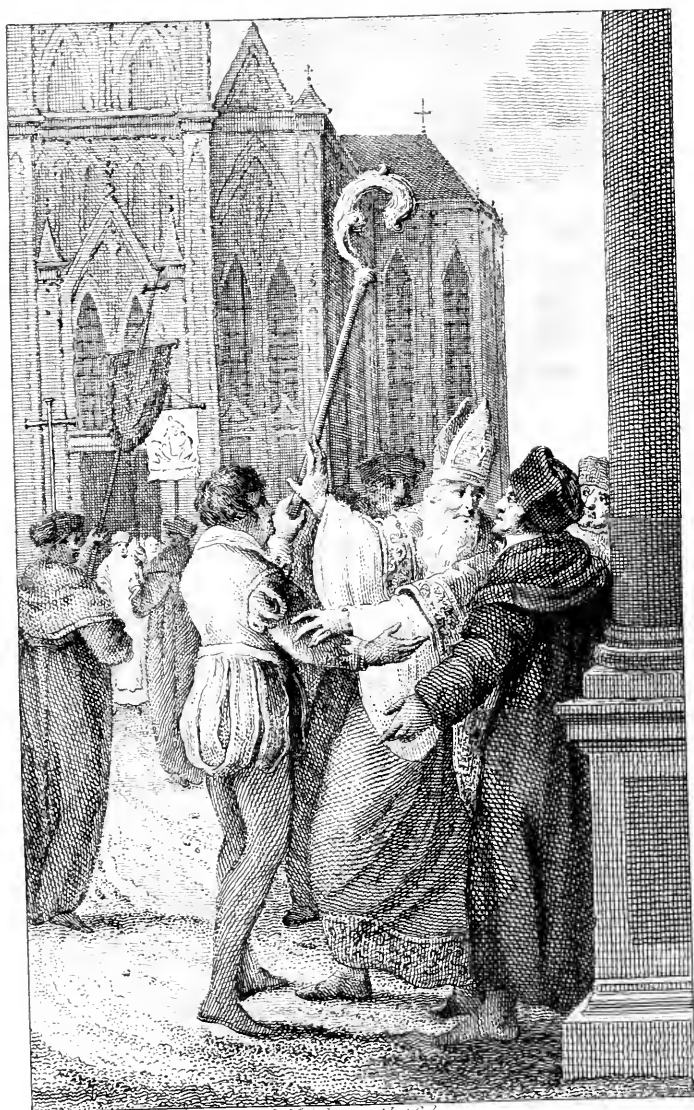
V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

ANSELMUS van
Canterbury.

(*) EADMERUS *in vita S. Anselmi, Cantuar. Archiep. L. I. post opera Anselmi.*

V kennis van den Godsdienst volmaakt man werd aan-
 BOEK gezien. Zijn Levensbeschrijver schrijft hem zelfs
 II wonderbare genezingen toe, als ook dat hij in staat
 Hoofdst. was door dikke muren te zien, wat zijne Klooster-
 na C. G. lingen deden.
 Jaar 1073.
 tot 1517.

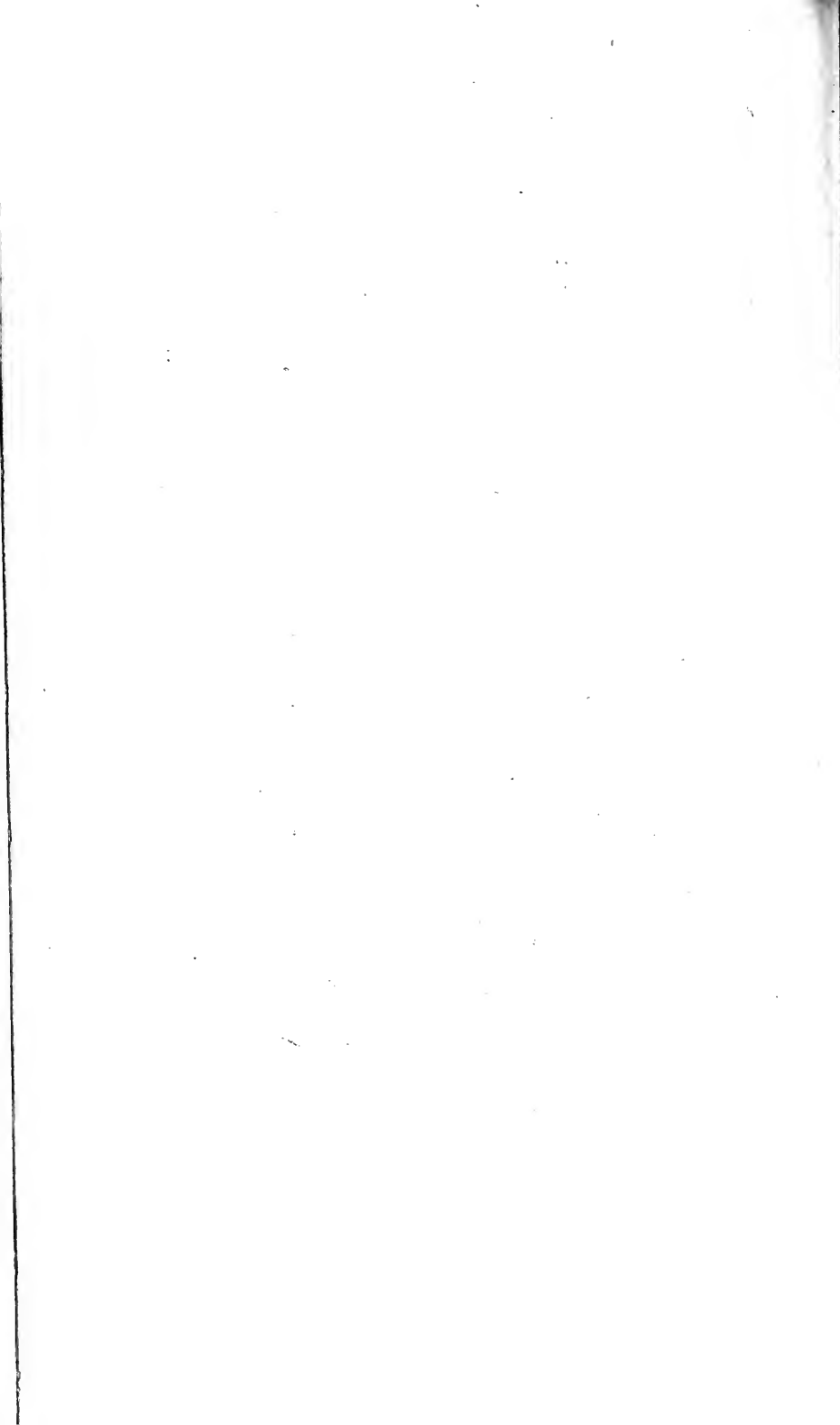
Dertien jaren daar na, in het jaar 1093, werd hij van verscheidene Engelsche Grooten weder genodigd, om in *Engeland* over te komen, hetwelk hij schoorvoetende inwilligde, omdat zich een gerucht verspreid had, dat hij Aartsbisfchop van *Canterbury* zou worden. Dit Aartsbisdom had de Koning reeds drie jaren opengehouden. De Koning ontving hem met allen eerbied, maar zeide spottend tegen zijne Hovelingen, die hem de onverschilligheid van ANSELMUS jegens aardfche goederen en eer roemden: hij zou evenwel met handen en voeten toetasten, als hij geloofde, dat hij dit Aartsbisdom zou kunnen krijgen; maar zwoer de Koning, niemand zal hetzelfde hebben, dan ik alleen. Kort daar na werd de Koning door eene ziekte overvallen, en begon te denken aan het behoud van zijne ziel, zoodat ANSELMUS gehaald werd, op wiens raad hij eene algemeene biecht afleide, met belofte van beterschap, en inzonderheid, dat hij de ledigstaande Kerken van Bisfchoppen zou voorzien. Maar als nu de Koning ANSELMUS tot Aartsbisfchop van *Canterbury* benoemde, ontfelde deze, en verzette zich daartegen met alle krachten. Alle verzoeken van den Koning waren vergeefs, en men moest hem den Bisfchopelijken Staf met geweld in de hand geven, waar na men hem naar de Kerk meer droeg dan geleide,
 en

S. Vincentius van der Veste

En men moest hem den Bischoffelyken Staf met geweld in
de hand geven. waar na men hem naar de Kerk meer droeg
dan geleide.

XV. D. Bladz. 74.

en aldaar inhuldigde in het jaar 1093. ANSELMUS gaf tot reden van zijne weigering te kennen, dat hij voorzag, dat op deze wijze een zwak schaap naast eenen bandeloozen stier in de regering van *Engeland* werd ingespannen, en dat door 'sKonings onstuimigheid de Kerk nog bij zijn leven in eenen treurigen weduweftaat vervallen zou.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Het gene hij voorzag, gebeurde schielijk. De Koning hield zijne beloften niet, en de ledigstaande Bisdommen werden niet vervuld. ANSELMUS had het Aartsbisdom van *Canterbury* alleen onder die voorwaarde aangenomen, dat aan de Kerk van *Canterbury* de goederen zouden worden wedergegeven, welke zij ten tijde van LANFRANK bezeten had, daar en boven begeerde hij, dat, gelijk de Koning zijn wereldlijke Heer was, deze ook wederkeerig hem als zijnen Geestelijken Vader en zielzorger eerbiedigen zou. De Koning was tot het een en ander lang na zoo gereed niet, als de Aartsbisshop verlangde. Als de Koning in het jaar 1094 tot den oorlog met zijnen Broeder ROBERT, Hertog van *Normandië*, geld noodig had, bood ANSELMUS hem 500 ponden, welke de Koning weigerde aan te nemen, omdat hij ten minsten 1000 ponden verwacht had, en ANSELMUS dankte God, dat deze hem voor de opspraak beveiligd had, als of hij zijn Aartsbisdom voor dit geld gekocht had. Ondertusfchen handhaafde hij zijn geestelijk gezag, en weigerde in de vastentijd de heilige asche en de *absolutie* aan alle Hovelingen, die hun haar, even als de jonge dochters, lang lieten groeijen, en den

vrou-

Vrouwelijken opschik in kleeding enz. navolgden. Ook drong hij bij den Koning aan, om de gebreken in het Kerkelijke te verhelpen, en ten dien einde algemeene Kerkvergaderingen te laten houden. De Koning antwoordde eenvoudig, dat de Kerkvergaderingen gehouden zouden worden, als het hem beliefte, en ten aanzien van de ledigstaande Abdijen, dat de Abdijen hem toebehoorden, en dat hij met dezelve kon handelen, zoo als hij wilde, waar tegen de Aartsbischoep vergeefs inbragt, dat de Abdijen aan God toebehoorden, en dat de Koning slechts derzelver beschermbeer, (*advocatus*,) was; evenwel zocht de Aartsbischoep in 's Konings gunst hersteld te worden; maar als zijne vrienden hem ten dien einde raadden, de aangeboden som te verdubbelen, verklaarde hij zelfs de 500 ponden nu niet te willen geven, welke hij reeds aangeboden had, omdat de Koning hem telkens op nieuw geld zou willen afpersen; waar tegen de Koning hem liet aanzeggen, dat hij hem niet langer als Aartsbischoep van *Canterbury* erkennen zou. Ook wilde de Koning hem niet vergunnen naar *Rome* te reizen, om het *Pallium* van den Paus te ontvangen, hetwelk hem toen in het jaar 1095 door eenen Pauselijken Legaat werd overgebracht, die hem ook ten minste schijnbaar met den Koning verzoende, wien hij in het volgende jaar met 200 marken zilver uit den Kerkelijken schat van *Canterbury* tegen zijnen Broeder ROBERT ondersteunde, maar als de Koning hem vervolgens voor zijn Hofgerigt liet dagen, onder voorwendfel, dat hij hem slechte soldaten tot eenen veld-

BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

veldtogt geleverd had, vond ANSELMUS in het jaar 1097 geraden naar *Rome* te reizen, hebbende den Monnik EADMER, zijnen Levensbeschrijver in zijn gezelschap. Hij onthield zich in *Italië* eenigen tijd in een Klooster in het *Napelsche*, en woonde in het jaar 1098 eene Kerkvergadering te *Bari* bij, op welke hij in den twist met de *Grieken* uitmuntte.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Koning WILLEM, in het jaar 1100 overleden zijnde, spoedde ANSELMUS, daar toe door den nieuwen Koning HENDRIK I genodigd zijnde, zich weder naar *Engeland*, maar als hij de leenhulde, (*hominium*,) aan den Vorst zou afleggen, en van zijne hand het Aartsbisdom door het overreiken van den Herdersstaf en Ring ontvangen, weigerde hij zulks, omdat dergelijke beleeningen der Geestelijkheid door Leeken te *Rome* verboden waren, en dreigde tevens naar *Rome* weder te keeren. HENDRIK vreezende, dat de Aartsbisfchop met den Paus mogt zamenspannen, ten voordeele van zijnen Broeder ROBERT, die op den troon aanspraak maakte, stond hem toe, Afgevaardigden naar *Rome* te zenden, tot een vergelijk, waar aan verscheidene jaren gearbeid werd. Ondertusfchen betoonde ANSELMUS zich getrouw aan zijnen Koning, toen ROBERT in het jaar 1101 werkelijk eenen inval in *Engeland* deed; ook hield hij eene Kerkvergadering in het jaar 1105, doch als Paus PASCHALIS II voortging de *Investituur* der Geestelijken door Leeken te verwerpen, reisde ANSELMUS in het jaar 1107 weder naar *Rome*, verzeld van eenen Gezant des Konings, maar de Paus bleef standvastig bij zijn verbod. AN-

SEL-

V SELMŪS bleef nu te *Lions*, tot eindelijk de Paus
 BOEK
 II
 Hoofdst. trouw aan den Koning doen zouden, waar op AN-
 na C. G. SELMUS naar *Engeland* terug keerde, alwaar hij in
 Jaar 1073. het jaar 1109 overleed.
 tot 1517.

Zijne
 fchriften.

Te midden van een zoo werkzaam leven, vond ANSELMUS echter tijd om een aanmerkelijk aantal fchriften in het licht te geven, en zich als den voornaamsten *Bovennatuurkundigen* van zijnen tijd bekend te maken. Van eenige Monniken in het Klooster *Bec* verzocht zijnde om het gene hij over het bestaan van God hun mondelijk had voorgedragen, in gefchrift te brengen, stelde hij zijn *Monologium* of Alleenfpraak op, welk Boek eene Wijsgeerige proeve in zich bevat over het bestaan en de eigenfchappen van God, en over de Goddelijke Drieënhed. Dit ftuk is vol Wijsgeerige fcherpzinnigheid gefchreven; maar na het voltoojen van hetzelfde overwegende, dat daar in eene aaneenfchakeling van bewijzen ftoud, zag ANSELMUS naar eenen enkelen grond van bewijs voor Gods bestaan om, welke al de overigen niet zou behoeven; en nu meenende denzelven gevonden te hebben, droeg hij dien in een ander gefchrift voor, hetwelk hij *Prosligion* of *Alloquium* noemde. Dit bewijs werd dus door hem ingerigt: Zelfs de dwaas, die in zijn hart zegt: daar is geen God! moet toch erkennen, dat 'er in het verftand iet is, boven hetwelk men niets grooters denken kan: want zoo dra hij van het grootfte aller wezens hoort, verftaat hij het. Hetzelve kan derhalve ook niet blootelijk in het verftand

ftand zijn; maar men kan het ook als in der daad en werkelijk bestaande denken. Was het enkel in het verftand; dan moest 'er onder de wezens, welke werkelijk bestaan, een nog grooter wezen; doch hetwelk ongerijmd is. Dit is zoo waar, voegt ANSELMUS 'er bij, dat men het niet bestaan van God zelfs niet denken kan, dewijl anders het grootst denkbare zulks niet zijn zoude, dewijl het bestaan daar aan ontbreken zoude. Op dezelfde wijze leidt hij uit de grootfte volmaaktheid van God alle deszelfs eigenschappen af; en toont, dat God alleen zelfftandig is. Zelfs leert hij, dat God nog grooter is, dan al het denkbare.

Dit is het bewijs voor Gods bestaan, ontleend uit het denkbeeld van God in het verftand van alle menfchen, hetwelk CARTESIUS in de XVIIde eeuw op nieuw voor den dag gebragt, en gezocht heeft te ftaven, waarom ook sommigen gemeend hebben, dat hij het uit de fchriften van ANSELMUS ontleend had. Ondertusfchen werd dit bewijs beftreden door eenen Monnik in het Klooster *Marmontier*, GAUNILLO genoemd, in eene korte verhandeling; *Liber pro infipiente adversus s. Anselmi in Prologio ratiocinationem* (*), beweerende, dat het besluit valsch was, dat het denkbeeld van het hoogfte Wezen in het verftand ook noodwendig het bestaan van dat wezen buiten het verftand met zich bragt, terwijl het in het verftand enkel op dezelfde wijze zijn kon, als zoo vele andere ingebeelde of twijfelach-

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

(*) In ANSELMI *Opp.* p. 35, 36.

V achtige dingen; waar tegen ANSELMUS eene verdediging van zijn bewijs opstelde, *Liber Apologeticus contra Gaunilonem, respondentem pro insipientia C. G. te* (*).

BOEK II
Hoofdst.
na C. G. te (*).
Jaar 1073.
tot 1517.

ANSELMUS stelde verders tot eenen grondregel, dat hij *eerst gelooven en daar na verstaan* wilde, te weten, voor alle dingen geloofde hij, wat de Kerk eischte te gelooven, zonder daartegen de geringste twijfeling bij zich te laten opkomen. Deze grondregel kon waarlijk weinig dienen tot uitbreiding van echte en gegronde Wijsgeerte of Godgeleerdheid, ook vindt men meermalen in ANSELMUS schriften, dat hij meer spitsvinnigheden heeft bijgebracht dan behoorlijke onderzoekingen of bewijsredenen (†).

ROSCELIN Naast BERENGARIUS, LANFRANK en ANSELMUS, moet op het einde der XIde eeuw als een Wijsgeerig brein ook geplaatst worden ROSCELIN of RUSELIN of RUCELIN, een Kanunnik te *Compiègne*, waar hij als *Scholasticus*, dat is als Opziener der Bischoppelijke School, eigener beweging openlijke voorlezingen hield. Hij was één der eerste *Nominalisten* van dezen tijd, en haalde zich als aanvoerder en hoofd van dezelve ook voornamelijk de beschuldigingen van Ketterij op den hals. De vraag namelijk was, of de algemeenheden in de *Dialectic-*

(*) *Ibid. pag. 37-40.*

(†) De werken van ANSELMUS zijn door den *Benedictynen* GABR. GERBERON te *Parys* uitgegeven in Folio 1675, en daar, met eene vermeerdering van XIV Brieven, herdrukt 1721.

aktica, (*genus, species, differentia, proprium, accidens*,) enkel verstandsdenkbeelden waren of buiten het verstand wezenlijk bestonden. PLATO had derzelve wezenlijk bestaan in het verstand van God beweerd; ARISTOTELES liet hare wezenlijkheid alleen in de bijzondere dingen zelve toe; de *Stoïcynen* eindelijk hielden ze voor niets dan afgetrokkenheden, en waren dus in een' strenger zin de eerste *Nominales* of *Nominalisten*; terwijl men daartegen aan de anderen, inzonderheid aan de *Platonisten*, den naam van *Reales* gaf. In die middel-eeuwen, in welke deze namen opkwamen, was men ook gewoon het eerste der gemelde gevoelens, *Universalia ante rem*, het tweede *Universalia in re*; en het derde, *Universalia post rem* te noemen. De jongere *Platonisten* hadden, naar hunne gewoonte, alle deze gevoelens met elkanderen zoeken te vereenigen; maar daar door alleen een nieuw spinneweb geweven. De achtig voor de Wijsgeerte van PLATO had het eerste gevoelen, ook door AUGUSTINUS begunstigd, bij de Christenen geliefd gemaakt; toen derhalve ROSCELLIN de wijze van voorstelling der *Stoïcynen*, zoo veel men oordeelen kan, want wij hebben geene schriften van hem, verdedigde, tastte men hem niet alleen daar over aan, maar leide hem ook de schroomelijkste gevolgen te last. Men meende te ontdekken, dat de *Nominalisten* alle menschelijke kennis alleen tot namen bepaald wilden hebben, en dat zij het werkelijk bestaan der dingen loochenden. In het eerst echter vond dit gevoelen bijval, maar kon zich niet lang handhaven tegen de aanvallen van

V ANSELMUS van *Canterbury*, ODO van *Clugny*, naderhand Bisfchop van *Kamerik*, ALBERICH van BOEK II *Rheims*, BERNHARD van *Chartres*, en andere. Hoofdst. na C. G. maarde *Dialectici* of Redeneerkundigen. Zelfs ver- Jaar 1073. zekert JOANNES van *Salisbury* (*), dat dit gevoe- tot 1517. len met ROSCELIN weder verdwenen is. Zoo veel is ten minften zeker, dat de *Reales*, hoewel in eene eenigzins meer in den *Aristotelifchen* vorm veranderde gedaante, ten dezen tijde de overhand hebben behouden.

HILDE-
BERT van
Mans.

Een ander tijdgenoot van ANSELMUS WAS HILDEBERT van *Mans*, geboren in het jaar 1055 te *Lavardin*, in het Kerspel van *Mans*; hij fchijnt te *Tours* het onderwijs genoten te hebben van BERENGER OF BERENGARIUS, wien hij ook met een grafchrift in eene Latijnsche *Elegie* vereerd heeft. In het jaar 1092 werd hij *Archidiaconus*, en vijf jaren daar na Bisfchop te *Mans*. Kort na deze verkiezing fchreef de beroemde IVO OF IVES, Bisfchop van *Chartres*, hem eenen Brief (†), in welken deze hem voorhield, hoe hij van fommige aanzienlijke leden zijner Kerk befchuldigd werd, verfcheidene onechte kinderen verwekt te hebben, met bijgevoegde vermaning, om deze verkiezing niet op te volgen, ingevalle hij zich fchuldig bevond. HILDEBERT nam de verkiezing aan, of zich onfchuldig vindende, of de befchuldiging niet bewezen of aangedrongen wordende. De oorlog tufchen de Kon-

(*) JO. SARISBER. *Metalog.* L. II. C. 17. p. 814.

(†) *Epist.* 277. *Opp. pag.* 118.

ningen van *Engeland* en de Graven van *Mans* veroorzaakten hem vele onaangenaamheden; hij werd zelfs in het jaar 1099 naar *Engeland* overgevoerd, alwaar Koning WILLEM van hem eischte, dat hij zijne onschuld door de vuurproef zou bewijzen, hetwelk hij echter op raad van den bovengemelden ivo weigerde, zich op de Kerkelijke wetten beroepende, en aanbiedende, om volgens dezelve zijne onschuld aan te toonen. In het jaar 1125 tot het Aartsbisdom van *Tours* verheven, werd hij van deze lastige omstandigheden bevrijd, hoewel daartegen in nieuwe moeite met den Koning van *Frankryk*, LODEWYK *den Dikken*, ingewikkeld. Hij overleed waarschijnlijk in het jaar 1134.

Zijn geschriften Wijsgeerige, Godgeleerde, Geschiedkundige, Kerkredenen en Brieven, zijn te gelijk met die van MARBOD, Bisfchop van *Rennes*, zijnen tijdgenoot, te *Parys* in 1718 in Folio uitgegeven, door den Benedictijner ANTONIUS BEAUGENDRE, en vertoonen hem als eenen man, die wat meer dan de gemeene geleerdheid van zijne eeuw bezat. Onder zijne fchriften is eene *Zedelijke Wijsgeerte*, (*moralis philosophia de honesto et utili*), zijnde eene verzameling van zeer vele plaatfen uit de Ouden, over het eerlijke en nuttige, uit CICERO, SENECA, HORATIUS, JUVENALIS en anderen. Den inhoud van dit gefchrift heeft hij in Latijnsche Eli-gien gebragt in zijn *Libellus de quatuor virtutibus vite honestæ*.

In de eerste twintig jaren der XIIde eeuw maakte zich HONORIUS van *Augustodunum*, waarschijnlijk

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073-
tot 1517.

V
BOEK
I
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073
tot 1517
—
gustodu-
num.

Autun in *Bourgondië*, schoon anderen daar door *Augsburg*, of ook wel *Augt* of *Augst*, eene Bischoffelijke stad bij *Basel*, hebben willen verstaan, ook eenigen naam door zijne Wijsgeerige schriften, uit welke men den toestand der Geleerdheid in het gemeen, en der Wijsbegeerte in het bijzonder, in de gewone Bischoffelijke Scholen van zijnen tijd kan leeren kennen, inzonderheid uit zijn klein geschrift: *de animæ exsilio et patria, alias de artibus* (*). De onwetendheid is het land der ballingschap voor de ziel, uit welke zij door *tien kunsten*, als door zoo vele steden en vlekken, reizen moet, om tot haar vaderland weder te keeren. De eerste dezer steden is de *Grammatica*; alwaar de letters leiden naar de woningen der stellingen; de lange en korte lettergrepen zijn als het ware de deuren der huizen; en de geheele stad wordt in acht wijken verdeeld, in welke het *Nomen* en *Verbum* als twee *Consuls* regeren; het *Pronomen* het ambt van *Proconsul* bedient enz. De overige steden, welke hij op gelijke wijze beschrijft, zijn de *Rhetorica* en *Dialectica*, welke vijf poorten heeft, de *Universalia*, haar kasteel is de *Substantia*, en de daar om staande torens de negen *Accidentia*; voorts de *Arithmetica*, de *Musica*, *Geometria*, *Astronomia*, *Physica* en *Oeconomica*, door welke zij eindelijk aanlandt aan de Heilige Schrift, als haar ware vaderland, waar menigvuldige wijsheid heerscht.

In

(*) In BERN. PEZII *Thes. Anecd. Noviss. Tom. II. pag. 228-234.*

In twee andere fchriften: *scala coeli major* of *scala coeli minor*, komt eigenlijke Filofofie voor. Door deze hemel-ladder verftaat HONORIUS de liefde, wier trappen zijn wetenfchap en wijsheid. Dewijl zij zich tot den derden hemel verheft, zoo klimt men langs drie rijen van trappen op, waar uit even zoo vele foorten van zien ontftaan, het ligchamelijke, geestelijke en verftandelijke, waar van de derde zich met het wezen van God, ook met de natuur der Engelen en zielen bezig houdt. (*Intellectualis vifio.*) enz.

V
BOEK
II
Hoofdfst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Wanneer men federt de XIIde eeuw begon eigene Scholen aan te leggen, afgezonderd van de Bifchoppelijke en Kloosterfcholen, kreeg de Wijsbegeerte eene vrijere ruimte. Zulk een School, gelijk wij gezien hebben, werd te *Parys* aangelegd door WILLEM van *Champeaux*. Deze had tot zijnen leerling PETRUS ABELARD of ABEILLARD, die fpoedig zijnen meester in vermaardheid te boven ging, met wien hij hevige verfcillen over de Wijsbegeerte gehad heeft. PETRUS ABELARD of ABEILLARD, wiens naam, niet alleen wegens zijne geleerdheid, maar inzonderheid uit hoofde van zijnen minnehandel met HELOISA, zelfs in Romans en Dichtfukken, vermaard is geworden, was in het jaar 1079 te *Palets*, (of *Palais*,) in het Graaffchap *Nantes* in *Bretagne* geboren, en de Zoon van eenen Edelman. Door eene bijzondere neiging tot de *Dialectica* gedreven, kwam hij te *Parys* in het School van WILLEM van *Champeaux*, den beroemdfte Leeraar in de kunst van disputeren, doch met zijnen meester

PETRUS
ABELARD
OF ABEIL-
LARD.

V in verschil geraakt zijnde, rigtte hij een eigen School op te *Melun*, in de nabuurschap van *Parys*, om trent dertig jaren oud zijnde, verzoende hij zich met zijnen Leermeester, en werd zelfs andermaal zijn leerling, maar verschil van gevoelens verdeelde hen op nieuw. WILLEM leerde, het geen de *Scholastieken Universele a parte rei* genoemd hebben; dat is, dat dezelfde zaak wezenlijk en geheel in alle daar toe behoorende ondeelige dingen, (*individua*,) is, welke dus niet in wezen, maar alleen in de menigte van hare toevallige eigenschappen, (*accidemia*,) van elkanderen onderscheiden zijn. ABELARD daartegen beweerde, dat de algemeene dingen der *Dialectica* zelfstandige denkbeelden in God zijn; met één woord, de eerste volgde ARISTOTELES, de ander PLATO's meening. Het berigt van OTTO van *Fryfingen* (*), dat ABELARD een leerling van ROSCELIN geweest zij, en dus tot de *Nominales* behoord hebbe, wordt niet van allen aangenomen. Hoe het zij, WILLEM werd door ABELARD genoodzaakt, zijn gevoelen te laten varen, en ABELARD kreeg zelfs den leerstoel van WILLEMS opvolger, die ook zijn leerling werd, maar WILLEM wist een' ander opvolger te laten aanstellen, waar op ABELARD weder te *Melun* begon te leeren, terwijl WILLEM zich met zijne Kanunniken op het land begaf. Nu begaf zich ABELARD met zijne leerlingen weder naar *Parys*, alwaar de leerlingen van WILLEMS nieuwen opvolger in grooten getale tot hem overgingen. WILLEM kwam

(*) *De Gestis Frider. I. Cap. 47.*

kwam zijn' opvolger wel te hulp, maar kon niet beletten, dat deze, van zijne leerlingen verlaten, zich in een Klooster begaf. Nu bleven de beide hoofden met malkander twisten, met dien uitslag, schrijft ABELARD zelve, dat hij ten minsten niet overwonnen werd.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

De strijd nam een einde, toen WILLEM in het jaar 1113 Bischoep te *Chalons aan de Marne* geworden was. Thans reisde ABELARD naar *Laon*, om zich onder ANSELMUS, die daar *Scholasticus* was, in de Godgeleerdheid te oefenen, maar vond bij dezen, zoo als hij zich uitdrukt, meer rook dan licht, meer bladeren dan vruchten; waarom hij zich toeleide, om door behulp van goede verklaringen zich tot een' goeden Uitlegkundigen te vormen; en tot eene proeve zijner vorderingen, verklaarde hij, in openlijke voorlezingen, het eerste Hoofdstuk van EZECHIEL, toen ANSELMUS hem het leeren der Godgeleerdheid verbood, omdat hij zich dit regt enkel had aangematigd. ABELARD begaf zich naar *Parys*, en verkreeg daar het eerste Leeraarambt in de Wijsgeerte en Godgeleerdheid, en tevens eene Kanunniksplaats, waar na hij zijne gemelde voorlezingen met grooten toeloop van leerlingen vervolgde.

Ondertusfchen gebeurde het, dat FULBERT, een Kanunnik te *Parys*, een Nichtje van XVIII jaren, HELOISA genoemd, in zijn huis had, schoon en geestrijk, waarom hij haar geleerde kundigheden zocht te bezorgen; hier toe bood ABELARD zich aan, om haar voor niet te onderwijzen, indien de Kanunnik hem in zijn huis wilde aannemen. Wel-

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

dra ontftond 'er eene liefde tufchen dit paar, welke eene zwangerheid van HELOISA ten gevolge had. Deze minnehandel had een' grooten invloed op ABELARDS karakter, zijn onderwijs werd onachtzaam en laf, en zijn geest bragt weinig nieuws voort, dan minnedichten. FULBERT was de laafte, die van deze verkeering van zijne Nicht met ABELARD iet vernam, en toen het te laat was, ABELARD ten huize uitftiet, maar deze ontvoerde hem zijne HELOISA, in het gewaad van eene Non, naar zijn vaderland, alwaar zij van eenen Zoon beviel, dien hij ASTROLABIUM noemde. Ook verklaarde hij zich gereed om zijne beminde te trouwen, mits dat het huwelijk geheim gehouden werd, opdat hij zijn ambt niet verloor, waar in ook FULBERT bewilligde, maar waar tegen HELOISA, met een zeldzaam voorbeeld, uit liefde jegens hem, zich verzettede, vreezende, dat hij door een huwelijk zijn ambt als Leeraar, en zijn' roem en geluk verliezen mogt, hoewel haar in den grond ook eene geheime liefde meer behaagde. Evenwel werd het huwelijk voltrokken, maar als haar Oom dit tegen zijne belofte bekend maakte, loochende zij het zelfs met eede. Toen zij even daarom van haren Oom mishandeld werd, bragt ABELARD haar in een Nonnenklooster te *Argenteuil*, alwaar hij zijne verkeering met haar voortzette. De Oom FULBERT en hare overige bloedverwanten hielden echter ABELARD verdacht, dat hij voornemens was, haar te noodzaken, het Geestelijke kleet aan te nemen, en zijn huwelijk met haar te vernietigen, waarom zij, ter voldoening van

van hunne wraakzucht, hem door zekere daar toe omgekochte lieden lieten overvallen, en ontmannen. De Overheid liet twee van de daders vatten, en die niet alleen dezelfde straffe aandoen, maar hun ook de oogen uitsteken. Algemeen was het medelijden met ABELARD. Eén zijner vrienden, FULCO, of FOULQUES, *Prior* te *Deuil*, digt bij *Parys*, schreef hem een' merkwaardigen troostbrief, maar schaamte en verwarring, na bij wanhoop komende, noodzaakten hem, zijne toevlugt te nemen in het Klooster *St. Denys*, alwaar hij in het jaar 1119 de gelofte als Monnik afleide, na vooraf zijne vrouw overreed te hebben, om het Nonnenkleed te *Argentueil* aan te nemen. Hij vond echter in *St. Denys* de gewenschte rust niet. Daar hij zich onder de losbandige Monniken tot zedenmeester wilde opwerpen, maakte hij zich gehaat, en toen hij op een *Prioraat* digt bij het gebied van den Graaf van *Champagne* zijne vorige lesfen met grooten toeloop hervatte, werd de nijd gaande. Men beschuldigde hem van onregtzinnigheden, en hij werd in het jaar 1121 veroordeeld. Dit deed hem naar *St. Denys* terug keeren. Maar in *BEDA* gelezen hebbende, dat de Heilige *DIONYSIUS de Areopagiet*, *Bisfchop* te *Korinthe*, en niet te *Athene* geweest was, besloot hij daar uit, dat dezelve niet, zoo als men geloofde, de flichter van het Christendom in *Gallië* kon geweest zijn. Deze waarheid konden de Monniken niet dulden, maar klaagden hem deswegens aan bij den *Abt*, waar op hij de vlugt nam in een Kloos-

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
ja: 11073.
tot 1517.

V ter, onder het gebied van den Graaf van *Champagne*; doch de Abt kort daar na overleden, en door
BOEK *ne*; doch de Abt kort daar na overleden, en door
II den vermaarden SUGER opgevolgd zijnde, vergunde
Hoofdst. den vermaarden SUGER opgevolgd zijnde, vergunde
na C. G. deze hem, te gaan waar hij wilde, als hij maar in
Jaar 1073. geen Klooster van zijne Orde bestendig verblijf nam.
tot 1517.

ABELARD verkoos daar op eene woeste plaats aan rivier *Arduſon*, dijt bij de ſtad *Nogent*, aan de *Seine*, tot zijne woonplaats, alwaar velen van zijne leerlingen bij hem kwamen, en eene Kerk en voor zich hutten ſlichtten. Maar als hij, ter gedachtenis van den *troost*, dien hij in deze eenzaamheid genoten had, deze plaats aan den PARACLETUS, (*den Trooster*, of onder dezen Bijbelschen naam aan den H. Geest wijdde,) werd dit als eene nieuwigheid afgekeurd; ook mishaagde het, dat hij daar een beeld had geſteld van de Drieëenheid, met drie volmaakt gelijke, rugwaards tegen elkander leunende aangezichten; als hij deswegens de vervolgingen vreesde van twee heilige mannen van die eeuw, BERNHARD en NORBERT, werd hij onverziens tot Abt verkozen van het Klooster van den Heiligen GILDAS te *Ruits* in *Neder-Bretagne*, waar hij zich heen begaf in het jaar 1126, maar weder tot zijn ongeluk; want te ſtreng zijnde voor de Monniken, ſtonden dezen hem naar het leven. Ondertuſſchen vernemende, dat de *Nonnen* van *Argenteuil*, met derzelve *Priooreſe*, zijne HELOISA, door de Monniken van *St. Denys* verdreven waren, ſtond hij zijn verblijf PARACLETUS, hetwelk intuſſchen tot eene Abdij verheven was, aan deze zijne vrouw en haar

ge-

gezelschap af, alwaar hij haar verscheidene bezoeken gaf, maar toen dit verkeerd werd uitgelegd, besloot hij, nooit weder bij haar te komen. Ook verliet hij in het jaar 1136 zijne Abdij van *Ruits* geheel.

v
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Van dit jaar af leerde hij weder met den gewonen toeloop op den Berg der Heil. GENOVEFA te *Parys*; maar verliet deze stad in het volgende jaar, zonder dat men weet, waar heen hij zich begaf. Weldra bragten echter nieuwe beschuldigingen tegen zijne regtzinnigheid hem weder te voorschijn, tegen welke hij zich door een beroep op den Paus in het jaar 1140 vergeefs zocht te redden. Doch midden in het onweder, dat hem dreigde, kreeg hij eene schuilplaats in de Abdij van *Clugny*, bij deszelfs Abt PETRUS den *Eerwaardigen*; maar om zijne gezondheid van daar gezonden naar het Prioraat *St. Marcel*, te *Chalons aan de Saone*, overleed hij te dezer plaatse, in het jaar 1142. HELOISA verzocht, gelijk dit ook zijn wil geweest was, om zijn lijk, hetwelk zij van PETRUS van *Clugny* verkreeg, om het in haren *Paracletus* te begraven; ook verwierf zij eene absolutie of vrijpraak voor den overledenen, welke behelsde; dat PETRUS hem onder het gezag van den almachtigen God en alle zijne Heiligen, uit kracht van zijn ambt, van alle zonden *absolveerde*, welke vrijpraak dus, naar de gewoonte dier tijden, op ABELARDS graf gesteld werd.

PETRUS van *Clugny* was zeer met ABELARD ingenomen, wien hij ook met een graffchrift ver-eerd

V eerd heeft , waar in hij onder anderen zich dus uitdrukte :

BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Gallorum Socrates, Plato Maximus Hesperiarum,
Noster Aristoteles, Logicis, quicumque fuerunt,
Aut par aut melior, studiorum cognitus orbi
Princeps, ingenio varius, subtilis et acer,
Omnia vi superans rationis et arte loquendi,
Abelardus erat. —

Voor het overige was het oordeel zijner eeuw over hem zeer verdeeld, zoodat hij in eene Chroniek van *Clugny*, een zwarte Kunstenaar en een vertrouwde des Duivels heet, en dat BERNHARD van *Clariveaux* hem al de dwalingen der beruchte Kettters te last legt, terwijl PETRUS van *Clugny* hem een eerlijk en godvruchtig man noemt, die steeds Goddelijke, Wijsgeerige en Geleerde voorwerpen betrachtte en leerde. Ook heeft PETRUS BERENGER, een van ABELARDS laatste Leeraren, eene verdediging voor hem geschreven, welke ook in zijne werken gedrukt is.

Hij was in der daad een man van groote gaven voor de Wijsgeerte, en vatbaar voor alle geleerdheid in het gemeen, maar zijne zucht, om de voornaamste *Dialecticus* en dispueteerder van zijn' tijd te zijn, stremde hem in het beoefenen der Wijsgeerte op die wijze, dat hij een hervormer derzelve, of der wetenschappen in het gemeen, zijn kon, en toch wekte hij velen van zijne tijdgenooten op tot eene vrijere Wijsbegeerte, daar hij dezelve *præblematisch* durfde behandelen; ook had hij velen der oude Romeinen gelezen, ook ARISTOTELES, en veel

veel van PLATO, maar beiden in vertalingen. Hij had eenige kennis van het *Grieksch*, maar van het *Hebreeuwsch* slechts zoo veel, als hij uit plaatsen van Kerkvaderen opdoen kon. Het Latijn schrijft hij vrij gemakkelijk, zuiver en bevallig, inzonderheid kan men dit van zijne Latijnsche gedichten zeggen.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Zijne werken zijn in het jaar 1616 te *Parys* in 4to verschenen, alhoewel sommige Exemplaren 1606 en andere 1626 op den titel hebben; ook wordt op een aantal afdrukken FR. VAN AMBOISE, op andere ANDREAS DUCHESNE, als uitgever genoemd, omdat zij namelijk eerst te zamen de uitgave ondernamen, welke eindelijk aan DUCHESNE schijnt overgelaten te zijn. Deze uitgave is de eenigste en zeer zeldzaam, ook ontbreken 'er nog verscheidene geschriften van ABELARD in, die alleen nog in Handschriften voorhanden zijn.

HELOISA overleed, gelijk men gewoonlijk geloofst, in het jaar 1163, als eerste Abdisse van den PARAKLETUS, zij was even zoo buitengewoon onder hare kunne, als ABELARD onder de zijne. Zij had eenen hoogen geest, eene vurige verbeeldingskracht, niet weinig vernuft, en velerhande geleerdheid; of ten minsten belesenheid in Romeinsche en Kerkelijke Schrijvers; zij drukte zich in het Latijn met bevaligheid en sterkte uit, en was zelfs in het Grieksch en Hebreeuwsch niet onervaren. Hare driftige liefde voor ABELARD is ten laafsten in vrome stille gezindheden overgegaan.

Het voorbeeld van ABELARD leerde de Wijsgeeren Scholas-

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.
—
tiek
Filosofie.

voorzigtigheid , zoodat niet ligt een fcherpzinnig brein het durfde ondernemen , om van de vastgefelde begrippen in de Godgeleerdheid af te gaan. GILBERT DE LA PORREE, Bifchop van *Poitiers* , nog een tijdgenoot van ABELARD, deed dit kort na ABELARDS dood , maar werd terftond verketterd en kwam ter naauwernood met eene herroeping vrij. Maar PETRUS LOMBARDUS, Bifchop van *Parys* , verftond het ten zelfden tijde beter, hoe men ten dienfte der Godgeleerdheid mogt filosoferen, en zijn leerboek in de Godgeleerdheid in zijnen filofofifchen leerftand opgefteld , verwierf zoo veel gezag , dat het omtrent honderd jaren lang het algemeen aangenomen leerboek en een voorfchrift van eenen regtzinnigen Wijsgeer bleef. Zelden ondernam men voorts wijsgeerige onderzoekingen , zonder betrekking tot de Godgeleerdheid , maar de Wijsgeeren waren tevens Godgeleerden , die zich verpligt rekenden , hunne Wijsgeerte aan de Godgeleerdheid dienftbaar te maken , hoewel 'er onder hen ook fchrandere geesten waren ; doch met dit al was het licht , hetwelk zij meenden te ontfteken , niet meer dan een fchemerlicht. Men noemt deze *Wijsgeerte* , welke thans de heerfchende werd , doorgaans de *Scholastieke* , doch is nog niet eens omtrent de reden dezer benaming , of den tijd van derzelver oorfprong. Al in vroeger eeuwen beteekende *Scholasticus* eenen Leeraar in een Klooster — of in een Bifchoppelijke School , en ook eenen *Geleerden* in het gemeen ; mifchien echter is het bijzonder gebruik van dezen naam af te leiden van die Leeraars,

zars, die federt de XIde eeuw eigene Scholen begonnen op te rigten; van daar kan ook de oorsprong der *Scholastieke* Wijsbegeerte begonnen worden, terwijl anderen ze reeds van AUGUSTINUS afleiden, en weder anderen ze eerst laten aanvangen met de XIIIde eeuw, toen de Wijsgeerte van ARISTOTELES die der *Nieuwe Platonisten* verdrong.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Doch, hoe zeer de *Scholastieken* der XIIde eeuw na ABELARD doorgaans meer Godgeleerden waren, of zijn wilden, dan Wijsgeeren, evenwel vindt men er, die, gelijk hun voorganger ANSELMUS, Wijsgeerige naarsporingen ondernamen, of die nu en dan nieuwe verklaringen van Godgeleerde stellingen in Wijsgeerige schriften waagden.

Tot deze laatste klasse behoort WILLEM van Conches, een vermaard Leeraar in de Spraakkunde en Wijsbegeerte te *Parys*, in de eerste helft der XIIIde eeuw. Zijn vermaarde leerling JOAN van *Salesbury* (*), verhaalt van hem, dat hij zich inzonderheid verzet heeft tegen de genen, die door de rede-neerkunde geene zekerheid zochten, maar alleen hunne disputeerzucht poogden te voldoen. In één zijner werken: *Philosophia Minor, sive quatuor libri de elementis Philosophiae*, draagt hij een kort begrip der Wijsbegeerte voor, welke hij de kennis der ligchamelijke en onligchamelijke dingen noemt. In hetzelfde merkt hij onder anderen aan, dat sommigen den loop der Planeten afleidden van de aantrekkende kracht der zon; welke dus misfchien

WILLEM
van Con-
ches.

VOOR-

(*) *Metalog. L. III. C. 10.*

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

voorloopers waren van de leere van NEWTON, aangaande de aantrekkingskracht; bovendien erkent hij uitdrukkelijk *Antipoden* of *Tegenvoeters*. Dus heeft hij meer merkwaardigheden; maar een ijverig regtzinnige vond in zijne schriften aanstootelijke plaatsen, welke hij aan den Heiligen BERNHARD aanwees, hetwelk spoedig ten gevolge had, dat WILLEM deze hem tegengeworpene dwalingen in een ander gefchrift herriep.

HUGO
van St.
Victor.

Voorzigtiger, doch niet onwaardig, om onder de Wijsgeeren gerekend te worden, was een ander tijdgenoot van ABELARD, HUGO VAN ST. VICTOR; over wiens eigenlijk vaderland getwist is, daar hij wegens het opschrift op zijn graf voor een *Sakser* gehouden wordt.

Hugo sub hoc saxo jacet hic vir origine Saxo.

Hoewel anderen beweerd hebben, dat hij te *Iperen* in *Vlaanderen* geboren was, maar dat hij zijne vaderstad als kind reeds verlaten, en in *Saksen* zijne vroege jeugd doorgebracht hebbe. Hij leerde te *Parrys* met grooten toeloop, inzonderheid de Godgeleerdheid, en werd de *Tweede* AUGUSTINUS genoemd. Hij overleed in het jaar 1141. Zijne schriften zijn grootendeels te *Rouen* in het jaar 1648 in III Deelen in Folio gedrukt. — Ook leefde 'er om dezen tijd een andere HUGO, die in het jaar 1164 als Aartsbischop van *Rouen* gestorven is, en over de alomtegenwoordigheid van God enz. geschreven heeft. — Ook RICHARD van *St. Victor*, die in het jaar 1170 een zeer voornaam Mijstiek Schrijver, maar

maar die ook wijsgeerige verhandelingen gefchreven heeft over het beftaan van God, zijne eenheid en eigenschappen enz. — Nog beftaat ROBERT PULLEIN, PULLUS, of PULLINUS, een *Engelſchman*, die omtrent het jaar 1147 Kardinaal en Kanfelier der Roomſche Kerk geweest is, eene plaats onder de *Scholastieke* Wijsgeeren van dezen tijd.

V
BOEK
II
Hooiſt.
na C. G.
Jaar 1073-
tot 1517.

Maar niemand muntte onder deze Wijsgeeren van dezen tijd na ABELARD zoo zeer uit, als ALANUS van *Ryſel*, (*Alanus ab infulis*,) zoo als hij naar zijne vaderftad in *Vlaanderen* genoemd wordt. Hij werd om het jaar 1114 geboren, en werd te *Clariveaux* in het Klooster van den Heiligen BERNHARDUS Monnik, en in het jaar 1140 eerst Abt van *La Rivour*. Elf jaren daar na kreeg hij het Biſdom *Auxerre*; hetwelk hij in het jaar 1167 vrijwillig afſtond, om weder als Monnik te *Clariveaux* te leven. Zijn Abt nam hem mede in het jaar 1180, op de Kerkvergadering van Lateranen, te *Rome*; en hij overleed eerst in het jaar 1203. Door zijne tijdgenooten bewonderd, werd hij de *grootte* en de *algemeene Leeraar* genoemd. De meesten van zijne ſchriften zijn door den Cifterciënſer Abt KAREL DE VISCH te *Antwerpen* in het jaar 1654 in Folio uitgegeven. Hij was een vrij goed Latijnsch Dichter, gelijk blijkt uit eenige dichtſtukken: *Anti-Claudianus*; *carmina ex planctu naturæ*; *Parabole, ſeu Doctrinale altum, ſeu Compilatio proverbiorum*; *Rhythmi contra amorem Veneris* (*). Als Wijsgeer

(*) In POLYCARP. LYSER. *H. Poett. mſd. avi p. 1022.*

V
BOEK
II
Hoofdst
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

geer heeft ALANUS zich inzonderheid bekend gemaakt, in een werk: *Libri quinque de arte, sive Articulis catholicae fidei* (*), in hetwelk hij de Ge-
loofsleere met Wijsgeerige gronden betoogt, en be-
wijzen geeft, dat hij boven zijne tijdgenooten in
regelmatig denken en klaarheid van uitdrukken uit-
muntte.

Tegen-
flanders
der Scho-
lastieke
Wijsgeer-
te. GAU-
TIER Prior
van St.
Victor.

Met reden trouwens klaagde men over het mis-
bruik, hetwelk de meeste Leraars en Schrijvers
der XIIde eeuw van de *Dialectica* of Redeneerkun-
de maakten, en over de duistere muggen- en woor-
denzifterij, aan welke zij zich overgaven; hoewel
ook sommigen deze klagten te ver dreven, en zich vol-
strekt tegen alle Wijsbegeerte verklaarden, gelijk
GAUTIER, (ook WALTHER, GUALTERUS,) Prior
der Kanunniken van *St. Victor te Parys*, die kort
na het jaar 1174 een Boek tegen de voornaamste
Wijsgeerige Schrijvers van dezen tijd in het licht
gaf, in hetwelk hij voltrekt alle gebruik der Wijs-
begeerte in de Godgeleerdheid afkeurde (†).

JOANNES
Sarisberien-
sis.

Doch met meer geleerdheid, en zonder het goed
gebruik der Wijsgeerte te betwisten, ontdekte JO-
ANNES van *Salisbury* de gebreken der *Scholastieke*
Wijsbegeerte. Hij voerde dezen naam naar zijne ge-
boorteplaats in het *Engelsch* Landfchap *Salisbury*,
van daar in het Latijn *Sarisberienfis*, ook wel *Se-*
ve-

(*) Uitgegeven door PEZ, een *Benedictyner Thef.*
Anecdott. Novissim. T. I. P. II. p. 475-504.

(†) Uittrekkels uit hetzelfde heeft DU BOULAY *Hist.*
Universit. Paris. T. II. p. 200. enz.

varianus, naar den ouden *Romeinschen* naam van deze stad; ook had hij den bijnaam van *de Kleine*, (*Parvus, Petit.*) Kortten tijd genoot hij de lessen van ABELARD, en vervolgens die van ALBERICH van *Rheims* en ROBERT van *Melun*, den eerften een spitsvinnig Redeneerkundige, (*Opinativus Dialecticus*,) en een hevig vijand der *Nominalisten*, beide groote mannen, zoo zij liever, dan zich in hunne eigene haarkloverijen te verliezen, in de voetstappen der ouden getreden waren; behalve dezen hoorde hij nog andere leermeesters, terwijl hij zeive, om te bestaan, aan kinderen van voorname lieden onderwijs gaf. Dus elf jaren doorgebracht hebbende, keerde hij naar *Engeland*, alwaar hij onder den *Clerus* van *Kanterbury* werd aangenomen, zijnde onder anderen een lieveling van THOMAS BEKET, welke Aartsbisfchop op last van Koning HENDRIK II vermoord werd, waar op JOANNES naar *Frankryk* vertrok, en in het jaar 1172 Bisfchop van *Chartres* werd, in welke waardigheid hij in het jaar 1182 overleed. Hij was een groot voorftander van den gemelden Aartsbisfchop, en heeft deszelfs leven befchreven, ook genoot hij de gunst der Pausen, bijzonder van ADRIANUS IV. Met dit alles is deze geleerde en vernuftige man vrijmoedig genoeg, om de gebreken van zijnen tijd door te ftrijken en te ontdekken, inzonderheid in twee van zijne voornaamfte werken, het eene *Polycraticus, five de nugis Curialium, et vestigiis Philofophorum, Libri octo*, onder anderen te *Leyden* in de jaren 1595 en 1629 in 8vo gedrukt, hetwelk

V
BOEK
II
Hoofdf.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V eene verzameling is van velerhande aanmerkingen, welke zijne uitgestrekte belezenheid hem aanbood, en welke voornamelijk de zedeleer en staatkunde betreffen; zeer prijst hij de Wijsgeerte aan, die tot deugd en betrachtning opleidt, en onderzoekt, waarom hij ook de *Academici* wel berispt, om hunne te groote zucht tot twijfelen, maar tevens erkent, dat 'er vele onderwerpen zijn, omtrent welke een wijs man twijfelen mag; doch weinige Wijsgeeren van zijnen tijd, zegt hij, willen de *Academici* navolgen; elk kiest willekeurig gevoelens, aan welke hij gehecht blijft, het zij zijne eigene, of die van anderen, of de denkwijze van den grooten hoop. Evenwel verspillen de geliefdste Leeraren der Wijsbegeerte van onzen tijd hun leven aan eenige weinige onderwerpen en vragen, die regt voor twisten en twistredenen voegen; neemt men hunne woorden weg, dan zijn zij waarlijk arm. — Het is, zegt hij verders, eene onbeschaamde dwaling, dat men de Wijsbegeerte enkel in woorden stelt, en dus ook de deugd in woorden besluit. Die zoo gezind zijn, willen slechts wijs schijnen, zwerven langs de straten om, bezoeken de geleerden vlijtig, werpen nietsbeduidende vragen op, vlechten woorden in malkander, om hunne eigene gedachten en die van anderen te verduitteren, en zijn meer genegen om te strijden, dan om de zwaarigheden te onderzoeken en te toetsen; ten einde hunne onwetendheid te verbergen, spreken zij schielijk over elke stoffe; beoordeelen allen; berispen anderen, en roemen zichzelf als uitvinders. enz.

Zijn

Zijn ander voornaamste werk, dat te gelijk met het eerstgemelde uitgegeven is, (*Metalogicus Libri IV.*) is eene verantwoording voor de Redeneerkunde, Spraakkunde, en vooral voor de *Logica* of Redekunde. Zeker Leeraar in *Frankryk*, dien hij JOANNES CORNIFICIUS noemt, en dien hij als zeer bespottelijk afschildert, verachtte deze kundigheden, en zijne partij vond ondersteuning, inzonderheid bij Monniken. JOANNES verdedigt ze, doch erkent, dat hare tegenwoordige Leermeesters niet doorzien, hoe vruchtbaar dezelve zij in veel goeds en nuttigs; zij zelve onderzoeken slechts hun leven lang, enkel lettergrepen en letters van anderen; zij verzamelen de nietswaardigste gevoelens; twijfelen en vragen over alles; maar verkrijgen nooit eenige wetenschap, en blijven enkel zwetters en praters. Hunne leerwijze verschaft hun wel volheid van woorden, buigzaamheid der tong, en een veel bevattend geheugen; maar naardien zij zich niet weten te matigen, heeft dit alles geene nuttigheid, en men moet met SENEKA zeggen, dat niets hatelijker is, dan woordenzifterij, als zij niets meer is dan woordenzifterij. Ook CICERO en ARISTOTELES zelve berispen het, wanneer men eene onbezonnene pratzucht voor eene oefening der *Dialectica* houdt. Gelijk de welsprekendheid zonder wijsheid nutteloos is, zoo baat ook de *Dialectica* elk slechts naar mate van zijne wetenschap, en hem het minste, die weinig weet. Op ziju meest, dient zij daar toe, om over alles te redetwisten; hoewel dit zeker niets groots is, zich steeds in zichzelf rond te draaijen, en zijne ge-

V
BOEK
II
Hoofdst.
19 C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V heimen door te snuffelen; enkel aan zulke dingen
 BOEK II
 Hoofdst. in den krijg, noch ter plaatse des gerigts, noch
 na C. G. in het Klooster, noch op het Raadhuis, noch in
 Jaar 1073. de Kerk, ja nergens dan in het School, eenige nut-
 tot 1517. tigheid hebben. Gelijk de *Dialectica* andere weten-
 schappen voorstelt, zoo ligt zij, alleen blijvende,
 droog en onvruchtbaar neder. Weshalve onze Wijs-
 geer hare wezenlijke nuttigheid ontvouwt, overeen-
 komstig zijn hoofdoogmerk, om eene algemeen nut-
 tige leerwijze, de *Dialectica*, in verband met de
 Spraakkunde, en bestendige toepassing op de weten-
 schappen, aan te prijzen; en tevens ook voor de
 tegenovergestelde misbruiken zijner tijdgenooten te
 waarfchuwen.

Daar zijn van dezen man nog 301 Brieven, door
 JO. MASSON uitgegeven te gelijk met de Brieven van
 GERBERT en STEVEN, Bischoppen van *Tournay*,
 te *Parys* in 1611 in 4to. Nog 63 zijn in eene an-
 dere verzameling geplaatst onder de Brieven van
 THOMAS, Aartsbischof van *Kanterbury*, door
 CHRIST. LUPUS, *Brusfel* 1682 in 4to., en zeven
 derzelven heeft DUCHESNE als echte stukken voor
 de Fransche Geschiedenis geplaatst, in zijne *Scriptt.*
Hst. Franc. T. IV. p. 453. sqq.

De Wijs- Wij vinden dus in JOANNES van *Salesbury* eenen
 geerte van hoewel niet partijdigen vereerder van ARISTOTELES.
 ARISTOTE- Reeds in de XIIde eeuw werden de schriften en
 LES maakt leerstellingen van dezen *Griekfchen* Wijsgeer onder
 opgang de *Scholastieken* meer bekend en bemind, hoewel
 bij de de *Scholastieken* meer bekend en bemind, hoewel
 Scholas- enkel uit oude Latijnsche Overzettingen. Reeds om-
 tieken. trent

trent het midden der XIde eeuw had in *Duitschland*, HERMANNUS *Contractus*, of *de Gebrekkelijke*, schriften van denzelfen uit het *Grieksch*, zoo niet uit *Arabisfche* Vertalingen, in het Latijn overgebracht (*). OTTO, Bisfchop van *Freyfingen*, die in de eerfte tijden der XIIde eeuw zich te *Parys*, onder ABELARD en anderen in de *Dialectica* geoefend had, kwam van daar, met deze Wijsgeerte zeer ingenomen, in zijn vaderland terug, en leerde de *Beyerschen* naar de leerwijze van ARISTOTELES disputeren en zijne *Logifche* Boeken verftaan (†). Doch allengs bragt de partij der *Nominalisten*, en voornamelijk de beoefening en het gebruik der *Dialectica* of Redeneerkunde veel toe, om de Wijsgeerte van ARISTOTELES opgang te doen krijgen; en zij vond nieuwe onderfteuning, toen tegen het einde der XIIde eeuw zijne fchriften uit *Konftantinopolen* naar *Frankryk* overgebracht en in het Latijn vertaald werden. Daar door werden reeds voor het jaar 1209 te *Parys* openbare lesfen over zijne Natuur- en Bovennatuunkundige werken gehouden. Maar dewijl toen een Leeraar aldaar, AMALRICH of AMAURI van *Benevento*, dwalingen voordroeg, welke de Bisfchoppen uit deze Wijsbegeerte afleidden, en men andere Ketterijen wilde voorkomen, welke daar uit ontfpringen mogten, beval eene Synode te *Parys*, in het jaar 1209, dat al de fchriften van ARISTOTELES verbrand zouden worden, en

V
BOEK
II
Hoofdf.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.
Tweede
tijdflijf
der Scho-
lastieken.

(*) TRITHEMIUS *de SS. Eccles. C. 321.*

(†) RADEVICUS *de Gest. Fred. I. Imper. L. II. C. II.*

V
BOEK
II
Hoofdst
na C. G
Jaar 1073.
tot 1517.

en verbood, op straffe van den ban, dat niemand dezelve affchrijven, lezen of bezitten zou. Het lijk van AMALRICH, die ondertusfchen overleden was, lieten deze Bifchoppen opgraven, en wegwerpen; zij veroordeelden tien van zijne aanhangers ten vure, en vier anderen, om binnen vier muren gemetfeld te worden (*). Doch MOSHEIM (†) houdt dezen zoogenoemden Ketter en zijne aanhangers enkel voor *Mystieken* of Dweepers, misfchien niet ten onregt; maar vergeefs maken anderen hem tot den voorlooper of Patriarch der *Albigenzen*. Zijne Wijsgeerige dwalingen waren: Alles is God, en God is alles; alles zal in God terugkeeren, om in God onveranderlijk te rusten, en met hem één wezen uit te maken (§). Zijn voornaamfte Leerling, PETRUS van *Dinant*, een ander Parijsch Leeraar, die te gelijk met hem veroordeeld werd, maar die zich met de vlugt redde, drukte hetzelfde met verandering van woorden uit: God is de eerste stoffe van alle dingen, naardien deze zich alle tot drie klasfen laten brengen, tot eeuwige onligchamelijke zelfftandigheden, zielen en ligchamen, elke van welke hare eigene ondeelbare grondoorzaak heeft, namelijk God,

het

(*) RIGORD. in *Vit. Phil. Aug. et HUGO in Continuât. Chron. Roberti ad a. 1210. ap. LAUNOUM de varia Aristot. in Acad. Paris. fortuna Cap. 1. Opp. Tom. IV. P. I. pag. 174.*

(†) *Kerk-Gefch. V Deel, Bladz. 227. volg.*

(§) *Herefis, pro quibus sacerdotes Parisiis igne confumti sunt, in MARTINI Thef. anecdott. T. IV. p. 163.*

het verstand, en de stoffe, maar die wezenlijk één zijn.

Evenwel was dit verbod, schoon door GREGORIUS IX in het jaar 1231 bevestigd, niet lang van kracht. Eene nieuwe overzetting van ARISTOTELES uit het *Grieksch* en *Arabisch*, op last van Keizer FREDERIK II, bevorderde in *Italië* de kennis en opgang van zijne Wijsbegeerte; en voornamelijk rees de achting derzelve, toen twee groote mannen, in de XIIIde eeuw, ALBERT *de Groote*, en deszelfs leerling THOMAS van *Aquino*, kort na het verbod van GREGORIUS IX, Uitleggingen over deze Wijsbegeerte schreven. Waarschijnlijk oordeelden zij hier mede niet te misdoen tegen het Pauze-lijk verbod, hetwelk eigenlijk deze Wijsbegeerte zoo lang verboden had, tot zij getoetst zou zijn, hetwelk nu deze twee Wijsgeeren voorgaven te ondernemen. Ook was reeds in het jaar 1265 dit verbod eenigzins verzacht, de Kardinaal SIMON, Legaat van den Apostolischen Stoel in *Frankryk*, verbood wel op nieuw de schriften van ARISTOTELES, over de Bovennatuurkunde en Natuurleer; maar verordende uitdrukkelijk, dat zijne *Dialectica* te *Parys* verklaard zou worden. Hoe het zij, toen mannen van naam niet alleen deze Wijsbegeerte verklaarden, maar ook met groote toejuiching in het binnenste der Godgeleerdheid indrongen, raakte dit verbod eerlang geheel in vergetelheid. Thans werd de Wijsbegeerte geheel *Aristotelisch*; en daar mede nam het *tweede Tijdperk der Scholastieke Wijsbegeerte* eenen aanvang.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
jaar 1073.
tot 1517.
De wer-
ken van
ARISTO-
TELES
verboden

V Hadden de Scholastieke Wijsgeeren ARISTOTELES
 BOEK II
 Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.
 ALEXAN- DER van Hales en WILLEM van Parys.
 genoegzaam kunnen verstaan, en zich met eene goe-
 de kennis van talen en wetenschappen toegerust, zij
 zouden hoogstwaarschijnlijk der Wijsbegeerte goede
 dienften hebben kunnen bewijzen, door de kennis,
 welke zij aan de leerwijze van ARISTOTELES kre-
 gen, maar thans waren zij daar toe te meer buiten
 staat, omdat zij zich aan eene zucht om te rede-
 twisten volkomen overgaven, en van de leerwijze
 van ARISTOTELES voornamelijk gebruik maakten,
 om in deze kunst van redetwisten uit te munten,
 waar door in der daad, niettegenstaande vele scherp-
 zinnige vernuften onder hen gevonden werden, de
 Wijsgeerte geene vorderingen maakte.

ALEXANDER van *Hales*, een vermaard Engelsche
 Franciscaner, Leeraar der Wijsgeerte en Godgeleerd-
 heid te *Parys*, die in het jaar 1245 gestorven is,
 was de eerste, die van de leerwijze van ARISTOTE-
 LES gebruik maakte; ook was WILLEM, Bisfchop
 van *Parys*, van het jaar 1228 tot 1249, een voor-
 naam Wijsgeerig Schrijver van dezen tijd, wiens
 werken te *Orleans* in het jaar 1674 in twee Folio-
 banden zijn uitgegeven.

ALBERTUS MAGNUS of de Grootte.
 Maar met meer regt wordt aan het hoofd der
Scholastieke Wijsgeeren van dit tweede Tijdperk ge-
 steld ALBERTUS MAGNUS, of *de Grootte* bijgenoemd,
 om zijne uitnemende geleerdheid, hoewel HEUMAN
 gegist heeft, dat *de Groot* zijn geflachtnaam ge-
 weest zij. Hij was Provinciaal der Dominikauer
 Orde in *Duitschland*, en in het jaar 1260 Bisfchop
 van *Regensburg*, maar deze waardigheid nederge-
 legd

legd hebbende, leefde hij onder zijne *Dominikanen* te *Keulen*, alwaar hij in het jaar 1280 in eenen hoogen ouderdom van meer dan 80 jaren overleden is. Men heeft hem aan den eenen kant verheven als een bijzonder Godzalig man, van wien men verhaalt, dat hij in het eerst zonder eenige begaafdheid zijnde voor de wetenschappen, deze begaafdheid bij uitnemendheid ontvangen hebbe van de Maagd MARIA, maar ook op zijn gebed, alle zijne wetenschap vijf jaren voor zijn' dood vergeten heeft, om toch enkel als een Christen te kunnen sterven; aan den anderen kant heeft men hem, uit hoofde van zijne kennis in de Natuurkunde, voor eenen Tooveraar gehouden (*); terwijl men van hem verhaalt, dat hij eens in het jaar 1254 op een gastmaal aan Keizer WILLEM te *Keulen* gegeven, midden in den winter dien geheelen oord in eenen warmen zomer veranderde, zoodat de boomen en wijnstokken rijpe vruchten hadden; ook zal hij, na eenen arbeid van dertig jaren, een sprekend hoofd gemaakt hebben, hetwelk door zijnen leerling THOMAS van *Aquino*, met eenen stok, verbrijzeld zal zijn, omdat hij ontfelde, toen hij het hoorde spreken enz. Zijne Natuurkennis namelijk, stelde hem in staat, om onkundigen te verbazen, door natuurlijke kunstbewerkingen, welke ligtelijk door de verbazing vergroot, en als wonderen aangezien werden. Hij was een Veelschrijver, en zijne werken,

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

(*) TRITHEM *Chron. Hirsfaug. T. I. p. 592.* die hem echter tegen deze beschuldiging verdedigt.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

te *Lion* in het jaar 1651 uitgegeven, beslaan XXI Deelen in Folio, behalve dezen zijn 'er nog geschriften van hem afzonderlijk gedrukt, en andere liggen nog in Handschriften. In alle deze schriften heerscht groote belesenheid, maar meest van Kerkvaders, nieuwe Platonisten, Rabbijnen en Arabiers. Behalve ARISTOTELES, die bij hem alles is, kent hij geenen ouden Griekschen, en buiten CICERO geen' ouden Latijnschen Schrijver. In de Godgeleerdheid is hij beneden het middelmatige, maar in de Wijsgeerte vertoont hij zekere grootheid van geest.

THOMAS
van Aquino
of
Aquinas.

Zijn Leeraar, THOMAS AQUINAS, of van *Aquino*, die echter reeds voor hem overleden is, overtrof zijnen meester nog in geest en in vermaardheid. Uit een Graaflijk Huis in het jaar 1224 geboren, werd hij, van zijn vijfde jaar af, naar de gewoonte van die tijden, in het Klooster te *Monte Casino* opgevoed, vervolgens zette hij zijne Letteroefeningen te *Napels* voort, maar zijne neiging tot het Monniksleven deed hem in het jaar 1243 de Orde der Dominikanen aannemen; en nu werd ALBERT *de Groote* zijn voornaamste Leermeester. Zijne medeleeringen noemden hem een' stommen os, omdat hij, ingenomen met de menigvuldige kundigheden, welke hij hier hoorde, dezelve stilzwijgend bepeinsde, maar ALBERT zeide: Deze os zal eens met zijn gebulk de geheele wereld vervullen. Ook leerde THOMAS te *Parys* eenigen tijd daar na met grooten toeloop, en de Universiteit kreeg in het jaar 1255 van den Paus bevel, hem als *Doctor* of Leeraar in
de

de Godgeleerdheid aan te nemen, waar toe zij echter node besloot, omdat zij geene Bedelmunniken onder hare gewone Leeraren wilde hebben. Eenige jaren daar na keerde hij naar *Italië* terug, en leerde te *Rome*, *Bologna* en *Pisa*, ook droeg PAUS BANUS IV hem het opstellen van verscheidene schriften bijzonder tegen de Grieken op, eindelijk bekleedde hij met roem het Leeraarambt te *Napels*, maar weigerde het Bisdom van die stad aan te nemen. GREGORIUS X zond hem in het jaar 1274 naar de Kerkvergadering te *Lions*, om aan dezelve zijn geschrift tegen de Grieken ter hand te stellen, maar hij overleed onder weg, op de reize derwaarts. Na zijn dood heeft JOANNES de XXIIIste hem in het jaar 1323 onder de *Heiligen* geplaatst. Men gaf hem, wegens de voortreffelijkheid zijner Godgeleerde schriften, den titel van *Doctor Angelicus*, (Engelachtigen Leeraar,) en *Engel der Kerk*; ja men geloofde in goeden ernst, dat eens een *Crucifiks* hem zal toegeroepen hebben: „Gij hebt regt van mij geschreven, THOMAS!” (*) Deze THOMAS heeft ook, niettegenstaande de kortheid van zijn leven, veel geschreven. Zijne werken zijn op kosten van Paus PIUS V in het jaar 1570 en 1571 te *Rome* gedrukt, in XVIII Deelen in Folio, en naderhand door de *Dominikanen* te *Parijs*, in de jaren 1636 tot 1641, in XXIII zulke Deelen; evenwel wordt 'er over de echtheid van vele zijner schriften zelfs

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C G.
UR-
Jaar 1073.
tot 1517.

in

(*) *Vit. S. Thomæ Aquinates in Act. SS. Antwerp. Martii T. I. p. 655. etc.*

V in de Roomfche Kerk hevig gefreden. Nog zijn
 BOEK 'er verſcheidene van zijne kleinere opftellen afzon-
 II derlijk uitgegeven, en onder dezen velen van wijs-
 Hoofdft. geerigen inhoud: *de unitate intellectus contra Aver-*
 na C. G. *roistas; de aternitate mundi; de fato; de principio*
 Jaar: 073. *individuationis; de ente et eſſentia; de principiis*
 tot 1517. *naturæ; de natura materie, et dimenſionibus inter-*
minatis; de occultis operibus naturæ; de demonſtra-
tione; de fallaciis; de propoſitionibus modalibus; de
natura accidentis; de natura generis; de potentiis
animæ; de natura ſyllogiſmorum; de intellectu et
intelligibili; de quo est, et quod est; de univerſa-
libus etc. Schoon zijn ſtijl zuiverder en gemakke-
 lijk is, dan gewoonlijk die der Scholaſtieken, heeft
 hij echter door al te groote ſpitsvinnigheid veel dui-
 fters, de woorden *Entitas* en *Quidditas* komen ook
 het eerst in zijne ſchriften voor. Aan ARISTOTE-
 LES verſlaafd, wil hij de eeuwigheid der wereld
 niet volftrekt ontkennen, maar beweert, dat de be-
 wijzen uit de Wijsbegeerte voor noch tegen dezelve
 beſliſſend zijn; met een woord, men kan hem den
 roem niet weigeren, van eenen naarſporenden Wijs-
 geerigen geest, maar dezen had hij te veel geklui-
 ſterd door zijne verkleefdheid aan het gezag van
 ARISTOTELES en aan de uitspraken der Kerkvade-
 ren, waar door hij die dienſten niet aan de Wijs-
 begeerte heeft bewezen, welke men anders van hem
 had mogen verwachten.

JOANNES
 DUNS
 SCOTUS.

THOMAS kreeg eenen vermaarden Tegenſchrijver
 in JOANNES DUNS SCOTUS, die aan zijnen duifteren
 ſtijl en leerwijze te danken heeft, dat de nakome-
 ling-

lingschap verachtelijker van hem , gelijk doorgaans van de *Scholastieken* , geoordeeld heeft , dan hij mischien verdiende. Waarschijnlijk is hij te *Dunston* in *Northumberland* geboren , en heeft te *Oxford* gestudeerd , zijnde een *Franciscaner* Monnik ; omtrent het jaar 1301 werd hij te *Oxford* Leeraar in de Wijsbegeerte ; in het jaar 1304 verkreeg hij te *Parys* de waardigheid van *Doctor* in de Godgeleerdheid , en leerde daar tot het jaar 1308 , hier leide hij den grond tot de naderhand zoo vermaarde partijen der *Thomisten* en *Scotisten* , welke door den naarijver der *Dominicanen* en *Franciscanen* tot in de latere ceuwen is voortgeplant. Eindelijk op bevel van den Generaal der *Franciscanen* naar *Keulen* gekomen , om daar onderwijs te geven , overleed hij in die stad , kort na zijne aankomst. Hij heeft even als *ALBERTUS* en *THOMAS* , uitleggingen geschreven over de Natuur - en Bovennatuurkundige werken van *ARISTOTELES* , en eenige Wijsgeerige schriften , bij voorbeeld : *Grammatica speculativa , sive Tractatus de modo significandi ; Tractatus de rerum principio ; de primo principio , et Tractatus theorematum XIII. Quaestiones miscellaneæ de formalitibus etc.* Zijne werken zijn te *Lions* in 1639 in XII Deelen in Folio uitgegeven. Hij munt boven al de *Scholastieken* uit , in duisterheid en eenen slechten stijl , die de scherpzinnigste lezers zijner schriften meestal te leur stelt. Nergens vindt men zoo vele barbaarsche , gedeeltelijk nieuw uitgevonden , kunstwoorden , als bij hem. De volgende mogen tot eene proeve dienen : *Hæccitas , suppostalitas , Po-*

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

ten.

V
BOER
II
HOOFDST.
na C. G.
Jaar 1973
tot 1517.

tentia actuabilis, est de ratione Equinitatis, Rectificativa potentiae practicantis aliunde, quam a se rectificabilis, Respectus aptitudinalis ad praxin, si ratio entis fundatur in aliquitate cet. Men heeft des te regt geoordeeld, dat de *Grieksche* beteekenis van zijnen naam *Scotus*, *duisternis*, of *σκωτωνος*, *de duistere*, volmaakt op hem past; ondertuschen heeft men hem in zijnen tijd, uit verwondering over zijne spitsvinnigheid, den titel van *Doctor subtilis* gegeven.

BONAVENTURA.

Naast deze Helden onder de Wijsgeeren van dezen tijd verdient geplaatst te worden BONAVENTURA, die onder den naam van *Seraphyschen Leeraar*, (*Doctor Seraphicus*,) vereerd, door SIXTUS IV in het jaar 1482 voor Heilig verklaard, en van SIXTUS V de zesde plaats onder de grootste Leeraren der Kerk bekomen heeft, naast AMEROSIUS, AUGUSTINUS, HIERONYMUS, GREGORIUS den Grooten, en THOMAS van *Aquino*. BONAVENTURA kwam in het jaar 1221 te *Bagnarea* in het *Florentynsche* ter wereld. In het jaar 1243 trad hij in de Orde der *Franciskanen*, aan welke zijne moeder hem, toen hij ziek was, met eene gelofte gewijd had, wanneer hij den naam BONAVENTURA aannam, in plaats van zijn geslachtsnaam JOANNES VAN FIDANZA. Hij werd te gelijk met THOMAS van *Aquino* in het jaar 1257 te *Parys* Doctor en *Profesfor* in de Godgeleerdheid, nadat hij reeds in den ouderdom van nauwelijks 34 jaren de waardigheid van Generaal zijner Orde bekomen had. GREGORIUS X benoemde hem tot Kardinaal, en vaardigde hem af tot de al-

ge-

gemeene Kerkvergadering te *Lyons*, in het jaar 1274, alwaar BONAVENTURA in datzelfde jaar overleed; de Paus, de Koning van *Arragon*, Patriarchen en Kardinalen, meer dan 400 Aartsbisdommen en Bisdommen, 60 Abten, en meer dan 1000 Geestelijken, behalve eene menigte Heeren van wereldlijken stand, geleidden zijn ligchaam ten grave. BONAVENTURA ondernam eene moeilijke taak, te weten, de *Mijstikerij* en *Aristotelisch-Scholastieke Wijsgeerte* met malkander te vereenigen. Hoe weinig *Mijstikerij* met Wijsgeerte schijnt te strooken, had BONAVENTURA echter reeds zijne voorloopers, niet alleen in RICHARD van *St. Victor*, maar ook al onder JOAN SCOT of SCOTUS, die de *Alexandrijnsche* Wijsbegeerte met het *Mijstieke* van den *Areopagiet* DIONYSIUS, had zoeken te rijmen; ook heeft BONAVENTURA, wiens werken te *Rome* in 1588 en 1596 in VIII Deelen in Folio gedrukt zijn, vele goede Wijsgeerige ophelderingen; hij bestrijdt de eeuwigheid der wereld, met vrij goede gronden, maar erkent te gelijk, dat men ze kan verdedigen, wanneer men de eeuwigheid der stoffe onderstelt. Hij bewijst, dat de zielen niet uit de zelfstandigheid van God bestaan; en voor de onsterfelijkheid der zielen gebruikt hij de volgende bewijzen: hier blijft veel goeds onbeloond, veel kwaad ongestraft, gevolgelijk moet een ander leven deze wanorde verbeteren — geene natuurlijke begeerte blijft onvoldaan; dus ook niet de begeerte naar eene volkomene gelukzaligheid, welke evenwel in deze tegenwoordige wereld niet voldaan wordt — eindelijk,

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V dewijl het vermogen der ziel met den ouderdom sterker wordt, zoo moet de ziel onvergankelijk zijn enz.

BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

HENDRIK
van Gend.

Nog is 'er een en ander Wijsgeer, in de latere jaren der XIIIde eeuw, die van den grooten hoop der *Scholastieken* verdient onderscheiden te worden. De eerste onder dezen is HENDRIK van *Gend*, (*de Gandavo*,) in de nabuurschap dier stad, in de *Nederlanden* geboren. Hij leerde de Godgeleerdheid en Wijsbegeerte in de *Sorbonne* te *Parys* met zoo veel roem, dat men hem den tijtel gaf van *Doctor Solennis*, en is te *Tournay* als Aartsdiaken in het jaar 1293 overleden.

RICHARD
van Mid-
leton.

Een *Engelsche Franciscaner*, RICHARD van *Middleton*, ook de *Mediavilla* genoemd, verkreeg insgelijks geen' geringen naam, en heette *Doctor solidus, copiosus, fundatissimus, autoratus*. Te *Oxford* had hij zijne wetenschap verkregen, die hij eerst te *Parys*, en naderhand te *Oxford* onderwees, alwaar hij in het jaar 1300 overleden is.

ÆGIDIUS
de Colum-
na.

Nog beroemder was ÆGIDIUS, uit het aanzienlijk *Romeinsch* geslacht der *Colonna's*, (*ÆGIDIUS de Columna, vel Romanus*,) een *Augustyners* Monnik. Hij onderwees te *Rome*, met den eernaam van den *gegrondsten Leeraar*, (*Doctor fundatissimus*,) en overleed aldaar in het jaar 1316. Hij poogde te bewijzen, dat de dwaling in het verstand niet altijd de boosheid in den wil voorgaan, of die veroorzaken moet. Ook wist hij aan, in hoe verre God betere dingen had kunnen voortbrengen; God kon, *intensieve*, de wereld volkomener maken; deels door
de

de vermeerdering der toevallige volkomenheden ; deels ook daar door, als hij, in plaats der tegenwoordige deelen, wezenlijk volkomener daarstelde ; maar ten aanzien van het oogmerk kon de wereld en derzelve orde niet beter zijn, dewijl zij geen beter oogmerk kan hebben dan God zelve, en niet beter tot dit oogmerk geordend kan zijn.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

In zeker opzigt mag ook VINCENT van *Beauvais*, (*Bellovacensis*,) Onderprioor in het *Dominikaner* Klooster dier stad, hier ook gemeld worden. De *Heilige* LODEWYK, of LODEWYK IX, Koning van *Frankryk*, gebruikte hem als zijnen *Voorlezer*, en liet ook zijne Zonen door hem onderwijzen. VINCENT stierf waarschijnlijk in het jaar 1264. Hij schreef, op kosten van dezen Koning, het eerst eene foort van *Encyclopedie*, in een wijdloopig werk van drie Deelen: *speculum naturale, doctrinale et historiale*, in het eerste Deel behandelt hij de Natuurlijke Geschiedenis, Aardrijksbeschrijving en Tijdrekening; in het tweede: de Godgeleerdheid, Wijsbegeerte, en alle overige Wetenschappen; het derde Deel behelst de Wereldlijke Geschiedenis. Naderhand is hier nog een Deel bijgekomen: *speculum morale*, bevattende de Zedeleer. Deze vier Deelen zijn te *Douay* in 1624 in Folio gedrukt.

VINCENT
van Beau-
vais.

Men is het, sedert de herstelling der Geleerdheid en de Hervorming der Kerk, onder de Geleerden genoegzaam ééns geweest, om de Scholastieke Wijsbegeerte, en derzelve leerwijze, te beschouwen, als eene bron van verderf voor alle Geleerdheid en nuttige Wetenschappen; en de Hervormers beschul-

Beoorde-
ling der
Scholas-
tieke
Wijsbe-
geerte.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar '073
tot 1517.

digden deze Wijsbegeerte, als hebbende de leere van den Godsdienst geheel verminkt, en de verbetering derzelve verhinderende en belettende. Evenwel heeft LEIBNITZ, de vermaarde Wijsgeer der vorige eeuw, beweerd, dat 'er in den modder der *Scholastieken* nog goud verborgen is, en aangemerkt, dat GROTIUS dit wel geweten hebbe (*), en later heeft TIEDEMANN in zijn werk : *Geest der speculative Philosophie*, gunstig over de *Scholastieke* Wijsbegeerte geoordeeld, maar hoe het zij, dit is onloochenbaar zeker, dat deze Wijsgeeren wezenlijke Wetenschappen, Wiskunde, Geschiedkunde, beoefening der Ouden, verachtende, en zich geheel overgeevende aan bespiegelingen en bovennatuurkundige scherpzinnigheden, in eene drooge leerwijze, alles in den vorm van sluitredenen, misschien wel op deze of gene waarheid konden komen, nooit echter ware geleerdheid hebben kunnen bevorderen, maar die veeleer geheel met hunne haarklooverijen verdonkeren moesten.

Trouwens, volgens een getuigenis van MATTHEUS van *Parys*, een' Engelschen Monnik uit het midden der XIIIde eeuw, een Schrijver, die veel gezond verstand in zijne schriften betoont, had 'er een geheel verval der wetenschappen plaats (†), niettegenstaande den ijver en pogingen van zoo vele voorname mannen, als wij tot hier toe uit dit Tijdperk genoemd hebben : Daar, zegt hij,
de

(*) *Epistt. Vol. IV. Ep. I. pag. 8.*

(†) *Hist. Major ad a 1254. p. 883.*

de vrije kunsten genoegzaam in kostwinnigen, om winst en een bestaan te hebben, veranderd waren, en men van de Wijsbegeerte, als van eene openbare hoer, de plaats van den Dichter kon gebruiken :

Prostat, et in pretio pro meretrice sedet.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Bijna alle, die studeren, vervolgt hij, laten de eerste beginselen der Spraakkunde onaangeroerd, als ook de oude Schrijvers en Wijsgeeren; zij haasten zich veel meer, om de wetten te hooren, die toch niet behooren tot de vrije kunsten, alzoo men deze om hare eigene waarde beoefent, maar de wetten, om 'er bezoldingen door te bekomen. Ja, gelijk bekend is, jongelingen, die in ouderdom en wetenschap vrij eenvoudig zijn, beklimmen, zoodra zij eenige weinige Sofisterijen met veel gedruis hebben leeren babbelen, de leerstoelen, (*cathedra magistrales*,) om onder den aangematigden naam van Leeraar, zich trots te kunnen verheffen, en, als zij daar door eerwaardiger zijn geworden, tot verhevener posten op te klimmen, en na het bezoeken van deze of gene School van het Burgerlijk of Geestelijk regt, Bischoffelijke ambten tot zich te slepen; schoon het toch beter en nuttiger zou zijn, om zich eerst de oefening van andere Scholen te bezorgen, en dus naar het oordeel van anderen waardig, eerst tot hooger posten over te gaan. Hij meldt voorts, dat Paus INNOCENTIUS IV, ten einde dit misbruik tegen te gaan, eenen Brief heeft afgezonden aan alle Prelaten in *Frankryk, Engeland, Schotland, Wallis, Spanje*, en *Hongaryen*,

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

welke Brief ook in de Bijvoegfelen van 'smans Geschiedenis geplaatst is (*). De Paus beklagt zich in denzelfven, dat de Geestelijkheid van hare heilige hoogte in de diepte buitensporigheden verzonken is, nademaal hij meermalen het berigt gehoord heeft, dat die stand, om niet van de Godgeleerdheid te spreken, de Wijsbegeerte en de Wetenschappen daar toe betrekkelijk, verre van zich verwerpt; en hetwelk nog strafwaardiger voor Gods gerigte is, in de meeste landen worden tot Kerkelijke Ambten en Prebenden van de Prelaten geene anderen aangenomen, dan die openlijke Leeraars eener wereldlijke wetenschap of advokaten zijn. Evenwel behoorden de zoodanigen van hen veel meer afgewezen te worden; inzonderheid, dewijl de leerlingen der Wijsbegeerte, die in haren schoot zoo teeder opgevoed, zoo vlijtig onderwezen, en zoo uitnemend vaardig en geleerd geworden zijn, van gebrek aan onderhoud en kleeding zich voor de menschen verbergen, en als de nachtuilen, zich hier en daar verfteken moeten; terwijl integendeel onze, of liever des Duivels advokaten, in den prachtigsten opschik omwandelen; zich niet als plaatsbekleeders van den gekruisigden, maar als erfgenamen van *Lucifer*, vertoonen; zich overal ten schouwspel maken, en het ongenoege en den haat der Leeken tegen zich, ja zelfs tegen de geheele Kerk van God, verwekken. De Paus beveelt daarom, opdat de Godgeleerdheid, welke den regten weg ter zaligheid aanwijst, volledi-

(*) *Additamenta pag. 190.*

diger geleerd, of ten minsten de Wijsbegeerte bestudeerd worde, welke wel zonder Godzaligheid is, maar toch tot kennis leidt, en van hebzucht bevrijdt, dat geene zoodanige Regtsgeleerden tot Geestelijke ambten bevorderd zullen worden, indien zij niet ook in de vrije kunsten ervaren, en in zeden aanprijzenswaardig zijn. — Te weten, de Bisschoppen schonken aan de genen, die wel in de Wijsbegeerte, maar niet in de Regten gestudeerd hadden, geene aanzienlijke Geestelijke ambten en Kanunniksplaatsen, omdat zij hunne enkel bespiegelende Schoolwijsheid en Disputeerkunst in Kerkelijke belangen en twisten over regten en goederen der Geestelijkheid volstrekt niet gebruiken konden. Daarom leidden zij zich meer op de Regtsgeleerdheid, inzonderheid op de Geestelijke en Pauselijke, toe, wier geoefende kennis hen tot de gewigzigste ambten in de Kerk, en somtijds zelfs tot de Pauselijke waardigheid, leidden.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

In de *Oosterfche* of *Griekfche* Kerk, bepaalde zich de beoefening der Wijsgeerte gedurende dit Tijdperk blootelijk tot de uitlegging der fchriften van ARISTOTELES. Daar door hebben zich eenigen naam gemaakt, EUSTRATIUS, Metropolitaan van *Nicea*, in het begin der XIIde eeuw; en tegen het einde dier eeuw, de Patriarch van *Konftantinopolen*, MICHAEL ANCHIALUS; in de XIIIde eeuw NICOLAUS BLEMNYDA, een Priester en Monnik in *Griekenland*, die de Patriarchale waardigheid, hem in het jaar 1255 aangeboden, weigerde aan te nemen; GEORGIUS PACHYMERES, die verscheidene aanzie-

Wijsbe-
geerte bij
de Grie-
ken.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073
tot 1517.

lijke ambten aan het Hof en in de Kerk te *Konstantinopolen* bekleed, en tot na het jaar 1310 geleefd heeft; THEODORUS *Metocheta*, die na zijn ambt als algemeen *Rekenmeester*, (*Logotheta*,) verloren te hebben, als Monnik te *Konstantinopolen* geleefd heeft, tot het jaar 1332 enz.

MICHAEL
PSELLUS

Alleen heeft boven alle Grieken van dit Tijdvak in Geleerdheid en als Wijsgeer uitgemunt MICHAEL PSELLUS, te onderscheiden van den ouderen MICHAEL PSELLUS, in de IXde eeuw (*). Deze jongere MICHAEL PSELLUS, geboren kort na het jaar 1,000, loonde reeds van zijn vijfde jaar af, eene zucht en vatbaarheid om te leeren, terwijl, gelijk hij zelve naderhand beweerd heeft, JOANNES CHRYSOSTOMUS, en de Maagd MARIA, aan zijne Moeder in eenen droom verschenen, bijzonder de wetenschappen bepaalden, welke hij moest beoefenen. Hoe het zij, hij maakte zich met allerlei wetenschappen en beschaafde kunsten bekend, zelfs naar zijne eigene bekentenis, met slechte, ten einde die genen te kunnen tegenstaan, die zich van zoodanige bedienden. Hij werd spoedig de voornaamste Leeraar onder de *Grieken*, en werd ook in staatszaken gebruikt, in welke hij evenwel weinig lof behaald heeft. Hij bekent dus zelve, schoon niet tot zijne eer, dat hij den raad gegeven heeft, om den waardigen maar ongelukkigen Keizer ROMANUS

DI-

(*) Zie *Deel XIII. Bladz. 49.* Vergelijk LEO ALLATIUS *de Psellis et eorum scriptis Diatriba* in FABRIC. *Bibl. Gr. Vol. V. pag. 165.*

DIOGENES, toen hij uit zijn gevangenis bij de *Turken* terug keerde, niet te ontvangen of te erkennen, maar liever ter dood te brengen. MICHAEL DUKAS, die thans sedert het jaar 1071 Keizer was, genoot het onderwijs van PSELLUS, en wordt van dezen geroemd als een geleerd en prijswaardig Vorst, hoewel hij bij de Byzantijnsche Schrijvers in een geheel ander licht verschijnt. Nadat MICHAEL in het jaar 1078 genoodzaakt was, den troon te verlaten, verloor ook PSELLUS al zijn aanzien ten Hove, en begaf zich kort daar na in den Monnikenstand; ook kreeg hij eenen Wijsgeer, JOANNES ITALUS, voorheen zijn leerling, tot zijne partij, die door zijne vaardigheid in het redetwisten zijnen roem verdoofde, en nadat PSELLUS de Hoofdstad verlaten had, den eersten Leeraarspost met den titel van *πρωτος των φιλοσοφων*, (Opperste der Wijsgeeren,) verkreeg (*). PSELLUS zal nog tot het jaar 1105 geleefd hebben; hoewel dit twijfelachtig is. Hij heeft zeer veel geschreven, waar van veel gedrukt en uitgegeven is, doch ook nog veel ongedrukt in Handschriften ligt; ook twijfelt men over verscheidene stukken, of dezelve niet aan den ouderen PSELLUS toebehooren.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

PSELLUS heeft zich als Geschiedschrijver ook bij zijn vaderland verdienstelijk gemaakt; gelijk behalve hem meer andere Geschiedschrijvers onder de *Byzantijnsche* Schrijvers voorkomen, die tot dit Tijdvak behooren, van welken NICEFORUS BRYENNIUS en

Griek-
sche Ge-
schied-
schrijvers

(*) ANNA COMNENA *Alex. L. V. p. 144.*

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517

deszelfs Gemalin de Prinses ANNA COMNENA reeds door ons genoemd zijn. Omtrent dienzelfden tijd van het jaar 1140 tot 1180 schreef ZONARAS zijne Jaarboeken der Wereldgeschiedenis. Hij was bij den Keizer ALEXIUS COMNENUS, die in het jaar 1118 stierf, Opperste over de Wachts, (*Μεγας Δεσπυγαριος της Βιγλης*), en eerste Geheimschrijver, (*πρωτοασκητης*), maar huisfelijke ongevallen bewogen hem, zijne ambten te verlaten, en een Monnik te worden (*). — JOANNES CINNAMUS leefde ten tijde van MANUEL COMNENUS, wiens Geschiedenis, en die van deszelfs Vader hij beschreven heeft van het jaar 1118 tot 1176. Hij was des Keizers *Grammaticus*, dat is, naar den toenmaligen stijl, Geheimschrijver. — Zijn tijdgenoot was omtrent het jaar 1150 KONSTANTINUS MANASSES, Schrijver van een Uittreksel der Geschiedenis van het begin der Wereld, tot het jaar 1081, in zoogenoemde *versus politici*, een werk van weinig aanbelang. — Van meer gewigt is het Geschiedboek van NICETAS ACOMINATES, *Choniates* bijgenoemd, naar zijne geboortestad *Chonæ* in *Frygië*. In zijn' leeftijd werd *Konstantinopolen* in het jaar 1203 door de *Franken* veroverd. Hij beschreef de Geschiedenis van het *Grieksche* Keizerrijk van het jaar 1118 tot omtrent 1205, in een werk van XXI Boeken, en wel allerwijdloopigst de gebeurtenissen, welke hij zelve beleefd heeft. Later Roomsche Geleerden ver-

(*) G. J. VOSS. *de Histor. Gr. L. II. C. 27.* FABRIC. *Bibl. Gr. Vol. X. p. 241. sqq.*

verwijten hem , gelijk doorgaans aan de *Bijzantijnsche* Schrijvers zijne partijdigheid tegen hunne Kerk, en tegen de Latijnen in het algemeen , maar schoon men hem daar van niet geheel kan vrijpreken , is het aan den anderen kant niet minder zeker , dat de *Latijnsche* Schrijvers hun ten dezen niets toegeven , en in den grond tegen de *Grieken* even partijdig zijn. — Op hem volgt , als zijn vervolger , GEORGIUS AKROPOLITA , in het jaar 1220 te *Konstantinopolen* geboren ; in het jaar 1260 beleefde hij het genoegen , dat deze Hoofdstad weder door de *Grieken* veroverd werd , en stelde op hoogen last het dankgebed op , hetwelk wegens deze gebeurtenis openlijk in de Kerk werd voorgelezen ; hij wordt voor een' der geleerdste mannen van zijnen tijd gehouden . Niemand heeft de Geschiedenis van het zoogenoemde Latijnsche Keizerrijk van *Konstantinopolen* en het te gelijk in *Asië* voortdurende Grieksche Keizerrijk , van het jaar 1203 tot 1261 , zoo goed beschreven , als hij in zijne Tijdsbeschrijving , (*Ἐργον ἐπιτομὴ*) Eindelijk besluit GREGORIUS PACHYMERES de reeks der *Bijzantijnsche* Geschiedschrijvers in dit Tijdvak . Hij leefde tot in het begin der XIVde eeuw . Hij verhaalt in dertien Boeken de Grieksche Geschiedenis van het jaar 1258 tot 1308 , en dus de gebeurtenissen van zijnen tijd .

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Bij deze *Grieksche* Geschiedschrijvers mogen wij twee Oosterfche voegen . De ééne GREGORIUS ABULPHARAGIUS , eigenlijk ABULFARADSCH , ook *Bar Hebraeus* , (de Zoon van een' Hebreër ,) genoemd ,

Oosterfche
Geschied-
schrijver
ABULFA-
RADSCH.

V noemd, omdat zijn Vader een *Joodsch* Geneesheer was, die zich had laten doopen, was in het jaar 1226 te *Melitina* in *Armenië* geboren. Wegens den inval der *Mogollen* zijn vaderland in het jaar 1243 na C. G. verlaten hebbende, werd hij door den Patriarch der *Jakobiten*, IGNATIUS, in zijn twintigste jaar tot Bischof van *Guba* benoemd, welken post hij vervolgens met het Bisdom van *Lacabena* en toen van *Aleppo* verwisselde. In het jaar 1264 werd hij door den Patriarch IGNATIUS of JOZUA tot *Mafrian* der Oosterfche Gemeenten, of *Primas Orientis* benoemd, welke waardigheid hij tot zijnen dood toe in het jaar 1286 bekleedde. Hij heeft verscheidene fchriften nagelaten (*), en onder deze eene *Syrische Chroniek*, het geleerdste en nuttigste van alle zijne werken, eene foort van Wereldgefchiedenis in drie Deelen.

GEORGIUS De ander dezer Geleerden is GEORGIUS ELMACIN of ELMACINUS, een Christen Arabier, die in de eerste jaren der XIIIde eeuw geboren was, en bij *Muhammedaansche* Vorsten als Geheimschrijver ge- diend heeft. Hij schreef eene *Gefchiedenis der Arabieren*, beginnende met MUHAMMED, en eindigende met den *Chalif* MOSTADER BILLAH, die in het jaar 1118 overleed.

Gefchied- In het Westen ontmoeten wij in dit Tijdperk een
schrijvers aantal Gefchiedfchrijvers, onder genoegzaam alle
vol-

(*) ASSEMANI *Biblioth. Orient. Tom. II. Cap. 42. pag. 244. fqq.*

volken van *Europa*, maar hun ontbreekt meestal de behoorlijke geschiedkundige schrijfstijl, en een vrijmoedigheid om de gebeurtenissen te onderzoeken, hoe zeer sommigen blijken geven, dat zij daar toe aanleg hadden, maar door de omstandigheden van hunne tijden te zeer belemmerd werden; te meer, omdat de meesten Monniken en Geestelijken waren.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.
—
in het
Westen.
Duitsche.

Onder de Duitschers, hoewel hij niet gewaagd heeft in het *Duitsch* te schrijven, maar in het *Latijn*, munt in de XIde eeuw uit LAMBERT VAN *Afchaffenburg*, (*Schafnaburgensis*,) naar zijne vaderstad, gelegen in het Aartsbisdom *Mentz* aan den *Main*; van hem hebben wij eene *Geschiedenis der Duitschers*, (*de rebus gestis Germanorum*,) welke na eene korte schets der merkwaardigste gebeurtenissen van de Schepping der Wereld, tot in het midden der XIde eeuw, vervolgens de Kerkelijke en Wereldlijke veranderingen in *Duitschland* tot het jaar 1077 uitvoerig vermeldt. — Zijn tijdgenoot ADAM VAN *Bremen* is insgelijks geen verachtelijk *Geschiedschrijver*; hij was in het jaar 1067 *Kanunnik* te *Bremen*, alwaar hij ook het opzigt had over de *Bischoppelijke School*. Hij schreef eene *Kerkelijke Geschiedenis*, (*Historia Ecclesiastica Libri 14.*) bijzonder van de uitbreiding van het *Christendom* in de *Noordsche Landen*, en een *aanhangsel* op dezelve over de *Aardrijkskunde*, *Geschiedenis* en *Zeden der Noordsche Volken*, (*de situ Danie, vel reliquarum, quæ trans Daniam sunt*,

V *regionum natura.*) — MARIANUS SCOTUS, in het
 BOEK jaar 1028 in *Ierland* geboren, maar in het jaar 1056
 II in *Duitschland* gekomen, en in het jaar 1086 te
 Hoofdfl. *Mentz* overleden; hij was een Monnik, en wel
 na C. G. één, die niet met de andere Monniken in zijn Kloos-
 Jaar 1073. ter gemeenschappelijk, maar in zijne Cel afgezon-
 tot 1517. derd, als een zoogenoemde *Reclusus*, zijne dagen
 doorgebracht heeft. Hij heeft eene *Chroniek* nagela-
 ten van het begin der wereld tot het jaar 1083.
 Van zijn verhaal aangaande de Pausin JOANNA heb-
 ben wij op zijne plaats gesproken. — Nog een tijd-
 genoot van dezen Schrijver is de Monnik BRUNO,
 wij hebben van hem eene Geschiedenis van den *Sak-
 sifchen* Oorlog, van het jaar 1073 tot 1082, die
 zeer partijdig is tegen Keizer HENDRIK IV, wien
 hij als een monster van wellust, valsheid en wreed-
 heid beschrijft. — Twijfelachtiger is de onpartijdig-
 heid van SIGEBERT van *Gemblours*, Monnik in het
 Klooster van *Gemblours* of *Gemblacum*, in *Bra-
 band*, hij had eenige kennis van het Hebreeuwsch,
 waarom hij ook bij de Joden bemind en gezien was.
 Ook verstond hij *Grieksch*, en bezat eene voor
 zijnen tijd zeldzame geleerdheid, en schreef met bij-
 zondere vrijmoedigheid over verscheidene ook Ker-
 kelijke onderwerpen; hij stierf in hoogen ouderdom
 in het jaar 1112. Hij schreef verscheidene Levens-
 beschrijvingen van en Lofdichten op Heiligen; on-
 der anderen ook het leven van DIEDERIK I, Bischoep
 van *Mets*, die in het jaar 984 overleden is, half
 in Verzen, van welken iedere regel twee gelijklui-
 den-

dende rijmen had, waar van het volgende tot eene proeve strekt:

Kijrie Christe theos, pantokraton archos anarchos,
 Sis mihi principium, dux, via, præfidium.
 Ut valeam per Te condigne scribere de Te,
 Pendet mens a Te, quis quid erit sine Te?
 Vix mutire queo, mutum precor os aperto;
 Ipse doces asinam, quæ doceat Balaam.

V
 BOEK
 II
 Hoofdst.
 na C. G.
 Jaar 1073.
 tot 1517.

Onder alle zijne schriften is zijne *Chroniek* de voornaamste, in welke hij de *Chroniek* van EUSEBIUS, van het jaar 381 af, waar de Overzetting van HIERONYMUS ophoudt, vervolgt, tot het jaar 1111. Men beschuldigt hem van partijdigheid tegen den PAUS GREGORIUS VII, waarom ook te Rome verscheidene plaatsen in zijne schriften op den *Index librorum expurgandorum* worden doorgehaald. — Minder is de onpartijdigheid in twijfel getrokken van OTTO van *Freyfingen*. Hij was een Zoon van LEOPOLD den *Heiligen*, Markgraaf van *Oostenryk*, en van AGNES, eene Dochter van Keizer HENDRIK IV, en dus een Stiefbroeder van KOENRAAD III, en Oom van FREDERIK I. Zijn Vader benoemde hem tot Proost van het door hem in het jaar 1114 gestichte Stift van reguliere Koorheeren te *Neuburg*, maar gaf hem eenen plaatsvervanger in dit ambt, zoo lang hij zich nog te *Parys* in de Wijsbegeerte en Godgeleerdheid oefende. Van daar bragt hij de liefde voor de Wijsbegeerte van ARISTOTELES in zijn vaderland mede. Ondertuschen trad hij in het *Fransche* Klooster *Morimont*, in de Orde der *Cisterciensen*; en weinige jaren daar na verkozen de Moni-

ni.

V niken hem tot hunnen Abt. Doch, in het jaar
 BOEK 1137, kwam hij, als Bisfchop van *Freyfingen*, in
 II *Beyeren*, na deze waardigheid lang geweigerd te
 Hoofdft. hebben, weder in zijn vaderland. In het jaar 1147
 na C. G. hebben, weder in zijn vaderland. In het jaar 1147
 Jaar 1073- nam OTTO, waarschijnlijk ten gevalle van zijnen
 tot 1517. Broeder KOENRAAD III, met twee andere *Beyersche*
 Bisfchoppen, het kruis aan, en verzelde hem op
 zijnen ongelukkigen kruistogt naar *Palestina*. Toen
 de Kruisvaarders in *Kappadocië* van de *Turken* ge-
 flagen werden, kon OTTO naauwelijks langs omwe-
 gen naar *Jeruzalem* ontkomen. Evenwel gewaagt
 hij in zijne fchriften van zijne lotgevallen in het
 Oosten niet. Eenige jaren na zijne thuiskomst ver-
 zoende hij den Keizer FREDERIK I met den Paus
 ADRIAAN IV. Hij zou den Vorst in het jaar 1158
 op zijnen veldtogt naar *Italië* verzellen; maar tot
 aan de *Alpen* gekomen, verzocht hij verlof, om
 terug te keeren, en overleed kort daar na in zijn
 Klooster *Morimont*. — Deze OTTO heeft, behalve eene
Gefchiedenis van het Huis van Oostenryk, twee voorna-
 me Gefchiedkundige werken nagelaten; eene *Chroniek*
 of *Gefchiedenis der Wereld*, tot in het jaar 1146,
 in acht Boeken. Dit werk zond hij met eenen Op-
 dragtbrief aan Keizer FREDERIK I, wien hij tevens
 verzocht, dat hij hem de noodige berigten wilde
 toezenden, om dienvolgens zijne Gefchiedenis te be-
 fchrijven. De Keizer aan dit verzoek voldaan heb-
 bende, bearbeidde OTTO in zijne laafte jaren ook
 nog de gefchiedenis van dezen Keizer, (*de gestis*
Friderici I. Cæs. Aug. Libri duo,) doch bragt de-
 zelve niet verder dan tot het jaar 1158. RADE-
 WICH,

WICH, Domheer te *Freyfingen*, vriend van OTTO, vervolgde dit werk in twee Boeken, maar slechts tot het jaar 1160. — Ten zelfden tijde leefde HELMOLD, Pfarheer van het Dorp *Bosow* of *Bosau*, ook *Bufu*, in het Bisdom *Lubek*. Hij verzelde GEROLD, eersten Bisfchop van *Lubek* in het jaar 1155, op zijne reizen onder de *Slaven* langs de *Oostzee*, welke hij meer tot het Christendom poogde over te brengen; op deszelfs aanmanen fchreef HELMOLD zijne *Chroniek der Slaven*, waarom hij de gefchiedenis begint met de bekeering der *Sakfen* door KARREL den Grooten, en met het jaar 1170 befluit, in welk jaar de *Wagriërs*, *Polabers*, *Obotriten*, *Pommerschen* en andere *Slaven* door den magtigen Hertog van *Sakfen* en *Beyeren*, HENDRIK den Leeuw, al grootendeels, hoewel ook met de wapenen, tot Christenen gemaakt waren. Dit werk is eenigen tijd daar na door ARNOLD, Abt van een Benediktijner Klooster te *Lubek* in zes Boeken van het jaar 1171 tot 1209 achtervolgd.

In de XIIIde eeuw verkoelde deze ijver der Duitschers, eigenlijk der Geestelijkheid, om Gefchiedenisten te fchrijven, ook niet. Buiten en behalve eenige ongenoemden, behoort hier toe KOENRAAD van *Lichtenau*, Abt van het Klooster *Ursperg* of *Auersperg* van de *Premonstratenfer* Orde, gelegen in *Zwabem* aan den *Mindel*, alwaar hij in het jaar 1240 overleden is, na in hetzelfde eene aanzienlijke Boekverzameling aangelegd te hebben. Zijne *Chroniek*, van den *Asfyrischen* Koning BELUS af, tot het jaar 1229, beteekent in de oude gefchiedenissen

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Duitsche
Gefchied-
fchryvers
in de
XIIIde
eeuw.

V niet veel, maar heeft veel bijzonders in de geschiedenis der *Duitfche* Keizeren. KOENRAAD vleijt de Pauzen BOEX II zoo weinig, dat men hem de nadeelige afteekeningen Hoofdst. na C. G. van derzelve karakters verweten heeft. Ondertusfchen Jaar 1073. tot 1517. is dit zonderling, dat hij van gebeurtenisfen, die honderd jaren voor hem gefchied zijn, in de eerfte perfoon, en als ooggetuige spreekt, doch men heeft in later tijd ontdekt, dat het eerfte en grootfte deel van dit werk de arbeid van een' ander is, welken KOENRAAD flechts van het jaar 1126 af vervolgd heeft. — KOENRAADS tijdgehoot, ALBERT van *Stade* mag hier ook niet vergeten worden. Nadat deze federt het jaar 1232 Abt van een Benedictijner Klooster in de gemelde Stad onder het Aartsbisdom *Bremen* was, en in het jaar 1236 bij zijn verblijf te *Rome* eene Pausfelijke Bulle verkregen had, door welke de *Cistercienser* hervorming in zijn Klooster aanbevolen werd, welker uitvoering hij echter niet kon doorzetten, trad hij in het jaar 1240 in de orde der *Franciskanen*, onder welken hij ten minften tot het jaar 1260 geleefd heeft. Hij heeft eene *Chroniek* nagelaten van de Schepping der wereld tot het jaar 1256. — Eindelijk kan hier nog gemeld worden ALBERICH, een Monnik, deze heeft insgelijks een *Chroniek* gefchreven van de Schepping af tot het jaar 1241.

Italiaan-
fche.

In *Italie* deden zich in de XIIde en XIIIde eeuwen insgelijks verfcheidene Gefchiedfchrijvers voor. LEO MARSICANUS, naar zijne geboortestad *Marsia*, een Benedictijner in het Klooster *Monte Cafino*, naderhand Bifchop van *Ostia* en Kardinaal, waarom hij ook LEO van

van *Ostia* genoemd wordt, leefde ten minste tot het jaar 1115 en heeft eene Chroniek van dat Klooster geschreven; het vierde Boek van deze Chroniek is een vervolg van *PETRUS den Diaken*, insgelijks een tijd lang Monnik te *Monte Casino*, naderhand Diaken, die hetzelfde wel in het jaar 1128 verliet, maar 2er naderhand in terugkeerde. Deze *PETRUS* heeft, behalve eenige geschiedenissen van Heiligen ook nog een Boek nagelaten van de beroemde Mannen van dit Klooster (*de viris illustribus Casinensibus Capp. 47.*) — *GOTTFRIED* van *Viterbo* wordt gemeenlijk ook onder de *Italiaansche* geschiedschrijvers geteld, omdat hij in deze stad als Priester tot na het jaar 1186 geleefd heeft; oorspronkelijk echter schijnt hij een Duitscher geweest te zijn. Hij stelde eene soort van wereldgeschiedenis zamen, onder den naam van *Pantheon*, omdat hij daarin de geschiedenis van zoo vele Vorsten of Goden der aarde beschrijft. In XX Afdelingen brengt hij deze geschiedenis van de Scheping tot het jaar 1186 dikwijls met tusfchen ingevlochtene historische gedichten of verzen, in welke de regels of halve regels meestal op malkander rijmen. In zijn werk, hoewel hij als geestelijke den Paufen doorgaans gunstig is, komt echter eene en andere merkwaardige plaats voor, zoo als deze (*)

V
BOEK
II
Hoofdft.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Tertius est Papa Bonifacius ille benignus,
Qui petit a Phoca munus per secula dignum,
Ut Sedes Petri prima sit, ille dedit.
Prima prius fuerat Constantinopolitana;
Est modo Romana, meliori dogmate clara.

Met

(*) *Part. XVI. pag. 289.*

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G
Jaar 1073
tot 1517.

Met voorbijgaan van andere min merkwaardige *Italiaansche* Schrijvers, mogen wij den vermaarderen Reisbeschrijver MARCO POLO of MARCUS PAULUS niet verzwijgen. Deze *Venetiaan* reisde in het jaar 1272 met zijn' Vader en Vaders Broeder, die reeds eene negentienjarige reize naar den *Chan* der *Mogollen*, KOBLAI, gedaan hadden, in den ouderdom van negentien jaren weder derwaarts, en kwam, na een goed onthaal genoten te hebben, zeventien jaren daarna met hen beiden in het jaar 1295 in zijne Vaderstad terug. Hij heeft de Beschrijving van deze reis in het *Italiaansch* uitgegeven, welke naderhand in het *Latyn* een en andermaal en ook in het *Portugeesch*, *Hoog-* en *Nederduitsch* vertaald is geworden.

Fransche
Geschied
schrijvers.

Frankryk was in deze eeuwen nog even vruchtbaar in Geschiedschrijvers, maar meestal zeer middelmatige, die de levens van Heiligen, de geschiedenissen van Kloosters, ook eenige de Wereldgeschiedenis en de *Fransche* Geschiedenis beschreven hebben. Onder die weinigen, die eenige aanmerking verdienen, is HUGO de *Sancta Maria*, Monnik te *Fleury*, omtrent het midden der XIIde eeuw, Schrijver van eene Chroniek, welke in de Handschriften zeer ongelijk voorkomt, dan in vier, dan in zes Boeken, beginnende in het eene met NINUS, in het ander veel later; en eindigende dan met het jaar 855, maar in andere Handschriften zich uitstreckende tot het jaar 1034. Ook heeft hij nog een Werk nagelaten over de Geschiedenis der *Fransche* Koningen van zijnen tijd. (*Liber de gestis modernorum Regum Francie*). — PETRUS, met den bijnaam *de Eter* (*le Mangeur*),

of

of *Comestor*, of *Manducator*) was vooral een geliefd Schrijver van dien tijd. TRITTENHEIM (*) geeft de volgende ver genoeg gezochte reden van dezen bijnaam op: *quod scripturarum auctoritates in suis Sermonibus et Opusculis crebrius allegando, quasi in ventrum memoriae manducavit*. Waarschijnlijk was dezelve in het *Fransch* zijn geslachtsnaam. Hij was eerst Priester en Deken bij eene Kerk in zijne Vaderstad *Troyes*; naderhand Leeraar der Godgeleerdheid bij de Bischoppelijke School te *Parys*, en Kanselier der Kerk aldaar. Eindelijk verkoos hij de eenzaamheid van het Klooster *St. Victor*, in hetwelk hij in het jaar 1178 overleed. Hij had zich zelve een Grafschrift geschreven, hetwelk men nog lang op zijn graf in gemelde Klooster gelezen heeft;

Petrus eram, quam Petra tegit, dictusque Comestor,
Nunc comedor: Vivus docui, nec cesso docere
Mortuus, ut dicat, qui me videt incineratum:
Quod fumus, ille fuit; erimus quandoque, quod hic est.

Hij schreef een uittreksel der Bijbelsche Geschiedenis tot gebruik der Scholen, hetwelk hij daarom *Historia Scholastica* noemde, en hetwelk, schoon maar middelmatig, evenwel in de middeleeuwen voor het voortreffelijkst in zijne soort geschat is geworden.

Vermaard is onder de *Fransche* Schrijvers, niet alleen als Schrijver, maar voornamelijk als Staatsman, de Abt SUGER. Hij was in het jaar 1081, waarschijnlijk te *Saint Omer*, geboren, en werd reeds

(*) *De SS. Eccles.* c. 380.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073
tot 1517

reeds in zijn teedere kindsheid aan het Klooster *St. Denys* gewijd; en daar opgevoed met den jongen Prins *LODEWYK*, zoon van Koning *FILIPPUS I.* hetwelk gelegenheid tot eene duurzame vriendschap tusschen hem en *LODEWYK* gegeven heeft, die onder den naam van *den Dikken* regeerde: en aan wiens Hof *SUGER* van zijn *XXIIIste* jaar af geleefd heeft. Hij werd vervolgens tot Abt van zijn Klooster verkozen, en werd van *LODEWYK* in verscheidene staatszaken gebruikt; na de dood van *LODEWYK den Dikken* in het jaar 1137 bleef *SUGER* bij des Konings Zoon en Opvolger, *LODEWYK den Jongeren* in hetzelfde aanzien. Deze Koning had, wegens het verwoesten der Stad *Vitry* te vuur en te zwaard, de gelofte van eene Kruisvaart gedaan, waarvan *SUGER* hem te vergeefs zocht af te houden, integendeel toen de Koning in het jaar 1147 dadelijk den togt aanvaardde, werd *SUGER* tot eersten Staatsdienaar en Bestuurder des Rijks aangesteld, welken post hij roemrijk en gelukkig waarnam, terwijl de Koning met veel verlies en moeite in *Syrië* niets uitvoerde. Eindelijk kwam de Koning terug, maar was terstond op eenen nieuwen togt bedacht, waarom *SUGER* besloot, ten einde den Koning daarvan te ontslaan, op zijne eigene kosten zoodanigen togt te doen, maar hij overleed, gedurende de toerustingten tot denzelven in het jaar 1151. *SUGER* verdiende inderdaad den titel van *Vader des Vaderlands*, met welken de Koning hem beschonk. — Hij had onder zijne veelvuldige bezigheden nog tijd gevonden, om het leven van *LODEWYK den Dikken* te beschrijven, ook beschreef hij in

in een ander Werk zijne eigene verrigtingen, inzonderheid ten beste van zijn Klooster.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Een ander *Fransche* Geestelijke in de eerste tijden der XIIIde eeuw, WILLEM BRITO, ook *Armoricus*, of uit *Bretagne*, Onderwijzer van PETER CHARLOT, onechten Zoon van FILIPPUS AUGUSTUS, beschreef het leven van dezen Koning, die in het jaar 1223 overleed, in twee Werken; het eene in Proza, hetwelk enkel loopt tot het jaar 1219, het ander is in Dichtmaat, en eindigt met den dood des Konings. Men prijst de vloeibaarheid van zijne verzen, en de getrouwheid van zijne verhalen, welke veel bevatten, wat WILLEM zelve gezien en bijgewoond had; doch in het grootste gedeelte volgt hij RIGORD, een geboren *Goth*, of uit het zuidelijke van *Frankryk*, die ook eene Geschiedenis geschreven heeft.

Onder verscheidene *Engelsche* Geschiedschrijvers van dezen tijd komt de eerste plaats toe aan WILLEM van *Somerset*, gemeenlijk genoemd van *Malmesbury*, Monnik, Boekbewaarder en Voorzanger van dit Benediktijner Klooster; men noemt hem met regt den Vader der *Engelsche* Geschiedenis; omdat sedert BEDA den *Eerwaardigen* de Geschiedkunde in *Engeland* genoegzaam geheel verwaarloosd was. Hij leefde ten minsten tot het jaar 1143. Zijne drie hoofdwerken zijn: de oude *Engelsche* Geschiedenis (*Regalia sive de rebus gestis Regum Anglorum Libri II. ab a. 449—1127.*) de nieuwere (*Historia novella Libri duo ab a. 1127—1143.*) en de Geschiedenis der *Engelsche* Bisshoppen (*Libri IV. de gestis Pontificum Anglorum*). Nog worden onder

V de Engelsche Schrijvers met min of meer lof ge-
 BOEK noemd ODERICUS (of OLDERICUS of ODELRICUS)
 II VITALIS, Schrijver van eene *Historia Ecclesiastica*,
 Hoofdst. ook naar zijn Klooster *St. Eyroul* (*monasterium Uti-*
 na C. G. ook naar zijn Klooster *St. Eyroul* (*monasterium Uti-*
 Jaar 1073 *cenfe*) *Uticensis historia*, welke Geschiedenis met
 tot 1517. het jaar 1142 eindigt. — HENRIK VAN HUNTING-
 TON, Schrijver eener *Engelsche* Geschiedenis in XII
 Boeken, welke eindigen met den dood van Koning
 STEVEN in het jaar 1153. — ROGER VAN HOVEDEN
 schreef Jaarboeken der *Engelsche* Geschiedenis van
 731 tot 1204. — GERVASIUS van *Tilbury* (*Tilbe-*
riensis) schreef voor Keizer OTTO IV. in het jaar
 1211 een geschiedkundig werk van gemengden in-
 houd, hetwelk hij *Otia Imperialia* noemde, omdat
 het tot eene uitspanning voor den Keizer dienen zou.
 Het werk is een soort van verzameling van *Anecto-*
ten of Biizonderheden.

MATTHE-
 us van
 Parys.

Maar alle deze *Engelsche* Schrijvers werden over-
 troffen door MATTHEUS PARIS of *Parisiensis*, een
 Benediktijner Monnik in het Klooster te *St. Albans*,
 een' man van geen gemeene wetenschap en een' vrij-
 moedig en onpartijdig Geschiedschrijver. Hij heeft
 twee merkwaardige geschiedkundige Werken geschre-
 ven: eene *Wereldgeschiedenis*, welke tot het jaar
 1066 loopt; eene kortere *Engelsche* Geschiedenis van
 het jaar 1066 tot 1250, en een grooter Werk, waar
 het evengemelde een Uittreksel uit is (*Historia ma-*
ior) van het jaar 1066 tot 1259, in welk jaar hij
 overleden is. Onder al de Geschiedschrijvers der
 middeleeuwen is niemand zoo openhartig in het voor-
 stellen van de overheersching der Pausen over *Europa*,
 over

over derzelve hebzucht, trotsheid en de buitenfporigheden van hunne Legaten, niet met schimpen of spotten, maar bewezen met eene menigte daadzaken uit de geschiedenis van zijne tijden, en bijzonder van zijn Vaderland. Het was om deze reden dat BARONIUS, BELLARMINUS en andere Voorvechters van het *Roomfche* Hof gaarn de Protestanten, die dezen Schrijver het eerst in druk hadden gegeven, hebben willen in verdenking brengen, dat zij verscheidene plaatsen verdicht en ingelascht hadden, welk vermoeden echter volstrekt geen grond heeft.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

In *Spanje* hebben slechts enkele als Geschiedschrijvers in dit Tijdperk de pen gevoerd. Onder dezen RODERICHI SIMONIS of XIMENES, Aartsbisshop van *Toledo*, in het jaar 1208, op wiens raad Koning ALFONSUS van *Kastiliën* eene Leerschool oprigtte te *Palentia*, tot welke Onderwijzers uit *Italie* en *Frankryk* ontboden werden; en uit welke in het jaar 1239 de vermaarde Hoogeschool van *Salamanca* ontstaan is. Zijne Geschiedenis van *Spanje* in negen Boeken, welke hij ook *Historia Gothica* noemde, gaat tot het jaar 1243. In een Bijvoegfel tot dezelve heeft hij de Geschiedenis gegeven van de *Oostgothen*, *Hunnen*, *Wandalen*, *Sueven*, *Arabieren* en *Romeinen*. — Ten zelfden tijde schreef LUCAS TUDENSIS, Bisshop van *Tuy* in *Galliciën*, eene Chroniek van de Schepping tot het jaar 1236.

Spaan-
sche Ge-
schied-
schrij-
vers.

In de XIIde eeuw begon men in *Denemarken* voor het eerst de inlandfche Geschiedenisten te beschrijven, maar op het einde dier eeuw gaf ABSALON, Aartsbisshop van *Lund*, last aan twee van zijne

Deen-
fche.
SAXO
Gramma-
ticus.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Geheimfchrijvers SVENO AAGESON, om eene korte, en aan SAXO om eene uitvoerige *Deenfche* Gefchiedenis op te stellen. De eerste stelde dan eene zeer beknopte Gefchiedenis op, welke in het jaar 1642 onder het opschrift: *Suenonis Agonis Opuscula* is uitgegeven; SAXO, die wegens zijnen sierlijken Latijnschen stijl den naam *Grammaticus* heeft gekregen, had meer ten oogmerk, om de eer van zijne Natie te verheffen, dan wel om zijne verhalen op behoorlijk onderzoek te vestigen. Hij leidt daarom de *Deenfche* Koningen af van eenen verdenken DAN, en fchrijft in der daad de Gefchiedenis tot omtrent het einde der XIde eeuw enkel als een Dichter, zonder Tijdrekening, en vol vertellingen, fabelen enz. maar in de Gefchiedenis van zijne eeuw vergoedt hij deze gebreken door uitvoerige en met geleerdheid en oordeel gefchrevene berigten, geftaafd door echte Staatsfchriften.

SNORRO
STURLE-
SON
Schrijver
der Ys-
landfche
Gefchie-
denis.

Zweden en *Noorwegen* bragten geen' Gefchiedfchrijvers in dit tijdvak voort, die eenige aanmerking verdienden. Maar des te meer trekt SNORRO STURLESON, *Lagman* van *Island*, of *Opziener* der wetten, de verwondering der nakomelingschap tot zich. Onder de gemelde benaming was hij Bestuurder van dat ten dien tijde nog vrij en onafhankelijk Eiland. Hij kwam in het jaar 1216 in *Noorwegen*, derwaarts door rijke gefchenken genoodigd zijnde van den *Jarl* (Graaf) HAKON en deszelfs echtgenoot, die zijne geleerdheid en dichterlijke begaafdheden hoogschatten. Hier befloot hij tot het fchrijven der *Noorweegfche* Gefchiedenis, hetwelk hij ook volvoerde

de in een Werk, in zijne moedertaal genoemd *Heimskringla*, dat is, *de aard-kring*, naar de eerste woorden, met welke het begint; in dit werk verhaalt hij de Gebeurtenissen der Beheerschers van *Noorwegen* zoo geloofwaardig en aangenaam, dat hij den naam van eersten *Noorweegschen* Geschiedschrijver verdient.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
jaar 1073.
tot 1517.

Meer dan honderd jaren voor dezen merkwaardigen Geschiedschrijver, leefde NESTOR, ds Vader der *Russfche* Geschiedenis. Hij was van zijn zeventiende jaar, of sedert het jaar 1073, Monnik in het grootte *Piczerfche* of *Petsfcherfche* Klooster te *Kiew* in de *Ukraine*; waar hij ten minsten veertig jaren geleefd heeft. In dit Klooster schreef hij in den *Slavifchen* Tongval van zijne Natie eene Chroniek, welke de achting alzins waardig is, die de *Rusfen* 'er altijd voor gehad hebben. NESTOR is naderhand een *Heilige* van zijne Kerk geworden; en zijn ligchaam rust nog onvergaan in het beroemde Hol van *Kiew*. Zijne Chroniek is van tijd tot tijd vervolgd, zoo dat de *Rusfen* een' zoo uitmuntenden voorraad van verzamelingen tot hunne Geschiedenissen hebben, als eenige andere Natie.

NESTOR,
Vader der
Russfche
Geschiedenis.

Andere *Slavifche* Natiën konden nauwelijks eenen of anderen Latijnschen Chroniekschrijver aanwijzen. RADLUBEK en BOGUPHAL, twee Poolfche Bisfchoppen der XIIIde eeuw, zijn de eerste Schrijvers van die foort voor de *Poolfche* Natie. Meer bekend is MARTYN de Pool (MARTINUS POLONUS) te *Troppau* in *Silezië* geboren, omdat *Silezië* toen een landfchap van *Polen* was. Hij leefde als *Dominicaner* Monnik

Poolfche
Schrijvers.
MARTINUS
POLONUS.

V
BOER
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

nik eerst in een Klooster te *Troppau*; naderhand tot het jaar 1277 te *Rome* als *Major Pœnitentiarius*, of Opperopziener der Boetelingen, die onder de Kerke-lijke Boete vervallen waren. Hij was tot Bisfchop van *Gnefen* en Primaat van *Polen* bestemd, toen hij op de reize derwaarts, in het jaar 1278 te *Bologna* flierf. Hij heeft eene *Chroniek der Pauſen en der Roomsche Keizers* nagelaten, van de geboorte van CHRISTUS tot het jaar 1277; als een onderdanig die- naar der Pauſen, ſpreekt hij doorgaans hoonend van de Keizers, die hem mishaagden; van zijn verhaal aangaande Pauſin JOANNA, hebben wij te zijner plaat- ſe gewaagd.

Boheem-
ſche Ge-
ſchied-
ſchrijver
COSMAS
van
Praag.

De *Bohemers* hadden reeds op het einde der Xde eeuw eenen Geſchiedſchrijver, den Monnik CHRIS- TIAAN of CHRISTIANUS; maar deze werd in de XIde eeuw ver overtroffen door COSMAS, die in het jaar 1045 geboren, in het jaar 1099 tot Priester gewijd, en naderhand in het Domſtift van *St. VITUS* te *Praag* geweest en daar in het jaar 1125 overleden is. Even- wel is hij getrouwd geweest, en heeft eenen Zoon gehad, gelijk hij zelve verhaalt. Hij ſchreef eene Geſchiedenis, onder den tijtel: *Chronica Bohemorum*, van dit Volk, beginnende met den oorsprong van hetzelfde en loopende tot zijnen leeftijd toe.

Wij gaan hier voorts de Levensbeſchrijvers der Heiligen, of van bijzondere Keizers, Koningen of Pauſen, der Kruisvaarten, en de Opſtellers van Rijm- chronieken voorbij, die in het vervolg ons nog bij gelegenheid zullen voorkomen.

Regtsge- Hoe zeer men, ſedert het invoeren der Pauſelijke

De-

Decreten, onder welke zoo veele verdichte waren, het beoefenen van het zoogenaamd *Kanonyk* of Kerkelyk, maar in der daad *Pausfelyk* Regt, verhef, en daardoor de oude regtsgeleerdheid verdrukte, evenwel had het *Romeinfche Regt* in *Italie* nog steeds gezag behouden, naast de *Frankifche* en *Lombardifche* wetten; zoo zegt in het jaar 1061 zekere ALDOVRANDI van zich zelve: *qui profefus sum lege vivere Romana*, en 'er waren in *Italie* Scholen, in welke dit Regt nog aanhoudend onderwezen werd; maar in de XIIde eeuw herleefde de beoefening van het oude Romeinfche Regt met nieuwen glans. Men verhaalt daaromtrent, dat, wanneer de stad *Amalfi* in het *Napelfche* in het jaar 1137 door Keizer LOTHARIUS II veroverd werd, men daar een fchoon en oud affchrift der *Pandekten* gevonden hebbe, hetwelk door dien Keizer aan zijne bondgenooten de *Pifaners* zal gefchonken zijn, en dat dit aan IRNERIUS te *Bologna* aanleiding gegeven hebbe, om over de *Pandekten* voorlezingen te houden. Dit geheele verhaal echter is onzeker, en zelfs onwaarfchijnlijk, zoo veel alleen is zeker, dat de *Florentijnen*, bij het bemagtigen van *Pifa*, dit kostbare Handschrift naar hunne Stad hebben overgebracht, en dat hetzelfde daarnaar den naam draagt van de *Florentijnsche Pandekten* (*).

De gemelde IRNERIUS, uit *Bologna* oorfpronkelijk, en geen *Duitfcher*, wiens naam eigenlijk WERNER zou geweest zijn, onderwees de Regtsgeleerdheid

V
BOEK
II
Hoofdf.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.
leerdheid.
IRNERIUS.

(*) BACH, *Hift. Jur. Rom.* L. IV. C. 3. § 6.

V heid met algemeene toejuiching, en schijnt ten min-
BOEK sten tot het jaar 1126 geleefd te hebben. Door hem
II en zijne Opvolgers bloeide deze studie te *Bologna*,
Hoofdst. welke Stad daardoor den naam kreeg van de *Geleer-*
na C. G. *de Stad, de Moeder der Studien*; maar alle deze
Jaar 1073. beroemde Leeraars werden overtroffen door **FRAN-**
tot 1517 **CISCUS ACCURSIUS**, die in het jaar 1229 te *Bologna*
overleed. Deze verzamelde alle de *glossen* of korte
verklaringen van zijne Voorgangers, en gaf zelve
zijne eigene, met zoo veel juistheid van oordeel, dat
zijne *glosse* tot op de jongst verloopene tijden haar
gezag, bijna gelijk aan dat der wetten zelve, behou-
den heeft.

Legistæ De herlevende oefening der Regtsgeleerdheid ver-
en Decre- breidde zich ook spoedig elders; in *Frankryk* gaf
tistæ. reeds omtrent het jaar 1096 **PLACENTINUS**, (mis-
schien in zijne landstaal **PLAISANCE**) onderwijs in
deze wetenschap te *Montpellier*, en werd daardoor
de stichter van de Hoogeschool aldaar. In *Engeland*
werd het *Romeinsche Regt*, hetwelk **THEOBALD**,
Aartsbischop van *Kanterbury*, daar gebragt had,
en zelfs de Boeken, in welke het bevat was, om-
trent het midden der XIIde eeuw door een bevel van
Koning **STEVEN** verboden; maar kort daarna schreef
JOAN van *Salisbury* (*), dat God gezorgd had, dat
de kracht dezer wetten meer versterkt was ge-
worden, hoe meer de goddeloosheid die had zoeken
te verzwakken. — Ondertusfchen kon dit *Romein-*
sche Regt moeijelijk overeengebragt worden met het
Paus-

(*) *Policrat. L. VIII. C. 22.*

Pausfelijke of zoogenoemde *Kanonieke*, zoo dat 'er twee partijen ontftonden *Legiftæ* en *Decretiftæ*; de eerften, die het *Romeinfche Regt* voorftonden, werden door de Keizers gehandhaafd en beloond, wier zaak zij weder verdedigden tegen de Pausen, voor welken de *Decretiftæ* ijverden. Van hier ook, dat de Pausen dan eens verboden, de burgerlijke Regtsgeleerdheid te onderwijzen; en dan, dat men geene Regtsgeleerden tot Geestelijke Ambten zou bevorderen.

V
BOEK
II
Hoofdf.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Ook konden de Pausen die verzameling van *Duitfche Regten* kwalijk dulden, welke in deze eeuwen onder den naam van den *Sakfenfpiegel* te voorfchijn kwam. De *Duitfchers* hadden tot hier toe geene vast befchrevene wetten, alleen was als zoodanig aan te merken de *Vredebrief* of *Landsvrede*, in het jaar 1187 door Keizer FREDERIK I vastgefteld (*). Dit was ook de reden, waarom de *Duitfchers* voornamelijk federt de XIIIde eeuw begonnen gebruik te maken van de Romeinfche en Pausfelijke Wetten; evenwel hadden zij geregte van ouds wel hergebragte gewoonten en zeden, van welke men thans begon verzamelingen te maken, waarfchijnlijk ook, ten einde de landswetten en zeden niet geheel door vreemde wetten zouden verdrongen worden. Zulke verzameling maakte tufchen de jaren 1205 en 1230, gelijk men gemeenlijk geloof, EPKO of EYKE VAN REPKAU of REPKOW, dien men voor een' *Sakfifch* Edelman houdt, op begeerte van den Graaf VAN FALKENSTEIN voor de *Sakfen* en voor die Landen, welke

Sakfen-
fpiegel en
Zwaben-
fpiegel.

(*) CONRAD. *Ursperg. Chron. ad a. 1171 ab 1187.*

V het *Saksische* Regt gebruikten; deze verzameling
 BOEK
 II eerst in het Latijn geschreven, naderhand door EPKO
 Hoofdst. II zelve in het Duitsch of in den Nederfakfischen
 na C. G. Tongval vertaald, heet de *Saksenspiegel*. Deze *Sak-*
 Jaar 1073. *senpiegel* of verzameling van Landswetten en reg-
 tot 1517. terlijke gebruiken, mishaaide zoo zeer aan de Pau-
 sen, dat GREGORIUS XI, die van 1370 gezeten
 heeft, in eene bijzondere Bulle niet alleen veertien
 artikelen van denzelven, maar in den grond te gelijk
 de geheele verzameling, welke hij verfoeijelijk noem-
 de, veroordeelde. Onder deze artikelen betroffen
 sommige de magt der Pausen en der Geestelijkheid;
 een dezer artikelen moest der Kerk alleronaangenaamst
 zijn, hetwelk verbood, zonder toestemming zijner
 erfgenamen, en niet dan voor eene wettige regtbank,
 iet van zijn eigendom of lijfeigenen weg te schen-
 ken. — Daartegen veroorloven deze wetten, zich,
 bij beschuldiging van diefstal of moord, door gloei-
 jend ijzer, of kokend water, of tweegevecht te regt-
 vaardigen. Naderhand heeft de Kerkvergadering van
Bazel nog acht andere artikelen van dezen *Saksen-*
spiegel verworpen.

Eene andere dergelijke verzameling is de *Zwaben-*
spiegel, waarschijnlijk in de laatste tijden der XIIIde
 eeuw tot stand gebragt, welke het oude *Allemannische*
 en *Frankische* Regt bevat, hetwelk in *Zwaben* en an-
 dere naburige landen in zwang en gebruik was (*).

Genees- De Geneeskunde werd in deze eeuwen voorname-
 kunde. lijk beoefend en geleerd in de School te *Salerno*,
 wel-

(*) HEINECC. *Hist. Jur. Civ. Rom.*

welke thans in haren vollen bloei was. De Geneesheeren dezer School hebben zich inzonderheid eenen naam gemaakt door een Geneeskundig Gedicht, opgedragen aan eenen ROBERT, die Koning van *Engeland* genoemd wordt, en bevattende levensregelen tot bewaring der gezondheid, welk Gedicht nog onder de benaming van *Schola Salernitana* of ook *Regimen Sanitatis Salerni* bekend is.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Ondertusfchen was het geen geringe hinderpaal voor den voortgang der Geneeskunde in deze eeuwen, dat de meeste Geneesheeren Kerkelijken en Monniken waren. Zelfs Nonnen leiden zich toe om deze kunst te oefenen, en in de *Fransche* Nonnenkloosters moest 'er ten minsten eene de kunst verstaan, om ader te laten (*). Verscheidene Kerkvergaderingen verboden wel aan Kerkelijken en Monniken het oefenen dezer kunst, doch naar het schijnt, bepaaldelijk, om daar eene kostwinning van te maken of het Klooster te verlaten; eindelijk verbood HONORIUS III in het jaar 1218 deze oefening volstrekt aan de Geestelijkheid, evenwel werden de Geneesheeren nog steeds in de meeste landen als kerkelijke lieden geacht, en in *Frankryk* is hun eerst in de XIde eeuw de vrijheid geven, om te mogen trouwen.

Onder de Geneesheeren van dezen tijd heeft zich in de eerste tijden der XIIde eeuw eenigen naam verworven ÆGIDIUS (of GILLIS) van *Corbeil*, Kanunnik te *Parys*, en Lijfmedicus van Koning FILIPPUS

AU-

(*) *Hist. Litt. de la France* T. IX. p. 191.

V AUGUSTUS, onder anderen, door een Latijnsch Ge-
 BOEK
 II dicht over de Geneesmiddelen, *Liber de virtutibus*
 Hoofdst. *compositorum medicamentorum, metricè compositis,*
 na C. G. *editus a Magistro Ægidio Corboilensi* (*).

Jaar 1073. Een ander Geneeskundige in het laatste der ge-
 tot 1517. melde XIIde eeuw, ARNALDUS van *Villanova*, over
 wiens vaderland de *Franschen* en *Spanjaarden* ge-
 twist hebben, verbond de Godgeleerdheid met de
 Geneeskunde. Hij was de eerste Scheikundige, en
 oefende zijne kunst te *Barcellona*, in *Arragon* en te
Parys; men hield hem verdacht van tooverij, en hij
 was bij de Monniken, voornamelijk de Bedelmonni-
 ken, gehaat, omdat hij zich vrijmoedig over het
 nadeelige van hunne levenswijze had uitgelaten. De
 Godgeleerden te *Parys* begonnen onderzoek te doen
 naar zijne gevoelens, maar hij week naar *Sicilie*,
 waar hij in het jaar 1313 gestorven zal zijn. In het
 jaar 1309 veroordeelden de Godgeleerden, en in *Ar-*
ragon de Inquisiteurs verscheidene van zijne gevoelens:
 Bij voorbeeld, hij zal geleerd hebben: dat de men-
 schelijke natuur van CHRISTUS God in alles gelijk
 geweest zij — dat de Duivel de geheele Christen-
 heid van den Godsdienst van JESUS afvalig gemaakt
 en ter helle gevoerd hebbe — dat alle Monniken
 liefdeloos waren, het Christendom vervalschten, en
 daarom verdoemd zouden worden — Men had ver-
 keerd gedaan, met de Wijsbegeerte in de Godge-
 leerdheid te mengen — Kapellen en Misfen na den
 dood

(*) In POL. LEYSER. *Hist. Poett. et Poem. med. ævi*
 p. 502—691.

dood te sichten, was zoo weinig een liefdewerk, dat het veel eer de verdoemenis ten gevolge had, als men daarom de armen verwaarloosde — In het Misoffer wordt God alleen met den mond geprezen — God heeft niet aan de zondaren in het algemeen, maar slechts aan hun, die een slecht voorbeeld geven, de verdoemenis bedreigd enz. Het is jammer, dat de Geschiedenis van dezen merkwaardigen man zoo onzeker en gebrekkig is. Het verwekt geen gering begrip van zijne begaafdheden, dat de Paus CLEMENS V, voor wien hij met eenen *Dominicaner* Monnik geredetwist had, hem ten laatste tot zijnen Geneesheer beriep, en ook na zijn' dood hem vereerde; en dat zelfs BONIFACIUS VIII zijn Boek, hetwelk de *Parysche* Godgeleerden veroordeeld hadden, goedgekeurd heeft. Hij was ook één van de eersten, die het verbazend gezag van AVICENNA in de Geneeskunde hevig bestreden heeft, hoewel hetzelfde gestadig heeft voortgeduurd.

Naast hem mag hier gesteld worden de vermaarde Geneesheer PETRUS van *Apono* of *Abano*, in welk vlek dicht bij *Padua* hij in het jaar 1250 ter wereld kwam. Hij heeft in de Geneeskunde te *Padua* onderwijs gegeven tot zijnen dood toe in het jaar 1315 of het volgende. Men heeft ook hem voor eenen Tooveraar gehouden, en wegens sommige gevoelens voor een' Ketter, zoo dat de *Inquisitie* hem in zijne laatste jaren tweemaal tot verantwoording riep. Men leert hem best kennen uit zijn werk: *Conciliator differentiarum Philosophorum, et praecipue Medicorum*, hetwelk zoo geacht was bij zijne Tijdge-

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V nooten, dat men hem zelve deswegen den naam van *Conciliator* gegeven heeft.

BOEK II
Hoofdst. De *Ontleedkunde*, die zoo vele eeuwen was ver-
na C. G. waarloosd, begon eindelijk in dit Tijdperk weder
Jaar 1073. te ontwaken. MUNDINUS, een Geneesheer te *Bo-*
tot 1517. *logna*, die in het jaar 1318 stierf, was de eerste,
Ontleed- die zich daaromtrent verdiend maakte, in een kleine
en Heel- proeve *Anatome omnium humani corporis interiorum*
kunde. *membrorum*, welk boekje twee eeuwen lang alleen
gediend heeft om 'er Akademische voorlezingen over
te houden. — De Heelkunde begon ook opgang te
maken, zij was toen nog niet geheel van de Genees-
kunde afgezonderd; *Italianen*, *Franschen* en *Engel-*
schen muntten 'er in uit. Onder anderen kwam LAN-
FRANK, een Geneesheer te *Milaan*, uit zijne vader-
stad verdreven, in de XIIIde eeuw te *Parys*, alwaar
hij de *Chirurgie* onderwees en oefende. Ondertus-
schen beklagt hij zich, dat de Geneesheeren (*Phy-*
sici) de met de hand te verrigten Heelkunde (*ma-*
nualis operatio) aan de Leeken overlieten, omdat
Priesters ze niet mogten verrigten. Spoedig volgden
'er in *Frankryk* meer bekwame mannen en ook
Schrijvers in deze kunst.

Griek- Onder de *Grieksche* geneeskundige Schrijvers, is
sche Ge JOANNES ACHIARIUS de voornaamste, minder dan
neeshee- deze wordt geschat NICOLAUS MYREPSUS ook van
ren. *Alexandrie*; beiden in het laatste der XIIIde eeuw.

Natuur- *Natuur-* en *Wiskunde* behoorden in dezen tijd
en Wis- tot die wetenschappen, welke geheel niet of slechts
kunde. spaarzaam beoefend werden. De naam van Natuur-
ROGER kundigen (*Physici*) werd bepaaldelijk aan de Genees-
BACON. hee-

heeren gegeven, alhoewel deze zoo veel als niets van de Natuurkunde wisten. De *Wiskunde* werd begrepen onder den naam van het *Quadrivium*; waar in men de eerste beginselen der Rekenkunde, Muzijk, Meetkunde en Starrenkunde leerde, zoo ver men daar in vroeger eeuwen in gekomen was. Een Engelschman JOAN HALIFAX, *Joannes de Sacro Bosco*, schreef in het midden der XIIIde eeuw een heel middelmatig Leerboek over de Starrenkunde, (*de sphaera mundi*) hetwelk tot in de XVIde eeuw algemeen bij de voorlezingen over de Starrenkunde gebruikt werd.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Alleen de beroemde Engelsche Monnik ROGER BACON beoefende de gemelde Wetenschappen met ijver, en was één der buitengewoone vernuften dezer eeuw. Hij werd in het jaar 1214 niet ver van *Ilchester* in *Sommerfetshire* geboren, oefende zich in de wetenschappen te *Oxford*, en vervolgens te *Parrys*, alwaar hij kennis en vriendschap maakte met ROBERT GROUTHEAD, of GRASTHEAD, (van de *Franschen Grosfeteste*, in het Latijn *Capito* genoemd) een' vrij en scherpdenkenden Geleerden, die in het jaar 1253 als Bisshop van *Lincoln* gestorven is. In het jaar 1240 in zijn Vaderland teruggekeerd, en in de Franciskaner-orde getreden, onderwees BACON te *Oxford* met groote toejuiching. Zijne in Natuur- en Wiskunde gedane proefnemingen en uitvindingen haalden hem spoedig de beschuldiging van tooverij op den hals, en zijne vrijmoedigheid tegen de verbasterde Geestelijkheid hier bij komende, werd hij van zijne Oversten zorgvuldig bewaakt, die ook ver-

V hinderden, dat zijne geschriften niet verspreid werden; evenwel was de roem zijner geleerdheid zoo groot, dat men hem den verwonderlijken Leeraar, (*Doctor mirabilis*) gaf. In het jaar 1266 verzocht de Paus CLEMENS IV hem met eenen eigenhandigen Brief, om hem zijne werken over te zenden; hij voldeed aan dit verzoek met zijn *Opus majus ad Clementem IV Pontif. Rom.* hetwelk in het jaar 1733 te *Londen* in *folio* gedrukt is. Nu schieen zijn lot gunstiger te willen worden; maar deze Paus kort daarna overleden zijnde, werd BACO weder in zijne Cel opgesloten; op voorspraak echter van eenige aanzienlijke Heeren verkreeg hij zijne vrijheid weder, weinige jaren vóór zijnen dood, welke in het jaar 1292 of 1294 volgde. Behalve het bovengemelde groote werk schreef hij eene verhandeling *de secretis naturæ et artis operibus, et de nullitate magie*, ook genoemd *de mirabili potestate artis et naturæ*. In dit geschrift zegt hij onder anderen: men kon door de kunst werktuigen vervaardigen, met welken door een mensch de vaartuigen in rivieren of op zee veel sneller voortgedreven werden, dan of zij vol menschen waren; ook wagens, die zich snel bewogen, zonder paarden of trekbeesten; eene machiene, in welke een mensch kon zitten, en door een' kunstigen vleugel in de lucht vliegen; eene andere waardoor één man duizend anderen tegen wil en dank tot zich kon trekken; spiegels, in welke een ding zich vermenigvuldigd, vertoont; werktuigen, door welke de verst afzijnde dingen nabij gebragt, of de heerlijkste dingen, maar die volstrekt niet bestonden, voor-

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

gefeld werden; een kunstig vuur uit salpeter en andere bestanddeelen; onophoudelijke lichten en warme baden; zoo als men ook een veel vreeselijker geraas in de lucht kon voortbrengen, dan de natuur zelve. Dienzelfden geest van ontdekkingen en uitvindingen ziet men in twee andere van zijne geschriften heerschen. (*de Perspectiva et de Speculis*) Hoe zeer BACO niet vrij te spreken is van zwakheden, zoo veel is echter zeker, dat hij op den weg was, tot het uitvinden van vergrootglazen, verrekijkers, brandglazen, ja van het buskruid en van andere latere ontdekkingen, zoo dat hij met regt eene plaats bekleedt onder de grootste Geleerden der XIIIde eeuw.

De Spraakkundigen van dezen tijd waren zeer middelmatig, echter was hun arbeid nuttig. Zeker Dominicaner uit *Genua*, JOANNES JANUENSIS DE BALTIS genoemd, vervaardigde een Latijnsch Woordenboek, onder den naam van *Catholicon*, hetwelk tot in het begin der XVIIde eeuw meermalen gedrukt is geworden. Ook leefde, gelijk men gemeenlijk geloofst, hoewel zijn eigenlijke leeftijd onzeker is, in de eerste helft der XIIIde eeuw, SUIDAS, de beroemde Schrijver van het *Grieksche Lexicon*, hetwelk met al de gebreken, eenen schat van kundigheden vervat, en hetwelk daarom van de geleerdste mannen na het herstel der wetenschappen opgehelderd en bearbeid is. — EUSTATHIUS, in het laatst der XIIIde eeuw Bisshop van *Thesalonica*, schreef eenen geleerden *Commentarius* over HOMERUS, ook eenen over het aardrijkskundig gedicht van DIONYSIUS PERIEGETES.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
jaar 1073.
tot 1517.

Spraak-
kunde.

V Doch eigene Dichters, die ten minsten dezen naam
 BOEK waardig waren, hadden de Grieken van dezen tijd
 II niet; in het Westen had men genoeg Latijnsche
 Hoofdst niet; in het Westen had men genoeg Latijnsche
 na C. G Dichters, en onder dezen sommigen, welken het niet
 Jaar 1073. geheel aan dichterlijken geest, en eene gelukkige na-
 tot 1517. volging der ouden ontbrak, maar hunne taal en smaak
 Dicht- waren bedorven, en zij waren wel te vrede, ja zagen
 kunde. het voor eene schoonheid aan, als hunne verzen met
 elken regel of ook halven regel rijmde. POLYKAR-
 PUS LEYSERUS heeft van hen het beste berigt mede-
 gedeeld in zijne *Historia Poetarum et Poematum
 medii aevi.*

Men beproefde echter ook Vaderlandsche Dicht-
 kunde, in de Westersche toen gebruikelijke talen.
 De *Provencaalsche* Dichtkunde der *Troubadours* vond
 ingang, zelfs bij verscheidene volken buiten *Frank-
 ryk*; in *Spanje* hielp zij de *Kastiliaansche* Dicht-
 kunst vormen, in *Italië*, inzonderheid in *Lombar-
 dyen* vond men in de XIIIde eeuw verscheidene Dich-
 ters in de *Provencaalsche* taal, zelfs de reizende *Is-
 landers* vonden smaak in de Gedichten der *Trouba-
 dours*, en vervulden hun Vaderland met zoogenoemde
Sagen, of Historische Romans, Vertellingen, *My-
 then*. In *Duitschland* ontstonden onder de Keizers
 uit het *Zwabische* Huis van *Hohenstauffen*, de Duit-
 sche *Minnezangers* of Dichters der Liefde, ook de
Zwabische Dichters genoemd, maar deze dageraad
 der Dichtkunde duurde niet lang, en werd van gee-
 nen vollen dag gevolgd.

Teeke- Voor de *teekenende* en *vormende Kunsten* werd bij
 nende en de Grieken, weleer de voorbeelden derzelve, niets

gedaan; zij verloren veel meer de oude gedenkstuk-
stukken, die bij hen bewaard gebleven waren, in-
zonderheid bij de plundering van *Konstantinopolen* in
het jaar 1204 door de *Franschen* en *Venetianen*,
wanneer vele van dezelve naar *Venetie* vervoerd wer-
den. Maar in *Italie*, waar men steeds zoo vele
oude stukken voor oogen had, scheenen deze Kun-
sten het hoofd op te beuren, te weten de Schilder-
kunst, Bouw- en Beeldhouwkunde. CIBABUE, die
in het jaar 1240 te *Florence* ter wereld kwam, en
die in het jaar 1300 overleed, was, zoo al niet de
hersteller, ten minste een smaakvol verbeteraar der
Schilderkunst.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C G.
Jaari 1073.
tot 1517.
—
vormen-
de Kun-
sten.

Ook was dit Tijdperk, gelijk wij reeds gezien heb-
ben, niet geheel ontbloot van nieuwe uitvindingen
en ontdekkingen. Onder dezelve behooren de zoo
algemeen nuttige *Brillen*, welke een *Florentyner*,
SALVINO DEGLI ARMATI, die in het jaar 1317 over-
leden is, zal uitgevonden hebben; de *Magneetnaald*
of het *Kompas*, insgelijks in *Italie*, hoewel men de
uitvinding daarvan ook bij de *Arabieren* zoekt; ein-
delijk het *Schrijfpapier*, gemaakt uit lompen en vod-
den, hoewel men niet zeker weet, of in *Spanje*,
of *Frankryk*, of *Duitschland* (*).

Uitvin-
dingen.

Doch alle uitvindingen zouden ver overtroffen zijn
door de kunst van alle kunsten, welke naar RAY-
MOND LULLUS of LULLIUS den naam draagt, indien
de-

Kunst van
RAYMUN-
DUS LUL-
LIUS.

(*) GER. MEERMAN *et* *Doctorum Virorum ad eum Episto-
tole atque Observaciones de Chartæ vulgaris seu Linæ
arigine. Hagæ Com. 1767. 8.*

V
BOEK
II
Hoofdst
na C. G.
Jaar 1073
tot 1517.

dezelve die hooge waarde had, welke hij en zijne bewonderaars daar aan toefschrijven. Velen hebben dezen man voor eenen heiligen en wijzen man gehouden, wien God zelve deze kunst zou hebben ingegeven, voor eenen grooten Wijsgeer en Geleerden, ook voor eenen Goudmaker, maar anderen hebben hem verachtelijker beoordeeld. Als men zijne echte Schriften inziet, blijkt hij een man van groote begaafdheden, doch besmet met dweeperij en van eene verhitte verbeeldingskracht geweest te zijn, en een Geleerde van velerhande maar wilde en verwarde kundigheden; zijne zoo geroemde kunst komt enkel hier op neder, om met behulp der algemeenste denkbeelden en kunstwoorden, derzelve betrekking en verbindtenis, de vaardigheid, om daarover voor de vuist te spreken, te verkrijgen, met dien schijn, alsof men in alles geoefend, en zelfs in staat was, om nieuwe waarheden uit te vinden. Hij was op het eiland *Majorca* in het jaar 1235 of 1236 geboren, en gaf zich in zijne jeugd geheel aan den wellust over, tot hem een schoon vrouwspersoon, daar hij op verliefd was, hare borst toonde, die van de kanker geheel doorgevreten was, waardoor hij geheel van leven veranderde. Thans besloot hij het Christendom onder de Ongeloovigen te prediken, en deed ten dien einde verscheidene togten, onder anderen naar *Afrika*, tot hij door de *Muhammedanen*, die hij bekeeren wilde, zeer mishandeld, en door een *Genueesch* vaartuig geborgen, op hetzelfde, in het gezigt van zijn Vaderland, in het jaar 1315 overleed.

Herleving De Wetenschappen en echte Geleerdheid, hadden dus

dus jammerlijk gedurende de laatste eeuwen verwaar-
 loosd gelegen, en schenen, niettegenstaande 'er, ge-
 lijk wij gezien hebben, geen gebrek was aan schran-
 dere vernuften, en geleerde Vorsten, begunstigers
 der Wetenschappen, geheel te zullen versterven, toen
 in het einde der XIVde en in de volgende XVde
 eeuw *vele Geleerden uit Griekenland en Italie* de
 toevlugt kwamen nemen, uit hun ten ondergang nei-
 gend Vaderland, die de tot dus ver onbekende schat-
 ten der voortreffelijkste Schrijvers der oudheid met
 zich bragten, en velen tot derzelve gebruik met een
 gelukkig gevolg, aanspoorden. Ondertusfchen had-
 den reeds twee *Italianen* PETRARCA en BOCCACCIO,
 voor hen in de eerste helft der XIVde eeuw, ja al
 vroeger DANTE ALIGHIERI, hun landgenoot, door
 hun vernuft en fcherpzinnigheid het ijs gebroken,
 en den weg voor de Geleerdheid gebaad. Van den
 laatstgemelden zullen wij vervolgens onder de *Ita-
 liaanfche* Dichters fpreken; van de twee eerstgamel-
 de hier met weinige woorden.

FRANCESCO PETRARCA, in het Latijn gemeenlijk
 PETRARCHA genoemd, was in het jaar 1304 te
Arezzo in het *Florentynfche* geboren. Reeds vroeg
 had hij lust in het lezen der oude Romeinen, waar-
 om zijn Vader, die hem tot de beoefening der Reg-
 ten bestemd had, deze Boeken op het vuur wierp,
 doch hem, op zijne tranen, VIRGILIUS en een stuk
 van CICERO liet behouden, met vermaning, om die
 alleen tot zijne uitfpanning te gebruiken. Na zijn
 vaders dood vierde PETRARCHA zijne geliefde bezig-
 heid den ruimen teugel. Zijn slechts middelmatig

ver

V
 BOEK
 II
 Hoofdst.
 na C. G.
 Jaar 1073.
 tot 1517.
 ———
 hier ge-
 leerdheid
 in de
 XIVde
 eeuw.
 FRANCESCO
 PETRARCA.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

vermogen noodzaakte hem, een Wereldlijke Geestelijke te worden, maar zijne geringe genegenheid tot dezen stand, en zijne liefde voor zijne LAURA te Avignon, door zijne Gedichten zoo vermaard gemaakt, lieten hem niet toe in denzelven voortgangen te maken. Om zich te verstrooijen reisde hij *Italië* en *Frankryk* door, en hoopte eindelijk de rust te vinden, in een eenzaam leven te *Vaucluse*, waar hij in het jaar 1337 zich een klein landgoed kocht, op hetwelk hij een groot gedeelte van zijne Gedichten en verscheidene Boeken schreef. Zijne Gedichten maakten hem spoedig zoo beroemd, dat hij in het jaar 1341 den lauerkrans als Puikdichter te Rome ontving, welke hem met groote plegtigheid, onder algemeene toejuiching, werd opgezet. Dáar hij lang gewenscht had, HOMERUS en PLATO in hunne eigene taal te lezen, leerde hij de *Grieksche* taal met behulp van den vermaarden Monnik BARLAAM. PAUS CLEMENS VI was zijn begunstiger, maar aan deszelfs Opvolger INNOCENTIUS VI werd PETRARCA in een zeer ongunstig licht voorgesteld, als een Tooveraar, omdat hij VIRGILIUS las; PETRARCA begaf zich daarom onder de bescherming van GALEAZZO VISCONTE, Heer van het *Milaneefche*. — PETRARCA was niet alleen een uitmuntend Dichter in de *Italiaansche* Taal, maar ook een navolger der Ouden in zijne Latijnsche Geschriften, waar onder zijne Brieven over allerhande onderwerpen uitmunten, van welke wij verscheidene verzamelingen hebben: *Epistolarum de rebus familiaribus Libri XIV: Variarum Epistolarum Liber; Liber Epistolarum sine ti-*

tulo; Epistolarum ad viros illustres veteres Liber unus; Epistolarum de rebus Senilibus Libri XVII.

V
BOEK
II

In plaats van *Aristotelisch-Scholastiek* mengelmoes schreef hij over de Wijsgeerige Zedeleer en Staatskunde verscheidene Werken: *de Remediis utriusque fortunæ, de Vita Solitaria; Secretum Tuum, sive de contentu mundi; de Republica optime administranda, et de officio et virtutibus Imperatoris.*

Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Ook schreef hij Geschiedenissen in den smaak der Ouden, onder anderen in navolging van VALERIUS MAXIMUS, *Rerum memorandarum Libri IV. Epitoma virorum illustrium XIV.* Alhoewel hij in de Latijnsche Dichtkunde die hoogte niet bereikte als in zijne vaderlandsche, erkent men toch ook hier den man, die meer was dan bloot navolger, het was zijn Heldendicht over den tweeden *Punischen* oorlog, dat hem voornamelijk den Dichterlijken Lauerkrans verworven heeft. (*Africa sive de bello Punico, et gestis Scipionis Africani Libri IX. Bucolicorum Eclogæ XII.*) Ook zijn zijne *Latynsche* Redevoeringen niet verachtelijk.

Zijn vriend JOAN BOCCACCIO, of naar den Latijnschen uitgang BOCCATIUS bevorderde benevens hem de oude Geleerdheid gelukkig; even als hij, wekte deze zijne landgenooten op tot beschaving van smaak en vernuft in hunne moedertaal, en deed voor de *Italiaansche* Proza, wat PETRARCA voor hunne Dichtkunst gedaan had. Hij was de Zoon van eenen Koopman, geboren te *Certaldo* in het *Florentynsche*, in het jaar 1313. Zijne geboorteplaats is echter onzeker, en wordt van sommigen *Parys* daar voor gehouden.

JOANNES
BOCCACCIO.

V houden. Hij leerde te *Florence* de Spraakkunde, maar zijn Vader schikte hem voor den Koophandel; op zijne reizen wegens denzelfden in het jaar 1341 geraakte hij te *Napels* bij het gewaande graf van **VIRGILIUS** in zulke geestvervoering, dat hij zich geheel aan de Dichtkunst wilde overgeven. Zijn Vader vergunde hem dus, om zijne letteroefeningen voort te zetten, en hij oefende zich zes jaren in het Kerkelijk of Kanonieke Regt, ook nam hij onderwijs in de Starrekunde. Maar allengs leide hij zich toe op de Grieksche Spraakkunde en Geleerdheid, geholpen door **LEONTIUS PILATUS**. **BOCCACCIO** bekleedde sedert het jaar 1373 te *Florence* den nieuw opgerigten leerstoel tot verklaring van het beroemde Dichtstuk van **DANTE**. Maar zijne eigene Dichtwerken mishagden hem zelve zoo zeer, toen hij de Italiaansche Gedichten van **PETRARCA** te zien kreeg, dat hij ze in het vuur wierp. In het jaar 1361 liet een stervende Carthuiser Mounik hem in Gods naam vermanen, om zijne dartele zeden te verbeteren, en daar hij door zijne wellustademende Verhalen een zoo verleidelijk Schrijver geworden was, van de Dichtkunst geheel afstand te doen, waartoe **BOCCACCIO** ook werkelijk besloot, maar **PETRARCA** wist hem te overreden, dat hij vroom leven kon, zonder die kunst en het lezen der Heidensche Schrijvers te laten varen. **BOCCACCIO** besteedde zijne kenuis in de Oudheid aan het opstellen van het eerste zamenstel der Grieksche en Romeinsche Fabelkunde (*Genealogie Deorum Libri XV*) andere van zijne Schriften zijn geschiedkundig: *de claris mulieribus; de casibus*

virorum et foeminarum illustrium Libri X; Historia Romanae Compendium. In het eerste van deze Werken heeft hij ook de Pausin JOANNA niet vergeten. Zijne *Italiaansche* Werken hebben nog bestendiger toejuiching verworven, inzonderheid zijn *Decamerone*, eene verzameling van honderd gezelschappelijke Vertellingen, die in tien dagen verhaald zijn. Dit Werk heeft bij de *Italianen* nog eene klasfische waarde, en is in verscheidene andere talen, ook in het *Nederduitsch* vertaald. Schoon men voor lang heeft aangewezen, dat deze Vertellingen in ware gebeurtenissen haren grond hebben, en dat den Monniken, die door hem in dezelve zoo zeer worden ten toon gesteld, geen ongelijk wordt aangedaan, zij zijn echter al te dartel, en hebben, door al te naakte affchildering dezer ongebondenheden, voor de zeden meer dan te veel nadeel gesticht.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Deze voortreffelijke vernuften zouden echter bezwaarlijk geslaagd zijn, om de Wetenschappen en Geleerdheid te herstellen, indien niet, ten zelfden tijde, een vrij aanzienlijk getal *Grieksche* Geleerden, gedrongen door het verval en kort daarna gevolgden ondergang van hun Vaderland, zich naar het Westen, en bijzonder naar *Italie* begeeven hadden, alwaar zij, gedeeltelijk om hun bestaan te vinden, de *Grieksche* taal onderwezen, en tevens hunne leerlingen eenen lust inboezemden, tot het naarsporen en beoefenen der oude *Grieksche* en *Latijnsche* Schrijvers; zelve waren zij goede vernuften, evenwel bestond hunne voornaamste verdienste daar in, dat zij den weg baanden en anderen opleiden om denzelven te bewandelen.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

MANUEL CHRYSOLORAS was de eerste dezer *Grieken*, die een vruchtbaar zaad in *Italie* strooide, waar hij als Afgevaardigde van den *Grieksch*en Keizer MANUEL PALEOLOGUS in het jaar 1393 aankwam, en in het jaar 1396 voor de tweede keer deze reis doende, door die van *Florence* op een jaargeld van 100 gulden aangesteld werd, om onderwijs te geven in de *Grieksch*e taal, hetwelk hij ook naderhand te *Pavia* gedaan heeft. Hij woonde de Kerkvergadering van *Constans* bij, alwaar hij in het jaar 1415 overleed. Zijne *Erotemata Græca* was de eerste goede *Grieksch*e Spraakkunde, van welke zich ook REUCHLIN en ERASMUS als een Leerboek bediend hebben.

JOANNES ARGYROPULUS, uit *Konstantinopolen*, kwam in 't begin der XVde eeuw in *Italie*, en leerde te *Padua*, *Florence* en *Rome*, alwaar hij omtrent het jaar 1486 overleden is. Hier was het, dat REUCHLIN zijne voorlezingen over THUCYDIDES bijwoonde. Als ARGYROPULUS tot zijne verwondering zag, dat deze *Duitscher* het *Grieksch* wel verstond, riep hij uit: Nu is *Griekenland* over de *Alpen* gevlogen!

Een ander dezer *Grieken*, GEORGIUS GEMISTUS PLETHO had wel geen bestendig verblijf in *Italie*, maar is vermaard geworden door zijnen leerling BESARION, met wien en andere *Grieksch*e Godgeleerden hij de Kerkvergadering van *Florence* in het jaar 1438 bijwoonde, op welke hij de leer zijner Kerk standvastiger dan de overigen verdedigde. Het merkwaardigste van zijne Geschriften is zijn Boek over het onderscheid tusschen de *Wijsbegeerte* van ARISTOTELES en PLATO, waardoor hij, voornamelijk

wegens zijn hevig uitvaren en schelden tegen den eerstgemelden, het sein gaf tot den twist, welken de *Grieken* vervolgens over deze beide Wijsgeeren gevoerd hebben.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Zijn leerling BESSARION, uit *Trapezus*, was in meer dan één opzigt van hem verschillende. Hij was een Monnik naar den Regel van den Heil. BASILIUS en Aartsbisshop van *Nicea*. Op de *Florentynsche* Kerkvergadering in het jaar 1438 verdedigde hij eerst het leerstelsel der *Grieksche* Kerk, maar ging vervolgens geheel over tot de zijde der Pausen, die hem daarvoor ook hunne dankbaarheid bewezen. EUGENIUS IV benoemde hem, den eersten van alle *Grieken*, tot Kardinaal. Ja men zegt, dat hij bijna tot Paus zou verkoren zijn, indien niet zijn Conclavist, NICOLAUS PEROTTUS, met onstuimigheid de Kardinalen had afgewezen, die hem deze waardigheid wilden opdragen. BESSARION was zelve een Geleerde en een bevorderaar der Geleerden, zijne denkwijze was gematigd, welke gematigdheid hij bijzonder vertoonde in zijne wederlegging van zijnen vriend GEORGIUS TRAPEZUNTIUS, die PLATO even bitter had aangevallen, als PLETHO ARISTOTELES gedaan had.

GEORGIUS TRAPEZUNTIUS, of van *Trapezus*, van waar zijn geslacht afkomstig was, kwam omtrent het jaar 1420 te *Venetie*, alwaar hij naderhand onderwijs gaf in de *Grieksche* Spraakkunde; maar zijn driftige en woelige aard berokkende hem vele moeilijkheden. In het laatst van zijn leven verloor hij zijn geheugen, en overleed omtrent het jaar 1489.

V THEODORUS GAZA, geboortig van *Thesfalonica*,
 BOEK II vlugtte van daar in het jaar 1439 naar *Italie*, en
 Hoofdst. had sedert het jaar 1450 zijn verblijf te *Rome* in het
 na C. G. huis van den Kardinaal BESSARION. Op verlan-
 Jaar 1073. gen van Paus NICOLAUS V vertaalde hij de gefchie-
 tot 1517 denis der dieren van ARISTOTELES, die hij zorg-
 vuldig op Pergament schreef; maar intusfchen was
 NICOLAUS V overleden, en deszelfs Opvolger SIX-
 TUS IV, die omtrent de Wetenschappen zeer onver-
 schillig was, schonk aan GAZA, toen deze hem zijne
 Overzetting overhandigde, slechts 50 Dukaten, wel-
 ke deze, misnoegd en verdrietig, in den *Tiber* wierp,
 en weder Onderwijzer werd te *Ferrara*, alwaar RU-
 DOLF AGRICOLA in het jaar 1476 één zijner Toe-
 hoorderen was; hij overleed, gelijk men meent, in
 het jaar 1478 in *Kalabrie*. Zijne *Griekfche* Spraak-
 kunde (*Libri IV introductionis Grammaticæ*) die
 meermalen in het *Griekfch* en *Latyn* gedrukt is, be-
 hoort ook onder de beste.

Nog zijn 'er eenige *Grieken*, wier namen het ge-
 noeg zal zijn hier te plaatfen, die hier insgelijks toe
 behooren. KONSTANTINUS LASCARIS, wiens Spraak-
 kunde het eerste Boek is, hetwelk in het *Griekfch*
 gedrukt is geworden te *Milaan* in het jaar 1476, en
 JOANNES LASCARIS; DEMETRIUS CHALCONDYLAS,
 aan wien men de eerste uitgave der Werken van HO-
 MERUS verfhuldigd is te *Florence* 1488 in twee Dee-
 len in *Folio*; MICHAEL APOSTOLIUS; MARCUS MU-
 SURUS ENZ.

Hand- De nieuw opgewekte lust tot echte Geleerdheid
 fchriften. wekte ook den ijver aan tot het opzoeken en ver-
 krij-

krijgen van Handschriften der oude Schrijveren, waar toe geleerdheidlievende Vorsten, als die uit het huis *de Medici* en Koning MATTHIAS van *Hongaryen* mildelijk de hand boden; verscheidene *Italiaansche* Geleerden deden ten dien einde opzettelijke reizen, gelijk GUARINI van *Verona*, JOANNES AURISPA en FRANCISCUS PHILELPHUS; van den eerstgenoemden GUARINI verhaalt men, dat van schrik en spijt, dat eene kist met Handschriften, die hem toebehoorden, op zee verongelukte, zijn haar in éenen nacht grijs is geworden. In de Westersche Kloosters lagen ook nog vele Handschriften van oude Schrijvers in een' hoek of winkel onder het stof bedolven; dus ontdekte POGGIUS, toen hij in het jaar 1414 de Kerkvergadering van *Konstans* bijwoonde, in eenen donkeren toren van het Klooster *St. Gallen*, de werken van QUINTILIANUS, het een en ander van VALERIUS FLACCUS, TERTULLIANUS en LACTANTIUS, LUCRETIUS, VITRUVIUS, SILIUS ITALICUS enz. Ondertuschen bleven deze en soortgelijke Werken, van welke dikwijls maar één Handschrift te vinden was, zeldzaam, gelijk de Handschriften in het gemeen duur en bijkans onverkrijgbaar. In het midden der XIVde eeuw werd een Handschrift van PLUTARCHUS *Levensbeschrijvingen in Italie* voor tachtig Dukaten, en een van de Brieven van SENECA voor vijftien of zestien te koop aangeboden. Te *Parys* werd eene *Concordantie* voor 100 Dukaten verkocht. POGGIUS kon zich voor eenen LIVIUS, dien hij zelve heel sierlijk afgeschreven had, een Landgoed koopen, hetwelk het omgekeerd geval was van ANTONIUS van

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073
tot 1517.

Palermo, die een landgoed verkocht, om daar vóór een afschrift van LIVIUS te koopen (*). Eene adellijke Juffer in *Frankryk* kreeg tot een gedeelte van haar huw- lijksgoed een prachtig afgezet pergamenten handschrift van het *Corpus Juris*. Nog in het jaar 1471, toen de Boekdrukkunst te *Parys* naauwelijks begon bekend te worden, moest Koning LOBEWYK XI, dewijl hij zijne Bibliotheek met een afschrift van het hoofdwerk van den Arabischen Geneesheer RHASES wilde verrijken, aan de Medicijnsche Faculteit aldaar, van welke hij hetzelfde leenen liet, daar voor 12 Mark zilvergoed en 100 goudgulden in pand geven; waar- bij de Faculteit nog rekende, hem eenen bijzonderen dienst te doen.

Uitvin-
ding der
Boek-
druk-
kunst.

Eindelijk werd omtrent het midden der XVde eeuw de Boekdrukkunst uitgevonden, dat heerlijk middel, om den schat der Geleerdheid voor allen verkrijgbaar te maken, en de beoefening der Wetenschappen te verligten. Zeldzaam is het, dat eene zoo nuttige kunst eerst zoo laat is uitgevonden geworden, daar men reeds van ouds zoo vele aanleiding had, om tot deze uitvinding te worden opgeleid; en niet min zeldzaam, dat men daar over heeft kunnen twisten, aan wien de eer der uitvinding moet worden toege- schreven, of aan de Duitschers JOAN GUTTENBERGS en JOAN FAUST te *Ments*, dan wel, hetgene ONZE *Nederlandsche* Geleerden met zeer vele redenen be- weerd hebben, aan den *Haarlemschen* Burger LAURENS KOSTER, geen' onaanzienlijk man in zijne Vaderstad.

Spoe-

(*) Zie van hem boven *ladz.* 49.

Spoedig werd deze kunst tot meer volkomenheid gebragt, en door alle landen van *Europa* verspreid, en daardoor niet alleen aan de Geleerdheid maar ook aan den Godsdienst uitmuntende diensten bewezen.

Thans werd de *Griekfche* en *Latynfche* Letterkunde met ongewone drift beoefend; inzonderheid was men zoo ijverig omtrent het *Griekfch*, dat het in *Italië* een algemeen gezegde werd, dat, wie het *Griekfch* en de oude Griekfche Schrijvers niet verftond, onwetender was, dan die geen *Latyn* verftond. Een aantal Geleerde Mannen in dit vak zouden hier kunnen opgenoemd worden, welke door deze Letteroefeningen hunnen naam tot de nakomelingschap hebben overgebragt. Een der eerften was JOANNES MALPAGHINO of JOANNES van *Ravenna*, geboren te *Ravenna* 1352, overleden omtrent het jaar 1420, hij was een leerling van PETRARCA, tot wien hij in zijne jeugd door DONATUS, die de *Latynfche* Spraakkunde te *Venetie* met toejuiching leerde, gezonden werd; hij werd zelve vervolgens een geleerd en verdienstelijk Onderwijzer, uit wiens School vele Geleerden zijn voortgekomen, onder welken één der vermaardften geweest is POGGIUS, eigenlijk POGGIO BRACCIOLINI, geboren in het jaar 1380. Wij hebben reeds gezegd, dat hij in het jaar 1414, ten tijde der Kerkvergadering van *Konftans* het geluk had, van vele oude Handschriften van *Latynfche* Schrijvers te ontdekken, en van den ondergang te bewaren; merkwaardig is een Brief van hem aan LEONARDUS van *Arezzo* of ARETINUS, behelzende een verhaal van den dood van HIERONYMUS

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Griek-
fche en
Latijn-
fche Let-
terkunde.

VI twee Neeven, beide HERMOLAUS genoemd, is de
 BOEK
 II jongste de vermaardste geleerde van zijn huis gewor-
 Hoofdst. den, maar reeds in zijn negenendertigste jaar overle-
 na C. G. den. — JOANNES ANTONIUS CAMPANUS werd in het
 Jaar 1073. jaar 1427 op een Dorp in *Terra di Lavoro*, het ou-
 tot 1517. de *Campanie*, geboren, en door een Dorpspriester
 van achter de kudde, die hij weidde, genomen en
 zorgvuldig onderwezen, waarna hij te *Napels* het
 onderwijs van LAURENTIUS VALLA genoot. De Paus
 PIUS II verhief hem tot Bisschop van *Teramo*, en
 PAULUS II zond hem in het jaar 1471 op den Rijks-
 dag te *Regensburg*, maar CAMPANUS kon zich ge-
 heel niet naar *Duitschland* schikken, en schreef zelfs
 een vermaard Hekeldicht op dat land, hetwelk in zijne
 Werken gevonden wordt (*). NICOLAUS PEROTTUS
 werd in het jaar 1430 geboren te *Sastoferrato* in het
 Hertogdom *Urbino*, en genoot het onderwijs en de
 vriendschap van den Kardinaal BESSARION. PIUS II
 benoemde hem, in het jaar 1458 tot Bisschop van
Siponto of *Manfredonia* in het *Napelsche*. Keizer
 FREDERIK III vereerde hem in het jaar 1452 den
 Lauerkrans. — JOANNES JOVIANUS PONTANUS uit
 het Hertogdom *Spoleto*, die in het jaar 1503 gestor-
 ven is, was een der vruchtbaarste Latijnsche Dich-
 ters. — PHILIPPUS BEROALDUS, die zijne dagen in het
 jaar 1505 in zijne Vaderstad *Bologna* eindigde, heeft
 zich door de oordeelkundige behandeling der oude
 Schrijveren zeer vermaard gemaakt. — MARSILIUS
 FIGINUS, Kanunnik te *Florence*, waar hij in het jaar

1499

(*) *Carm. L. VIII. Carm. I.*

1499 gestorven is, beroemd door zijne hoogachting
 VOOR PLATO en de vertaling van deszelfs Werken. —
 PETRUS CRINITUS, eigenlijk PIETRO RICCI; — AM-
 BROSIUS CALEPINUS, een *Augustinianer* te *Berga-*
mo, waar hij in het jaar 1510 gestorven is, bekend
 door zijn Latijnsch Woordenboek. — ANGELUS PO-
 LITIANUS, naar *Monte Pulciano*, (of *Mons Politia-*
nus) eene stad in het *Florentijnsche*, daar hij in het
 jaar 1454 geboren was, eigenlijk ANGELO AMBRO-
 GINI; hij was een gunsteling van LAURENTIUS van
Medicis, en werd de opvoeder van deszelfs zoonen,
 de jongste van welken Paus LEO X geworden is.
 Zijne vriendschap met den beroemden Graaf JOAN-
 NES PICUS van *Mirandola*, gaf aanleiding, dat hij
 zich ook op de Wijsbegeerte toeleide. — Doch bo-
 ven alle deze Geleerden muntte LAURENTIUS VALLA
 eenigermate uit. Deze kwam waarschijnlijk in het
 jaar 1428 te *Rome* ter wereld. Koning ALFONSUS
 van *Napels* was zijn begunstiger, onder deszelfs be-
 fcherming had hij gelegenheid, om met vrijmoedig-
 heid tegen de Pausen uit te varen, evenwel kon
 's Konings befcherming hem niet in veiligheid stellen
 tegen de vervolging der Inquisiteurs, voor wier regt-
 bank hij beschuldigd werd, en gevaar liep, naar den
 brandstapel gevoerd te worden. De vrees hier voor
 noodzaakte hem, zich aan het oordeel der Kerk te
 onderwerpen, en Koning ALFONSUS redde hem ver-
 volgens uit de klauwen dezer geloofsonderzoekeren.
 VALLA is naderhand Kanunnik bij de Lateraan-kerk
 te *Rome*, en Pauselijk Geheimschrijver geweest, en
 in het jaar 1457 overleden. Onder zijne Werken

V
 BOEK
 II
 Hoofdst.
 na C. G.
 Jaar 1073.
 tot 1517.

V munten uit zijne *Elegantiarum Linguae Lat. Libri*
 BOEK *sex*; in welk werk hij de ware schoonheden der La-
 II tijnsche taal aanwijst, en uitvaart tegen de onwetend-
 Hoofdst. heid der Godgeleerden van zijnen tijd. In een ander
 na C. G. heid der Godgeleerden van zijnen tijd. In een ander
 Jaar 1073. werk: *Dialectice Libri III* zocht hij de gebreken
 tot 1517. van de *Redeneerkunde der Scholastieken* te ontdek-
 ken, en zelfs die van ARISTOTELES te verbeteren.
 Onder hetgene hij in dezen Wijsgeer berispte, waren
 deszelfs *tien Predicamenten*, welke hij tot drie ver-
 minderde. Men verzekert, dat de Godgeleerden hem
 dit ook als eene Ketterij toegerekend hebben, om-
 dat de *tien Predicamenten* met groot voordeel in de
 Godgeleerdheid gebruikt werden. Nog grooter ver-
 toont zich LAURENTIUS VALLA in een Bijbelsch-
 uitlegkundig werk, *Annotationes in Novum Testa-*
mentum, als den eersten Godgeleerden in de Wes-
 terfche Kerk, die na veele eeuwen de gegronde Uit-
 legging des Nieuwen Testaments met behulp der
Griekfche Spraak- en Taalkunde wist te herstellen.
 Nog meer te verwonderen is zijne kunde en vrijmoed-
 igheid, met welke hij de Kerkelijke Geschiedenis
 van Fabelen trachtte te zuiveren. VALLA hoorde
 eens eenen *Franciskaner* Monnik te *Napels* predi-
 ken, dat de *Apostolische* Geloofsbelijdenis ontstaan
 was in eene samenkomst der Apostelen, wanneer
 PETRUS zeide: *Ik geloof in God den almachtigen*
Vader; waarop ANDREAS liet volgen: *Schepper des*
hemels en der aarde en zoo vervolgens de overige
 Apostelen elk een artikel. VALLA vroegde vervol-
 gens den Monnik, welk bewijs hij voor deze vertel-
 ling had; deze, die niets kon antwoorden, noemde

VALLA een' vijand van den Godsdienst, en schold hem openlijk van den Predikstoel, tot dat de Koning hem daarin belette. VALLA bood aan, met den Monnik daarover een' redetwist te willen houden, maar hij werd voor het geestelijk gerigt gedaagd, en genoodzaakt om te belijden, dat hij ook ten aanzien van deze geloofsleuze alles geloofde, wat de Kerk geloofde. Nog merkwaardiger is een ander geschrift van VALLA, waar in hij de onechtheid der gewaande gifte en giftbrief van Keizer KONSTANTYN *den Grooten* aan den *Roomschen* Bischof SYLVESTER aantoot.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

In *Duitschland*, waar eerlang een helderder en van de *Italianen* nooit gekend licht in den Godsdienst zou doorbreken, verwierf RUDOLF AGRICOLA het eerst de verdienste, dat hij de *Grieksche* en *Romeinsche* Letterkunde over de *Alpen* in *Duitschland* bragt. Zijn eigenlijke naam was RUDOLF of ROELOF HAUSMAN of HUISMAN, welken hij in den Latijnschen naam AGRICOLA overzette; en het Dorp *Baffon* bij *Groningen*, in welke Stad zijn vader een welgezeten burger was, omtrent het jaar 1442 zijn geboorteplaats. THOMAS VAN KEMPEN, gemeenlijk *à Kempis* genoemd, naar *Kempen*, een Italice in het *Keulsche*, leefde en leerde ten tijde, dat AGRICOLA zich in de eerste beginfelen der wetenschappen begon te oefenen, als reguliere Kanunnik van den Heil. AUGUSTINUS, in een Klooster bij *Zwol* in *Overysfel*. Zijne voornaamste leerlingen waren, behalve AGRICOLA, de Graaf MAURITS VAN SPIEGELBERG, RUDOLF VAN LANGE, ANTONIUS LIBER, LODEWYK DRINGENBERG en ALEXANDER HEGIUS, alle gebo-

Duitsche
Letter-
kundigen.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

rene *Westfalingers*. Na verloop van hunnen leertijd vermaande de Leermeester de rijken onder hen, om naar *Italië* te reizen, en daar zich in de *Grieksche* en *Romeinsche* Spraakkunde te oefenen, maar de minn vermogenden om zich van Schriften te bedienen, uit welke men de Geleerdheid der Ouden scheppen kon. AGRICOLA was één der genen, die de reize naar *Italië* deden, alwaar hij met de Geleerden aldaar kennis en vriendschap maakte, en rijk beladen van kundigheden, naar *Duitschland* keerde.

Onder de jonge *Duitschers*, welke uit het onderwijs van AGRICOLA voordeel trokken, waren ALEXANDER HEGIUS, naderhand Onderwijzer te *Deyenter*, LODEWYK DRINGENBERG, naderhand Onderwijzer te *Schletstad*, en de *Westfaalsche* Edelman HERMAN VAN DEN BUSCHE, een merkwaardig voorbeeld van geestdrift voor de beoefening der Ouden. Hij was in het jaar 1468 geboren, en deed, na het onderwijs ook van AGRICOLA genoten te hebben, verscheidene reizen naar *Italië* en *Frankryk*; hij werd door den Graaf van NIEUWENAAR te *Keulen* geroepen, om zich tegen de barbaarschheid der Godgeleerden aldaar te verzetten, maar zij waren zoo magtig, dat hij de stad verlaten moest. Op gelijke wijze werd hij te *Leipzig* op aanstoken der vijanden van de nieuwe Geleerdheid gebaunen. Zijn vriend de Graaf van NIEUWENAAR liet hem in het jaar 1517 andermaal te *Keulen* komen, maar hij kon noch door zijne voorlezingen, noch door gefchriften iet uitregten; de Godgeleerden aldaar verdreven hem op nieuw. NIEUWENAAR bezorgde hem kort daarna het Recto-

raat

taat der School te *Wezel*, het eerste voorbeeld, hetwelk een Duitsch Edelman op deze wijze gaf. Hier schreef hij zijn vermaarde *Vallum humanitatis*; eene verantwoording voor de oude Letterkunde. Te *Keulen* predikten de *Dominikanen* vooral hevig daar tegen; zij noemden de Dichters schelmen, de redenaars zwijnen, en derzelver werken kaf van den Duivel; de beoefening der oude Talen en Schrijvers scholden zij voor eene averregtsche en bedriegelijke poging, welke voor vrome menschen niet paste; waar tegen BUSCHIE zich met nadruk en bescheidenheid verzette. Uit genegenheid tot de Kerkhervorming leide hij in het jaar 1522 zijn ambt neder; en oefende zich te *Wittenberg* onder aanleiding van LUTHER en MELANCHTHON in de Uitlegkunde des Bijbels. Naderhand werd hij Leeraar der Geschiedkunde te *Marburg*, en overleed in het jaar 1534 in het Bisdóm *Munster*. — KOENRAAD CELTES, die zich zelve ook den naam POTUCIUS gegeven en eigenlijk MEISSEL geheten heeft, was insgelijks een leerling van AGRICOLA. Hij was in het jaar 1459 te *Wupfeld*, een Dorp in het *Wurtsburgsche*, geboren. Hij ontliep zijnen Vader, die een' Wijn-gaardenier van hem wilde maken, zoo als hij zelve was, en begaf zich naar *Keulen*, en van daar naar *Heidelberg*, waar hij door AGRICOLA in de Hebreuwfche en Griekfche talen, als ook in de Latijnfche Welsprekendheid en Dichtkunst onderwezen werd. Hij reisde vervolgens naar *Italie*, en wedergekeerd vond hij in den Keurvorst van *Saksen*, FREDERIK den *Wijzen*, eenen begunstiger, die hem

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V
BOEK
II
Hoofdst.
nr C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

aan Keizer FREDERIK III aanprees, welke Vorst hem, den eersten van alle *Duitschers*, in het jaar 1487 den Dichterlijken Lauerkrans vereerde. Hij werd door Keizer MAXIMILIAAN I in het jaar 1501 te *Weenen* beroepen als Leeraar in de Dichtkunde en Welsprekendheid, en overleed in het jaar 1508. — KOENRAAD PEUTINGER uit een adelijk geslacht te *Augsburg* in het jaar 1465 geboren en onder anderen bekend door de oude Romeinsche Reiskaart, welke hij bezat, en welke daarom de *Tabula Peutingeriana* genoemd wordt. — BILIBALD PERKHAIMER, Keizerlijk Raad en Raadsheer te *Neurenberg*, waar hij in het jaar 1470 geboren was, was een vriend van REUCHLIN, en heeft zich als krijgman, als staatsman, als geleerde, en vriend der Hervorming onderscheiden; en overleed in het jaar 1530. — In *Bohemen* leefde om dezen tijd BOHUSLAW HASSENSTEIN, Vrijheer van *Lobkowits*, overleden in het jaar 1510, bekend door zijne Latijnsche Brieven, Redevoeringen, en inzonderheid door zijne Gedichten. — PETRUS MOSELLANUS, welken bijnaam hij voerde, naar een Dorp aan de *Moezel*, zijne geboorteplaats, in het Aartsbisdom van *Trier*, eigenlijk PIETER SCHADE, onderwees van het jaar 1515 de Grieksche Letterkunde te *Leipzig*, maar overleed reeds vroeg in den ouderdom van 31 jaren.

JOANNES
REUCH-
LIN.

Doch onder alle *Duitschers* hebben REUCHLIN en ERASMUS, in het laatste der XVde en het begin der XVIde eeuw zich bijzonder verdienstelijk gemaakt. De eerste, JOANNES REUCHLIN, ook CAPNIO genoemd, welken *Grieksch*en naam eene vertaling van zij-

zijnen *Duitschen* REUCHLIN, HERMOLAUS BARBARUS hem in *Italie* gegeven had, zag in het jaar 1455 het eerste levenslicht te *Pforzheim* in het Markgraafschap *Baden*; wegens zijne bevallige stem in het zingen, kreeg hij, zeventien jaren oud zijnde, een ambt als Hofzanger aan het Hof van den Markgraaf. Hij ging vervolgens naar *Parys*, waar hij zich in het *Grieksch* en in de Godgeleerdheid oefende, te *Bazel* ontving hij in het jaar 1474 de waardigheid van *Magister*, en schreef hier het eerste Latijnsche Woordenboek in *Duitschland*, onder den tijtel: *Breviloquus*. Na het jaar 1479 oefende hij zich te *Orleans* en te *Poitiers* in de Regtsgeleerdheid, in welke hij *Licentiaat* werd; vervolgens te *Tubingen* Doctor in de Regten, waar na hij een bezig leven aanvaardde en Zaakwaarnemer (*Procureur*) werd. Met den Graaf, naderhand eersten Hertog van *Wurtemberg*, EBERHARD met den *Baard*, kwam hij te *Rome*, waarna hij door dien Vorst gezonden werd aan Keizer MAXIMILIAAN I; andermaal in *Italie* gekomen, kwam hij in kennis met de *Italiaansche* Geleerden. In het jaar 1492 reisde hij met Graaf EBERHARD naar Keizer FREDERIK III naar *Lintz*; deze Keizer verhief hem in den Adelstand, en benoemde hem tot zijnen Raad. Te *Lintz* werd hij door den Keizerlijken Lijfarts en Ridder, den Jood JACOB JECHIEL LOANS verder in de Hebreuwsche Taal onderwezen. Na den dood van zijnen begunstiger Graaf EBERHARD, zag hij zich genoodzaakt het *Wurtembergfche* te verlaten en zich naar *Heidelberg* te begeven, alwaar hij van den

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Keur-

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Keurvorst van den *Paltz* gunstig ontvangen, en als zijn gevolmagtigde naar *Rome* gezonden werd, waar hij zijne kundigheden in het *Grieksch* door het onderwijs van ARGYROPULUS en in het *Hebreeuwsch* door den Jood ABDIAS vermeerderde. In het jaar 1502 werd hij tot een der drie Regters van het *Zwabische Verbond* verkoren, welke de twisten tusschen de Vorsten en Leden van dit Verbond naar de Wetten beslisten; maar als Hertog ULRICH van *Wurtemberg* door dit Verbond in het jaar 1519 uit zijn land verdreven werd, week REUCHLIN naar *Ingolstadt*, alwaar hij door Hertog WILLEM van *Beyeren* in het jaar 1520 aangesteld werd tot openbaar Leeraar in de *Grieksche* en *Hebreeuwsche* talen; maar tot denzelfden post naar *Tubingen* beroepen zijnde, nam hij dit beroep aan, doch overleed in het jaar 1521 te *Stutgard*.

Onder de Leerlingen van REUCHLIN, was zijn neef MELANCHTHON, welken Griekschen naam hij aan dezen gegeven had voor zijnen Hoogduitschen SCHWARTZERD — Het gewigtigste Werk van REUCHLIN is eene *Hebreeuwsche Spraakkunde* en *Woor- denboek*, met het opschrift: *de rudimentis Hebraicis Libri tres*. In een ander Werk: *de accentibus et orthographia Linguae Hebraicae* heeft hij de Hebreeuwsche *accentuatie* het eerst op eene regelmatige wijze voorgedragen. Jammer was het, dat, dewijl hij het *Hebreeuwsch* van Joden leerde, hij verscheidene vooroordeelen van deze Natie overnam, bij voorbeeld van de bijzondere heiligheid der Hebreeuw- sche Taal; ook was hij zeer ingenomen met de *Jood- sche*

sche Kabbala of Sijmbolische en geheime Wijsbegeerte der *Joden*, welke hij met de *Grieksche* Wijsbegeerte en zelfs met den Christelijken Godsdienst zocht te vereenigen; doch welke hem tevens te veel deed ophellen met de natuurlijke Tooverkunde en Starrenwichelarij. Doch daartegen heeft REUCHLIN met regt den lof van geleerdheid en van den hersteller der Hebreuwfche Spraakkunde, enz. welke zijne Tijdgenooten hem gegeven hebben. Inzonderheid is hij vermaard geworden door zijne verdediging der *Joden*, tegen de woelingen van JOAN PFEFFERKORN, eenen gedoopten *Jood*, en der *Keulsche* Godgeleerden, de *Dominikanen*, die een gebod hadden wten te bewerken van den Keizer, om den *Talmud* en andere Boeken der *Joden* te verbranden, waartegen REUCHLIN deze Boeken in zijne bescherming nam, in eene verhandeling: Of men den *Joden* hunne boeken ontnemen en die verbranden zou? waartegen PFEFFERKORN in het jaar 1511 een Werk uitgaf vol scheldwoorden, hetwelk hij zijnen *Handspiegel* noemde, maar hetwelk REUCHLIN in zijnen *Oogenpiegel* beantwoordde, waarin hij PFEFFERKORN van vier en dertig onwaarheden overtuigde. Nu werd de strijd heviger. De Godgeleerden te *Keulen* droegen aan eenen onder hen, ARNOLD VAN TONGEREN, op, om te onderzoeken, of men hem niet als een' Ketter behandelen moest. Nu verloor REUCHLIN uit vrees voor de *Inquistie* zijnen moed, en schreef eenen vleijenden Brief aan ARNOLD, verklarende alles te gelooven, wat de Kerk geloofde, en ook zijne Uitleggingen over den Bijbel aan de uitspraken der

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Kerk te onderwerpen. Maar de Godgeleerden eischten, met bedreigingen, dat hij zijnen *Oogen Spiegel* herroepen zou. Nu vatte REUHLIN weder moed, en gaf eene verklaring uit, in welke hij wel het een en ander verzachte, maar zijne tegenstreevers te gelijk duchtig wederleide; deze daartegen gaven in het jaar 1512 drie en veertig stellingen uit zijne schriften in druk, welke zij als ergerlijk en aanstootelijk teekenden; zij werden door REUHLIN wederlegd in eene scherpe verdediging in het jaar 1513 aan Keizer MAXIMILIAAN gerigt, in welke hij hen op eene hevige wijze doortreek, noemende PFEFFERKORN een vergiftig beest, een aartschurk (*Trifurcifer*,) voor wien geene straffe te hard was. De Godgeleerden te *Keulen* vergeleek hij met paarden en muilezels, die maar één voeder aten, haver en stroo, en zich dus met één leerstuk vergenoegden, dat zij in haast van buiten hadden geleerd. Hij vergeleek hen met zwijnen, die zich in hunnen eigenen drek wentelen, en de parlen van anderen met voeten treden; of liever met looze vossen, die zich van drogredenen bedienen; met verscheurende wolven, en erger dan Arabische leeuwen. Hij wil hen niet meer *Theologi*, maar *Theologistæ*, *Theosophistæ*, en wegens hunne lasterzucht *Diabologi* genoemd hebben. REUHLINS vrienden zelve, en onder die ERASMUS, hoe zeer zij zijne zaak billikten, keurden echter deze hevigheid van schelden af, maar hij verdedigde zich daar mede, dat zijne eer beledigd, en dat de beschuldiging van Ketterij ook voor een bedaard man onverdragelijk ware.

Thans

Thans vereenigden zich alle Geleerden, en allen, die de Geleerdheid beminden, ten voordeele van REUCHLIN, en men twistte niet langer over de Boeken der *Joden*, maar of domheid en barbaarschheid nog langer de plaats van echte Geleerdheid bekleeden zouden? En deze strijd werd zoo algemeen en met zoo veel nadruk gevoerd, dat zij niet weinig heeft toegebracht, om de Kerkhervorming ingang te doen krijgen, en overal te doen aannemen.

Voor de Godgeleerden te *Keulen* was niets meer overig, dan de weg van geweld. JAKOB VAN HOOGSTRATEN, openbaar Leeraar der Godgeleerdheid; Prior der *Dominikanen* en Kettermeester (*Inquisitor hereticæ pravitatis*,) verzeld van velen van zijne orde, begaf zich naar *Ments*, en spande daar eene regtbank, voor welke REUCHLIN wegens zijnen *Oogenpiegel* gedaagd werd. REUCHLIN zond eenen Zaakgelastigden, die zijnentwege HOOGSTRATEN, als een partijdig Regter verklaarde, en zich vervolgens op den Paus beriep. HOOGSTRATEN leide nu wel zijn' post als Regter neder, maar gaf denzelfen over aan twee Geestelijke Raden, die op zijne zijde waren, met welke REUCHLIN even min te doen wilde hebben. Dezen gingen echter voort, en vonnisden, dat zijn *Oogenpiegel* openlijk verbrand zou worden; doch het Domkapittel te *Mentz* bragt een uitsfel van de voltrekking van dit vonnis te weeg, tot dat REUCHLIN in persoon zou komen; hij kwam, maar beriep zich van dit vonnis op den Paus; en als de Regters echter wilden voortvaren, en den 12 October van het jaar 1513 bepaald hadden, om het von-

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

nis te voltrekken, verscheen 'er een bevel van dert Keurvorst van *Mentz*, om daarmede eene maand lang te wachten.

LEO X, een Paus, die de Geleerden beminde, nam het beroep van REUCHLIN aan, en gaf last aan den Bisfchop van *Spiers*, om deze zaak op nieuw te laten onderzoeken; intusfchen gingen de *Inquifiteurs* te *Keulen* voort, en lieten in het jaar 1514 den *Oogenfpiegel* openlijk verbranden, en zelfs hun vonnis door PFEFFERKORN te *Mentz* aan het Bisfchoppelijk Geregts-hof aanplakken. Doch de Regters door den Bisfchop van *Spiers* gevolmagtigd, veroordeelden HOOGSTRATEN, en leiden hem een eeuwig ftilzwijgen over deze zaak op, fpraken REUCHLINS Boek van onregtzinnigheid vrij, en verwezen HOOGSTRATEN om voor de kosten van dit geding honderd en elf Rhijsfche goudguldens te betalen, doch aan deze uitspraak bekreunden zich de *Inquifiteurs* niet, waarom REUCHLIN zich op nieuw aan den Paus wendde, met verzoek, om deze zaak eens voor al befliffend af te doen. Dit verzoek werd door den Keizer en andere Vorften, en drie en vijftig *Zwabifche* Steden onderfteund; maar de Godgeleerden, die alom van dit verfchil zich eene gemeene zaak maakten, wiften de behandeling dezer zaak te *Rome* te rekken, en zouden ze nog langer gerekt hebben, indien niet de vermaarde en krijgshaftige Edelman FRANS VAN SIKKINGEN, een vriend van REUCHLIN, de Godgeleerden van *Keulen* door bedreigingen in het jaar 1520 genoodzaakt had, de bovengemelde fom aan REUCHLIN te betalen, en te beloven, dat

zij

zij bij den Paus, op hunne kosten, en zonder REUCHLINS eer te krenken, bewerken zouden, dat deze geheele twistzaak te niet gedaan en onderdrukt werd.

Veel deed deze twist, en de gelukkige uitflag derzelve, om de gemoederen in *Duitschland* te bereiden tot het gunstig beoordeelen der Kerkhervorming door LUTHER ten zelfden tijde ondernomen, welke juist van de zijde van diezelfde *Dominikannen* den hevigsten tegenstand ondervond, die door REUCHLIN en zijne vrienden in hunne naaktheid en schande zoo zeer waren ten toon gesteld, hoewel de zaak der Hervorming in der daad van dezen handel met REUCHLIN zeer onderscheiden was. LUTHER zelve wenschte in het jaar 1518 REUCHLIN in eenen Brief geluk, dat God hem gebruikt had to herstel der zuivere Godgeleerdheid, en tot vernedering der Sofistische Dwingelandij; het had hem, voegde hij 'er bij, slechts aan gelegenheid ontbroken, om zich voor hem te verklaren; maar met zijne gebeden en wenschen had hij hem altijd bijgestaan; thans vielen hem, zijnen navolger, de tanden van denzelfden *Behemoth* aan, die van hem zoo schandelijk ten toon gesteld waren; hij verdedigde zich daartegen wel met veel minder begaafdheden en geleerdheid; maar toch met even zoo veel vertrouwen, als REUCHLIN.

Onder de menigvuldige Schriften, die, bij gelegenheid van deze zaak van REUCHLIN het licht gezien hebben, deed geen een aan zijne partijen zoo groot nadeel als de *Epistole Obscurorum virorum*, (*Brieven van duistere of onvermaarde mannen*.) die

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073
tot 1517

Epistolæ
Obscuro-
rorum vi-
rorum.
ULRICH
VAN HUT-
TEN.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073
tot 1517.

het eerst omtrent het jaar 1517 gedrukt werden. In deze Brieven, die meest allen aan den *Magister* ORTUINUS GRATIUS geschreven zijn, eenen openbaren Leeraar te *Keulen*, worden de tegenpartijen van REUCHLIN door verdichte Briefschrijvers in het Klooster- en Monniken-Latijn, aan de Monniken en Geestelijken van die tijden eigen, hoewel wat overdreven, bespot, door gewaande klagten over de wereldsche Dichters en Juristen, door het opwerpen van onnozele en nuttelooze vragen, door voorbeelden van hunne onwetendheid, ligtgeloovigheid en bijgeloof, en door eigerlijke tooneelen uit het leven van HOOGSTRATEN, PFFFFERKORN enz., waarbij ORTUINUS GRATIUS zelve niet verschoond wordt. De ware opstellers dezer Brieven hadden alles zoo gelukkig uitgevoerd, dat ERASMUS ons verhaalt (*), dat in het eerst de *Dominikanen* en *Franciskanen* in *Engeland* geloofden, dat deze Brieven wezenlijk tot hun voordeel en tot beschimping van REUCHLIN aan den *Magister* ORTUINUS geschreven waren; zelfs had een Prior der *Dominikanen* en Leeraar der Godgeleerdheid in *Brabant*, in zijne eenvoudigheid, ten einde zijnen ijver te toonen, eene menigte afdruksels van deze Brieven gekocht, en aan de voornaamsten van zijne orde ten geschenk gezonden. Maar de Duitche Bedelmonniken waren zoo dom niet, en bragten het spoedig zoo ver, dat LEO X in een bijzonder *Breve* gebood, dat wie deze Brieven langer dan een' dag, nadat hem dit bevel bekend was

ge-

(*) *Epist. Libr. XXII. Ep. 31. p. 1195,*

geworden, zou houden, zonder ze te verbranden, in den ban zou zijn, van welken alleen de Paus hem, in het uur des doods, zou kunnen ontbinden. Maar dit gebod was vergeefsch en kon de verbreiding dezer Brieven en den indruk, welken zij maakten, niet beletten; de Bedelmonniken en allerlei foort van Godgeleerden werden aan de bespottung van allen blootgesteld, en de Schoolgeleerden kregen daardoor den laatste stoot, terwijl nadenkende, moedige en vernuftige lieden de Hervorming des te gereeder aannamen.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

In de eeuw, toen deze Brieven te voorschijn kwamen, en nog lang daarna, werden zij aan REUCHLIN en somtijds ook aan eenigen van zijne vrienden toegeschreven. Zoo veel is zeker, dat meer dan een Geleerde van dezen tijd 'er aan gewerkt hebben; doch de voornaamste Opstellers dezer Brieven waren CROTUS RUBIANUS en ULRICH VAN HUTTEN. ERASMUS gewaagt nog van eenen derden, maar zonder hem te noemen, omtrent wien men gegist heeft op HERMAN VAN DEN BUSCHE.

CROTUS RUBIANUS heette eigenlijk JAN JAGER, maar had, naar de gewoonte dier tijden zijnen naam dus overgebracht, omdat hij te *Dornheim* in *Thuringen* geboren was. Hij was sedert het jaar 1515 Professor te *Erfurt*, en één der eerste aanhangers van LUTHER; maar die zich door de voordeelige geestelijke ambten, welke de Keurvorst van *Mentz* hem aanbood, liet bekooren, om tot de Roomsche Kerk terug te keeren; deze een goed kenner der Ouden, en vol verachting tegen de Godgeleerden en Monniken

V ken van zijnen tijd, vereenigde zich met zijnen vriend
 BOEK HUTTEN, om hen te bespotten en te hekelen, het-
 II welk zij in deze *Epistole Obscurorum virorum*, en
 Hoofdst. na C. G. in andere Schimpfschriften deden.
 Jaar 1073. ULRICH VAN HUTTEN stamde uit een oud adelijk
 tot 1517. gellacht in *Frankenland* af, en kwam in het jaar
 1488 op den burg *Steckelberg* aan den *Mein*, eenige
 mijlen van *Fulda*, ter wereld. In zijn elfde jaar zond
 men hem naar het Klooster *Fulda*, om daar eens als
 Monnik te leven. Doch in het jaar 1504 verliet hij
 het Klooster heimelijk, en begaf zich naar *Keulen*,
 waar hij kennis kreeg aan de oude talen en Schrij-
 vers, maar als zijn Leermceester JOANNES RHUGIUS
 ÆSTICAMPIANUS van de *Keulsche* Godgeleerden ver-
 dreven werd, verzelde hij dien in het jaar 1506 naar
 de nieuwelings gestichte Hoogeschool te *Frankfort*
aan den Oder, alwaar hij de waardigheid van *Mees-*
ter ontving, en spoedig uitmuntte als een bekwaam
 Latijnsch Dichter. Vervolgens zwoef hij in het
 Noorden van *Duitschland* om; in het jaar 1512 was
 hij te *Pavia*, arm en behoeftig gekleed, en met eene
 ziekte beladen, die men toen onbescroomd en open-
 lijk noemde, maar thans des te meer zoekt te ver-
 zwijgen, evenwel was hij de lieveling van velen om
 zijne Latijnsche Gedichten. In het jaar 1513 werd
 hij, uit armoede, soldaat, en leed ook in het vol-
 gende jaar veel ellende. EITELWOLF van *Stein*, eer-
 ste Staatsdienaar van ALBERT van *Brandenburg*;
 Keurvorst van *Mentz*, prees hem bij zijnen Heer aan,
 maar deze zijn begunstiger stierf reeds in het jaar
 1513. HUTTEN in zijn vaderland terug gekeerd,
 had

had in dit zelfde jaar moeds genoeg, om Hertog
ULRICH van *Wurtemberg*, die eenen zijner nabes-
staanden met eigene handen vermoord had, in ver-
scheidene Reden en Gedichten als een laaghartigen
dwingeland af te schilderen.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Omtrent dezen tijd nam hij ook deel in de twis-
ten van REUCHLIN met de *Dominikanen* van *Keu-
len*, en schreef in het jaar 1515 een dichtstuk:
Triumphus Capnionis, in lietwelk hij den *Inquisiteur*
HOOGSTRATEN dus eigenaardig afbeeldt: „ Men
mag spreken van den godsdienst; van waarheid of
valsheid, van regt of onregt, hij zal altijd schreeu-
wen: ten vure! ten vure! Hij is geheel vuur, vreet
vuur, zijn hart is uit gloeiende kolen zamengefeld;
maar offchoon hij enkel vuur spuwt, de eenige CAP-
NIO heeft hem gekluisterd.” In het jaar 1516 reis-
de hij met eenige jonge Edellieden naar *Rome*, om
daar zich in de Regten te oefenen. Een gelukkig
gevecht met vijf *Franfchen*, die op den Keizer ge-
schimpt hadden, noodzaakte hem, naar *Bologna* te
gaan, van waar hij REUCHLIN, die in zijn' strijd
met de Monniken begon te verflaauwen, nieuwen
moed inboezemde. In het jaar 1517 in *Duitschland*
terug gekeerd, werd hij aan den Keizer aangepre-
zen, die hem in tegenwoordigheid van zijn geheele
Hof den Dichterlijken Lauerkrans opzette.

In dat zelfde jaar 1517 begon HUTTON den Paus
zelve aan te tasten. Hij liet de verhandeling van
LAURENTIUS VALLA over de gifte van KONSTANTYN
den Grooten drukken, waar hij eene opdracht voor
plaatste aan Paus LEO X in eerbiedige en vleijende

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

bewoordingen, maar in welke hij tevens al de voorgaande Pauzen met de zwartste kleuren afchilderde; door welke vleijende opdracht hij dit Boek zelfs de ijverigste vereerders van het *Roomfche* Hof in handen speelde, en tevens zijn oogmerk volkomen bereikte om de Pauzen ten toon te stellen.

Van dien tijd af behandelde HUTTEN het *Roomfche* Hof zonder eenige verfchooning in zijne Punt- en Hekeldichten en andere Gefchriften, de meesten van welke ook gevonden worden in eene verzameling van Hekeldichten op de Pauzen, derzelve Hof, Geestelijkheid en Kerk, door COELIUS SECUNDUS CURIO bezorgd in het jaar 1544 in twee Deelen in Octavo (*Pasquillorum Tomi duo.*) In het jaar 1520 gaf HUTTEN onder anderen uit zijne *Trias Romana*, een gefprek tusfchen hem, zijnen vriend EHRENHOLD, en eenen Reiziger, VADISCUS, in hetwelk deze laafte, van *Rome* terug gekomen, telkens drie gelijkvormige onderwerpen in zijne gedane waarnemingen zamenvoegt, bij voorbeeld: Drie dingen houden *Rome* in zijne waardigheid: de overblijffels der Heiligen, de Paus en de Aflaten; drie dingen brengt men gemeenlijk van *Rome* mede: een kwaad geweten, een bedorven maag, en een' ledige beurs; drie dingen gelooft *Rome* niet: de onsterfelijkheid der ziele, de opstanding der dooden, en de Hel met de Duivelen; *Rome* drijft handel met drierlei waren: met CHRISTUS, met geestelijke waardigheden en met vrouwen; en dergelijke meer.

Het was zonderling, dat HUTTEN foortgelijke Schriften te *Mentz* durfde laten drukken, onder het oog

oog van den eersten Geestelijken Keurvorst, ALBERT van *Brandenburg*, die omtrent even dertel leefde als LEO X; en die onlangs van den Paus de volmagt gekregen had, tot het besturen van het Pauselijk Aflaatprediken in *Duitschland*. Maar HUTTEN was in het jaar 1518 in deszelfs Hofdienst getreden, en werd van den Keurvorst geacht, doch heel spoedig had HUTTEN een' tegenzin tegen het Hof, en verkreeg daarom in 1519 zijn ontslag. Ook beklaagde de Paus zich in 1520 bij ALBERT over zijne Schriften. Nu verbond zich HUTTEN met LUTHER; de Paus begeerde van de *Duitsche* Vorsten, dat zij hem naar *Rome* zouden zenden, maar hoewel HUTTEN zich eene poos op een Slot van zijnen vriend FRANS VAN SIKKINGEN verborgen hield, kondigde hij den Paus en het Roomsche Hof volkomen den oorlog aan, den Keizer en andere Vorsten aansporende, om, ter handhaving der *Duitsche* Vrijheid, de wapenen op te vatten. Ja op het einde van het jaar 1520 had hij zelfs besloten, om aan het hoofd eener krijgsbende op het *Roomfche* Hof los te gaan, en in het volgende jaar sloot hij tegen de Bisschoppen en Monniken een verbond met een groot gedeelte der Rijksridderschap; maar de dood overviel hem, in het jaar 1523 in den bloei zijns levens op het eiland *Ufnau* in het *Zuriger* meer.

Hoe koen ook deze man het *Roomfche* Hof aangestast, en door zijne Hekelingen ook den invloed der Monniken en Geesteliken hebbe besnoeid, men gaat echter te ver, wanneer men, gelijk sommigen, beweerden wil, dat hij LUTHER het eerst de gedachte

tot

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V tot eene Kerkhervorming hebbe ingeboezemd, of dat
 BOEK II
 Hoofdst. na C. G. Doch dit behoort tot de Geschiedenis der Kerkher-
 Jaar 1073. vorming.
 tot 1517.

ERASMUS, het groote licht onder de Geleerden
 DESIDE- van deze eeuw, verdient, dat wij ook eene korte
 RIUS levensschets van hem hier plaatsfen.
 ERASMUS.

GERRIT of GERHARD, een jong *Hollander* uit
Gouda, in later jaren een Priester, en MARGARE-
 THA, de dochter van eenen Geneesheer, waren,
 zonder wettig met malkander getrouwd te zijn, de
 ouders van ERASMUS, die waarschijnlijk in het jaar
 1467 te *Rotterdam* geboren is. Hij heette naar zijn'
 Vader GERRIT GERRITZOOM; maar naderhand noem-
 de hij zich uit het Latijn DESIDERIUS, en uit het
 Grieksch ERASMUS. Tot in zijn negende jaar Koor-
 leerling van de Kathedrale Kerk te *Utrecht* geweest
 zijnde, werd hij naar de School te *Deventer* gezon-
 den, welke ALEXANDER HEGIUS thans in den groot-
 sten bloei gebragt had. Aan dezen, die nog in zijn
 veertigste jaar een leerling geweest was van RUDOLF
 AGRICOLA in de oude Letterkunde, had ERASMUS
 de gronden van zijne kennis derzelve te danken.
 Toen hij in zijn dertiende jaar, uit hoofde van de
 pest, *Deventer* verlaten moest, zond men hem in
 een Leerschool van Geestelijken in 's *Hertogenbosch*;
 die hem tot het Kloosterleven zochten te bewegen,
 maar wegens zijnen afkeer van hetzelfde deden zij,
 gelijk ook zijne voogden, daartoe vergeeffche moei-
 te, tot eindelijk één zijner Schoolvrienden hem over-
 haal-

haalde, dat hij, in het jaar 1486 in het Klooster der reguliere Kanunniken te *Emaus* of *Stein* bij *Gouda* ging. Hier onderwees hij zijnen vriend in de geleerdheid der Ouden, die hij met hem nog meer beoefende; maar ook hier mishagde hem eene levenswijze, die niet voor zijne ligchaams zwakheid, noch voor zijnen vrijen en weetgierigen inborst geschikt was. Uit dezen dwang bevrijdde hem in het jaar 1490 de Bisfchop van *Kameryk*, die naar *Rome* stond te reizen, en iemand in zijn gevolg begeerde, die goed Latijn sprak en fchreef. Deze reis bleef wel achterwege, maar de Bisfchop hield ERASMUS in zijn huis, waar hij zijne Letteroefeningen voortzette, en in het jaar 1492 tot Priester gewijd werd. Op zijn verzoek liet de Bisfchop hem in het jaar 1496 eene reize naar *Parys* doen, ook verzekerde hij hem van een jaargeld, maar hetwelk niet betaald werd. Alhoewel ERASMUS te *Parys* eene vrije woning had in het Kollegie van *Montaignu*, echter werd hij hier zoo streng gehouden, dat zijne gezondheid voor zijn geheele overige leven leed, ook noodzaakte hem zijn geldgebrek, jonge lieden te onderwijzen. Onder dezen waren ook eenige rijke *Engelfchen*, en bijzonder Lord MOUNTJOYE, die hem naderhand, zoo lang hij leefde, jaarlijks honderd kronen betaalde. Op eene reize door de *Nederlanden* in het jaar 1497 werd hij bekend met de Markgravin van *Fere*, die hem insgelijks, uit hoogachting voor zijne geleerdheid, een dergelijk jaargeld fchonk. In het gemelde jaar deed hij, op aanzoek van MOUNTJOYE, eene reize naar *Engeland*, alwaar hij,

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

met

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

met aangename verwondering zag, hoe zeer de Klassefieke Letterkennis daar reeds verspreid was. In het jaar 1498 was hij weder te *Parys*, alwaar hij geloofde, op de voorbede van den Heil. GENOVEFA, (of GENEVIEVE) beschermheilige van *Frankryk*, van de koorts genezen te zijn. Gaarne had hij eene reize naar *Italie* ondernomen, maar het ontbrak hem aan geld, zijnde de Markgravin van *Vere*, door omstandigheden verhinderd, om hem het beloofde jaargeld te voldoen.

Omtrent het jaar 1487 gaf ERASMUS zijn eerste werkje uit, *de contemptu mundi*, waarin hij nog aandringt, om de wereld te verlaten, door het aanvaarden van het Kloosterleven, evenwel erkende hij reeds de verbastering der Kloosters, en stond toe, dat men ook in eene maatschappij van deugdzame Christenen godzalig leven kon; in een aanhangfel op dit werk noemde hij de Kloosters scholen der goddeloosheid, in welke lediggang en weelde heerschten; waar in velen gebragt werden bij geval, andere door eenen mislukten minnehandel, andere door vrees voor onweders, door eene ziekte of levensgevaar, door bijgeloof of onkunde aan het eigenlijk Christendom. Spoedig nam het inzien in den verdorvenen toestand der Kerk bij ERASMUS zoodanig toe, dat hij reeds in het begin der XVIde eeuw de dringende noodzakelijkheid eener Hervorming erkende. Onder zijne Brieven leest men 'er eenen, in het jaar 1499 uit *Parys* aan THOMAS GREY geschreven (*), waarin hij

(*) *Epist. L. VI. Ep. 39.*

hij de *Theologastri* van zijnen tijd dus afschildert: *quorum cerebellis nihil putidius, lingua nihil barbarius, ingenio nihil stupidius, doctrina nihil spinosius, moribus nihil asperius, vita nihil fucatus, oratione nihil virulentius, pectore nihil nigrius.* In het jaar 1500 gaf hij zijne *Adagia*, of verzameling en verklaring van Grieksche en Romeinsche spreekwoorden uit, welke menigvuldigmalen gedrukt zijn.

Ondertusfchen deed hij weder verscheidene geleerde reizen. Te *Leuven* oefende hij zich in de Godgeleerdheid onder ADRIAAN, naderhand Paus ADRIANUS VI. In *Engeland* onderwees hij te *Cambridge* de *Griekfche* taal als Profefor, in het jaar 1506, en werd daar tot *Baccalaureus* der Godgeleerdheid benoemd. In dat jaar ging hij naar *Italie*, en werd te *Turin* Doctor in de Godgeleerdheid. Te *Bologna* ergerde hij zich aan de prachtige intrede van Paus JULIUS II, omdat hij die met de eenvoudigheid der Apostelen vergeleek. Hij vond in *Italie*, hoewel hij 'er aan vele Geleerden kennis kreeg, en het gebruik van zeldzame Handschriften bekwam, den toestand der wetenschappen en kunsten niet zoo bloeiende, als hij verwacht had. Integendeel ontmoette hij Geleerden, die de onsterfelijkheid der ziel bestreden, en anderen te *Rome* zelve, die het Christendom openlijk lasterden. Men bood hem in deze hoofdstad den aanzienlijken post van *Pœnitentiarius* aan; maar hij haaste zich naar *Engeland* terug. Hier, waar HENDRIK VIII in 1509 den troon beklommen had, die de Geleerden achtte, en geloofde zelve de geleerdheid te kennen, met wien ook ERASMUS brief-

wis-

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V wisfeling had, beloofden zijne vrienden hem een uit-
 BOEK
 II stekend geluk, maar evenwel had hij berouw, dat
 Hoofdst. hij niet te Rome gebleven was; hij bleef echter ver-
 na C. G. scheidene jaren in *Engeland*.

Jaar 1073, In het jaar 1501 gaf hij zijn *Enchiridium militis*
 tot 1517. *Christiani* in het licht, met welk boekje hij ten
 hoofdoogmerk had, de dwalingen van den grooten
 hoop te bestrijden, die den Godsdienst in kerkpleg-
 tigheden en meer dan Joodsche naauwgezetheid óm-
 trent uitwendigheden stelden, en de eigenlijke God-
 zaligheid verwaarloosden. Niet duister verwerpt hij
 in hetzelfde de aanroeping der Heiligen: „ Daar zijn
 lieden, schrijft hij, die zekere Heiligen met zekere
 plegtigheden vereeren. De één begroet den heiligen
 CHRISTOFFEL; maar alleen wanneer hij gezien heeft,
 waar het beeld van denzeiven zich heen wendt; daar
 heen namelijk, dat hij zich verbeeldt, dat hij dien
 dag voor een' kwaden dood beveiligd zal zijn; een
 ander aanbidt zekeren ROCHUS, en waarom? omdat
 hij gelooft, dat deze het ligchaam van de pest be-
 vrijdt. Een ander murmelt de Heil. BARBARA of
 ST. JORIS zekere gebeden voor, opdat hij niet in de
 magt van zijne vijanden valle. Deze vast ter eere
 van de Heil. APOLLONIA; opdat hij geene tandpijn
 hebbe; die slaart op een beeld van JOB, omdat hij
 daardoor de schurft hoopt te ontgaan; velen bestem-
 men een deel van hunnen winst voor de armen, op-
 dat hunne schepen en goederen op zee niet veronge-
 lukken; anderen ontfteken voor den Heil. HIERO
 een waschkaarsje, om het gene zij verloren hebben,
 weder te vinden. Met één woord, wij houden de
 Hei-

Heiligen bezig, naar het gene wij vreezen of wenschen; de Heil. PAULUS wordt in *Frankryk* aange-roepen, om te doen, het gene HIERO bij ons doet; en wat de Heil. JACOBUS of JOANNES in het ééne land vermogen, dat kunnen zij in het andere niet verrigten." ERASMUS oordeelt heel vrij, dat zulke gebeden, die niet tot CHRISTUS gerigt zijn, het Bijgeloof der Heidenen nabij komen, die het tiende gedeelte hunner goederen aan HERCULES wjdden, om rijk te worden; of aan ÆSCULAPIUS eenen haan, om gezond te worden; of aan NEPTUNUS eenen stier, om gelukkig de zee te kunnen bevaren.

In het jaar 1505 gaf ERASMUS de aanmerkingen van LAURENTIUS VALLA in het licht; eene stoute onderneming, welke hij ook noodig achtte in de opdragt aan den Pausfelijken Protonotarius CHRISTOFFEL FISCHER te verdedigen, om den haat der Godgeleerden af te weeren. Kort daarna schreef hij zijn Hekelschrift op de dwaasheden van alle standen, (*Μωρίας Ἐγκωμιον, seu laus stultitiæ*, lof der zotheid,) wel eigenlijk tot tijdverdrijf op eene reize naar *Engeland*, maar door zijne vrienden aangespoord, gaf hij het werkje in het jaar 1508 in druk uit. Het werd van allen, die eenen edelen geest hadden, met goedkeuring ontvangen, zelfs van Paus LEO X. Maar wanneer 'er in het jaar 1517 eene kwalijk geslaagde en met willekeurige bijvoegselen vermeerderde *Fransche* vertaling van verscheen, waardoor het ook in handen van ongeleerden kwam, verhieven de Godgeleerden hunne stem tegen hetzelfde, als tegen een werk, gevaarlijk voor den Godsdienst,

V EN ERASMUS werd 'er in geschriften over aangeval-
 BOEK len. Hij verdedigde zich meesterlijk, ook schreef
 II zijn vriend THOMAS MORUS eene verdediging ten
 Hoofdst. na C. G. voordeele van dit werkje; maar de partij, die zich
 Jaar 1073. beledigd voelde, was daardoor niet te verzachten.
 tot 1517. Nog na den dood van ERASMUS, velde de *Sorbonne*,
 die al bij zijn leven zijne *Zamen-spraken*, en zijne
Paraphrasen van het Nieuwe Testament veroordeeld
 had, ook in het jaar 1546 over den *Lof der Zot-*
heid en deszelfs Schrijver een vonnis van veroordee-
 ling. Zij verklaarde hem voor eenen onzinnigen,
 die God, CHRISTUS, de Maagd MARIA, de wetten
 en gebruiken der Kerke, de Godgeleerden en Mon-
 niken, gelasterd en bespot had; volgens hunnen wil,
 behoorde dit Boek van geen' Christen gelezen, maar
 onderdrukt te worden, opdat 'er niet nog meer door
 hetzelfde tot zotten en kettters mogten gemaakt wor-
 den. ERASMUS bekende zelve in het jaar 1518 in
 eenen Brief aan eenen Kardinaal (*) openhartig,
 dat hij mischien wat te vrij geschertst had.

ERASMUS bleef in *Engeland* tot het jaar 1514.
 Maar toen volgde eene beroeping van den Aarts-
 hertog KAREL van *Oostenryk* in de *Nederlanden*,
 waarbij hij met een inkomen van 400 gulden tot
 Raad benoemd werd. P. SERVATIUS, die ten de-
 zen tijd Prior was van het Klooster der reguliere
 Kanunniken te *Stein*, zocht hem tot zijn voorig
 verblijf terug te trekken, maar ERASMUS sloeg dit
 volftrekt af, en hield veel eer bij den Paus om een
 ge-

(*) *Lib. XI. Ep. 1.*

geheel ontslag van zijne Kloosterverbindtenis aan, die hem hetzelfde ook om niet verleende.

Thans begaf zich ERASMUS, van alle andere be- trekkingen en verbindtenissen ontslagen, naar *Bazel*, om daar in eene stille rust zijnen geleerden arbeid voort te zetten, en door den bekwamen Boekdruk- ker JOANNES FROBENIUS zijne Schriften te laten drukken; en nu verschenen sedert het jaar 1516 die menigvuldige Werken van dezen geleerden man, welke voor de uitleg- en oordeelkunde des Bijbels, bijzonder van het Nieuwe Testament, voor de God- geleerdheid, voor de oude Letterkunde, en de wer- ken der Kerkvaderen zoo voordeelig waren, en zoo veel licht ontstoken hebben. Zijne uitgave van den Griekschcn Tekst des Nieuwen Testaments in het jaar 1516 was de eerste van allen, want de *Complu- sensische* uitgave was nog niet in openbaren druk verschenen; kort daarna volgde zijne *Paraphrasis Novi Testamenti*; zijne *Methodus compendio perve- niendi ad veram Theologiam*, ook genoemd: *Ratio verae Theologiae*; zijn *Ecclesiastes, sive de ratione concionandi*. — Zijne *Colloquia familiaria* waren bovenal zeer geschikt, om de denkwijze en zeden van zijnen tijd te verbeteren, maar werden ook van de Geestelijkheid en van de *Sorbonne* rijkelijk ver- ketterd.

Over het algemeen was ERASMUS bij de Geestelijk- heid en Monniken zoo zeer gehaat, dat hij al zijn aanzien, hetwelk hij bij Vorsten en zelfs bij Pausen bezat, en al het licht, hetwelk toen *Europa* op nieuw begon te bestralen, noodig had, om de euvele

V
BOEK
II
Hoofdt.
na C G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

gevolgen van dezen haat te verhinderen. Zijne omstandigheden waren te zorgelijker, omdat, terwijl de driftige aanhangers der oude Kerk hem aanmerkten als een' verrader van het geloof en een' vijand der Geestelijkheid, de vrienden der Hervorming hem integendeel als eenen vreesachtigen huichelaar behandelden. Maar dit behoort meer tot de tijden, in welken de Hervorming reeds meer was doorgedrongen, waarom wij hier besluiten, met 'er alleen bij te voegen, dat ERASMUS zijn verblijf te *Bazel* gehouden heeft tot het jaar 1529, maar wanneer in dat jaar de Hervorming in die stad werd ingevoerd, begaf hij zich naar *Fryburg* in het *Brisgauische*; hoewel hij op eene reize naar *Bazel* in het jaar 1536 toch in die stad overleden is.

Fransche
Letter-
kundigen.

In *Frankryk* was de oude Letterkunde reeds in het midden der XVde eeuw begonnen te ontluiken, maar de eerste groote kenner derzelve WILLEM BUDE of BUDÆUS werd eerst in de eerste jaren der XVIde eeuw vermaard, hoewel hij reeds in het jaar 1467 te *Parys* geboren was. Hij was opziener der Koninklijke Bibliotheek, *Maitre des Requêtes* en *Provoost der Koopliden*, en is in het jaar 1540 te *Parys* overleden. Hij is inzonderheid bekend door zijn werk *de asse et partibus ejus Libri V. Paris. 1516 fol.* waarin hij het eerst het oude Muntwezen heeft opgehelderd. — JAKOB LE FEVRE, naar zijne geboortestad *Etaples* JACOBUS FABER STAPULENSIS, was Leeraar der *Sorbonne*, en de eerste in *Frankryk*, die ondernam den heerschenden wanfmaak in de Wijsbegeerte en Godgeleerdheid te zuiveren. Dit haal-

haalde hem spoedig eene vervolging op den hals, waartegen de Koning FRANCOIS I hem wel beschermde, maar hij verliet *Parys* gewillig, en begaf zich naar *Nerac* in het Koninkrijk *Navarre*, waar de Koningin MARGARETHA, zuster van FRANCOIS, hem zeer genegen was. Hier overleed hij in eenen hoo- gen ouderdom in het jaar 1537.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Ook in *Spanje* drong, sedert het einde der XVde eeuw, de betere geleerdheid door. Voornamelijk bloeide in dezelve HELIUS ANTONIUS NEBRISSENSIS, gelijk hij zich naar zijne vaderstad *Lebrixa* of *Lebrisa* in *Andaluzie* noemde, een medearbeider aan den veelaligen Bijbel van den beroemden Kardinaal XIMENES; hij overleed als Leeraar in de Spraakkunst (*Grammatica*) te *Alcala* in het jaar 1522.

In Spanje.

Engeland had tenzelfden tijde vele zulke Geleerden, die alle als vrienden van ERASMUS bekend zijn. De voornaamste was THOMAS MORE of MORUS; geboren in het jaar 1480 te *Londen* werd hij, in het jaar 1529, Grootkanselier van *Engeland*. Doch deze waardigheid leide hij in het jaar 1532 vrijwillig neder, omdat hij de schikkingen van HENDRIK VIII omtrent den Godsdienst niet kon goedkeuren, hoewel hij niet verhoeden kon, dat hij in het jaar 1535 wegens zijn standvastig spreken tegen dezelve, op 's Konings bevel, onthoofd is geworden. Onder zijne werken is zijne *Utopia*, of volledig: *de optimo reipublicæ statu, deque insula Utopia* door menigvuldige drukken en overzettingen in andere talen bekend geworden. Een werk in den smaak der *Republiek* van PLATO, en der *Atlantica nova* van den

In Engeland.

V BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Kanfelier VERULAMIUS geschreven, maar in eenen bevalliger en vermakelijker stijl, hetwelk men, naar den raad van ERASMUS (*) lezen moet, als men eens lagchen, en te gelijk de bronnen beschouwen wil, uit welke alle staatsgebreken voortvloeijen.

Een der leermeesters van THOMAS MORUS, THOMAS LINACER, eerst Doctor en Profesfor in de Geneeskunde te *Oxford*, en Koninklijk Lijfarts, eindelijk Priester en bezitter van eene Prebende, die in het jaar 1524 overleden is, kreeg het Nieuwe Testament niet lang vóór zijnen dood eerst in handen, en las 'er eenige Hoofdstukken in uit MATTHEUS, maar aan het einde van de bergleerrede *Matth. V-VII* gekomen, wierp hij het boek weg, en riep tevens met een' vloek uit: „Of dit is het Euangelie niet, of wij zijn geene Christenen!”

JOAN COLET, de derde onder ERASMUS voornaamste vrienden in *Engeland*, Doctor der Theologie, en Deken van *St. Paul* te *Londen*, waar hij in het jaar 1519 gestorven is, was ijverig bedacht, op het onderwijs der jeugd, en stichtte ten dien einde bij de *St. Pauls Kerk* in het jaar 1510 het zoogenoemd *Kollegie van het kind JEZUS*, of eene rijkelijk voorziene School, in welke 353 kinderen van arme lieden om niet moesten onderwezen worden.

In Hongaryen.

Zelfs in *Hongaryen* was de nieuwe verlichting in het midden der XVde eeuw zichtbaar geworden. JOANNES VITEZ was de eerste, die in zijn vaderland de liefde voor de geleerdheid der oude *Grieken* en *Romei-*

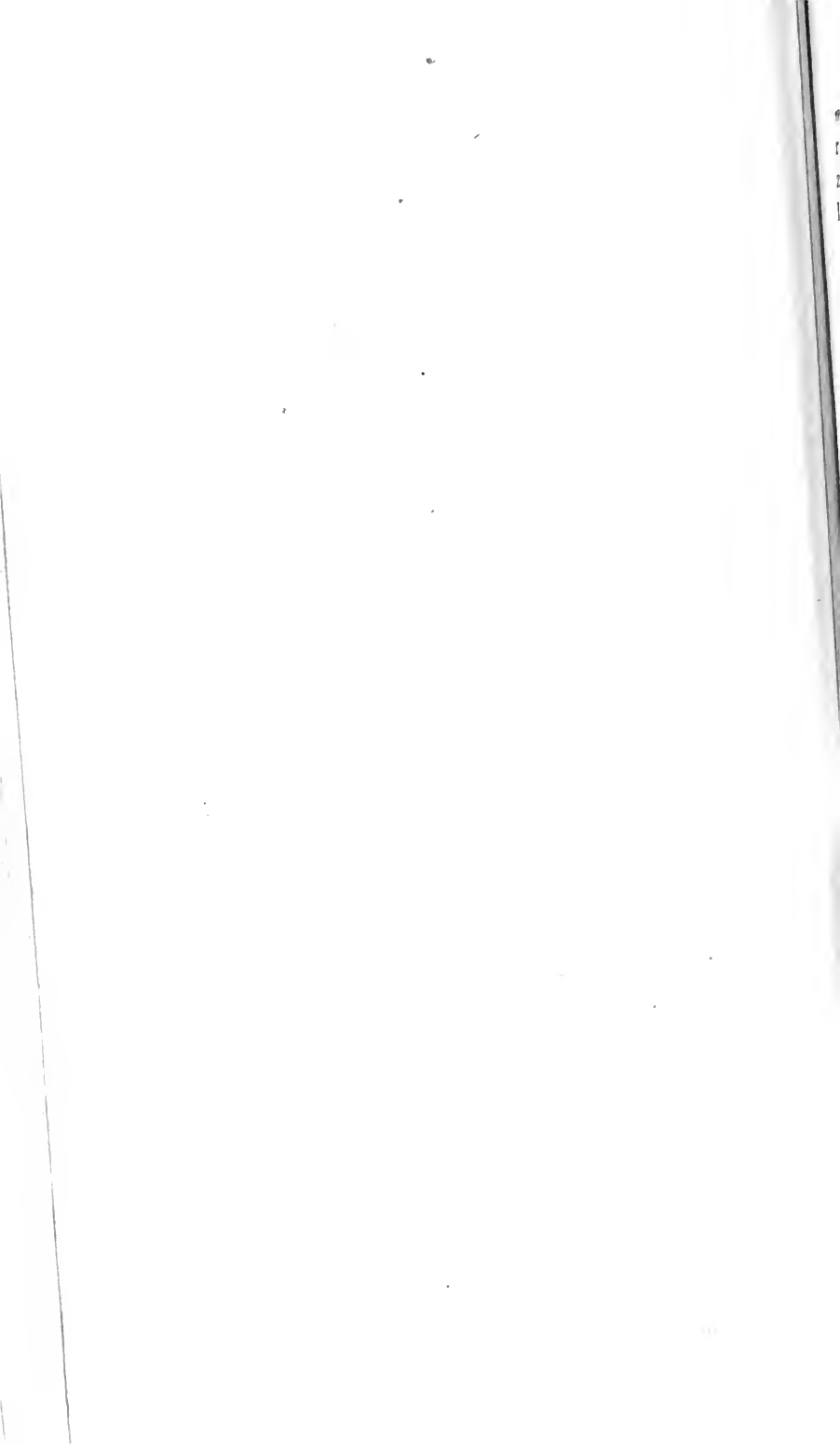
(*) *Epist. L. I. Ep. 18.*

— Vincentius in de' or' jude

wierp hij dit boek weg, en riep tevens met een vloek uit: of
dit is het Evangelie niet, of wij zijn geene Christenen!

XV. D. Blad. 193.

meinen opwekte. Hij was de opvoeder van den beroemden en geleerden Koning MATTHIAS CORVINUS, zoon des vermaarden JOANNES VAN HUNIAD, en verkreeg van denzelven het Aartsbisdom *Gran*, de hoogste geestelijke waardigheid in zijn vaderland. — Zijn zusters zoon, JOAN CESINGE; ook genoemd JOAN VITEZ *de Jonge*, en in 't Latijn JANUS PANNONIUS, was een groot Latijnsch Dichter, hij is als Bisfchop van *Vyfkerken* in het jaar 1472 overleden.

V
BOEK
II
Hoofst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

De *Grieken* hadden ten dezen tijde eenige *Spraak-* *kundigen*, die hun werk maakten, om de zuiverheid en sierlijkheid der *Griekfche* taal te beoefenen. Dus bragt één van dezelve THOMAS MAGISTER, omtrent het jaar 1327, die waarfchijnlijk aan het Hof van Keizer ANDRONIKUS PALAEOLOGUS *den Ouden* een foort van Hofmaarfchalk, (*Magister officiorum*) en *Archivarius* (*Chartophylax*) was, maar naderhand in een Klooster giug, en den naam THEODULUS aannam, uit de voortreffelijkfte Dichters en Redenaars, Gefchiedfchrijvers en Wijsgeeren zijner Natie de echt *Attifche* woorden en zegswijzen bij een (*κατα Ἀλφάβητον ὀνοματῶν Ἀττικῶν ἐκλογαί.*) — MANUEL OF EMANUEL MOSCHOPULUS, die om het midden der XVde eeuw naar *Italie* cene reis heeft gedaan, heeft een dergelijk nuttig Boek gefchreven (*συλλογὴ ὀνοματῶν Ἀττικῶν.*) — MAXIMUS PLANUDES was een dergelijk *Spraakkundige*, niet zonder godgeleerde kennis. Hij werd van den bovengemelden *Griekfchen* Keizer in het jaar 1327 als Gezant naar *Venetie* gezonden, maar hij had niet weinig te

Spraak-
kundi-
gen.

V lijdën, zelfs de straf der gevangenis, om zijne neiging tot de Roomsche Kerk, tot dat hij zich volstrekt tegen dezelve verklaarde. Hij schijnt kort na het jaar 1353 gestorven te zijn. Hij heeft zich bijzonder verdiend gemaakt, door zijne *Anthologie* of verzameling van kleine Grieksche Dichtstukjes.

BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517

Grieksche Geschiedschrijvers. Hadden de *Grieken* van eeuw tot eeuw zich ijverig getoond in het beschrijven der lotgevallen van hun rijk, dit vervolgden zij ook tot den ondergang van hetzelfde. De eerste onder dezen was NICEFORUS GREGORAS, geboren omtrent het jaar 1295 te *Heraclea* in *Pontus*, dien men bij uitstek den naam van *den Wijsgeer* gaf. Zijne *Byzantynsche Geschiedenis* (*Ἱστορία 150912*) is in 38 Boeken vervat, en begint met de verovering van *Konstantinopolen* door de *Franschen* in het jaar 1204 en eindigt met het jaar 1357. Zijn tijdgenoot JOANNES CANTACUZENUS heeft hem afgeschilderd als een oproerig mensch, een' leugenaar en lasteraar. Maar de overweging van de partijzucht dezer tijden leert ons deze harde beschuldigingen merkelyk te verzachten — Diezelfde JOANNES CANTACUZENUS, voogd en vervolgens mederegent van eenen jongen Keizer, doch die in 1355 van de regering, het zij vrijwillig, gelijk hij zelve zegt, of genoodzaakt volgens anderen, afftond, waarna hij Monnik werd, en den naam JOASAF aannam, was ook niet vrij te pleiten van alle partijdigheid in zijne *Byzantynsche Geschiedenis*, loopende van het jaar 1320 tot 1354. Schoon hij anders één der kundigste en geloofwaardigste Geschiedschrijvers van dien tijd is. — Min aanmerkelyk zijn de geschriften tot de

ge-

geschiedkunde behoorende van MANUEL CHRYSOLO-
RAS CODINUS, die de verovering van *Konstantinopo-*
len door de *Turken* in het jaar 1453 overleefd
heeft. — Te gelijker tijd met dezen schreef JOANNES
DUKAS, uit het Keizerlijk geslacht van dezen naam,
eene *Byzantynsche Geschiedenis* van het jaar 1341
tot 1462, waar hij eene korte Chronologische We-
reldgeschiedenis voorzette. In zijne Geschiedenis ver-
wijt hij zelve zijnen Griekschen Landgenooten, dat
zij de vereeniging met de Latijnen alleen daarom
zochten, opdat zij van dezelyen hulp zouden beko-
men tegen de *Turken*. — Tot dienzelfden tijd be-
hoort ook LAONICUS of NICOLAUS CHALCOCONDY-
LAS of verkort *Chalcondylas*, die omtrent het jaar
1470 bekend geweest is, en eene Geschiedenis in X
Boeken heeft opgesteld van het jaar 1298 tot 1462. —
MICHAEL GLYKAS, die gemeenelyk in het jaar 1120
plag gesteld te worden, maar die waarschijnlijk in
het midden der XVde eeuw geleefd heeft. — Einde-
lyk besluit GEORGIUS PHRANZA of PHRANZES de
lange reeks der *Byzantynsche Geschiedschrijvers*. Hij
heeft eene *Chroniek der Byzantynsche Geschiedenis*
van het jaar 1401 tot 1477 in vier Boeken, welk
Werk in het oorspronkelyk Grieksch nog niet ge-
drukt is, maar waarvan de Jesuïet JAKOB PONTANUS
eene verkorte Latijnsche vertaling in drie Boeken ge-
geven heeft, die van deze verkorting verscheidene re-
denen geeft, welke echter zijne behandeling niet regt-
vaardigen; onder deze redenen zijn bij voorbeeld,
deze, dat PHRANZA in zijn werk eene Geloofsbelij-
denis had ingevlochten, welke hij als Monnik had

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

afgelegd, maar waarin, volgens PONTANUS, het een en ander voorkomt, hetwelk strijdig is met het Roomsch-Catholijk geloof; en voornamelijk, dat de *Griekfche* Schrijver de reden van den ondergang van het *Griekfche* Rijk niet afleidt van de fcheuring en den afval der *Griekfche* Kerk van de *Roomfche*, zoo als men dit in het Westen geloofde, maar van de zonden der *Grieken* en van de voorzeggingen omtrent het Rijk, waar uit de *Turken* zijn voortgekomen, en dat de *Griekfche* Schrijver beweert, dat de *Latijnen* van de *Griekfche* Kerk waren afgevallen.

Nog is 'er een *Griekfch* Schrijver der *Kerkelijke* *Gefchiedenis* uit de *XIVde* eeuw, NICEFORUS KALLISTUS, van wien wij reeds in onze *Inleiding* (*) gesproken hebben.

Wester-
fche Ge-
fchied-
fchrijvers.

In het Westen had men een aantal *Gefchiedfchrijvers*, maar in de *XVde* eeuw eerst zulken, die de oude *Romeinen* gelukkig navolgden. PTOLEMEUS (eigenlijk BARTHOLOMEUS) van *Lucca*, *Bifchop* van *Torcelli* in het *Venetiaanfche*, waar hij in het jaar 1327 in zijn *XCIste* jaar geftorven is, heeft *Jaarboeken* gefchreven van het jaar 1060 tot het jaar 1303, en eene *Kerkelijke Gefchiedenis* van CHRISTUS geboorte tot het jaar 1312. — Hij werd echter ver overtroffen door ALBERTINUS MUSSATUS, geboren te *Padua* in het jaar 1261, in welke stad hij ook burger- en krijgfsambten bekleed, en met vele tegenspoeden geworsteld heeft. Hij heeft het leven van Keizer HENDRIK VII befchreven; (*Historia Augusta* Hen-

(*) Zie I *Deel* *bladz.* LVII.

Henrici VII. Caesaris LL. XVI.) eene Italiaansche Geschiedenis na den dood van dezen Vorst in het jaar 1313 tot 1317 en een gedeelte der *Levensgeschiedenis van Keizer LODEWYK van Beyeren.* — ALBRECHT van *Straatsburg* (*Albertus Argentinenfis*) een Priester omtrent het einde der XIVde eeuw, schreef eene Chroniek van het jaar 1273 tot 1378. Deze ALBRECHT is één van die Schrijvers, die het vergiftigen van Keizer HENDRIK VII in het Avondmaal in het jaar 1313 door een' Italiaanschen Dominikaner, verhalen, nadat 's Keizers zoon, JAN, Koning van *Bohemen*, de Dominikaner orde reeds plegtig van deze beschuldiging had vrijgesproken, gelijk ook de zoo evengemelde MUSSATUS, die in *Italië* leefde ten tijde van HENDRIKS dood, dezen dood aan meer dan ééne ziekelijke omstandigheid van deszelfs ligchaam heeft toegeschreven. Op eene andere plaats meldt ALBRECHT, dat de Paus en eenige Kardinalen verdacht geweest zijn, van aan den moord van ANDREAS, Koning van *Hongaryen*, te *Napels* in het jaar 1345, deel gehad te hebben.

De Duitsehe Geschiedschrijvers, zoo zij dien naam verdienen, waren Chroniekschrijvers en verzamelaars, die men gebruiken moet, omdat men niets beters van deze tijden heeft. Zoo schreef SIFFRID, die een *Dominikaner* te *Meissen* was, eene *Chroniek der Wereldgeschiedenis.* — HENDRIK van *Rebdorf*, een Augustiner Monnik eene Chroniek van het jaar 1295 tot 1303. GOBELINUS PERSONA, onder den titel van *Cosmodromium*, eene algemeene Wereldgeschiedenis tot het jaar 1418. In de Hoogduitsche Taal, het-

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V ⁶ hetwelk zeldzaam was, schreef EBERHARD WINDEK, Raad van den Koning, naderhand Keizer, SIGISMUND, de geschiedenis van dezen Vorst tot het jaar 1440, met trouwhartige waarheidsliefde en vrijmoedigheid. Onder de menigvuldige *Italiaanſche* Gefchiedſchrijvers wordt genoemd WILLEM van *Patringo*, bekend als een vriend van PETRARCA, deze ſchreef het eerst eene algemeene Bibliotheek van Schrijvers, onder den titel *De viris illuſtribus*, zijnde eene Alfabetiſche lijst van alle Schrijvers en Boeken uit alle volken, zoo ver hij ze had kunnen naſporen; ook nog zes andere Lijſten van de eerſte uitvinders van zekere dingen en kunſten, de ſlichters van ſteden; van lieden, die zekere waardigheden het eerst bekleed, of iets groots of ongemeens verrigt hebben enz. Dit Werk is, doch vol gebreken, gedrukt te *Venetien* 1574, zelfs onder een verkeerd opſchrift: *de originibus rerum*. — Beroemder is de Italiaanſche Gefchiedſchrijver JOAN VILLANI van *Florence*, waar hij in de regering was, en in het jaar 1348 aan de Pest overleden is. Hij ſchreef in het *Italiaanſch* eene *Chroniek van Florence* in XII Boeken. — Nog vermaarder is ANTONINUS, inſgelijks van *Florence*, die in het jaar 1459 in zulken roem van heiligheid overleed, dat hij in het jaar 1523 plegtig onder het getal der Heiligen van zijne Kerk is geplaatst. Hij ſchreef, behalve vele Godgeleerde Werken, eene Chroniek der Wereldgeſchiedenis, onder den titel: *Summa hiſtorialis*.

Frantiſche. Doch van een' geheel anderen aanleg waren twee
JOAN Frantiſche Gefchiedſchrijvers in de XIVde en XVde
eeuw.

eeuw. In de eerstgemelde eeuw JOAN FROISSARD geboren te *Valenciennes* in de *Nederlanden*, die reeds van het jaar 1354, toen hij nauwelijks twintig jaren oud was, de Geschiedenis van zijnen tijd begon te beschrijven, en menigvullige reizen deed, om zich van de gebeurtenissen ook in andere landen te laten onderrigten. Zijne in het Fransch opgestelde Geschiedenis, loopende van het jaar 1326 tot 1400 beschrijft voornamelijk de oorlogen, welke de *Franschen* met de *Engelschen* gevoerd hebben; maar strekt zich ook uit tot andere Europeische gebeurtenissen en belangrijke voorvallen.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073-
tot 1517.
FROISSARD en
FILIP VAN
COMMINES.

De andere Geschiedschrijver uit de XVde eeuw is FILIP VAN COMMINES, Heer van *Argenton*, een geboren *Nederlander*, in de *Vlaamsche* stad *Commines* in het jaar 1445. Hij was eerst Raad van den Hertog van *Burgondie*, *FILIPS den Goeden*, en na deszelfs dood, van zijnen zoon *KAREL den Stouten*, maar in het jaar 1472 ging hij in den dienst over van *LODEWYK XI* Koning van *Frankryk*, *KARELS* onverzoenelijken vijand, en hield zich bij denzelfen staande tot 's Konings dood in het jaar 1483. Maar toen bragten het zijne vijanden zoo ver, dat hij drie jaren lang gevangen gezet, en daar onder acht maanden achtereen in een van die ijzeren kooijen werd opgesloten, welke *LODEWYK* voor staatsgevangenen had laten maken, van acht voeten breedte en iet meer dan manshoogte; maar toen het hem vergund werd, zich te verantwoorden, kreeg hij zijne vrijheid weder. Hij overleed in het jaar 1509. De Geschiedenis, door hem in het Fransch geschreven,

gaat

V gaat in acht Boeken van het jaar 1464 tot 1498.
 BOEK RODRIGO (of RODERICUS) SANCHEZ, gemeenlijk
 II van *Zamora* bijgenaamd, een Spanjaard, die te Ro-
 Hoofdst. na C. G. me in het jaar 1470 overleden is, heeft eene *Spaan-*
 Jaar 1073. *sche* Geschiedenis nagelaten van het begin der wereld
 tot 1517. tot zijne tijden, met meer vlijt dan naauwkeurigheid.

Spaan- In *Engeland* stelde een *Benediktijner* Monnik, in
 sche. En- het Klooster *Westmunster*, MATTHEUS WESTMONAS-
 gelsche. TERIENSIS eene Chroniek op van den oorsprong van
 het menschelijk geslacht tot het jaar 1307, onder
 den tijtel *Flores historiarum*. Ook is 'er nog eene
Chroniek van den Monnik FLORENTIUS van *Wor-*
chester, die met het jaar 1118 sluit.

Een Domheer te *Krakau*, JOAN DUGLOSS, die
 in het jaar 1480 als benoemde Bischof te *Lemberg*
 stierf, liet eene *Poolsche* Geschiedenis na, van de
 oudste tijden der Natie, tot aan het gemelde jaar.
 Dit was het eerste *Poolsche* Geschiedboek, hetwelk
 eenigzins bruikbaar was, maar niet voor de oude
 Geschiedenis.

Neder- In *Nederland* vond men ook in de XIIde, XIIIde
 landsche. en XIVde eeuw lust, om Geschiedenisfen op te stel-
 len, zelfs in de landstaal, en in rijm en dichtmaat.
 In de XIIde eeuw omtrent het jaar 1170 zou NICO-
 LAUS COLINIUS of KLAAS KOLYN, Monnik van de
 Benediktijner Abdij te *Egmond*, behooren, van wien
 eene *Rijm-Chroniek* gelezen wordt, welke eindigt
 in het jaar 1156 met Graaf DIRK VI van *Holland*,
 hoewel velen meenen, dat hij een tijdgenoot is ge-
 weest van Graaf FLORIS III, die van het jaar 1157
 tot 1190 geregeerd heeft. Maar men heeft in onzen
 tijd

tijd begonnen te twijfelen, en zelfs genoegzaam be-
wezen, dat deze *Rijm-Chroniek* een verdicht stuk,
en uit die van MELIS STOKE is zamengesteld, door
eenen onbekenden, die den naam van KLAAS KOLYN
heeft aangenomen (*).

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

In het begin der XIIIde eeuw, omtrent het jaar
1205 meent men de *Egmonder Chroniek* te moeten
plaatsen, welke gemeenlijk, hoewel ten onregte, aan
WILLEM, Monnik in gemelde Klooster, en *Procu-
rator* van hetzelfde, wordt toegeschreven. Men noemt
het ook de *Chroniek* van PETRUS MEERHOUT, naar
deszelfs eersten bezitter (†).

De bovengemelde ÆMILIUS STOKIUS, of MELIS
STOKE of VAN DER STOK, Monnik te *Egmond*,
volgens anderen Priester te *Utrecht*, schreef in Ne-
derduitsche verzen of gezangen eene *Chroniek* der
Hollandfche Geschiedenissen, welke hij eindigt met
WILLEM III *den Goeden*, Zoon van Graaf JAN II,
en behoort dus tot het einde der XIIIde of begin
der XIVde eeuw (§).

Op het einde der XVde eeuw, schreef JAN VEL-
DENAAR, geboren te *Utrecht*, eene *Chroniek* in de
Nederlandsche taal, welke met het jaar 1480 ein-
digt (**).

Met de herleving der Wetenschappen, won inzon-
derheid de Geschiedkunde veel; niet alleen dat men
in eenen netten zuiveren stijl de gebeurtenissen begon

Verbete-
ring der
Geschied-
kunde.

VOOR

(*) CHRIST. SAXE *Onomast. Liter. Part. II. p. 260 et 561.*

(†) *Ibid. p. 283, 597.* (§) *Ibid. p. 342.*

(**) *Ibid. p. 483.*

V
BOEK
II
Hofdft.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517

voor te dragen, maar men volgde ook de Ouden, in het naarsporen, voordragen en beoordeelen, en in het aanwijzen van de oorzaken en gevolgen der gebeurtenissen. Ook hier brak PETRARCA het ijs, en werd van anderen gevolgd, gelijk wij reeds gezien hebben; hier moeten wij alleen nog den eenen en anderen melden, die met de Ouden in dit vak gewedijverd hebben.

ÆNEAS
SYLVIUS.

Onder dezen is ÆNEAS SYLVIUS, naderhand Paus, onder den naam van PIUS II. Hij zal ons naderhand als Paus voorkomen, hier moeten wij van hem als Geleerde en Schrijver gewagen. Zijn geslachtsnaam was PICCOLOMINI, naar een beroemd adelijk geslacht; hij kwam in het jaar 1405 in het gebied van *Siena* ter wereld; werd naderhand Geheimschrijver van twee Kardinalen; kort daarna Geheimschrijver en Ceremoniemeester der Kerkvergadering te *Bazel* in het jaar 1431, welker regten en die der Kerk in het gemeen hij tien jaren met ijver tegen de Pausen verdedigd heeft. Vervolgens trad hij in dienst bij Keizer FREDERIK III als deszelfs Geheimschrijver, maar in den grond als eerste Staatsdienaar, die dezen Vorst allengs geheel wist te leiden. Eindelijk gaf hij zich aan den Paus over, tegen wien hij zich zoo lang verklaard had, en hielp denzelfden, Heer en Meester over de *Duitfche* Kerk te worden. Hier voor ontving hij het Bisdom *Trieste*, en naderhand dat van *Siena*; hij werd tot Kardinaal, en in het jaar 1458 op den Pauslelijken troon verheven, welken hij in het jaar 1464 door den dood ontruimde. Hij heeft zelve zijn leven beschreven in het eerste Boek

van

van het Werk, getiteld: *Pii II. Pontif. Max. Commentarii rerum memorabilium, quae temporibus suis contigerunt a Jo. Gobellino compositi. Francof. 1614 fol.* alzoó het meer dan waarschijnlijk is, dat PIUS II. dit gedeelte des werks aan dien GOBELLINUS, die zijn Geheimschrijver was, in de pen heeft opgegeven. AENEAS SYLVIUS was een man van groote begaafdheden, en eenen scherpzinnigen ondernemenden geest; hij was ook Dichter, en als zoodanig door den Keizer gekroond; zijne redevoeringen zijn sterk en vol vuur; zijne *Brieven* onderhoudend en in vele opzigten belangrijk. In den XXVsten Brief zegt hij, als Keizerlijke Secretaris aan eenen Pausfelijken *Nuncius* vele scherpe waarheden tegen den Paus; onder anderen dat het thans niet te doen was om hét weiden der schapen, maar om derzelve wol. In den LVsten schrijft hij uit *Bazel* aan eenen Bischof, dat de Keizer en de overige Vorsten, zonder zich aan den Paus of eene Kerkvergadering te stooren, enkel hunne gezanten bij een behoorden te laten komen, om de *scheuring* in de Kerk weg te nemen. Hij erkent in den LXVsten Brief, dat het Roomsche Hof niets zonder geld levert; zelfs de oplegginge der handen en de gaven van den Heil. Geest worden daar verkocht; rijken alleen kunnen daar vergeving van zonden bekomen. Maar in den CCCLIIIsten verdedigt hij in het jaar 1457 den Paus tegen de bezwaren der Duitfche Natie; en uit den CCCLXXXsten ziet men, dat hij in dat jaar nog 2,000 Dukaten jaarlijkfche inkomsten aan Prebenden uit *Duitschland* getrokken heeft, en tevens geloof-

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V de, zich bij de *Duitschers* verdienstelijk gemaakt te hebben.

BOEK
II
Hoofdst. Zijne Geschiedkundige Schriften hebben nog he-
na C. G. den hunne waarde. Zijne in het jaar 1444 geschre-
Jaar 1073. vene *Geschiedenis der Bazelsche Kerkvergadering* is
tot 1517. een belangrijk Werk, en ten aanzien der Pausen met
vrijmoedigheid geschreven. In zijne *Historia Bohemica*, de Geschiedenis der *Bohemers* van de oudste tijden tot den Koning PODIEBRAD, of het jaar 1458 bevat ook de gebeurtenis der *Husfiten*, als een ooggetuige; maar te gelijk als een vijand van dezelve. — Meer algemeen is zijne *Cosmographia seu rerum ubique gestarum historia, locorumque descriptio*. — Ook heeft hij een gedeelte van de geschiedenis der regering van Keizer FREDERIK III beschreven. (*Historia rerum Frederici III. Imperatoris.*) Bij het opstellen derzelve dacht hij omtrent den Paus vrijer dan FREDERIK zelve. — Zijne *Oostenryksche Geschiedenis* is nog ongedrukt; ook is 'er van hem eene *Gothische Geschiedenis*. — Onder zijne merkwaardige Schriften behoort ook zijn *Pentalogus de rebus Ecclesiae et Imperii*; een gesprek tusfchen hem en vier andere personen, in hetwelk hij onder anderen den raad geeft, om altijd eene Kerkvergadering gereed te houden; en wanneer 'er eene fcheidde, terftond eene andere binnen vijf of tien jaren aan te kondigen; dan zouden de Pausen, uit vrees voor een Concilie, zich zelveu beter in acht nemen, voornamelijk, naardien zülke Vergaderingen, om der vrijheid wil, grootendeels in *Duitschland* zouden moeten gehouden worden.

SABELLICUS was insgelijks een uitmuntend Geschiedschrijver. Zijn eigenlijke naam was MARCANTONIO COCCIO, maar dewijl hij, in het jaar 1486 te *Vicovaro* in de *Campagna Romana*, op de grenzen van het oude land der *Sabinen*, die ook bij de *Romeinen Sabellici* heetten, geboren was, had hij den naam SABELLICUS aangenomen. Hij schreef eene *Venetiaansche Geschiedenis* tot het jaar 1487, zoo deftig, sierlijk en bevallig, dat de Raad van *Venetie* hem daar voor een jaargeld van 200 Dukaten toeleide. In later jaren ondernam hij nog eene *algemeene Wereldgeschiedenis* te schrijven, welke te *Venetie* gedrukt is onder den titel: *Rhapsodiæ historiæ ab orbe condito, Enneades X et XI Libri II.* Nog schreef hij andere Geschied- Aardrijks- en Staatkundige Schriften: *Exemplorum Libri X. De Venetiæ urbis situ Libri III. De Venetis magistratibus etc.* Behalve een Boek *de Lingue Latine reparatione*, Latijnsche Brieven, Redevoeringen en Gedichten.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

SABELLICUS.

Thans schreef ook ANTONIUS BONFINIUS (eigenlijk DE BONFINIS,) uit *Ascoli* in de *Mark* van *Ancona* maar die zich in 1485 in dienst van den Hongaarschen Koning MATTHIAS CORVINUS begeven had, op deszelfs last eene Geschiedenis der *Hongaren* loopende tot het jaar 1495, zoo juist in den smaak van TITUS LIVIUS, dat men hem den *Hongaarschen Livius* genoemd heeft.

ANTONIUS
BONFINIUS.

Ook buiten *Italië* en in *Duitschland* schreef men thans Geschiedenissen in eenen beteren smaak. In plaats van zoo vele drooge *Chronieken*, door welke de Geschiedkunde als overstroomd was, schreef JOAN-

JOANNES
TRITHEMIUS.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

NES NAUCLERUS, (eigenlijk VERGE of VERGENHANS, dat is, STUURMAN,) een Jaarboek der Wereldgeschiedenis tot het jaar 1500 van veel beter gehalte. Deze *Chroniek* werd, voor dat zij gedrukt werd, door MELANCHTHON, toen eerst achttien jaren oud, verbeterd en vermeerderd, en te *Tubingen* in het jaar 1515 gedrukt in *Folio*, met eene voorrede van REUCHLIN. — De eerste Duitscher echter, die de bronnen der burgerlijke, kerkelijke en letterkundige Geschiedenis met ijver opzocht en gebruikte, was JOAN VAN TRITTENHEIM, gemeenelijk TRITHEMIUS. Hij had dezen bijnaam van een vlek dicht bij *Trier*, waar hij in het jaar 1462 ter wereld kwam. In het jaar 1506 werd hij Abt van de Abdij van *St. Jacob* in de voorstad van *Wurtsburg*, alwaar hij in het jaar 1516 overleden is. Zijn hoofdwerk is het Boek *Catalogus scriptorum Ecclesiasticorum*, en nog twee dergelijke: *Catalogus illustrium virorum Germaniae*, en *de viris illustribus Ordinis Benedictini LL. IV.* Maar van zijne geschiedkundige Werken, is de *Chroniek* van het Klooster *Hirscbau* (*Annales Hirsau-gienses*) het gewigtigste. In twee andere Boeken beproefde hij te leeren, hoe men zoo geheim en veelvuldig schrijven kan, dat niemand het lezen kan, dan die 'er den sleutel toe heeft. Het eerste, *Polygraphia Libri VI* was 'er eene proeve van, welke hij aan MAXIMILIAAN I aanbood; maar in het tweede, *Steganographia, Libri VIII* voerde hij zijne kunst verder uit. Dewijl hij in dit laatste Boek vele figuren van geesten en duivelen als schrijftceken ingevoegd had, beschuldigde een *Parysche* God-

geleerden hem openlijk, dat hij een zwartekunstenaar was, waar tegen hij zich zelve en ook anderen hem verdedigd hebben. Hij heeft ook verscheidene Godgeleerde Schriften, Levensbeschrijvingen van Heiligen, en verhandelingen over het Monniken-leven nagelaten, doch die weinig gelezen worden.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Nog staat ons een verdienstelijk Geschiedschrijver te melden, namelijk ALBERT of ALBRECHT KRANZ, geboren te *Hamburg*, die in het jaar 1490 der beiden Regten Doctor werd, en in zijne vaderstad in het Kathedraal-Kollegie *Lector* der Theologie, en Deken van het Domkapittel geweest is. Deze erkent in verscheidene plaatsen van zijne Schriften de geweldige verbastering der Bisschoppen van derzelver eerste bestemming; hij berispt de levenswijze der wereldlijke Kanunniken met nadruk; hij geeft te kennen, dat de buitensporige magt der Pausen, ook in wereldlijke zaken, van later oorsprong is, en is ook niet in zijn schik met de bijgeloovige kerkgebaren van zijnen tijd. Doch tevens geloofde hij niet, dat zijne kundigheden en krachten genoegzaam waren, om hier in verbetering te maken; ook niet, dat de tijd daartoe reeds gekomen was. Zoo oordeelde hij, toen kort voor zijn dood in 't jaar 1517 de eerste schok tot de Kerkhervorming reeds werkelijk plaats had.

ALBERT
KRANZ.

Met zeer veel vlijt en oordeel heeft KRANZ de Kerkelijke Geschiedenis der Hoofdkerken of Aartsbisdommen van het Noorden van *Duitschland* beschreven in zijn Werk, genaamd *Metropolis*, van het jaar 780 tot 1504. Maar ook de Burgerlijke en

V Staatkundige Geschiedenis van *Saksenland*, bijzonder
 BOEK van *Neder-Saksen* in een bijzonder Werk, *Saxonia*,
 II van de eerste melding der *Saksen* tot het jaar 1500.
 Hoofdst. Nog eene Geschiedenis der *Wenden*, welke hij, den
 na C G. naam der *Wenden* en *Vandalen* verwarrende, *Van-*
 Jaar 1073. *dalia* genoemd heeft. Eindelijk is 'er van hem een
 tot 1517. *Jaarboek der Noordsche Geschiedenis* (*Chronicon*
Regnorum Aquilonarium, Danie, Suecie et Nor-
wagie.) Alle deze Werken zijn in eenen vrij goe-
 den stijl opgesteld.

J. ANNIUS Deze ijver om de oudste bronnen der Geschiede-
 VITER- nissen naar te sporen, gaf ondertusfchen ten dezen
 BIENSIS. tijde aanleiding tot het plegen van een geleerd be-
 drog, om namelijk stukken te verdichten op naam
 van aloude Schrijvers, door welke de Tijdrekening
 en Geschiedkunde opgehelderd zouden worden, van
 hoedanig bedrog nog geen voorbeeld was, hoe veel
 valsche oorkonden ook van tijd tot tijd verdicht ge-
 worden waren. JOANNES ANNIUS (eigenlijk heette
 hij NANNI) van *Viterbo*, waar hij in het jaar 1432
 geboren was, was, gelijk men gemeenelijk geloofd,
 de smeder van dit bedrog. Hij was een *Domini-*
kaan, en bekleedde in het jaar 1499 eenen aanzien-
 lijken post aan het Pausfelijke Hof, *Magister sacri*
Pallatii, en was een veelschrijver. Behalve aantee-
 keningen over eenige Latijnsche Dichters, is onder
 anderen zijn Boek *de futuris Christianorum triumphis*
in Turcas et Saracenos te *Genua* 1480. 4to gedrukt,
 merkwaardig, in hetwelk hij een aantal plaatsen uit
 de Openbaring van JOANNES OP MUHAMMED en het
Turksche Rijk toepast.

Maar

Maar in het jaar 1498 gaf hij te Rome zijn be-
 rucht Werk uit: *Antiquitatum variarum Volumina*
XVII in Folio, in hetwelk hij den Geleerden eene
 menigte brokstukken mededeelt van BEROSUS, wiens
 Geschiedenis voor den zondvloed begint, en tot om-
 trent 1500 jaren vóór CHRISTUS geboorte gaat, van
 MANETHO, METASTHENES, MYRSILUS, ARCHILO-
 CHUS, zekeren XENOFON, FABIUS PICTOR, MARCUS
 CATO en meer anderen, doch reeds in het begin der
 XVIde eeuw werd de echtheid dezer stukken in twij-
 fel getrokken, en in het jaar 1557 verklaarde een
 Portugees, CASPAR VARRERA, ze in een bijzonder
 Boek voor verdicht en openbaar bedrog, waar in hij
 door volgende Geleerden algemeen is toegeftemd,
 hoewel sommigen, doch met eenen slechten uitslag,
 deze echtheid hebben zoeken te verdedigen; met
 meer schijnbaarheid hebben anderen ANNIUS ver-
 schoond, dat hij deze stukken, reeds te voren door
 anderen verdicht, zal gevonden, en al te ligtgeloovig
 voor echt gehouden, en dus overgenomen zal hebben.

V
 BOEK
 II
 Hoofdst.
 na C. G.
 Jaar 1073.
 tot 1517.

Onder de *Muhammedanen* ontmoet men in de
 XIVde en XVde eeuwen ook een en ander Geschied-
 schrijver. De *Mogolsche* Grootvizier FADLALLAH,
 ook RHOJA RASCHID en RACHIDODDIN genoemd,
 die in het jaar 1318 afgezet en kort daarna vermoord
 is geworden, schreef het eerst in de *Persische* taal
 eene Geschiedenis der *Mogollen* en *Turken*, uit wel-
 ke de *Khan* ABULGAZI in de XVIIde eeuw zijne be-
 langrijke Genealogische Geschiedenis der *Tartaren*
 hoofdzakelijk ontleend heeft. — ARABSCHAH, of
 AHMED EBN ARABSCHAH, uit *Damaskus*, die tot

Muham-
 medaan-
 sche Ge-
 schied-
 schrijvers.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

het jaar 1431 geleefd heeft, beschreef het leven van den vermaarden TIMURBEK, (of TAMERLAN,) 35 jaren na deszelfs dood, heel fierlijk in het *Arabisch*, alhoewel niet met volkomene naauwkeurigheid. Hij wordt overtroffen door SCHEREFEDDIN ALI, die te *Tezd* in *Persie* geboren was, en in het jaar 1446 overleden is. Deze heeft, op bevel van eenen Kleinzoon van TIMUR, het leven van dezen veroveraar volledig beschreven. — Men kan hier nog den vermaarden *Persischen* Geschiedschrijver MIRKHOND (of MIRKHAVEND) bijvoegen, Schrijver van eene *Algemeene Wereldgeschiedenis*, van het begin der wereld tot het jaar 1471, doch uit welke tot hertoe enkel uittrekkels voor de *Persiaansche* Geschiedenis in het licht verschenen zijn.

Latijnsche
Re-
denaars
en Dicht-
ters.

Deze en reeds voorgaande Oostersehe Schrijvers, in hunne moedertaal schrijvende, beschaafden tevens dezelve. Zoo was het niet in het Westen over het algemeen; de herleving der geleerdheid deed het eerst de zuiverheid der Latijnsche taal herleven, welke van PETRARCA af tot ERASMUS toe vele beoefenaars vond, en onder dezen verscheidenen, die zich naar CICERO vormden, en als *Ciceronianen* bekend zijn geworden, wier voornaamste aanvoerder was BEMBO, sedert 1513 Geheimschrijver van Paus LEO X, naderhand Kardinaal, voornamelijk beroemd door zijne Geschiedenis van *Venetie* en door zijne *Brieven*.

Voor de *Latijnsche* Dichtkunst was men zoodanig ingenomen, dat PETRARCA, die deze geestvervoering, voornamelijk in *Italie*, gaande maakte, omtrent het midden der XIVde eeuw schreef, dat thans plaats had,

had, hetgene de Dichter zeide: „Wij maken allen verzen, geleerden en ongeleerden.” De meeste Letterkundigen, van welken wij in het voorgaande gesproken hebben, waren tevens Latijnsche Dichters, bij welke nog gevoegd mag worden JOANNES BAPTISTA SPAGNOLI, naar zijne vaderstad ook genoemd BAPTISTA MANTUANUS, in het jaar 1513 Generaal (*Prior Generalis*) der Karmeliter-orde, overleden te *Mantua* in het jaar 1516, doch welke echter ver overtroffen werd door den reeds gemelden Kardinaal BEMBUS OF BEMBO en door SANNAZARIUS. Deze laatste heette eigenlijk JAKOB VAN SAN NAZARIO, en zag het levenslicht te *Napels* in het jaar 1458, en is overleden in het jaar 1530. Zijn Leermeester PONTANUS raadde hem den naam van ACTIUS SINCERUS aan te nemen. Na den Koning FERDINAND van *Napels* in eenige veldtogten gediend te hebben, heeft hij zijne overige jaren grootendeels gesleten op een Landgoed, hetwelk hem diens Konings zoon en opvolger, FREDERIK, geschonken had. Zijn vermaardste gedicht is *de partu virginis Libri III* of over de *geboorte* van CHRISTUS, in hetwelk echter de vermenging der Heidensche Fabelkunde met de Christelijke Godsdienstbegrippen eene stootende werking doet. Zijne *Eclogæ* en *Elegien* bevatten schoone plaatsen. Zijne drie Boeken van *Puntdichten* bevatten onder anderen zijn Lofdicht op de stad *Venetie*, hetwelk zoo rijkelijk beloond werd, en verscheidene bijtende Puntdichten op de Pausen van zijnen tijd en derzelver Neeven.

De *Italiaansche* Geleerden waren de eerste, die *Italiaan-*

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.
—
fche
Dichters.
DANTE.

zich toeleiden op de verbetering hunner moedertaal en het gebruik derzelve in de Dichtkunst; de voornaamsten onder hen, aan welke die taal hare verbetering verschuldigd is, waren DANTE en de reeds meermalen gewaagde PETRARCA. DANTE (eigenlijk DURANTE) ALIGHIERI was in het jaar 1265 te *Florence* geboren. Hij was lid van den Raad, of een der *Priori* in zijne vaderstad, maar bij de burgerverdeeldheden in dezelve, had de tegenpartij de overhand, zoodat DANTE met alle zijne aanhangers uit dezelve verbannen werd. Sedert zwoef hij elders rond, en zal zich in het jaar 1308 in *Meissen* bevonden, en het grafchrift gemaakt hebben op den vermoorden Markgraaf DIEZMAN, hetwelk nog te *Leipzig* in de Pauliner- of Univerfiteits-kerk te zien is. Zekerder is het, dat hij om dezen tijd aan het Hof van HENDRIK VII geweest is, en niet zonder hoop, om door denzelfden in zijne vaderstad teruggebragt te worden, doch welke hoop door 's Keizers dood in het jaar 1313 verijdeld werd. Zijne laatste verblijfplaats was *Verona*, alwaar hij in het jaar 1321 overleden is.

DANTE wordt aangemerkt als de Vader der *Italiaansche* Dichtkunst, waartoe voornamelijk zijn zoo beroemd als zonderling gedicht aanleiding heeft gegeven, hetwelk hij *Het Goddelijk Toneelspel* (*la divina Commedia*) genoemd heeft, gelijk men hem zelve den eernaam van *Goddelijk* heeft toegekend. Dit gedicht behoort tot geene van de gewone voorten van Dichtstukken, hij verhief zich in hetzelfde boven alle, bovendien toen nog te weinig bekende

the-

theorien en regelen van Dichtkunst, en vierde aan zijn vernuft den ruimen teugel tot in het wonderbare, doch zoo dat hij zijne menigvuldige gebreken met nog grooter schoonheden bedekte, waarom ook sommigen niet ten onrechte eene vergelijking gemaakt hebben tuschen hem en den vermaarden Engelschen Dichter SHAKESPEARE. Hij verdichtte dus een gezigt, hetwelk hij zou gehad hebben van *de hel, van het vagevuur* en *van den hemel*. Merkwaardig is het, dat hij in de hel verscheidene Pausen aantreft, COELESTINUS V, NICOLAUS III, KLEMENS V, en voornamelijk BONIFACIUS VIII, dien hij, als den *Vorst der nieuwe Farizeën*, zwart genoeg affchildert. Zoo gunstig werd dit gedicht bij de *Italianen* ontvangen, dat hunne eerste geleerden 'er al spoedig *Commentarien* over schreven, zelfs werd 'er in het jaar 1373 te *Florence*, en twee jaren daarna te *Bologna* een openbaar Leeraarsambt ingesteld, om dit gedicht van DANTE te verklaren en uit te leggen. Zeldzaam mag het geacht worden, dat de Pausen en Kettermeesters zoo zachtzinnig over dit Dichtstuk gedacht hebben, maar naderhand heeft men 'er Ketterij genoeg in gevonden, te meer toen DANTE in een ander geschrift: *de Monarchia*, zijn gevoelen ten aanzien der Pausen als Leeraar van het geestelijk regt gezegd had. De vermaarde Regtsgeleerde BARTOLUS verklaarde het reeds in DANTES eeuw voor Ketterij, dat hij in dit geschrift beweerd had, dat het Rijk niet afhing van de Kerk, en dat de Paus den Keizer niet te bevelen had. Om deze redenen hebben MORNAY en andere Protestanten den

Dich-

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V Dichter DANTE onder de getuigen der waarheid ge-
 BOEK plaatst, maar BELLARMIN met andere Roomsche-
 II zinden hebben hem daarmede zoeken te verschoonen,
 Hoofdst. dat men hem, als zijnde een' *Gibellin* en *Dichter*
 na C. G. het één en ander niet te hoog moest toerekenen.
 Jaar 10-3
 tot 1517.

PETRARCA, dien wij als een' der eerste herstellere
 der letterkundige geleerdheid reeds hebben leeren ken-
 nen, is ook een geliefde Dichter van zijne natie, wiens
 gedichten, onder den naam van *Rime*, *Canzoni* e
Sonnetti voornamelijk zijne LAURA beroemd gemaakt
 hebben.

Franche
 Dichters.
*Jeux Flo-
 raux.*

Terwijl de Italiaansche Dichtkunst dus bloeide, be-
 gon de *Provençaalsche*, haar oude voorbeeld, te
 verwelken. Te *Toulouse* was zij, onder de bescher-
 ming der Graven aldaar voornamelijk beoefend:
 Thans, onder de regering des Konings, vereenigden
 zich zeven aanzienelijke Burgers aldaar tot een ge-
 nootschap, hetwelk zij *het vrolijk genootschap der*
zeven Dichters (*la gaie Societé des sept Trouba-*
dours) noemden, en hetwelk een gouden violiertje
 tot eenen prijs aanbood, aan den maker van het
 beste vers ter eere van God, de Heilige Maagd, of
 van eenen anderen Heiligen. Deze prijs werd in
 het jaar 1324 dadelijk toegekend aan ARNAUD VIDAL
 van *Castelnaudari*, die men te gelijk tot *Doctor der*
Poëzy (eigenlijk der vrolijke wetenschap, en *la gaie*
science) benoemde. Kort daarna beval de stadsover-
 heid, dat zulk een prijs jaarlijks op kosten der stad
 zou uitgedeeld worden. Ook kreeg het Genootschap
 zijne wetten, *Wetten der liefde* genoemd, gelijk het
 Genootschap zelve den naam kreeg van *Liefdespel*

(*le Jeu d'amour.*) In het jaar 1356 vermeerderde men gemelden prijs nog met eene veldroos en goudsbloem van zilver. Eene Juffer te *Toulouse*, CLEMENCE VAN ISAURE, maakte tegen het einde der XVde eeuw, in haren uitersten wil, eene somme gelds, uit welke de kosten dezer drie prijzen toegemaakt konden worden. Uit dankbaarheid liet de Overheid voor haar een standbeeld van wit marmer maken, hetwelk in de vergaderplaats van het genootschap geplaatst, en op den dag der prijsuitdeeling met bloemen gekroond werd. Het genootschap noemde zich een' tijd lang *le College de Rhetorique*, zoo dat het ook deze kunst in zijne beoefening insloot. Maar naderhand is het onder den naam *Jeux Floraux* veel beroemder geworden, en tot op onze tijden, als het oudste geleerde genootschap van dezen aard, gebleven. Doch eerst in het jaar 1694 werd het door den Koning plegtig bekrachtigd; en de drie Bloemen werden nog met een' gouden Amaranth vermeerderd; terwijl het getal der leden, (*Académiciens*) op 36, en eindelijk op 40 werd vastgesteld.

Maar deze schikkingen konden het verval der oude *Provençaalsche* Dichtkunst niet beletten. Doordien het zuiden van *Frankryk* geheel onder de heerschappij der Koningen van *Frankryk* kwam, werd de Taal der *Provençalen* of *Troubadours* door den Noordelijken *Franschen* tongval verdrongen; en door de opgevolgde oorlogen verviel de natie in eene soort van verwildering. Men vond rijmelaars en verzenmakers genoeg onder de *Franschen*, maar de ware Dichtgeest openbaarde zich niet of nauwelijks. De

Ge-

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V BOEK II
 Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.

Geschiedschrijver FROISSARD, die zelve, alhoewel hij een geestelijke was, verscheiden gedichten ter eere der jufferschap en der liefde gedicht heeft, verzamelde ook andere, welk WENCESLAW van *Luxemburg*, Hertog van *Braband*, wiens Geheimschrijver hij was, gedicht heeft. De *Roman de la Rose*, die eenige eeuwen lang zoo geliefd was, bragt dit soort van schriften in opgang. Maar dewijl deze zoogenoemde Dichters zich meermalen met de Geestelijkheid vermaakten, verwekten zij eene vervolging der Kettermeesters tegen zich. Waarschijnlijk om zich aan dezen te wreken, vermaakte JOANNES VAN MEKUN (gemeenlijk CLOPINEL genoemd) één van de opstellers van dezen Roman, aan de Kerk der *Dominikanen* te *Parys*, waar hij begraven wilde worden, in zijn Testament een zwaar koffer; doch hetwelk hun niet ter hand gesteld moest worden, voor dat deze Monniken de zielmissen voor hem gedaan hadden. Zij hielden ook werkelijk plegtige lijkdiensten voor hem, en begroeven hem onder een prachtig grafteeken. Maar toen zij den gewaanden schat openden, vonden zij niets dan leijen, op welke wis- en rekenkundige figuren geteekend waren. De *Dominikanen*, zich dus bedrogen ziende, groeven den Dichter weder op; en zouden hem onbegraven gelaten hebben, als het Parlement niet bevolen had, dat hij in hun Klooster een graf hebben moest (*). Ten zelfden tijde, in de tweede helft der XIVde eeuw, muntte

on-

(*) *Histoire de France, par VELLY, continuée par VIL-
 LARET T. XI. p. 130, 137.*

onder de Franschen uit in gedichten en in beschrijving der geschiedenis, eene Italiaansche Juffer, CHRISTIANA DE PIZZANO; maar die de *Franschen* tot hunne natie rekenen, onder den naam DE PISAN, omdat haar vader haar al vroeg naar *Frankryk* had gebragt, waar zij kort na het jaar 1411 schijnt gestorven te zijn. Zij bezat ook Grieksche en Latijnsche Taalkunde.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Ook de XVde eeuw kon onder eene menigte rijmende Franschen, naauwelijks twee of drie Dichters tellen, die zich iets boven het middelmatige verheven.

Dus stonden de *Franschen* niet alleen achter bij de *Italianen*, maar ook bij de *Engelschen*, die ten minsten in GALFRIED, (of GOTFRIED) CHAUCER, den vader van alle hunne Dichters en den eersten grooten verbeteraar van hunne taal hadden. Hij was in het jaar 1328, waarschijnlijk te *Londen* geboren. Reeds in zijn agttiende jaar schreef hij als student op de Universteit te *Cambridge* het *Geregtshof der Liefde*, (*the Court of Love*.) Hij was in dienst en tevens in gunst bij den Hertog van *Lankaster*. In dezen tijd schreef hij zijn *Huis des Roems*, (*the House of Fame*,) tot lof van hetwelk niets grooters gezegd kan worden, dan dat POPE daaraan het voorbeeld van zijnen *Tempel der Eere* genomen heeft. Hier toe behoort ook het uitgebreidste van zijne werken TROILUS en CHRYSSEIS, een Heldendicht. Toen naderhand WICLEF door de Geestelijkheid verketterd werd, en de Hertog van *Lankaster* denzelven zocht te beschermen, wendde zich CHAUCER ook

Engel-
sche
Dichters.
CHAUCER.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

ook op deze zijde; en vertaalde den bovengemelder *Roman de la Rose*, waarin de Monniken niet verschoond werden. In zijn *Verhaal van den Akkerman*, in zijnen JAN UPLAND, en in andere gedichten, tuchtigde hij de luije Ordesleden, de onwetende Priesters, en de trotische Geestelijke Rigters, met bijtende scherpte; alhoewel hij anders het waardiger deel der Geestelijkheid allen eerbied bewees; en ook in geen één geloofstuk van de Roomsche Kerk afweek. In het jaar 1377 kwam de minderjarige Koning RICHARD II op den troon, en de Hertog van *Lankaster* had eenmaal de regering in handen. Evenwel zag CHAUCER, wien de Hertog voortging te begunstigen, zich genoodzaakt, wegens zijne schuld-eischers, zich in de bescherming des Konings te begeben; en niet lang daarna trof hem nog grooter gevaar. De Hertog werd bij den Koning verdacht en bij de Natie gehaat, omdat hij en zijne vrienden onder de Grooten, door het ondersteunen van WICLEF, woedende onrusten onder het gemeen veroorzaakten. CHAUCER, hoe zeer van eenen zoo magtigen begunstiger beroofd, zocht nogtans in het jaar 1382 met veel vuur de onderneming van den Lord Major van *Londen*, JOAN CAMBERTON, die deze stad naar WICLEFS grondbeginfelen wilde hervormen, te bevorderen. De Koning gaf daarom bevel, om hem gevangen te nemen, maar hij ontvlugtte nog bij tijds in vreemde landen. Gebrek aan bestaan dwong hem, heimelijk in zijn vaderland terug te keeren; waar hij echter ontdekt, in de gevangenis geworpen, maar op zekere ontdekkingen, die men van hem gevorderd had,

had, weder ontslagen werd. Deze rampen bragten hem tot het besluit, om zich in eenzaamheid te *Woodstock* te begeven. De Hertog kwam wel weder in algemeen aanzien en werd zelfs door zijn tweede huwelijk, een zwager van CHAUCER; en zijn zoon beklom den troon, onder den naam van HENDRIK IV, maar CHAUCER mengde zich niet meer in bezigheden, en overleed in het jaar 1400. Hoe voortreffelijk een vernuft en Dichtgeest hem eigen zij in zijne werken, mag daar uit blijken, dat drie der voornaamste Dichters, SPENCER, DRYDEN en POPE in de laatste tijden zijne Dichtwerken navolging en herhaling waardig geoordeeld hebben.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
jaar 1073.
tot 1517.

In de XIIde en XIIIde eeuw was de Dichtkunst in *Duitschland* door de zoogenoemde *Minnezangers*, onder begunstiging van sommige Grooten, niet zonder goed gevolg, beoefend, maar in de XIVde en XVde ging zij bijna geheel tot niet; een nieuw soort van Dichters, hetwelk in de XIIIde eeuw opkwam, en met den naam van *Meesterzangers* bekend werd, deed echter nog eenige hoewel zwakke pogingen ten voordeele der Dichtkunst.

Duitsche
Meesterzangers.

In het eerst noemde men alleen diegenen *Meesterzangers*, die in eenen Poetischen Kamp de overwinning behaald hadden. Zulk een Kamp werd in het jaar 1206 aan het Hof des Landgraven van *Thuringen* gehouden op het Slot *Wartburg*, tusschen vier Edellieden en twee Burgers uit *Eisenach*, bekend met den naam van *de Krijg van Wartburg*. In het vervolg, als de Duitische Vorsten en Edellieden meer werks maakten van krijg-jagt- en tournoispelen, en

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

drinkgelagen, dan van gedichten en gezangen, en de Geestelijkheid zich enkel vermaakte met Latijn schrijven en disputeren, hield zich de Dichtkunst alleen in den burgerstand staande. Men had van ouds af in *Duitschland* veel op met volksliedjes, zoo vervingen de *Meesterzangers* insgelijks eenigermate de plaats der oude *Barden*, en gaven ook hunne liederen den naam *Bar*, in welke zij God en de Heiligen, bijbelsche geschiedenissen en leeringen bezongen, maar ook tooneelen uit het dagelijksche leven, fabelen, grappige invallen enz. Deze Zangers waren meest ambachtslieden in de steden *Ments*, *Neurenburg* en *Straatsburg*. HENDRIK FRAUENLOB, Doktor der Godgeleerdheid te *Ments*, één der eersten onder de twaalf *Meesterzangers*, overleed eerst in het jaar 1317. Hij heeft zijnen naam naar de ontallijke Lofdichten welke hij op de schoone konne gemaakt heeft, waarom hem ook de vrouwen te *Ments* in de Domkerk onder luide rouwklagen ten grave gedragen en zoo veel wijn over zijn graf gestort hebben, dat 'er de Kerk van stroomde (*).

De beroemdste onder deze *Meesterzangers* is de schoenmaker van *Neurenberg* HANS SACHS, die in het jaar 1494 ter wereld kwam, en in het jaar 1576 gestorven is, meer dan 6,000 groote en kleine Gedichten nalatende. Van zijnen dichterlijken aanleg getuigt zijn Lied: *Warum betrubst du dich, mijn herz*, hetwelk nog in *Duitschland* gezongen wordt. Ook heeft deze man door zijne liederen bij de minde-

(*) ALB. VAN STRAATSBURG *Chron. ad h. a.*

dere Volksklasse niet weinig tot de Hervorming toegebracht,

Tegen het einde der XVde eeuw wakkerde ook de ijver aan, om de *Duitsche* landstaal te bescha-ven; men vertaalde verscheidene Werken der oude *Grieken* en *Romeinen* in dezelve. Ook kwamen 'er Bijbelvertalingen te voorschijn. Maar ook onderna-men koene vernuften zedenrigters van hunne eeuw te worden. Het beruchte Gedicht *Reijnke de Vos*, hetwelk te *Lubek* uitgekomen is in het jaar 1498 4to, en hetwelk uit het *Italiaansch* en *Fransch* vertaald of nagevolgd is door HENDRIK VAN ALKMAAR, Hof-meester aan het Hof van den Hertog van *Lotharin-gen*, behoort hier toe, als een ongemeen vrijmoedig Hekelschrift op de buitensporigheden dier eeuw, onder welke die der Geestelijkheid niet verschoond worden. Een echt Duitsch oorspronkelijk Werk is SEBASTIAANS BRANDS, een Regtsgeleerden, en Kan-felier te *Straatsburg*, waar hij in het jaar 1520 over-leed, *Narrenschip*; of *het nieuwe schip van Narra-gonia*, waar in hij op eene bescheidene wijze, en met veel menschenkennis, in CXIII Hoofdstukken boert met de menigvuldige dwaasheden van zijnen tijd. Over dit gedicht hield JAN GALLER VAN KEIZERS-BURG, uit *Schafhausen*, Doktor der Godgeleerdheid en Prediker te *Straatsburg* in het jaar 1498 Predi-kationen, die in het jaar 1574 te *Bazel* met den tijtel van *Wereldspiegel* gedrukt zijn. In dezelve ver-schoont GALLER geen stand, en toont zich inzon-derheid eenen vijand der Monniken; zijne voorbeel-den zijn dikwijls grappig, maar aan de trouw van

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.
Beoefe-
ning der
Duitsche
taal.

V zijne afbeelding der zeden valt niet te twijfelen.
 BOEK De *Scholastieke* Wijsgeerte, die zich in de duister-
 II nis der haarkloverijen hulde, en ten koste van we-
 Hoofdst. zenlijke wetenschap in bespiegelingen verloor, was
 na C. G op den duur niet bestand tegen het licht, hetwelk
 Jaar 1073 tot 1517. de beoefening van wetenschappen en geleerdheid op
 ————— nieuw bestraalde.

Vervolg. In het begin der XIVde eeuw leefde nog één der
 van de School. s. In het begin der XIVde eeuw leefde nog één der
 fche Wijs- voornaamste *Scholastieken*, een hoofd van eene bij-
 geeren. zondere gezindte, en de hoogste meester in donker-
 heid, JOANNES DUNS SCOTUS; één zijner voornaam-
 ste leerlingen was FRANS MAIRON, (*de Maijronis* en
Digna, naar zijne vaderstad *Digne* in *Provence*)
 een Franciskaner te *Parys*, die daar in het jaar 1323
 op bevel van Paus JOANNES XXII de waardigheid
 van Doctor in de Godgeleerdheid ontving; zijn roem
 was zoo groot, dat men hem den eernaam gaf van
Doctor illuminatus et acutus, als ook *Magister ab-*
fractionum. Hij heeft, behalve Commentarien over
 ARISTOTELES en andere Werken ook geschreven: *de*
Formalitatibus, *de primo Principio*, en *de Univoca-*
tione entis. Hij verwerpt in zijne Schriften het be-
 wijis van ANSELMUS voor het bestaan van God, en
 ontkent zelfs de mogelijkheid van een bewijs *a priori*
 voor dat bestaan enz.

HERVÆUS Ten zelfden tijde verkreeg HERVÆUS NATALIS
 NATALIS. (waarschijnlijk HERVE NOËL) een Dominikaan en
 Leeraar der Godgeleerdheid te *Parys*, en eindelijk
 Generaal van zijne Orde, die in het jaar 1323
 overleed, geen' geringen roem. Onder zijne Schrif-
 ten zijn: *Quodlibeta minora* XXIV, *Quodlibeta*
 ma.

majora IV, Tractatus VIII, de beatitudine, de verbo, de eternitate mundi, de materia caeli, de relationibus, de pluralitate formarum, de virtutibus, de motu Angeli, en een onderzoek der vraag: *Utrum Deum esse, possit demonstrative probari via causalitatis efficientiae?* en meer andere. Hij verdedigde met den Heil. THOMAS de mogelijkheid van eene eeuwige wereld.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Met WILLEM DE ST. POURCAIN, of DURANDUS DE SANCTO PORCIANO, vangt het *derde tijdperk* der Schoolfche Godgeleerdheid — niet der Wijsbegeerte — aan. Hij was een Dominikaner Monnik, in het jaar 1326 werd hij Bifchop te *Meaux*, alwaar hij in 1333 gestorven is. Wegens zijne vaardigheid in het oplossen van vragen en tegenwerpingen, noemde men hem *Doctor resolutissimus*. Hij behandelt even zoo spitsvinnige vragen, als zijne voorgangers, maar zijne wijze van behandeling is toch meer duidelijk.

ST. POUR-
CAIN of
DURAN-
DUS DE
SANCTO
PORCIA-
NO.

WILLEM OCCAM (of OCHAM) naar het dorp *Occam* in het Engelsch Landschap *Surreij* dus genoemd, was een leerling van den vermaarden DUNS SCOTUS, maar week van denzelfen zoo ver af, dat hij de bijna te ondergegane partij der *Nominalisten* weder herstelde, die daarom ook naar hem *Occamisten* genoemd worden. De haat van dezen met de *Scotisten* en *Realisten* ging fomtijds zoo ver, dat die wel eens tot bloedige twisten uitbrak. OCCAM trad in de orde der *Franciskanen*, en leerde in het begin der XIVde eeuw de Wijsgeerte en Godgeleerdheid te *Parys*. In de toenmalige twisten van Koning FILIP

WILLEM
OCCAM of
OCHAM.

V *den Schoonen* met Paus BONIFACIUS VIII, verdedigde hij 's Konings zaak in een bijzonder geschrift. BOEK II
 Hoofdst. Vervolgens *Provinciaal* van zijne orde in *Engeland* na C. G. geworden, bragt hij niet weinig toe, dat op eene Jaar 1073. vergadering zijner Orde te *Perugia* in het jaar 1322 tot 1517. tegen het gevoelen van Paus JOANNES XXII eenparig werd vastgesteld, dat het geene Ketterij was, te beweerden, dat CHRISTUS en de Apostelen niets eigens bezeten hadden. Deze leer droeg hij overal voor, tot dat de Paus hem, op straffe van den Ban, het stilzwijgen opleide. Na het jaar 1323 streed hij weder moedig voor den Keizer LODEWYK van *Beijeren* in geschriften tegen den Paus. Deswegens in den Paufelijken Ban gedaan, begaf hij zich naar den gemelden Keizer, die insgelijks in den Ban was, tegen wien hij gezegd zal hebben: „Verdedig gij mij met het zwaard, en ik zal u met het woord verdedigen.” Hij overleed, volgens het gemeen gevoelen in het jaar 1343 of 1347, doch volgens anderen in het jaar 1350 te *Kapua*, nadat hij, zoo als men zegt, doch zonder genoegzame zekerheid, op betuiging van berouw en leedwezen, van den Ban ontheven was. OCCAM heeft veel geschreven over Wijsgeerige en Godgeleerde onderwerpen, maar ook veel over het gezag der Pausen in wereldlijke zaken, waar omtrent hij zeer vrijmoedig schrijft, en die gewaande magt rondborstig ontkent; terwijl de ijverige aanhangers der Pausen weinig tot zijne ontschuldiging weten te zeggen; maar zijne vereerders noemden hem den eenigen Leeraar in zijne soort, (*Doctor singularis*) en den *eerwaardigen*
 Stich-

Stichter (Venerabilis inceptor.) Onder zijne Wijsgeerige leerstellingen zijn ook de volgende: Hij ont- kent, dat Gods eenheid uit de bloote Rede kan be- wezen worden, even min gelooft hij, dat men Gods aanwezen daaruit bewijzen kan, ten minsten niet volgens de gronden van ARISTOTELES enz.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Na OCCAM vindt men onder de Schoolfche Leera- ren niemand van gelijken geest, die het hoofd en de aanvoerder van eene gezindte geworden is, maar slechts een en ander, die in deze of gene bijzon- dere stukken zijne eigene meening volgde. Onder deze behoort WALTHER BURLEIGH of BURLEY, een *Engelschman*, geboren in het jaar 1275. Hij had insgelijks DUNS SCOTUS tot zijn' leermeester gehad, maar verliet deszelfs zamenstel en verdedigde met OCCAM de *Nominalisten*. Men geeft hem, zeker vreemd voor eenen Schoolfchen Leeraar, den titel: van den *duidelijken en klaren Leeraar (Dostor planus et perspicuus.)*

WALTHER
BURLEIGH
of BUR-
LEY.

JOHAN BURIDAN is echter meer beroemd; deze was een leerling van OCCAM, geboortig uit *Bethune* in *Artois*; hij was in het jaar 1327 *Rector* der Hooge School te *Parys*. BURIDANS-*Ezel* is tot een spreekwoord in de Wijsgeerige Geschiedenis geworden; zonder dat men bepaaldelijk zeggen kan, in welke gedaante of met welk oogmerk hij dit voorbeeld voorgesteld zal hebben. Een hongerige ezel, zal hij gezegd heb- ben, tusfchen twee fchepels haver van volmaakt ge- lijk voorkomen, zou van honger moeten fterven, omdat hij, geene de minfte beweegredenen hebbende, om het ééne boven het andere te kiezen, onbe-

JOHAN
BURIDAN.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

wegelijk en besluiteloos zou blijven. Dit zou eene spottende toespeling zijn op het gevoelen derigenen; die wel aan de menschen; maar niet aan de dieren de vrijheid toekenden, om bij volkomene gelijke beweegredenen tusfchen twee voorwerpen willekeurig eene keuze te doen. Zeker is het, dat hij over de vrijheid van den wil fcherpzinnig in zijne Schriften gehandeld heeft.

MARSILI-
US VAN
INGHEN.

Even gelijk MARSILIUS VAN INGHEN, dien men ook voor eenen leerling van OCCAM houdt, en die in het jaar 1386 eerste Rector der Univerfiteit te *Heidelberg* is geweest, waar hij in het jaar 1396 gestorven is.

PETRUS
D'AILLY.

In de volgende XVde eeuw komen nog onder de Schoolfche Leeraren voor PIETER D'AILLY, geboren in het jaar 1350, door Paus JOANNES XXII in het jaar 1411 Kardinaal gemaakt, en door denzelfven als zijn *Legaat* in *Duitschland* gezonden, alwaar hij in het volgende jaar de Kerkvergadering van *Konftans* bijwoonde. Men heeft hem, wegens zijne menigvuldige werkzaamheid en gefchriften, *Frankryks adelaar*, en den *onvermoeiden hamer der Kettens* genoemd. Hij was een man van levendigen naarfporingsgeest, van matige geleerdheid, veel ijver voor den godsdienst; wel geheel verkleefd aan het ftelfel van zijne Kerk, maar tevens rondborstig in zijne wenfchen en voorflagen tot verbetering van het Paufelijke Hof, de Geestelijkheid en de gefteeldheid der Kerk. Met de Schoolfche Wijsbegeerte verbond hij ook de Mijftikerij. Eene zijner hoofdzwakheden, doch tevens een algemeen gebrek van zijne eeuw, was

was zijne liefde tot de Starrenwighelarij. Men zegt, dat hij beweerd heeft, dat men zoo wel den zondvloed, als den geboortedag van CHRISTUS, en deszelfs wonderwerken uit de starren had kunnen voorzeggen. — Als Wijsgeer was hij één der eersten, die de Godgeleerdheid van de Wijsbegeerte afzonderde. Onder zijne gevoelens is, dat Gods wil geene oorzaak heeft, omdat in God willen en denken één is. De bewijzen uit de Rede voor het bestaan van God hield hij enkel voor waarschijnlijk. Het bewijs van ARISTOTELES uit de beweging is, naar zijne meening, onvoldoende, omdat het niet uitgemaakt is, dat 'er geen oneindige voortgang van oorzaken mogelijk is, en dewijl ook de oorzaken in den cirkel voortgaan kunnen; het bewijs uit een eerste begin van alle dingen verwerpt hij, omdat men zulk een begin niet zou kunnen bewijzen, en omdat het gevolg: wat ontstaan is, is ontstaan door iet anders, niet klaar genoeg zal zijn.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

RAYMUND VAN SABUNDE, ook SEBEIDE, SANT-SEBEIDE en SEBIN genoemd, een Spanjaard, die omtrent het jaar 1436 als Doctor der Wijsbegeerte de Geneeskunde en de Godgeleerdheid te *Toulouse* geleerd heeft, schreef een Boek: *Liber creaturarum, five nature*, hetwelk men gemeenelijk, zijne *natuurlijke Godgeleerdheid* noemt, waarin hij beweert, dat al de leerstukken van het Christendom uit de Rede bewijsbaar zijn, hetwelk hij ook van alle, op zijne wijze aantoon, even zoo gemakkelijk, als sommige Wijsgeeren in onzen tijd het gemakkelijk gevonden hebben, te bewijzen, dat de onderscheidende

RAYMUND
VAN SA-
BUNDE.

gewichtige verandering in de beoefening der Wijsbegeerte beginnen te openbaren, welke aan de Schoolfche Wijsbegeerte den ondergang dreigde. Tot hier toe had ARISTOTELES bij de Schoolfche Wijsgeeren de heerschappij gevoerd, zonder dat zij hem regt kenden of verstonden. Door de beoefening der *Griekfche* taal was men thans in staat, de fchriften van dezen Wijsgeer in het oorspronkelijke te lezen, men gaf van hem betere Latijnfche vertalingen, en daar men zich verbeeld had, dat zijn Wijsbegeerte alleen in eene Disputeerkunst bestond, kreeg men thans hooger denkbeeld van dezelve en van derzelve toepafing op kunsten en wetenfchappen. De alleenheerfching van ARISTOTELES kreeg een geweldigen ftoot, toen men de Schriften en Wijsbegeerte van PLATO weder opwekte, en ijverig begon te verbreiden, ja zelfs tegen die van ARISTOTELES te zetten. Hierbij kwam, dat de vrienden van eene verbeterde wijze van filofoferen meest al van andere gaven voorzien, en lieden van grondige geleerdheid waren, welfprekender en in treffende fpotternijen meer geoeffend, dan de *Scholastieken*.

Grieken en *Italianen* ondernamen deze verbetering om ftrijd. PETRARCA was ook hier de eerfte, die de *Dialectici* aantastte, en aantoonde, dat de *Dialectica* niet het doel der Wijsgeerte, maar flechts een deel derzelve was, en een middel om tot het doel te komen; in zijne Brieven behandelde hij verfcheidene zedekundige onderwerpen, als ook in andere fchriften. LEONARDO BRUNO of LEONHARDUS ARETINUS gaf fraaije overzettingen van PLATO en

V
BOEK
II
Hoofdf.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.
—
ring der
Wijsbe-
geerte.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

ARISTOTELES, ook gaf hij proeven van zedelijke verhandelingen. Op dezelfde wijze waren POGGIUS, FRANCISCUS PHILELPHUS, ook FRANCISCUS en HERNOLAUS BARBARUS, voornamelijk POLITIANUS, LAURENTIUS VALLA en RUDOLPHUS AGRICOLA, waarbij men ook den Kardinaal NICOLAUS DE CUSA, dus genoemd naar zijne geboorteplaats, een vlek aan den *Moessel* in het Aartsbisdom *Trier*, en die in het jaar 1464 overleden is, voegen mag. Verontwaardigd over de ongeleerde stoutheid der *Scholastieken*, om alles te beslissen, stelde hij aan het menschelijk verstand zijne perken in een Boek: *de doctâ ignorantia præcisionis veritatis inattigibilis*, hetwelk hij in een ander werk verdedigde: *Apologia doctæ ignorantie*. Alleen neigt hij al te merkelyk tot de twijfelzucht, en brengt zelfs in een ander Boek *de Conjecturis* alle meeningen tot bloote gissingen.

Twist
OVER PLATO EN ARISTOTELES.

In plaats, dat de vrijere en edeler behandeling der Wijsgeerte, een gebruik maken van het goede, hetwelk de oude Wijsgeeren mogten hebben, had behooren voort te brengen, raakte wel ARISTOTELES dien overheerschenden invloed kwijt, welchen hij tot hier toe onder de *Schoolsche* Wijsgeeren bezeten had, maar daartegen wilden nu anderen aan PLATO, en wel volgens het stelsel der later *Platonisten* of *Alexandrijnsche* Wijsgeeren, de eerste plaats hebben ingeruimd. Van daar ontstond in *Italië* een levendige twist tussehen de twee Wijsgeerige Scholen der *Aristotelischen* en *Platonisten*. JOANNES ARGYPULUS vertaalde en verklaarde eenige schriften van

ARI-

ARISTOTELES, hetzelfde deed BESSARION, doch die tevens de eer van PLATO verdedigde. Niet zoo gematigd handelde GEORGIUS GEMISTUS PLETHO omtrent het midden der XVde eeuw, maar verlaagde in een opzettelijk werk de *Aristotelische* Wijsgeerte even zeer, als hij de *Platonische* van PLOTINUS verhief en voor de eenige bruikbare verklaarde. Tegen hem schreef GEORGIUS SCHOLARIUS, die naderhand als Patriarch van *Konstantinopolen*, onder den naam van GENNADIUS meer bekend is geweest; deze deed alle moeite, om te bewijzen, dat ARISTOTELES meer met het Christendom overeenstemde, dan PLATO. PLETHO antwoordde hem in een Boek, dat nog in Handschriften ligt, en behandelde hem als een Schooljongen en met veel bitterheid. Maar GENNADIUS vond naderhand gelegenheid, om zich hier over te wreeken. Als PLETHO in een ander Werk *over de wetten en de beste burgerlijke staatsinrigting*, eenen geheel nieuwen Godsdienst en enkel Heidensche Wijsbegeerte schein vast te stellen, beschuldigde GENNADIUS hem, dat hij willens was, het Heidendom in plaats van het Christendom in te voeren. PLETHO durfde het daarom niet wagen, dit Boek in het licht te geven, maar toen het naderhand evenwel GENNADIUS in handen kwam, liet deze het verbranden. THEODORUS GAZA en GEORGIUS van *Trapezus* vatten insgelijks de pen op ter verdediging van ARISTOTELES. De eerstgemelde verdedigde bijzonder de stelling van ARISTOTELES: *dat de Natuur alles, wat zij werkt, tot zeker doeleinde werkt, doch zonder weten en wil*; waarvan PLA-

TO

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
jaar 1073.
tot 1517.

V TO juist het tegendeel geleerd had. Hij verzocht
 BOEK hier omtrent het goeddunken van den Kardinaal BES-
 II SARION, die hem verklaarde, dat hij deze oude
 Hoofdst. na C. G. groote Wijsgeeren in dit stuk minder van elkander
 Jaar 1073. verschillende vond, dan men bij den eersten opslag
 tot 1517. gelooven zou.

Toen vervolgens twee nieuwe strijders zich in de-
 zen twist mengden, MICHAEL APOSTOLIUS, die zeer
 hevig tegen GAZA en ARISTOTELES uitvoer; en AN-
 DRONICUS CALLISTI, die ARISTOTELES op eene
 bescheidene wijze tegen hem verdedigde, onderrigte
 BESSARION den eersten in eenen Brief in het jaar
 1462, hoe men zich op eene waardige wijze in de-
 zen twist behoorde te gedragen; doch als GEORGIUS
 van *Trapezus* in zijn werk tegen PLATO hevig uit-
 voer, en daarin BESSARION niet spaarde, hoewel
 deze zijn vriend was, schreef BESSARION een op-
 zettelijk Werk tegen hem, waarin hij hem wederlei-
 de, en door zijne billijke beoordeeling der oude
 Wijsgeeren eenen stilstand in dezen twist te wege
 bragt (*).

De Plato- Ondertusfchen werd de *Platonische* Wijsbegeerte
 nische in vele Schoelen weder ingevoerd. KOSMUS van *Me-*
 Wijsbe- *dicis* door PLETHO in de Wijsbegeerte onderwezen,
 geerte in stichtte in het jaar 1440 de *Platonische Akademie*,
 de Scho- een genootschap van geleerde mannen, in eene *Villa*
 len inge- voerd. bij *Florence*. Het eerste geleerde genootschap in
 voerd. *Europa*, uitgezonderd dat men aan het Hof van
 KAREL den Grooten ict dergelijks aantreft. Tot den

Voor-

(*) BRUCKER *Hist. Crit. Phil. T. IV. P. I. p. 41. 71.*

Voorzitter van dit bij *Florence* bestemde KOSMUS den zoon van zijnen Geneesheer, MARSILIUS FICINUS, die in het jaar 1433 te *Florence* geboren was en voor wiens opvoeding KOSMUS met vaderlijke milddadigheid gezorgd had. Deze gaf zich geheel over aan het stelsel van PLATO, en had vele uitmuntende leerlingen. Hij heeft zich bijzonder door zijne vertalingen van PLATO en andere *Platonische* Schrijvers beroemd gemaakt. Het was echter eene zwakheid in hem, dat hij tot uitsporigheid toe met de *Platonische* Wijsbegeerte was ingenomen en dezelve bij den Godsdienst openlijk wilde voorgelezen hebben, en zelfs in derzelve herstelling een werk der Voorzienigheid vond, zoo dat God wilde, dat zij overal leven en heerschen zou. Ook was hij aan de starrenwighelarij en bijgeloovige voorspellingen zeer overgegeven. Dit alles kan aanleiding gegeven hebben, dat hij bij INNOCENTIUS VIII van ketterij en zelfs van tooverij beschuldigd is geworden, waartegen hem zijne vrienden bij den Paus verdedigd hebben. Hij was van een zwak ziekelijk ligchaamsgestel, maar ongemeen werkzaam, ingetogen, zacht en verdragelijk in den omgang, en een standvastig vriend, maar jegens het Huis *Medicis* en de Pausen te kruipend vleijende. Ook verhaalt men, dat hij in vroeger jaren meer Wijsgeer dan vereerder van het Christendom geweest, maar door de welsprekende Kerkredenen van den beroemden *Dominikaner* SAVONAROLA, tot het vereeren van het Christendom gebracht is. Hij overleed in het jaar 1499 op een landgoed nabij *Florence*.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
jaar 1073.
tot 1517.

Zijn

V
 BOEK
 II
 Hoofdst.
 na C. G.
 Jaar 1073.
 tot 1517.

Zijn vriend en medelid in de *Platonifche Akade-
 mie*, JOANNES PICUS (of PICO) Heer van *Mirando-
 la*, Graaf en Vorst van *Concordia*, werd als het
 wonder van zijnen tijd aangezien. Hij was in het
 jaar 1463 geboren, en muntte al vroeg uit in de
 Dichtkunde en Welfprekendheid. Drie jaren lang
 was hij een *Peripateticus*, maar werd toen door zij-
 nen vriend PICINUS tot de zijde van PLATO overge-
 haald, wien hij in het vervolg met ARISTOTELES
 zocht te vereenigen. Van een' Jood leerde hij de
 Hebreuwfche, Chaldeeuwfche en Arabifche taal; en
 geloofde, dat hij van denzelven de oorspronkelijke
 Schriften van ZOROASTER en andere Oosterfche Wij-
 zen bekomen zou; hij ontving van hem ook onder-
 wijs in de *Kabbala*, of geheime Wijsbegeerte der
Joden. Eindelijk oefende hij zich ook met voordeel
 in het *Grieksch*. Om zijne vorderingen aan de we-
 reld openbaar te maken, reisde hij, een jongeling
 van 22 jaren, in het jaar 1486 naar *Rome*, alwaar
 hij 900 Twistftellingen liet aanplakken, om die tegen
 elk openlijk te verdedigen; op het einde derzelve
 verklaarde hij echter, in deze ftellingen niets met
 zekerheid of waarfchijnlijkheid te willen beweer-
 en, dan in zoo verre het de heilige Roomfche Kerk,
 of derzelve wel verdiend Opperhoofd, Paus INNO-
 CENTIUS VIII, het voor waar of waarfchijnlijk ver-
 klaarde; naardien die gene geen verftand bezit, die aan
 het oordeel van dezelve verftand het zijne niet on-
 derwerpt. Daar kwam niemand openlijk op tegen
 de aangeflagene ftellingen, maar 'er waren echter
 Kettermakers, die eenige van dezelve voor kettersche
 ver-

verklaarden, zoodat INNOCENTIUS zelve in het jaar 1487 het lezen dezer stellingen verbood, omdat zij ligtelijk tot dwalingen vervoeren konden; en eerst in het jaar 1493 verklaarde ALEXANDER VI ze voor dragelijk. Ondertusfchen deed het eerstgemelde oordeel bij den Graaf van MIRANDOLA die uitwerking, dat hij de Wijsbegeerte grootendeels verzaakte, zich meer aan de Godsdienstwetenschap overgaf en ook zijne wulpsche levenswijze verbeterde. In het jaar 1491 ontdeed hij zich van de regering van zijn Vorstendom; verkocht het derde gedeelte zijner goederen, en verdeelde het geld onder de armen, ook was hij voornemens, na het voltooijen van nog eenige Schriften, in de orde der *Dominikanen* te treden, en vervolgens met een *Crucifix* in de hand, blootvoets de wereld door te reizen en alom CHRISTUS te prediken; maar de dood nam hem weg, in het jaar 1494, en verhinderde hem dit zonderling voornemen te volvoeren. Zijn broeders ZON, JOANNES FRANCISCUS PICUS, die in zijne voetstappen trad, doch met meer bedachtzaamheid, en insgelijks verscheidene Wijsgeerige en Godgeleerde Schriften heeft nagelaten, maar in het jaar 1533 vermoord is geworden, heeft zijn Ooms leven beschreven.

Doch hoe groot ook de achting van FICINUS en PICUS ware, ondersteund door het *Mediceische Huis*, de Pausen echter hiëlden de Wijsbegeerte van ARISTOTELES de hand boven het hoofd. Inzonderheid werd de twijfelzucht tot eene tegenwerping tegen de School der *Platonisten* gebruikt. Toen Paus PAULUS II, die tot het jaar 1471 regeerde, den

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
jaar 1073.
tot 1517.

V
BOEK
II
Hoofdt.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

geschiedfchrijver PLATINA zoo hevig vervolgde, was eene der befchuldigingen, dat PLATINA en zijne vrienden het bestaan van God door hun redetwisten in twijfel trokken; als of niet, fchrijft PLATINA zelve, thans alle Wijsgeeren en Godgeleerden, om te redetwisten en de waarheid te zoeken, het bestaan der zielen, van God, en de afzonderlijke verftandelijke zelfftandigheden in twijfel trokken. Ja de Paus verklaarde die genen voor Kettters, die in het vervolg den naam *Academia* in ernst of boert zouden gebruiken (*).

Wijsreerige en Godgeleerde waarheid.

Het was 'er ondertusfchen ver af, dat het zamenftel van ARISTOTELES in alles ftrookte met de leer van het Christendom. Maar onder zijne voorftanders had men onderfcheidene gezindten; zoo was de beroemde Arabifche Wijsgeer der XIIde eeuw, EBN ROSH, gemeenlijk AVERROËS, federt de XIVde eeuw bij de Christenen het hoofd van eene gezindte, die daarin zich van de *echte Peripatetifche* School onderfcheidde, dat zij de onfterfelijkheid der ziel niet ontkende. Eene andere partij, getrouwer aan ARISTOTELES, erkende ALEXANDER van *Aphrodisias*, een' vermaard uitlegger van dezen Wijsgeer in het begin der XIIIde eeuw, voor haren leidsman, en betwistte de onfterfelijkheid der ziel. Maar deze wisten zich met eene onderfcheiding te behelpen, dat namelijk hetzelfde leerftuk naar de *Theologie* waar, en naar de *Filofofie* onwaar kon wezen. Deze onderfcheiding was in het begin der XVIde eeuw zoo algemeen ver-

(*) PLATINA *de Vit. Pontiff. in Paulo II.*

verbreid, dat LEO X noodig vond, daartegen een besluit te nemen in de *Lateraansche* Kerkvergadering van het jaar 1513 (*). „Nademaal in onze dagen,” zegt de Paus, „de zaaijer van het onkruid, die oude vijand van het menschedom, zich vermen heeft, cenige hoogstschadelijke dwalingen op den akker des Heeren te zaijen; bijzonder omtrent de natuur der redelijke ziel, dat zij namelijk sterfelijk, of ééne cenige in alle menschen is; en nademaal eenige roekelooze Wijsgeeren beweerden, dat dit ten minsten naar de *Filosofie* waar is: zoo veroordeelen en verwerpen wij, met goedkeuring dezer heilige Kerkvergadering, alle de genen, welke de gemelde leerstukken beweerden.”

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
jaar 1073.
tot 1517.

Drie jaren daarna was evenwel PETRUS POMPO-
NATIUS, een *Italiaan*, stout genoeg om tegen deze uitspraak van den Paus te handelen. Hij onderwees de Wijsbegeerte eerst te *Padua*, daarna te *Bologna*, alwaar hij in het jaar 1525 gestorven is. Hij gaf de vraag over de onsterfelijkheid der ziel als een *Problema* (betwistbaar vraagstuk) op, over hetwelk men alleen van God uitspraak kon verwachten; anders wilde hij deze onsterfelijkheid niet ontkennen, maar verklaarde derzelve bekendmaking in den Bijbel voor overtuigend. Doch POMPONATIUS had buitendien meer gevoelens, die sommigen bewogen hebben, om hem onder de vijanden van het Christendom te stellen.

PETRUS
POMPO-
NATIUS.

Had de Wijsgeerte over het geheel verbetering noodig, dit was bijzonder waar van de *Natuurkunde*, in

Natuur-
kunde.

(*) *Concil. Later. V. in HARD. Act. Concil. T. IX. p. 1719.*

V in welke bijgeloof en ligtgeloovigheid eene menigte
 BOEK verdichtfelen hadden ingevoerd. Hoe zij verklaard
 II werd, kan men onder anderen zien uit een Boek
 Hoofdst. van den Kardinaal PETRUS D'AILLY *Super libros*
 na C. G. *Meteororum, de impresfionibus aëris, ac de his,*
 Jaar 1073. *que in prima, secunda atque tertia regionibus aëris*
 tot 1517. *fiunt, sidera cadentia, stelle comata, pluvia, ros,*
pruina, nix, grando, ventus, terremotus, deque
generatis intra terram 1504. De Kometen worden
 daar in onder anderen voor vuur-klompen verklaard,
 die uit de opeengehoopte heete dampen in de hoogfte
 luchtkringen ontftaan zouden. Omtrent van gelijke
 natuur zijn de *Summula rerum naturalium* van den
 Augustijner Monnik PAULUS VENETUS, in het jaar
 1428 te *Padua* overleden. GEORGIUS TRAPEZUN-
 TIUS vertaalde de *gefchiedenis der dieren* van ARI-
 STOTELES in het Latijn, en HERMOLAUS BARBARUS
 maakte oordeelkundige aanmerkingen over de *Natuur-*
gefchiedenis van PLINIUS. ANTONIUS FERRARI,
 naar zijne geboorteplaats GALATEUS genoemd, was
 in de XVde eeuw één van die weinigen, die met de
 gemeene gevoelens van *Hekfen* en *Bloedzuigers* den
 fpot dreven.

Mathe- De *Mathematifche* Wetenfchappen werden in deze
 matifche eeuwen met meer vlijt beoefend; inzonderheid de
 Wetens- *Starrekunde*. Zelfs de vermaarde Dichter BOCCAC-
 fchappen. *Starrekunde*. Zelfs de vermaarde Dichter BOCCAC-
 Starre- cio was een Starrekundige; ook de Kardinaal D'AIL-
 kunde. LY, die in een gefchrift *de correctione Kalendarii*,
 aan de Kerkvergadering van *Konftans* de verbetering
 aanprees van den *Juliaanfchen Kalender*, door het
 weglaten van eenige dagen; en de herftelling der
 Nacht-

Nachteveningen op derzelve regten tijd, en die dus den weg schijnt gebaad te hebben tot de *Gregoriaan-* V
sche verbetering des *Almanaks*. Hij vereenigde de BOEK
 Starrekijkerij met de Starrekunde, maar schreef ech- II
 ter omtrent de eerste zekere bepalingen voor; behal- Hoofdst:
 ve hem hebben zich verscheidene geleerde Grieken, na C. G.
 die in *Italie* hunne toevlugt genomen hadden, bij Jaar 1073.
 de Starrekunde verdienstelijk gemaakt. In *Duitsch-* tot 1517.
land gaf HENDRIK van *Hesfen*, of HENDRIK LAN-
 GENSTEIN, tot aan zijn' dood in het jaar 1397, les-
 sen te *Weenen* in de Starrekunde, en bestreed de
 bijgeloovige Starrenwigchelarij. Keizer FREDERIK
 III vond in de laatste jaren zijns levens zijne uitspan-
 ningen in de Starrenkunde, Starrenvoorzegkunde en
 Scheikunst. NICOLAUS van *Cusa* muntte insgelijks
 in de Wiskundige Wetenschappen uit; maar allen
 werden overtroffen in de Starrenkunde door GEORG
 VAN PEURBACH (gemeenlijk PURBACH) en JOANNES
 REGIOMONTANUS: de eerste geboren in het jaar 1423
 te *Peurbach*, een vlek in het *Oostenrijksche* bij de
Eus, gaf lessen in de Starrenkunde te *Weenen*, waar
 dezelve ook reeds behalve door HENDRIK van *Hes-*
fen, inzonderheid door JAN VAN GMUNDEN, die in
 het jaar 1442 overleden is, onderwezen was. Zeer
 veel deed de ijver van PEURBACH tot herstel der
 Starrenkundige wetenschap, en zou nog meer ver-
 rigt hebben, indien de dood hem niet reeds in het
 jaar 1461 uit het leven had gerukt. — PEURBACHS
 geliefste en beste Leerling JOANNES REGIOMONTA-
 NUS, naar *Koningsberg* in *Frankenland*, waar hij
 in het jaar 1436 ter wereld kwam, eigenlijk 'gheten

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G
Jaar 1073.
tot 1517

JAN MULLER, zette de waarnemingen en verbeteringen van zijnen leermeester met ongemeene vlijt en goed gevolg voort; inzonderheid sedert het jaar 1471 te *Neurenberg*, met behulp van BERNHARD WALTHER, een' rijk burger aldaar. SIXTUS IV ontbood hem in het jaar 1475 naar *Rome*, om aan de verbetering van den Almanak te arbeiden; doch hier overleed hij in het volgende jaar.

Aan eenen Duitscher, MARTYN BEHAIM, uit een aanzienlijk geslacht te *Neurenberg*, wordt door sommige *Duitsche* Geleerden de eer toegeschreven, van de eerste ontdekking van *Amerika* of de Nieuwe Wereld; en het is waarschijnlijk, dat hij eenig deel gehad heeft aan de ontdekking der *Azorische* Eilanden omtrent het jaar 1460, en zeker, dat hij, in het jaar 1483 eene zeereize gedaan heeft in dienst des Konings van *Portugal* en naderhand eene aard-globe en landkaart vervaardigd heeft; maar dat hij, op deze laatstgemelde reize een deel van *Amerika* gevonden zou hebben, steunt enkel op onzekere berigten, willekeurige verklaringen en overhaaste gevolgtrekkingen. Hij overleed in het jaar 1506.

Genees-
en Heel-
kun

Ook voor de *Genees-* en *Heelkunde* begon een dageraad van beteren smaak aan te breken. Eén der zeldzame zelfonderzoekende Geneesheeren van dezen tijd was GENTILI van *Foligni*, of GENTILIS FULGINAS, die in het jaar 1348 overleden is, na zijne wetenschap te *Perugia* en *Bologna* onderwezen te hebben. Aan GUY DE CHAULIAC, of GUIDO DE CAULIACO, omtrent het midden der XIVde eeuw, komt de Fransch Geneesheer en Heelmeester, komt de roem

roem toe , van de Heelkunde in een zamenstel gebragt te hebben. In *Engeland* fchreef om denzelfden tijd JOHN ARDERN een Boek over de *Chirurgie*, doch hetwelk nog niet gedrukt is.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

In de later tijden der XVde eeuw was NICOLAUS LEONICENUS, geboren te *Vicenza* 1428 eerste Hervormer der Geneeskunde, die het waagde, eene menigte dwalingen in dezelve te beftrijden, in een Boek, genaamd *Libri IV de Plinii et aliorum plurium medicorum in Medicina erroribus Ferrariae* 1509 4. —

ALEXANDER BENEDICTUS (of BENEDETTI) een *Veronezer*, was zeer gelukkig in het beoefenen der Geneeskunde, en fchreef een uitmuntend werk over alle ziekten: *de omnium a vertice ad plantam morborum signis, causis, differentiis, indicationibus, et remediis, tam simplicibus quam compositis, Libri XXX.* Zijn Tijdgenoot was THOMAS LINACER, dien wij hier voren reeds hebben aangetroffen.

Van de herftelling der letteren en wetenfchappen fcheen inzonderheid de *Regtsgeleerdheid* veel voordeels te mogen verwachten; doch de *Canonisten* en *Glofators*, die het regt in het wereldlijke en geestelijke verdeeld hadden, vonden hunne leerwijze te gemakkelijk, om eenen nieuwen weg in te ftaan, ook zouden de *Canonisten* fpoedig bijna alles verloren hebben, bij eene fcherpe beproeving van de echtheid van zoo vele kerkregelen en befluiten, op welke zij gewoon waren zich te gronden. Wij zullen van hen in het vervolg nog moeten fpreken.

Wat de wereldlijke *Regtsgeleerdheid* betrof, FRANCISCUS ACCURSIUS had door zijne *Gloffe* een zoo

V groot aanzien verworven, dat men die federt de
 BOEK XIIIde eeuw meest gewoon was te volgen; tot dat
 II in het midden der XIVde eeuw, een *Glosfator* op-
 Hoofdst. na C. G. stond, de *Italiaan* BARTOLUS, wiens mondeling on-
 Jaar 1073. derwijs en schriften hem zoo beroemd hebben ge-
 tot 1517. maakt, dat men hem de eernamen gaf van *Monar-
 cha juris*, *Speculum*, *Lucerna juris*; en zijne leer-
 wijze is tot het midden der XVIde eeuw onder de
 Uitleggers van het *Roomfche* Regt de heerschende
 gebleven.

Zijn leerling BALDUS zocht vergeefs hem van
 dit aanzien te berooven. Deze kwam omtrent het
 jaar 1324 ter wereld, te *Perugia*. In zijn vijftiende
 jaar bestreed hij reeds een gevoel van zijnen Leer-
 meester BARTOLUS zoo fcherpzinnig, dat deze ter
 beantwoording eenen dag tijd moest vragen om zich
 te bedenken. In zijn zeventiende jaar verklaarde hij
 openlijk eene der zwaarste wetten, en werd toen
 door BARTOLUS plegtig tot *Doctor* of Leeraar be-
 noemd. Van dien tijd af hield hij niet op, bij alle
 gelegenheden, zich tegen zijnen Leermeester te ver-
 zetten. Hij onderwees de Regten in zijne vaderstad,
 te *Padua*, en te *Pifa*, alwaar hij in het jaar 1400
 aan de watervrees stierf, welke hem de beet van
 zijn schoothondje, dat dol was geworden, veroor-
 zaakt had.

De *Glosfators* bleven steeds in aanzien, tot dat,
 in het jaar 1517 ANDREAS ALCIATUS, een *Italiaan-
 fche* Regtsgeleerde van naauwelijks 23 jaren, in zijne
Paradoxa en *Dispunctiones*, de echte geleerde wijze
 van uitlegging des Romeinſchen Regts met zoo veel
 toe-

toejuiching leerde , dat de ouder leerwijze allengs als barbaarsch verworpen werd.

Het *gemeene* regt , hetwelk het *Roomfche* en *Pausfelijke* in zich begreep , kreeg ondertusfchen overal de overhand , en verdrong alomine de *Landswetten* , ook in *Duitschland* , daar echter het oude *Duitfche Regt* nog lang in de vergaderingen en door de *keuren* der fteden gehandhaafd werd , ja zelfs was men in de Hervorming der inwendige *Rijksinrigting* , welke onder den Keizer *FREDERIK III* , (die zelve geen vriend was van deze *Geestelijke* en *Wereldlijke Meesters* , zoo als men de *Doctores Decretorum* en *Juris Civilis* noemde ,) in het jaar 1441 op den *Rijksdag* te *Mentz* werd voorgelagen , ook bedacht , om het *Duitfche Regt* te behouden , en het *gemeene Regt* uit te fluiten .

Geen deel der *Regtsgeleerdheid* bevond zich in jammerlijker toefland dan het *lijfftraffelijke* . De bepaling der misdaden zoo wel als van straffen was genoegzaam willekeurig , en werd veelal door *Godgeleerde* gevoelens , *Godsdienstige* vooroordeelen en *Bijgeloof* gewijzigd . Dus werden inzonderheid *Simonie* , *Ketterij* , *Tooverij* , *Kerkroof* en dergelijken , op eene heel onzekere wijze , onder de afschuwelijkfte misdaden gefield , en derzelve straffen niet zelden tot onmenfchelijke woede verzwaard . Dit was reeds in vorige eeuwen niets nieuws , maar kreeg thans een' nieuwen aanwas door het infstellen van de *Hekfenproceffen* in *Duitschland* . Gewaande *Hekfen* en *Tooveraars* waren er genoeg federt vele eeuwen onder de *Christenen* ontdekt en geftraft ; men had van

V
BOEK
II
Hooftft.
na C G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Lijfftraf-
felijkregt.
Hekfen-
proceffen

V derzelver verdragen met booze geesten; van de
 BOEK schadelijke werkingen, die zij, in de natuur, aan
 II menschen en vee voortbragten; al lang allerhande
 Hoofdst vertellingen en sprookjes als waarheden aangenomen.
 na C. G. Maar dit alles, en de geregte lijke behandeling van
 Jaar 1073. zulke gevallen, kreeg eerst in het jaar 1484 een
 tot 1517. wettelijk voorkomen en gezag door eene Bulle van
 Paus INNOCENTIUS VIII. Deze Paus verzekert daar
 in, dat hij vernomen heeft, dat in eenige gewesten
 van *Duitschland*, vele personen van beiderlei kunne
 zich schandelijk met de Duivelen, (*cum daemonibus
 incubis et succubis*,) vermengden; en ook door
 hunne betooveringen, liederen en bezweeringen,
 door verfoeijelijk bijgeloof, en menigete lij schenda-
 den, de geboorten der vrouwen, de jongen der die-
 ren, de aardgewassen, wijndruiven en boomvruch-
 ten; zelfs mannen, vrouwen, en alle foorten van
 beesten, wijnbergen, tuinen, beemden, weiden en
 veldvruchten deden verderven, verflikken en omko-
 men; dat zij de menschen zelve, vrouwen, vee en
 beesten, met gruwzame smarten in- en uitwendig
 pijnigden; de mannen in het teelen, de vrouwen in
 het ontvangen, en beiden in den echtelijken bijslaap
 verhinderden; dat zij bovendien het Geloof, hetwelk
 zij in den Doop ontvangen hadden, met stoute ka-
 ken verloochenden; en voorts, op aanhitsen van
 den vijand des menschelijken geslachts, vele der
 grofste buitensporigheden bedreven. Alhoewel nu,
 vervolgt de Paus, de beide *Dominikanen* en Pro-
 fessoren der Theologie, HENDRIK INSTITORIS in
Opper-Duitschland, en JAKOB SPRENGER, in ze-
 ke-

kere landftreken aan den *Rhyn*, door Paufelijke volmagt tot *Inquifiteurs* der Ketterfche boosheid waren aangelteld; evenwel hadden eenige Kerkelijken en Leeken in die gewesten, die wijzer wilden zijn, dan hun toekwam, zich verftout, hardnekkig te be-weeren, dat, nademaal in de Volmagtsbrieven der-zelven de kerspels en fteden, benevens de perfonen en derzelve misdaden, niet bij name waren uitgedrukt, de gemelde *Inquifiteurs* hun ambt ook daar niet waarnemen, noch zulke perfonen gevangen mogten laten zetten of ftraffen; waarom die euvel-daden in deze landen, tot eeuwig nadeel der zielen, ongeftraft bleven. De Paus beveelt daarom, dat deze *Inquifiteurs* in het vervolg hun ambt onverhinderd zullen uitoefenen, en geeft den Bifchop van *Stratsburg* in last, om hen daar bij tegen ieder een, zelfs des noods, door Ban, *Suspensie* en *Interdict* te befchermen.

Door deze Bulle werd niet alleen het Geloof van fchadelijke Tooverij, verdragen met den Duivel, en alles wat daar verders toe gerekend wordt, als het ware, gecanonizeerd; maar zij wapende ook deze *Inquifiteurs*, en den Bifchop, hunnen befchermer, met eene onbepaalde magt, om ongeluk-kigen, die hun mishaagden, op het wreedaardigst te mishandelen; en het regsgebied der Bifchoppen en Aartsbifchoppen, ja zelfs der Wereldlijke Overheid, ongeftraft te fchenden; zoo als zij, aan den ande-ren kant, door deze zelfde ontzagbare magt der *Inquifiteuren*, ontelbare ligtgeloovige, argwanende, nijldige of vijandelijk gezinde menfchen aanspoorde,

om

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jear 1073.
tot 1517.

V
BOEK
II
HOOFDST.
na C. G.
JAAR 1073.
tot 1517.

om slachtoffers van gewaande tooverij op te sporen en aan te brengen. Vele duizenden verloren door dit onzinnig bijgeloof, in *Duitschland* alleen, eer en goederen, lijf en leven. Maar gelijk te voren vele Duitschers niet wilden dulden, dat deze *Ketterrigters* ook *Heksenrigters* zouden zijn, zoo vond men nog, na het verschijnen dezer Pauselijke Bulle, vele Predikers, die openlijk leerden, of dat 'er geheel geene Tooverheksen waren, of wel, dat deze aan de schepselen geen kwaad konden toebrengen. De *Inquisiteurs*, zich hier over bezwarende, als ook dat de Wereldlijke Overheid daar door somtijds in het voltrekken der straffen verhinderd werden, stelden toen een Boek op, om de gewaande onkunde van zoodanige Predikers te verlichten; alle gevaar voor het Geloof te verhoeden, en over het geheele *Heksenproces* nauwkeurig onderrigt te geven. Het oordeel, hetwelk zij over dit Boek van de Godgeleerden te *Keulen* verzochten, viel in het eerst niet volkomen uit naar hunnen wensch; waarom zij aan dezelve voorleiden, wat zij onderteekenen moesten, te weten: dat het alszins overeenkomstig was met de Schrift en de leere der Kerkvaderen, Duiwelsche werkingen der Tooverij te gelooven; de Vorsten te vermanen, dat zij de *Inquisiteurs* in zulk onderzoek behoorden bij te staan enz. Te gelijk bezorgden zij zich ook van den Roomsche Koning, naderhand Keizer, MAXIMILIAAN I, eenen Bescherm-brief, te *Brusfel* in het jaar 1486 onderteekend. Onder alle deze aanbevelingen kwam dit Boek, onder den tijtel *Malleus Maleficarum*, de *Heksenhamer*,

in

in het licht, opgesteld door SPRENGER en INSTI-
 TORIS, waarschijnlijk het eerst te *Keulen* in het
 jaar 1489 in Quarto. Dit Boek bestaat uit *drie*
Hoofddeelen. In het *eerste* worden de drie stuk-
 ken, die bij de Tooverij zamenloopen, (de Dui-
 vel, de Tooverij, en de Goddelijke toelating,) in
 vele vragen behandeld. Het *tweede Deel* heeft maar
 twee vragen: hoe men zich voor de magt der
 Tooverij zal bewaren, welker werkingen beschreven
 worden? en hoe men dezelve genezen kan, als men
 daar door geleden heeft? Maar in het *derde Deel*
 volgt een onderrigt voor de Geestelijke en Wereld-
 lijke Rigters, hoe zij het *Heksenproces* zullen voe-
 ren? Boosheid, domheid, onbarmhartigheid, hui-
 chelarij, arglistigheid, flordigheid, fabelen, ijdel ge-
 snap, en valsche drogredenen, heerschen door dit
 geheele Boek. De Schrijvers meenen, dat *Diabolus*
 in het Grieksch eenen beteekent, die in de gevan-
 genis opgesloten is; evenwel hij kon ook van zij-
 nen afval zoo genoemd zijn, *quia defluxit*; welk
 woord van het afvallen der bladeren gebruikt wordt.
 Op de vraag: *waarom zich meer vrouwen dan*
mannen aan Tooverij overgeven? antwoorden zij
 met een lang bewijs, dat de vrouw een onvolmaakt
 en boos beest is. Op de vraag: *of het eene Ket-*
terij is, te loochenen, dat 'er Tooverij bestaat?
 schijnen zij wel, zoo wegens de harde straffen voor
 Ketteren, als wegens de onkunde en menigte der
 genen, die op deze wijze schuldig zonden gevonden
 worden, het zachtste antwoord te kiezen; maar in
 den grond neigen zij tot het hardste, terwijl zij

V
 BOEK
 II
 Hoofdst.
 na C. G.
 Jaar 1073.
 tot 1517.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

ontkennen, dat de onkunde hier eenen Prediker verschoonen kan, omdat de stelling, dat 'er *Tooverij* bestaat, tot het Goddelijk Regt behoort. Zij willen voorts, als eene *Tooveresse* de *pijnbank* heeft doorgestaan, zonder tot overtuiging of berouw gebracht te zijn, dezelve niet *herhaald*, maar *toch voortgezet* hebben. Dit zoo armhartig en schandelijk werk, werd evenwel het algemeen handboek voor *Heksenprocessen*, en leerde het nadeel der bovengemelde Pauselijke Bulle eerst volkomen kennen.

Ook buiten *Duitschland*, en reeds te voren, werden zulke onmenschelijke Processen gevoerd. Paus ALEXANDER VI, die van het jaar 1492 af geregeerd heeft, gaf bij eene Bulle aan den *Dominikaner*, Profesfor der Theologie en *Inquisiteur* van *Lombardien*, ANGELO DE VERONA, en deszelfs opvolgers in last, om tegen alle personen, die in die gewesten van Duivelskunsten verdacht waren, het noodige onderzoek te doen, en de straffen te doen uitvoeren. Als men in vroeger tijden terug gaat, vindt men, dat JOANNES XXII, die sedert het jaar 1316 op den Pauselijken troon gezeten heeft, die genen, welke den Duivel raadpleegden, wel gestraft, maar niet als Keters gestraft, of hunne goederen verbeurd verklaard wilde hebben. — In de XIVde eeuw wendden zich de *Inquisiteurs* tot de Regtsgeleerden, om aan hunne vervolgingswoede eenen schijn van regt te geven, en de beroemde BARTOLUS gaf op hun verzoek zijn advijs op: dat eene *Tooverheks* verbrand moest worden, waar toe hij de plaats *Joann. XV. 6.* misbruikte; ook meende hij, tegen de

de schikking van Paus JOANNES XXII, dat men derzelve goederen verbeurd moest verklaren, om dat zij de misdaad van gekwetste Goddelijke Majesteit begaan hadden. — De Universiteit van *Parys* vond in het jaar 1398 noodig, 27 stellingen, die voor de Tooverij gunstig waren, te veroordeelen. Eindelijk, in de *Nederlandsche* Provintie *Artois*, werd eene menigte menschen van beiderlei geslacht, wegens gewaande tooverij, in hechtenis genomen, en door de pijnbank tot bekentenis gedwongen; anderen van dezen beschuldigd, kwamen met eene boete vrij; anderen stonden alle pijnigingen door, zonder iets te bekennen, tot dat eindelijk het Parlement van *Parys* eerst in het jaar 1491 de beschuldigten vrijsprak, en de beschuldigers en regters veroordeelde.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

De herleving der letteren en geleerdheid herstelde ook den smaak der *teekenende* en *beeldende kunsten*. LEONARDUS DAVINCI, die in het jaar 1432 in het *Florentynsche* geboren was, en in het jaar 1519 te *Fontainebleau* in de armen van Koning FRANS I stierf, heeft het eerst getracht, de Schilderkunst tot zekere regelen te brengen; in zijn werk *Trattato della Pittura*. — MICHAEL ANGELO BUONAROTA, insgelijks in het *Florentynsche*, in het jaar 1474 geboren, was zijn leerling, en overtrof zijnen meester. Hij muntte te gelijk uit in de *Schilderkunst*, *Bouwkunde*, en *Beeldhouwkunde*, maar voornamelijk in de laatstgemelde, en overleed in het jaar 1564, in den hoogen ouderdom van XC jaren. — Gelijk hij het Hoofd was der *Florentynsche* Schilderschool, zoo was RAFAEL het Hoofd der *Roomsche* School. Deze kwam

Teeke-
nende en
beelden-
dekunsten

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

kwam in het jaar 1483 te *Urbino* ter wereld, en overleed in 1520. — Van nu af aan werden nieuwe Scholen gesticht, de *Venetiaansche* van TITIAN, de *Lombardische* van CORREGIO. Maar dezen behooren tot den volgenden tijd. — Onder de *Duitschers* was ALBERT DURER, te *Neurenberg* geboren, in het jaar 1470, en daar in het jaar 1528, als Lid van den Raad, overleden, een voortreffelijk *Schilder* en ook *Plaatsnijder*; nevens hem mag geseld worden LUKAS CRANACH, in het jaar 1470 in het *Bambergische* geboren, en in het jaar 1553 te *Weimar* overleden. Zijne niet min geroemde tijdgenooten LUKAS VAN LEYDEN en JOAN HOLBEIN behooren tot den volgenden tijd. — Doch al vroeger zal een *Nederlander*, JOAN VAN EYK, die in het jaar 1370 te *Mafeyk* aan de *Maas* geboren is, de kunst om met olieverf te schilderen, hebben uitgevonden; hoewel LESSING deze uitvinding aan eenen *Duitschen* Monnik in de IXde eeuw, THEOFILUS, (misschien TUTILO te *St. Gallen*,) heeft toegeschreven, en *Italiaansche* Geleerden schilderen met olieverf van het jaar 1300 af in hun vaderland hebben opgegeven. Evenwel schijnt men deze eer aan VAN EYK niet geheel te moeten onttrekken; ten minste heeft hij deze kunst tot grooter volmaaktheid gebragt.

Maar de edele Bouw- en Beeldhouwkunde bleef voornamelijk nog steeds het uitsluitend eigendom der *Italianen*, bij welke de uitwendige pracht van den Godsdienst de kunstenaars voornamelijk aanmoedigde. Aan de *Pieterskerk* te *Rome* werden inzonderheid vele schatten verspild, aan welker voltooiing BRAMANTI en MICHAEL ANGELO ook gearbeid hebben. DER-

DERDE HOOFDSTUK.

Uitbreiding van het Christendom. Onder de Muhammedanen. Kruisvaarten. Ridderordens. Bekeering van Heidensche Volken. Pogingen, om de Jooden te bekeeren.

Hoe laag ook het ware Christendom gedaald was, door de heerschende onkunde van het voorgaande Tijdperk, die in de eerste eeuwen van het tegenwoordige nog bleef voortduren, evenwel was de ijver, om hetzelfde uit te breiden, niet min groot dan te voren; ook werden in dit Tijdperk de grenzen van het Christendom op eene aanmerkelijke wijze vergroot en uitgezet. Wij willen van de pogingen, daar toe aangewend, in dit Hoofdstuk een beknopt verslag geven.

De geleerdheid had zich bij de *Arabieren*, die nog steeds de leer van MUHAMMED aankleefden, gevestigd, toen zij, bij de Christenen in een diep verval geraakt was, zoo als wij, in de Geschiedenis van het voorgaande Tijdperk, gezien hebben. Zij bleef ook onder hen hare plaats behouden, zelfs toen het Rijk der *Chalifen* zijnen ondergang naderde, en men ontmoet tot het einde der XIIIde eeuw toe uitmuntende *Arabische* Geleerden en Schrijvers; ook vond de geleerdheid bij de *Arabische* en *Turksche* Vorsten voorstanders en beschermers. MALEK-SCHAH, de beroemde Sultan uit het *Turksche* Huis

XV. DEEL. R der

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Overgang
tot de ge-
schiedenis
van de
uitbrei-
ding van
het Chris-
tendom.

Staat der
geleerd-
heid bij
de Arabie-
ren.

V der *Seldjukken*, die onder den titel van *Emir al Omra*, de hoogste magt in het *Chalifaat* te *Bagdad* voor den zoo genoemden *Chalif* bekleedde, en in na C. G. het jaar 1092 overleed, had tot zijnen eersten Staats- BOEK III Hoofdst. Jaar 1073 tot 1517. dienaar of *Wazir*, NADHAM AL MOLKHI, zelf een' geleerden en voorftander der geleerdheid. Het was waarschijnlijk op zijn' raad, dat MALEK SCHAH de voornaamfte Starrenkundigen van het Rijk te *Bagdad* bijeen deed komen, waar zij eene verbetering van den *Almanak* vastftelden, waar door het jaar tot een volkomen zonnejaar gemaakt werd.

ABULFE- Boven alle andere Vorftelijke Huizen in het Oosten, die zich der geleerdheid aantrokken, muntte vooral uit het *Turksch - Kurdische* Geflacht der *Eyubiten* of *Ayubiten*, hetwelk eenigen tijd over *Egypte* en eenige *Afiatische* Landen regeerde, en waar van SALAHODDIN, bij de *Europeërs* gemeenlijk SALADIN genoemd, de grondlegger was, die in de laafte helft der XIIIde eeuw door zijne oorlogen met de *Franken* in *Palestina* zoo veel roem behaalde. Onder deze heerschappij leefde ABULFEDA; Vorst van *Hama*, geboren in *Syrië*, in het jaar 1273, een merkwaardig Gefchied- en Aardrijksbefchrijver, van wien nog eene *Chroniek der Wereld-gefchiedenis* overig is in zes Bocken, en eene *Aardrijksbefchrijving*, die met betrekking tot *Egypte*, *Syrië*, enz. zeer wel geflaagd is. Volgens ABULFEDA behoorde nog een ander Vorst uit zijn Huis, CAMEL, die in het jaar 1237 als Sultan van *Egypte* en Heer van *Damaskus* ftierf, mede onder de Geleerden, aan wiens Hof zich vier Broeders be-

Vonden, die even goede Schrijvers als Veldheeren waren.

V

BOEK

III

De Arabieren hadden al zinds eeuwen Hooge Scholen onder zich. De bovengemelde Wazir NADHAM AL MOLKHI stichtte zulke School te Bagdad, waar toe hij 200,000 stukken gouds besteedde. Op dezelve werd tot Leeraar beroepen GAZZALI, die te gelijk Wijsgeer, Godgeleerde, Regtsgeleerde, ja een algemeen Geleerde was. Dergelijke Scholen had men ook in Alexandrië, Alkahira, (of Kairo,) Fez, Marokko, Sevilla, Granada, Cordua, en in vele andere steden.

Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Scholen
bij de Ara-
bieren.

Uit deze Scholen kwam een groot aantal Arabische Geleerden en Schrijvers voort. De bovengemelde GAZZALI, een Persiaan, die in zijne laatste jaren zich in de eenzaamheid had begeven, besteedde tot het jaar 1311 zijnen tijd aan het schrijven van Boeken, waar van hij een getal van omtrent zestig heeft nagelaten, onder welken zulke, die hem wegens den vrijen inhoud berisping en vervolging veroorzaakten; één van dezelve werd zelfs in alle Muhammedaansche Landen openlijk verbrand. — Nog merkwaardiger is CAMALEDDIN, die in het jaar 1241 dezer wereld overleed. Behalve de Muhammedaansche Godgeleerdheid, verftond hij de Wijsbegeerte, Natuurkunde, Wiskunde en Muzijk. Hij raadde eenen anderen Leeraar van den Godsdienst, die de Logica van hem wilde leeren, zulks af, opdat hij daar door zijnen goeden naam bij den grooten hoop niet mogt verliezen, welke allen, die zich aan deze en andere bespiegelende wetenschappen overga-

GAZZALI
CAM L-
EDDIN.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.
Arabische
Dichters.

ven, voor *Atheisten* en vervalschers van het geloof hielden: een lot, hetwelk CAMALEDDIN zelve niet ontgaan kon.

'Er waren ook menigvuldige Dichters onder de *Arabieren*, onder welken mischien TOGRAI één der voornaamsten mag genoemd worden, van wien wij nog een Dichtstuk overig hebben, zijnde eene verklaring der eerste *Sura* van den *Koran*. Hij was geboortig uit *Ispahan*, Geheimschrijver der *Sultans* van *Bagdad*, MALEK SCHAH en MÜHAMMED, en eindelijk *Wazir* van *Sultan* MASUD, tot hij in het jaar 1119 ter dood gebragt werd.

De Nubi-
sche Aard-
rijksbe-
schrijver.

Onder de Aardrijksbeschrijvers verdient de zoo-
genoemde *Nubische Aardrijksbeschrijver* aanmer-
king, een werk, gelijk men naderhand aangewezen
heeft, van den *Scherif* EDRESI, geen *Nubier*, maar
een *Muhammedaanschen Afrikaan*, die hetzelfde ge-
schreven heeft bij ROGIER, Koning van *Sicilië*, en
het in het jaar 1153 in het licht gaf. Ook heeft
de beschrijving der merkwaardigheden van *Egypte*
van ABDOLLATIF, eenen *Arabischen* Geneesheer
uit *Bagdad*, die tot in het begin der XIVde eeuw
leefde, hare waarde.

Wiskun-
dige We-
tenschap-
pen.

De *Wiskundige* Wetenschappen werden ook van
de *Arabieren* met zoo veel vlijts bearbeid, dat
Christelijke beoefenaars, om dezelve van hen te
leeren, hen in *Spanje* bezochten, gelijk onder an-
deren in het jaar 1185 een Engelschman deed, DA-
NIEL MORLEI of MORLAC, die naderhand zelve
schriften over deze onderwerpen heeft uitgegeven.

Wij hebben reeds gemeld, dat sommigen de eer-
der

der uitvinding van het *Kompas* of den *Magneet-naald* aan de *Arabieren* hebben toegeschreven. Ook komen de kleine Cijfers of Arabische Getaltekens van de XIIIde eeuw af, het eerst voor in Wiskundige Schriften en Chronieken der Christenen, die ze van de *Arabieren* hadden overgenomen, alhoewel deze 'er de uitvinders niet van waren.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517

De Wijsbegeerte der *Arabieren* had echter wel den meesten invloed bij de Christenen. De Wijsgeeren, gelijk wij gezien hebben uit het voorbeeld van *CAMALEDDIN*, waren bij de *Arabieren* verdacht, zoodat *ABULFEDA* meermalen gewaagt van de *gezindte der Wijsgeeren*, welke hare aanhangers ongelukkig maakte. *ILDUCUZ*, die te *Bagdad* aanzienlijke ambten bekleed had, werd gevangen gezet, omdat men hem onder de Wijsgeeren telde; men onderzocht zijne schriften, waar in men vele goddelooze gevoelens vond, onder anderen, dat men ook aan menschen en andere dingen goddelijke namen geven mogt; zij werden daarom ten vure gedoemd; hem zelve zond men, op voorbede van zijnen Vader, op zijne landgoederen, waar hij kort daar na in het jaar 1215 overleed. *SAIFEDDIN ALI*, die in de Wijsgeerte en Wiskunde, als ook in de Godgeleerdheid en Regtskunde zeer geoefend was, en te *Misir* de aanzienlijkste Geestelijke waardigheden bekleedde, werd insgelijks van de Geleerden aldaar, één slechts uitgezonderd, die hun nijd verweet, bij den *Sultan* beschuldigd, dat hij in den grond des geloofs de dwalingen der Wijsbegeerte mengde. Hij vlugtte om die reden naar *Damaskus*,

Wijsgeerte bij de Arabieren

V
BOEK
111
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073
tot 1517.

AVERROËS

waar hij in het jaar 1233 zijn leven eindigde. Evenwel had de Wijsgeerte aanzienlijke vereerders bij de Arabieren, AL-KENDI, AL-FARABI, en voornamelijk AVICENNA, GAZZALI en TOPHAIL, die als zelfdenkers geroemd worden.

Maar AVERROËS, eigenlijk ABUL WALID, MUHAMMED, EBN ACHMET, EBN MUHAMMED, EBN ROSCH, uit welke laatste woorden de Europeërs zijnen thans gewonen naam AVERROËS gevormd hebben, overschaduwde, ten minsten in het oog der Christenen, alle voorgaande Wijsgeeren zijner Natie. Hij was omtrent het midden der XIIde eeuw te *Cordua* geboren, alwaar hij na zijn Vaders dood het ambt van Opperregter en Hoofd der Priesteren in die gansche landstreek bekleedde. Maar de nijd van andere geleerden en aanzienlijke lieden tegen hem ontstoken, veroorzaakte, dat de Koning ALMANSOR gebood, dat hij onder de *Joden* te *Cordua* wonen, en zijne goederen verbeurd verklaard zouden worden; zoo groot was de haat tegen hem, dat de jongens hem met steenen wierpen, als hij naar de Moskee ging, om te bidden. Hij vlugtte hier op naar *Fez*, maar werd door ALMANSORS stedhouder in hechtenis genomen, en vervolgens door den Koning gevonnisd, om openbare boete te doen, waar aan AVERROËS zich onderwierp. Eenige maanden daar na werd AVERROËS door den Koning, terwijl de nieuwaangestelde Opperrigter de handhaving der gerechtigheid liet vervallen, weder hersteld, en is, in het vol genot van eer, te *Marokko* in het jaar 1206, of wat later, overleden. AVERROËS is

van

van de *Schoolfche* Wijsgeeren in de hoogfte aching gehouden, als de beste Uitlegger van ARISTOTELES, en zij beriepen zich op zijn gezag ter befliffing van betwifte vraagftukken, zelfs vormde zich onder hen eene bijzondere gezindte van *Averroïften*, die eerst in de XVIde eeuw door eene Pausfelijke Bulle vernietigd is geworden.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Sedert de VIIIste eeuw ontftonden 'er onder de *Muhammedanen* ook verfcheidene gezindheden, behalve de twee Hoofdpartijen der *Sonniten* en *Schïiten*; van deze gezindheden geeft ABULFEDA in zijne *Geftchiedeniften* berigt. Ondertusfchen ontmoeten wij voorbeelden van enkele Christenen, die bij *Muhammedaanfche* Vorften hun geluk maakten. HAFET, *Chalif* van *Egypte*, had in het jaar 1134 tot zijnen *Wazir* eenen *Armenifchen* Christen, BAHARAM genoemd; maar als deze alle ambten met *Armenifche* en andere Christenen bezette, werd hij door eenen opftand genoodzaakt, om van het Hof te vlugten, en werd vervolgens een Monnik. — ABULFEDA noemt ook eenen Geneesheer, ITU ER TALMED, bij den *Chalif* te *Bagdad*. In *Spanje* waren verfcheidene Christenen, zelfs Prinzen en Edellieden, in krijgfdienst bij de *Arabieren*; waartegen de voorbeelden van *Arabieren* bij Christenen heel zeldzaam zijn, zelfs werd de verkeerfing en vriendschap van Keizer FREDERIK II, met Vorften en andere lieden van dien Godsdienst zeer euvel opgevaf.

Gezind-
ten onder
de Mu-
hamme-
medanen.

Zeldzaam waren de voorbeelden, dat Muzelman- Zeldzame
nen tot het Christen geloof overgingen. Vierhon- voorbeel-
den van

V derd *Muhammedanen* met hunnen *Kadi* namen te
 BOEK Baaza in *Syrië* het Christendom aan, in het jaar
 III 1137, toen die stad door de *Grieken* was ingenomen, doch enkel, gelijk *ABULFEDA* schrijft, uit
 Hoofdft. na C. G. men, doch enkel, gelijk *ABULFEDA* schrijft, uit
 Jaar 1073. schrik wegens de wreede behandeling, aan hunne
 tot 1517. medeburgers door de *Grieken* aangedaan. — Zoo
 bekeering omhelsde ook een voornaam Heer uit den Stam der
 der Mu- *Seldjukken* het Christendom in het jaar 1223, om
 hamme- dus de echtgenoot te worden van zekere Christelijke
 danen. Vorstin. *MATTHEUS Parisiensis* (*) verhaalt van
 een groot aantal *Muhammedanen*, die in het jaar
 1254 in *Frankryk* kwamen, en Christenen werden,
 daar toe bewogen, gelijk zij voorwendden, omdat
 zij gezien hadden, hoe Koning *LODEWYK IX* door
 een wonder uit de magt van den *Sultan* van *Baby-
 lon* verlost was, ook bragten zij een bevel van dien
 Koning mede, dat zij uit zynen aalmoezenschat onderhouden
 moesten worden, tot hij bij zyne terugkomst voor hen zorgen zou.
 Doch men ziet ligtelijk, hoe weinig eene zoogenoemde bekeering van
 eenige behoefte *Muhammedanen* om het lijf had.

Even zoo zijn 'er ook eenige weinige voorbeelden van Christenen,
 die tot de *Muhammedanen* overgingen. Dus overleed in het jaar 1100 te *Bagdad*
 een Geneesheer, *ITUGAZELA*, of *GEZLA*, die het Christendom verzaakt hebbende,
 ook tegen hetzelfde schreef. In het jaar 1091 nam ook *IBN MAISELAIJA*
 den Godsdienst van *MUHAMMED* aan, en werd *Wazir* bij den *Chalif*.

De

(*) *Hist. Major. pag. 882.*

De Schrijvers van deze tijden spreken wel van vervolgingen door de *Muhammedanen*, tegen de Christenen hier en daar aangerigt, maar men heeft te regt aangemerkt, dat dezelve meer te houden waren voor wedervergeldingen van de geweldenaarjen der Christenen, bijzonder tegen de Muhammedanen bij gelegenheid der kruisvaarten gepleegd; anders toonden de Muhammedanen geenen heerfschenden drift, om hunnen Godsdienst, ten koste van den Christelijken, aanhangers te bezorgen.

Maar van den kant der Christenen werd een heviger ijver vernomen, om de *Muhammedanen* te bekeeren. Men beproefde zulks door onderscheidene middelen, door geschrift, mondelijke overredingen, en eindelijk door de wapenen. — EUTHYMIUS SIGABENUS, een Monnik te *Konstantinopolen*, in het begin der XIIde eeuw, plaatste in zijn werk van wederleggende godgeleerdheid, (*Πανοπλία δογματική της ορθοδοξίας πίστεως*,) in de 28ste afdeeling eene voor zijne tijden bruikbare wederlegging der *Saracenen*; maar in de Westersche Kerk schreef in het jaar 1278 de *Spaansche Dominikaner*, RAYMUNDUS MARTINI, zijn werk, ter wederlegging tevens van de *Muhammedanen* en van de *Joden*, onder den titel: *Pugio fidei adversus Mauros et Judeos*, in hetwelk hij zoo groote belesenheid in de Rabijnsche Schriften, en zoo veel kennis van het Hebreeuwsch betoonde, dat sommigen daar uit, hoewel ten onregte, besloten hebben, dat hij een gedoopte Jood geweest zal zijn. De ware reden was, omdat men in de XIIIde eeuw zich meer op de *Hebreeuwsche* en *Arabische* talen

V
BOEX
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Pogingen der Christenen om de Muhammedanen te bekeeren.

V
BOEK
III
Hoofdst
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

toeleide, ten einde met hulp dezer talen die Volken te bekeeren. De bedevaarten naar *Palestina*, en vervolgens de kruistogten, gaven ook aan de Christenen overvloedige gelegenheid, om de *Arabische* taal aan te leeren, schoon slechts weinigen van deze gelegenheid behoorlijk gebruik maakten. Verscheidene Pausen waren ook bedacht, om de kennis dezer talen te bevorderen, hoewel verscheidene vergeeffche pogingen deden, om dezelve op de Univerfiteit te *Parys* openlijk te doen onderwijzen. De beroemde *Spanjaard*, RAYMUND DE PEGNAFORT, die in het jaar 1238 Generaal der Dominikaner Orde werd, rigtte in zijn vaderland Leerfcholen voor deze taal op, in welke hij meer dan twintig Monniken liet onderwijzen, die, als men het verhaal gelooven mag, meer dan 10,000 *Saracenen* in *Spanje* en *Afrika* bekeerden; waarfchijnlijk onderdanen der Christen Koningen van *Kastilië* en *Arragon*, die ten dezen tijde reeds groote veroveringen op de *Arabieren* in *Spanje* maakten.

Kruistog-
ten.

Maar een ander middel werd ter hand geflagen, het middel der wapenen, niet alleen, of niet zoo zeer, om de *Muhammedanen* zelve te bekeeren, als wel, om het Christendom in *Azië* en *Afrika* te herftellen, en die Landen onder de Christelijke gehoorzaamheid te brengen. Ten dezen einde werden twee honderd jaren lang bloedige oorlogen gevoerd, bekend onder den naam van *kruisvaarten*, *kruistogten*, *heiligen oorlog*, *den weg van God en het heilige graf*, *de zaak des gekruisten* en dergelijke.

Aanlei-

De Godsdienstige bedevaarten, door de Christe-

nen

nen naar *Jeruzalem*, en het graf van JEZUS aldaar, en naar andere heilige plaatsen, sedert eenige eeuwen van tijd tot tijd in menigte gedaan, en welke, nadat de *Arabieren* in de VIIde, en de *Seldjukken* in de XIde eeuw, meesters van dat land waren geworden, moeilijk gemaakt werden door allerhande knevelarijen en mishandelingen dezer bedevaartgangers, gaven tot dezen heiligen oorlog de eerste aanleiding; van den kant der Christenen verlangde men naar meer vrijheid en veiligheid, ook had reeds Paus SYLVESTER II, op het einde der Xde eeuw, in eenen Brief, als in naam van het verwoeste *Jeruzalem* opgesteld, de Katholijke Kerk uitgenoodigd, om die stad met raad en daad te hulpe te komen; dit, en dat de bedevaartgangers somtijds ten getale van eenige duizenden tevens aankwamen, wekte niet alleen de hebzucht maar ook den argwaan der *Muhammedanen* op; AL HAKEM, de *Fatemitische Chalif* van *Egypte*, liet in het jaar 1009 de Kerk van het Heilige Graf en andere Christen Kerken te *Jeruzalem* nederwerpen (*); de eerste werd echter in het jaar 1048 op kosten van den *Grieksch* Keizer KONSTANTINUS MONOMACHUS weder opgebouwd (†); maar de knevelarijen der Christenen te *Jeruzalem* namen toe, na het innemen en plunderen dezer stad door MALEK SHAH, *Sultan* der *Seldjukken*, in het jaar 1076. Na het jaar 1082

heersch-

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.
—
ding tot
dezelven.

(*) GLABER RADULF. *Hist.* L. III. C. 7.

(†) WILH. TYR. L. I. p. 632. in BONGARDS. *Gest dei per Francor.* T. I.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

heerschte een ander *Turksch* geslacht der *Ortokiden*, te *Jeruzalem*, tot dat de *Fatemitische Arabieren*, aan welken *Egypte* onderworpen was, deze stad op nieuw bemagtigden. — Bij deze gesteldheid van zaken was Paus GREGORIUS VII het eerst op eene onderneming tot verlossing dier stad bedacht, bijzonder toen de *Grieksche* Keizer MICHAEL DUCAS, die in het jaar 1071 aan de regering kwam, hem door twee Monniken eenen Brief gezonden had, met eenen voorslag om de *Grieksche* Kerk met de *Latijnsche* te verzoenen (*). Hier op schreef deze Paus in het jaar 1074 aan Keizer HENDRIK IV, om dien Vorst tot eenen togt naar *Palestina* over te halen (†), als ook eenen rondgaanden Brief aan de Christenen in het Westen (§), en nog eenen in het bijzonder aan Graaf WILLEM van *Burgondië* (**), alle tenzelfden einde strekkende.

PETRUS de
Kluize-
naar.

Alle deze stappen van GREGORIUS VII hadden echter geene verdere gevolgen, maar eenigen tijd na zijnen dood, kwamen eerst deze ontwerpen werkelijk tot stand, bijzonder door de werkzaamheid van eenen op zich zelve niets beteekenenden man, PIERRE L'HEREMITE, of PIETER DEN KLUIZENAAR; het zij dat dit zijn geslachtsnaam, of dat hij in der daad een Kluizenaar ware, of dat beide plaats had (††),

De-

(*) GREGOR. VII. *Epist.* 18. *Libr.* I. in HARD. *act. Conc.* T. VI. P. I. p. 1209. (†) *Libr.* II. *Ep.* 31.

(§) *Libr.* I. *Ep.* 49. (**) *l. c.* *Ep.* 46.

(††) *Qui et nomine et re cognominabatur Heremita.* WILH. TYR. *ap. BONG.* T. I. *pag.* 637.

Deze, die ons als een klein en onaanzienlijk man, van een morsig en haveloos voorkomen beschreven wordt, die ellendig gekleed, en met bloote voeten op eenen ezel reed, maar vol levendigheid in de oogen, en natuurlijk wel bespraakt, kwam, onder andere Pelgrims, in het jaar 1093 te *Jeruzalem*.

Hier werd hij door het gezigt van den kommerlijken en ongelukkigen toestand der Christen zoo getroffen, dat hij met den *Grieksch*en Patriarch SIMÉON over de middelen, om de Christenen te redden, in onderhandeling kwam, en van denzelfven eenen Brief medenam aan de Westersche Christenen, om de Christenen te *Jeruzalem* te hulpe te komen. PÉTRUS zelve in de Kerk van het Heilige Graf slapende op den grond, geloofde, in den droom, CHRISTUS zelve te zien, die hem moed insprak en zijne hulp toezeide (*). — Thans spoedde PÉTRUS met den Brief des Patriarchs naar *Europa* terug, en stelde dien den Paus URBAAN II in het jaar 1094 ter hand, die hem van zijnen onderstand verzekerde; vervolgens doortoog hij geheel *Italië* en andere Landen, en spoorde alle lieden op, om deel te nemen in den heiligen togt, waar toe zich oock velen van allerhanden stand, Vorsten, Edellieden, Bischoppen, Abten, Monniken en andere Geestelijken, ontelbaren uit geringeren staat, de grootste misdadigers, ja zelfs vrouwen verbonden. Zijne zeldzame kleeding en de verrukking, met welke hij sprak, maakten, dat men hem

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073
tot 1517.

(*) ALB. *Aquens. et* WILH. TYR. *ap.* BONGARS. *l. c.*
pag. 185. *et* 637.

V hem als eenen Goddelijken Gezant en Heiligen man beschouwde; men verhaalt zelfs, dat men den ezel, op welken hij reed, de haren uitplukte, om die als *Reliquien* te bewaren; hoewel een *Duitsch* Schrijver uit de XIIIde eeuw (*) erkent, dat velen hem voor eenen huichelaar hielden.

Vergaderingen te Piacensa en te Clermont in Auvergne

URBANUS II maakte spoedig gebruik van de beweging, welke PETRUS veroorzaakt had. In het jaar 1095 hield hij te *Piacensa* eene zoo talrijke Kerkelijke vergadering, dat zij op het open veld gehouden moest worden; men zegt, dat hier meer dan 5,000 Aartsbischoppen, Bischoppen en andere Geestelijken, behalve 30,000 Leeken, tegenwoordig geweest zijn. Ook waren hier, volgens sommigen, Gezanten tegenwoordig van den *Griekschen* Keizer, die ook reeds te voren aan Graaf ROBERT van *Vlaanderen*, en aan den Paus zelven zal geschreven hebben. Ook wekten eenige Christen inwoners van *Jeruzalem* en *Antiochië*, die in *Europa* al bedelende omzworven, en de Pelgrims, die uit *Palestina* terug kwamen, het medelijden der Westersche Christenen op. — URBANUS te *Piacensa* de gemoederen hebbende opgewonden, voltooide zijn ontwerp in hetzelfde jaar 1095 in zijn vaderland *Frankryk*, alwaar hij te *Clermont* in *Auvergne* op nieuw eene Kerkvergadering hield, niet min talrijk, dan de voorgaande, alwaar hij in eene aanspraak den togt aandrong, en aan alle geloovigen, die de wapenen in dezen krijg opvatten zouden, aflat gaf van alle boetdoening.

(*) CONRAD. *Ursperg. Chron. p. 174.*

ningen, welke hun voor hunne zonden mogten opgelegd zijn, deze allen tevens als gehoorzame zonen onder de bescherming der Kerk nemende; wie hunne personen of goederen zou beledigen, zou van zijnen Bifchop in den ban gedaan, en niet eer ontlagen worden, voordat hij volkomene voldoening zou bewezen hebben. In later tijden heeft men meermalen beweerd, dat de Paus tot eene geheime reden van zijnen ijver zou gehad hebben, de Vorsten en Grooten, die zijne heerschzuchtige inzigten hinderlijk waren, van de hand te zenden, doch hier voor is weinig blijks te vinden. Veeleer fchijnt het, dat de Paus, behalve het medelijden met de verdrukte Christenen in het Oosten, bijzonder gehoopt hebbe op eene vereeniging met de *Griekfche* Kerk, en ftaat maakte op de uitbreiding van zijne Kerkelijke magt, terwijl hij eene proeve nam van den verbazenden invloed der Pauzen op het grootfte deel van *Europa*.

Hoe het zij, naauw had de Paus zijne rede geëindigd, toen 'er een algemeen geroep opging: *Deus vult! Deus vult! God wil het! God wil het!* waar op de Paus zijnen Toehoorderen verzekerde, dat hij deze eenparige ftem in der daad voor eene ftemme Gods aanmerkte; tevens gebood hij, dat elk, die zich aan God tot dezen heiligen togt zou wijden, het teeken des kruifes op het voorhoofd of op de borst zou dragen; maar wie deze gelofte dadelijk volbrengen zoude, zou dit teeken des kruis op de fchouderen dragen, waar door de woorden van CHRISTUS zouden vervuld worden: *Wie zijn kruis*

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V *kruis niet op zich neemt, en mij navolgt, die is mijns niet waardig.* Vervolgens wierpen alle aanwezenden zich op de knieën neder; de Kardinaal na C. G. GEORGIUS sprak in hunnen naam de biecht, en de Jaar 1073. Paus gaf hun eerst aflaat, en toen den zegen. tot 1517.

In de eerste oogenblikken van geestverrukking knielde NAIMAR of ADEMAR, Bisfchop van *Puy*, een man van grooten naam, voor den Paus neder, en verzocht hem zijn zegenend verlot, om in dezen krijg te trekken. Hij verkreeg dit niet alleen, maar te gelijk, als Pausfelijk Legaat, het Opperbevel over het Krijgsleger, dat men op de been zou brengen. URBANUS werd wel verzocht, om zelve zich aan het hoofd des legers te stellen, maar deze verfchoonde zich met zijne Kerkelijke bezigheden, die hem dit beletten. Ook WILLEM, Bisfchop van *Oranje*, verzocht het kruis van den Paus, gelijk ook vele Edellieden het kruis aannamen, hetwelk nu het woord was, als men zich tot dezen krijg verbond (*). Men kreeg van eenen Bisfchop, Abt, of anderen aanzienlijken Geestelijken, een kruis van laken, zijden of goudlint, dat op den regter fchouder van den rok of mantel werd vastgemaakt. Van hier de naam van *kruistogt* of *kruisvaart*. Meesttijds was dit een rood kruis, maar bij andere godsdienstige oorlogen, die men ook *kruistogten* noemde, alhoewel zij fomtijds tegen Christenen ondernomen werden, onderscheidde men zich, het zij door de kleur van het kruis, het zij door de plaats, waar men

(*) DU FRESNE *Glof. V. crucem asfumere T. I p. 1279.*

men het droeg. Voorts werd het besluit tot deze onderneming in de Handelingen der vergadering aangeeteekend met deze woorden: „Wie uit zuivere godsvrucht, en niet om eer of geld te bekomen, ter bevrijding van Gods Kerk, naar *Jeruzalem* trekken zal, dien zal deze reize in plaats van alle boetdoeningen toegerekend worden.”

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Zonder dat men onderzoek deed, of deze krijgsgtogt regtvaardig, of hij zelfs verstandig mogt genoemd worden, was de geestdrift, om in denzelfen voor de zaak van God en Godsdienst, gelijk men waande, deel te nemen, zoo veel te grooter, als men aan de onderneming, door wonderen, een Goddelijk aanzien wist te geven. *PETRUS* de *Heremiet* zelve zal met eenen Brief hebben rondgezworven, welke, naar zijn voorgeven, van den Hemel gevallen was, en waar in aangekondigd werd, dat de Christenen *Jeruzalem* veroveren, en voor altijd bezitten zouden; men verhaalde wonderteekenen, die aan de Zon, aan den Hemel en op Aarde, zouden voorgevallen zijn, onder welken vrij duidelijk verschijnselen van het Noorderlicht waren. Een Monnik wendde voor, dat een Engel hem in eene verschijning het teeken des kruis op zijn voorhoofd had ingedrukt, en hij, die anders geene kans zag, om de kosten tot den togt goed te maken, werd op dit voorgeven, zoo wel voorzien, dat hij, wel uitgerust mede kon reizen. In het Oosten werd zijn bedrog ontdekt, maar hij had zich overigens zoo roemrijk gekweten, dat hij eerst eene Abdij, en vervolgens het Aartsbisdom van *Cesarea* in *Palestina* bekwam.

Groote
drift tot
dezentogt

V In de lente van het jaar 1096 begon de optogt van eenige 100,000 van deze *soldaten van CHRIS-*
 BOEK TUS, of *krijgslieden van God*, zoo als zij zich
 III van C. G. noemden; in het eerst meest *Franfchen, Nooren,*
 Hoofdft. Jaar 1073. *Vlamingen, Lotharingers*, een aantal uit de *Brit-*
 tot 1517. *fche Eilanden*, uit *Spanje* en *Italië*, maar slechts
 Optogt weinigen uit *Duitschland*, daar men veel meer met
 van den eerften hoop der kruisvaarders. deze helden, als met krankzinnigen, den spot dreef, tot eindelijk ook de *Duitschers* van deze befmetting werden aangeftoken. Voor alle anderen spoedde PETRUS de *Heremiet* zich aan het hoofd van 50, of 60,000 menfchen door *Duitschland* en *Hongaryen* naar *Konftantinopolen*; zijne voorhoede werd aangevoerd door eenen Edelman, dien men, om zijne armoede, den spotnaam gaf GAUTIER SENSIVOIR, (of WOUTER *zonder goed.*) Het geringfte deel van dit volk waren foldaten, en dewijl zij zich zonder krijgftucht aan roof en plunderzucht overgaven, werd meer dan de helft door de *Hongaren* en *Bulgaren* omgebragt, komende de beide Opperhoofden in eenen ellendigen ftaat te *Konftantinopolen* aan. ANNA COMNENA, die in de Gefchiedenis van haren Vader, Keizer ALEXIUS, dit vrij naar waarheid verhaalt (*), noemt dezen PETRUS *Κυκκαπέλος*, een bijnaam, die ongetwijfeld uit zijne Monnikskap, en uit de woorden PETRUS *Cucullatus* ontftaan is. Spoedig volgden 'er nog andere hoopen volks, onder anderen omtrent 15,000 *Duitschers* en *Lotharingers*, onder bevel van eenen Priester, GOT-

SCHALK,

(*) *Alexiad. L. X. p. 283.*

SCHALK, die insgelijks, uit hoofde van hun schandelijk gedrag, door de *Hongaren* meerendeels werden nedergehouwen; nog andere hoopen hadden eenen Priester, VOLKMAR, en eenen Graaf EMICO, tot Bevelhebbers. Deze laatste, uit 12,000 razende kruisvaarders bestaande, vermoordden in het doortrekken eene menigte *Joden* in de steden aan den *Rhyn*, *Main* en *Donau*, maar verloren insgelijks, door wanordens en gevechten, in *Hongaryen*, door eigen schuld, voor een groot gedeelte, het leven; om van geene andere hoopen te spreken, welke veelal hetzelfde lot ondergingen. PETRUS en WOUTER, die met hunne overblijffelen bij *Konstantinopolen* gelegerd waren, kregen door de menigvuldige nieuw aankomende troepen weder eene geduchte menigte bijeen, welke zij echter niet konden terughouden van in het *Grieksche* gebied te stroopen en te rooven. Zij staken met dit leger, tegen de waarschuwing van den Keizer ALEXIUS aan, naar *Azië* over, maar werden weldra van de *Turken* zooduchtig geflagen, dat PETRUS zich ter naauwer nood met 3,000 man met de vlugt te *Konstantinopolen* redde, nadat de Keizer hem eenige hulp troepen gezonden had.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Dus waren reeds in het begin van dezen onzinnigen oorlog 2 of 300,000 menschen aan de razerij der dweepzucht opgeofferd, toen eindelijk het eigenlijke hoofdleger, in de maand *Augustus* 1096 onder GODFRIED of GODEFROI VAN BOUILLON, Hertog van *Nederlotharingen*, en andere Vorsten en Grooten, ten minste 80,000 man sterk; door

Optogt
van het
hoofd-
leger onder
GODFRIED
VAN
BOUILLON

V *Hongaryë* naar het *Griekſche* Keizerrijk opbrak. Al-
 le Gefchiedſchrijvers van dien tijd ſtemmen overeen ,
 BOEK III in dezen Vorst te beſchrijven als een' man van uit-
 Hooftſt. muntende gaven en bekwaamheden , en een regt
 na C. G. edel hart. HUGO *de Groot*e , Broeder des Konings
 Jaar 1073. van *Frankryk* , nam met andere Grooten den weg
 tot 1517. over *Italië* , en ſtak ter zee naar *Griekenland* over.
 BOËMUND , Zoon van den beroemden ROBERT GUI-
 CARD , Vorst van *Tarente* , ging van daar ook met
 7,000 man , tot hulp der kruisvaarders , onder zeil.
 Nadat alle deze krijgsvolken zich in het Griekſche
 Rijk vereenigd hadden , maakten zij ten minſte een
 leger uit van 300,000 man , zonder de Priesters ,
 Monniken , Vrouwen en Kinderen , die in grooten
 getale het leger volgden , mede te rekenen.

Gedrag
 van Kei-
 zer
 ALEXIUS.

Men zou , in den eerſten opſlag , verwachten , dat
 de *Griekſche* Keizer ALEXIUS met dezen krijgſtogt
 zeer in zijn' ſchik moest geweest zijn , die tegen de
 erfvijanden van zijn Rijk gerigt was ; ondertuſſchen
 ſtemmen al de Gefchiedſchrijvers overeen , dat hij
 de kruisvaarders niet alleen niets goeds toevertrouw-
 de , maar zelfs allerhande hinderpalen in den weg
 ſtelde. 's Keizers Dochter , de Prinſes ANNA , draagt
 echter in hare Gefchiedenis den toestand der zaken
 zoodanig voor , dat het gedrag van dien Vorst , zoo
 al niet ten vollen geregtvaardigd , ten minſte begrij-
 pelijk gemaakt wordt. Het gedrag der eerſtaange-
 komene woeste zwermen van geestdrijvers moest den
 Keizer zeker omzigtig maken , toen eene nieuwe ge-
 duchte krijgsmagt binnen zijne grenzen trok , ter-
 wijl hij om het een en ander vreezen mogt , dat de
 togt

zogt bij slot voor hem nadeeliger kon uitvallen, dan voor de *Turken* zelve. Niemand kon hem daarom kwalijk nemen, dat hij den Hertog van *Lotharingen* en andere Bevelhebbers eenen eed van trouwe afvergde, en met hen een verdrag sloot, dat zij de te maken veroveringen aan hem afstaan, of voor dezelve aan hem hulde zouden doen. Maar hij had in dit alles voor de vuist kunnen handelen, en zijne listige staatkunde, welke hij te bate nam in andere opzigten, kan daar mede niet verschoond worden.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Vroeg in het voorjaar 1097 sloegen de kruisvaarders het beleg voor *Nicea* in *Klein-Azië*, maar toen zij de overgave der stad verwachtten, vernamen zij, dat dezelve, volgens eene geheime afspraak met de *Turken*, in het bezit van den Keizer *ALEXIUS* gesteld was. Kort daar na behaalden de kruisvaarders eene volkomene overwinning op den *Turkschen Sultan KILIDGE-ARSLAN*, waar bij men verspreidde, dat drie Heiligen, *GEORGIUS*, (*ST. JORIS*,) *DEMETRIUS* en *THEODORUS*, gezien waren, zittende op witte paarden, met witte, met een kruis geteekende vaandels, voor de Christenen strijdende.

De kruisvaarders veroveren *Nicea*.

Nu werd *Cilicië* bedwongen, en te *Edessa*, en in deszelfs omtrek slichtte *BALDUIN*, Broeder van *GODFRIED*, een eigen Vorstendom, en nog in het jaar 1097 werd *Antiochië*, de Hoofdstad van *Syrië*, belegerd. Maar dit *leger des Heeren*, (*dominicus exercitus, militia Dei*,) gelijk het genoemd werd, gaf zich weldra over aan dartzelheid en ongebondenheid; de hoofden van hetzelfde waren oneens, en hadden hunne bijzondere belangen in het oog, dikwijls tot

Slecht gedrag en verdeeldheden onder de kruisvaarders.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073
tot 1517.

vechtens toe; de Geestelijken mengden zich in alle beraadslagingen; waar bij kwam het wantrouwen op de Grieken, en de onkunde der Landschappen, in welke de krijg gevoerd moest worden. Dit een en ander bragt verwarring, maar ook hongersnood en allerhande ellende voort. Men had Afgevaardigden gezonden aan den *Fatemitischen Chalif van Egypte*, om dien tot een verbond tegen de *Seldjukische Turken* over te halen, doch deze keerden terug met een weinig voldoende antwoord. De Vorst toonde zijne bevreemding over zoodanige onderneming met geweld van wapenen, maar beloofde, alle, die ongewapend, als Bedevaardgangers, het graf van JESUS wilden bezoeken, vrijheid en veiligheid.

Inmiddels nam de nood onder de belegeraars van *Antiochië* zoo toe, dat één der aanzienlijkste Bevelhebbers, WILLEM, Vicomte van *Melun*, ja zelfs PETRUS de Kluizenaar, heimelijk het leger verlieten en de vlugt namen. Maar TANKRED, een nabestaande van BOEMUND, haalde deze vlugtelingen terug, en BOEMUND, PETRUS over zijne schandelijke vlugt bestraft hebbende, noodzaakte hem, zich bij eenen plegtigen eed te verbinden, dat hij nooit weder dezen krijg zou verlaten. Tevens werd 'er in het leger een vasten van drie dagen gevierd, en eene algemeene zedeverbetering verordend, door het verjagen der ontuchtige vrouwlieden uit het leger, en het verbieden van alle buitensporigheden.

Antiochië
ingeno-
men.

Eindelijk veroverden de kruisvaarders *Antiochië* den derden Junij van het jaar 1097, na eene belegering van zeven maanden, door eene overrompeling bij

bij nacht, en verftandhouding met eenen FIRUZ, eenen Bevelhebber in de ftad, die te voren van het Christendom was afgevallen. Het zoogenoemde heilige leger vermoordde alle *Muhammedanen*, die hun voorkwamen, zonder ouderdom of kunne te ontzien, en nog wendde men hemelfche verfehijningen en wonderen voor, door welke ook de bovengemelde FIRUZ tot zijne verraderij zou bewogen zijn geweest, hoewel hij, in der daad, door groote beloften was omgekocht. — Met de verovering der ftad was echter het leger niet uit den nood gered; de vesting of het kasteel was nog in handen der *Turken*, en de *Turkfche* Vorst KORBUGA, Heer van *Al-Maufel*, (of *Moful*,) rukte tot ontzet met eene groote krijgsmagt aan. Nu woedde de honger vreesfelijk in het Christen leger, en men had weder wonderen en verfehijningen noodig, om het geheele verloop van hetzelfde voor te komen. Deze ontbraken dan ook niet. Een Geestelijke uit *Lombardyë* verhaalde openlijk een gesprek van eenen *Italiaanfchen* Priester met eenen onbekenden Pelgrim, die aan den Priester vraagde: wat men zoo in het algemeen van deze kruistogten oordeelde? De Priester antwoordde, dat velen ze hielden voor een gevolg eener Goddelijke aandrift, maar ook anderen voor een uitwerkfel van *Fransche* ligtzinnigheid; waar op de Pelgrim hem verzekerde, dat zij een Goddelijk werk, en dat allen, die daar in deel namen, de kroon van het Martelaarfchap waardig waren. Ter bevestiging van zijne gezegden hier bij voegende, dat hij AMBROSIOUS was, weleer Bifchop

V
BOEK
III
Hoofdf.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V van *Milaan*, en dat de Christen na drie jaren de heilige stad *Jeruzalem* dadelijk veroveren zouden.

BOEK
III
Hoofdst. Een ander Priester verhaalde, dat CHRISTUS zelve na C. G. hem verschenen was, en op voorbede der Heilige Jaar 1073. Maagd en van den Apostel PETRUS aan het leger tot 1517. vergeving van zonden en zijne hulpe toegezegd had.

Waar op alle kruisvaarders eene openbare boete deden, en met asche op het hoofd en barrevoets de Kerken bezochten, en zich op nieuw bij eede verplichtten, dat niemand het leger zou verlaten, voor dat hij het graf des Heeren zou gekust hebben. Ook zou de Apostel ANDREAS aan zekeren PETRUS BARTHELEMY verschenen zijn, en dien geopenbaard hebben, dat in de Kerk van zijnen Broeder den Apostel PETRUS de lans of speer verborgen was, met welke de zijde van JEZUS aan het kruis doortoken was. Men ging terstond aan het graven en vond, na eenen ganfschen dag gegraven te hebben, de gemelde lans of speer. Toen evenwel de gezegde PETRUS BARTHELEMY zijn gezigt aan den Bischof van *Puy*, en aan den Graaf RAYMOND van *Toulouse* ontdekte, twijfelde de eerste aan de waarheid, maar de Graaf geloofde ze des te vaster. Honderd dagen lang vereerde men deze lans, wanneer de Bischof en vele anderen nieuwe bedenkingen tegen de echtheid van dezelve maakten, waarom 'er een vasten van drie dagen verordend, en toen een brandstapel opgerigt werd, over welken de Bischof eenen zegen sprak, en toen moest de vinder van de lans door dit vuur gaan. Ongelukkig kwam hij 'er half verbrand uit, en stierf op den twaalf-

twaalfden dag daar na. De vercerders van de hei-
 lige lans waren hier over zeer bedroefd, evenwel
 bewaarde RAIMUND ze nog, tot hij ze door een
 toeval verloor; volgens WILLEM van *Tyrus* (*),
 had ARNOLD, Kapellaan des Hertogs van *Norman-*
dië, reeds gezegd, dat deze heilige lans eene ver-
 dichtung van den Graaf van *Toulouse* was.

V
 BOEK
 III
 Hoofdst.
 na C. G.
 Jaar 1073.
 tot 1517.

Na eene vruchteloze onderhandeling met den
 KORBUGA, kwam het op den 28sten Julij des jaars
 1098 tot een hevig gevecht, in hetwelk de *Turken*,
 niet zonder hulp, gelijk de Christenen zich verbeeld-
 den, van hemellingen, geheel geslagen werden. Het
 gevolg dezer overwinning was de overgave der ves-
 ting of des kasteels van *Antiochië*. Nu was de eer-
 ste zorg der kruisvaarders, den Christelijken Gods-
 dienst en den *Griekschen* Patriarch in deze stad te
 herstellen. Maar de laatstgemelde vond een paar
 jaren daar na goed, zich naar *Konstantinopolen* te
 begeven, terwijl zijn post door eenen *Franschen*
 Geestelijken vervuld werd.

De Tur-
 ken gesla-
 gen, en
 het kasteel
 van Antio-
 chië ver-
 overd.

Het leger bleef eenigen tijd te *Antiochië* stil lig-
 gen, wachtende te vergeefs op hulpbenden van den
Griekschen Keizer, en veel lijdende door besmette-
 lijke ziekten, door welke ook 's Pausen Legaat werd
 weggerukt. De Bevelhebbers noodigden toen Paus
 URBAAN II, om in persoon bij het leger te komen,
 en zijnen Stoel te *Antiochië* te vestigen, waar PE-
 TRUS eerst Bischof geweest was. Maar hun voor-
 stel vond geen' ingang bij den Paus. Middelerwijl

BOEMUND
 wordt
 Vorst van
 Antiochië

(*) *Libr. VII. pag. 739.*

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073-
tot 1517

streden BOËMUND en RAIMUND, met hevigheid, om het bezit van *Antiochië*, tot dat deze stad eindelijk aan den eerstgemelden werd overgelaten, die hier een nieuw Vorstendom stichtte.

Reeds begon het volk over dit lang stil liggen, en het gebrek, hetwelk zij leden, te morren, en moest door herhaalde wonderen en verschijningen bemoedigd worden, toen men eindelijk opbrak en den 6den Junij des jaars 1099 voor *Jeruzalem* kwam. Op het gezigt der heilige stad berstten velen de tranen van blijdschap uit de oogen; men wierp zich neder en kustte de heilige aarde; ja men zou barrevoets de stad zijn ingetrokken, als men niet begrepen had, dat het noodzakelijk ware, gewapend te zijn. Ras wees men malkanderen alle de plaatsen, die tooneelen geweest waren van Euangeliegebeurtenissen. Een Kluizenaar toonde aan TANKRED, den Normannischen Vorst, van den Olijfberg de plaats, waar KAJAFAS gewoond, waar JUDAS zich verhangen, waar PETRUS eenen kreupelen genezen had; en waar de eerste bloedgetuige STEFANUS gesteenigd was, alle welke plaatsen TANKRED met eene vrome buiging vereerde.

Toestand
van Jeru-
zalem.

Jeruzalem had evenwel thans haren ouden omtrek niet; de berg *Sion* was buiten hare muren gesloten, de heuvel *Moria* geslecht, en verscheidene dalen aangevuld. Echter was de stad ook bij de *Muhammedanen* vereerd, die haar *Beith-el-Kods*, of *het Heilige Huis* noemden, en ten dezen tijde vrij sterk bevestigd hadden. De *Emir* IFTIKHAR-ED-DULET, Bevelhebber der plaats in naam van den

den *Egyptifchen Chalif* MOSTALI, had al de Christenen, uitgezonderd eenige grijsaards, vrouwen en kinderen, ter stad uit doen vertrekken, en alle regenbakken en bronnen in den omtrek vernield, zoodat het Christen leger gevaar liep, van dorst om te komen. — Dit leger, aangemoedigd door de verzekering van den bovengemelden Kluizenaar, ondernam de stad met storm in te nemen, maar werd met verlies terug geslagen. Nu moest eene nieuwe verschijning van den overledenen Pauselijken Legaat, den Bischof van *Puy*, tusfchen beide komen, op wiens verordening men barvoets eenen plegtigen omgang om de stad deed, niet zonder bespotting der *Muhammedanen*.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Eindelijk werden de kruisvaarders op den 15den Julij des jaars 1099 na herhaalde stormen meesters van *Jeruzalem*, het gewenschte voorwerp van hunnen togt. Nu werden alle *Arabieren* en *Turken*, die in de wapens waren, maar ook alle ongewapende inwoners der stad, met vrouwen en kinderen, met eene ontmenschte woede omgebragt. Hertog GODEFROI alleen nam geen deel in dezen moord, maar begaf zich, van drie vertrouwelingen verzeld, in een linnen kleed naar het heilige graf, om God met tranen van blijdschap te danken. Zijn voorbeeld werd nu door de kruisvaarders gevolgd, terwijl velen PETRUS den *Kluizenaar* op de knieën bedankten, dat hij tot deze onderneming geraten had. Na het gebed volvoerden deze zoogenoemde krijgslieden van CHRISTUS, vlak tegen het bevel van hunnen Meester, bloedige wraak te nemen van de

nog

Jeruzalem
wordt
veroverd.

V,
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G
Jaar 1073.
tot 1517

GODE-
FRIED van
Bouillon
tot Ko-
ning van
Jeruzalem
verkoren.

Een Pa-
triarch
verkoren.

nog overgeblevene *Muhammedanen*, wegens het zoo lang ontheiligen der heilige plaatsen, en de voorgaande onderdrukkingen van hunne geloofsgenooten.

Eenige dagen daar na werd Hertog GODEFROI, met algemeene stemmen, als de waardigste van allen, tot Koning van de nu veroverde stad verkoren, hoewel in der daad het Koninkrijk nog geheel moest veroverd worden, en *Palestina* zich nog grootendeels in de magt der *Muhammedanen* bevond. Bij de kroning wilde de godvruchtige Koning zich niet met eene gouden kroon laten kronen, in de stad, in welke CHRISTUS eene dorenen kroon gedragen had.

De Geestelijkheid, die zich niet weinig van de eer van dezen togt aanmatigde, en koen was op de verschijningen en gezigten, welke nog niet ophielden, en die op nieuw verrijkt werd door het vinden van een stuk van het heilige kruis, hetwelk in de Kerk van het heilige graf gelegd werd, had beweerd, dat men eerst eenen Patriarch behoorde te verkiezen, eer men aan de verkiezing van eenen Koning dacht; maar dit haar mislukt zijnde, drong ARNOLD, Kapellaan des Hertogs van *Normandië*, terstond na de verkiezing van den Koning, met zijne partij door, dat hij zelve, tegen den zin der braafsten onder de kruisvaarders, tot *Patriarch* werd aangesteld, te meer, omdat de *Grieksche* Patriarch naar het eiland *Cyprus* gevlugt; en daar overleden was. Deze ARNOLD of ARNULF was de heerschezuchtigste en onrustigste onder de Geestelijken,

ken, hij dacht wel vrij, hebbende hij een der eersten ook de echtheid der heilige lans verworpen, maar zijne zeden waren inderdaad te vrij, zoodat zijne verkeering met vrouwvolk tot spot- en schimpliedjes in het leger aanleiding gaf; maar zijn ijver was zoo groot voor de regten, dat is, voor de magt en inkomsten der geestelijkheid, dat dezelve zijne verkiezing, als met geweld, doordrong.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar: 1073.
tot 1517.

Middelerwijl liep GODFRIED gevaar, van zijnen nog niet gevestigden troon spoedig te verliezen, dewijl de *Chalif* van *Egypte*, MOSTALI, een verbaazend leger van *Turken*, *Arabieren*, *Egyptenaars* en andere volken, onder zijnen *Wasir* AFDAL, eenen afgevallenen rijken *Armenischen* Christen, tegen hem deed optrekken. GODFRIED trok dit leger te gemoet met naauwelijks 50,000 man, of volgens anderen slechts met de helft van dit getal, hij had echter het geluk, den vijanden in *Augustus* dezes jaars 1099 eene volkomene nederlaag toe te brengen, van welke overwinning hij nogtans geene verdere vruchten trok, door de trotsche heerschzucht en onstuimigheid van RAIMUND, Graaf van *Toulouse*, die den Koning verhinderde, *Askalon* en *Arfur* in te nemen, welke steden hij voor zich begeerde, zoodat het bijna tusschen den Koning en hem tot eenen oorlog zou gekomen zijn. Kort daarna trokken de meeste Grootten van het kruisleger, met een gevolg van 20,000 menschen, naar *Europa* terug, na zich in de *Jordaan* gebaad, en palmtakken van *Jericho* medegenomen te hebben, geloovende, dat zij nu hunne gelofte volbragt hadden.

Overwinning door GODFRIED behaald.

Zij

V Zij lieten echter de belangen der Christenen in *Palestina* niet in den besten toestand. Het rijk van Koning GODFRIED had 's Konings ganschen moed en de geheele werkzaamheid van den dapperen TANKRED noodig, om zich te handhaven. Deze veroverde, behalve andere steden, *Tiberias*, hetwelk hij leenroerig van den Koning behield, die hem tevens met het gansche Vorstendom van *Galilea* beschonk. De Koning zelve noodzaakte de *Emirs* van *Cesarea*, *Ptolemais* en *Askalon*, om hem schatting schuldig te worden. Aan den anderen kant zorgde BOEMUND meer voor zijne eigene dan voor 's Konings belangen. Zelfs sloeg deze Vorst van *Antiochie* het beleg voor *Laodicea* in *Syrie*, hoewel deze stad aan den *Griekschen* Keizer toebehoorde. De nieuwe Pausfelijke Legaat noodzaakte hem echter, de belegering op te breken; maar in plaats van hem, nam toen RAIMUND, Graaf van *Toulouse*, dezelve in, en maakte 'er een nieuw Vorstendom van.

De nieuwe Pausfelijke Legaat DAIMBERT of DAGOBERT, Aartsbischop van *Pisa*, baarde den Koning van *Jeruzalem* vele moeilijkheden. Hij was door PASCHALIS II naar *Palestina* gezonden, verzeld van eene vloot van meer dan 100 zeilen tot ondersteuning der kruisvaarders. Te *Jeruzalem* gekomen, bragt hij door kuiperijen en geschenken te weeg, dat de Patriarch ARNOLD voor hem moest wijken, en hij in deszelfs plaats tot *Patriarch* benoemd werd, en als zoodanig nam hij in naam van den Paus de leenhulde van den Koning en andere Grooten aan; ook dwong hij den Koning het vierdedeel van *Joppe*, ja

BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.
Veroveringen der
Christen
Vore n.

De nieuwe Pausfelijke Legaat wordt Patriarch.

ja ook *Jeruzalem* met den toren en het slot van DAVID af, alleen onder voorwaarde, dat de Koning deze steden zoo lang bezitten zou, tot hij de eene of andere stad veroverd zou hebben.

Het was het zwak van den anders uitmuntenden GODFRIED, dat hij, door eene kwalijk geplaatste godsvrucht, te veel aan de geestelijkheid onderworpen was. Hij stichtte in de Kerk van het Heilige graf en in de Kerk van den Tempel, te voren de *Moskee* van OMAR, maar met den naam van den *Tempel* genoemd, omdat zij op de voormalige plaats van SALOMO's Tempel stond, genootschappen van Kanunniken, en in het dal *Josafat* een Klooster voor Monniken, die hij medegebragt had (*). Deze wakkere Vorst stierf, te vroeg voor zijn nieuw Koninkrijk, nadat hij nog niet volkomen een jaar geregeerd had, in *Julij* des jaars 1100.

Hij prees voor zijn overlijden zijnen broeder BALDUIN, Graaf of Vorst van *Edessa*, tot zijnen opvolger aan, die ook terstond daar voor te *Jeruzalem* erkend werd. Deze, die zijnen broeder zich ten voorbeeld stelde, ondervond dra de zwakheid van het Koninkrijk. Ter naanwernood met veel gevaar uit hoofde van de menigvuldige in het land omzwervende *Turken* in *Jeruzalem* aangekomen, vond hij, den Patriarch DAIMBERT tegen hem verbonden met TANKRED, en voornemens, om BOEMUND, Vorst van *Antiochie*, op den troon te zetten. Doch deze was tenzelfden tijde bij de *Turken* gevangen geraakt.

DAIM-

IV
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.
Dood van
GODFRIED
van
Bouillon.

BALDUIN
zijn op-
volger.

(*) WILL. *Tyrius* L. IX. p. 767.

V DAIMBERT kroonde eindelijk den nieuwen Koning; BOEK III en TANKRED hem het Vorstendom *Tiberias* terug Hoofdst. III gevende, aanvaardde in plaats daarvan het Vorstend- na C. G. dom van *Antiochie*. Ondertusfchen breidde BALDUIN Jaar 1073, de grenzen van zijn Rijk merkelyk uit; waar toe tot 1517. hem echter de nieuw aangekomene kruisvaarders we- nig dienst deden. In de laafte jaren namelyk wa- ren duizenden *Deenen*, *Duitfchers*, *Franschen* en *Engelfchen*, maar voornamelyk *Italianen* naar *Pa- lestina* en *Azie* overgekomen, maar ook meerendeels door pest, honger of het zwaard gefneuveld. Thaus federt het jaar 1101 landden weder omtrent 260,000 menschen van allerlei rang en staat aan, maar een groot deel, door hunne plunderingen en fpreloos- heden zich hatelyk makende, kwam op dezelfde wijze als de vorigen om; velen werden gevangen, of vlugtten in eenen ellendigen toefland naar *Kon- ftantinopolen*. Evenwel veroverde BALDUIN in de volgende jaren *Cesarea*, *Azot*, *Tripoli* en ook *Pto- lemais*, met hulp eener *Genueefche* vloot.

Slecht ge- Doch tevens was deze Koning in gedurigen twist drag van met den Patriarch DAIMBERT; op 's Konings klagte den Pa- over hem zond de Paus eenen Kardinaal naar *Jeru- triarch. zalem*, door wien DAIMBERT werd afgezet. Hij wist echter, door middel van geld, waar de Koning gebrek aan had, zich te herftellen, en de Kardinaal en Patriarch werden de beste vrienden, die de ge- fchenken der Bedevaartgangers voor het heilige graf met brasferijen, zuipen en zwelgen doorbragten; tot de Koning zelve hen verrastte, daar zij aan eene wulp- fche maaltijd zaten, en onder fcherpe verwijtingen zwoer,

zwoer, dat zij van de Kerkelijke giften niets meer genieten zouden, zoo lang de Koning en zijne soldaten gebrek leden. Ook maakte de Koning zich meester van den schat des Patriarchs, welke meer dan 20,000 stukken gouds bedroeg, behalve een' verbazenden rijkdom aan zilver. Ook werd de *Patriarch* op eene *Synode* te *Jeruzalem* van vele misdaden overtuigd en afgezet. Zijn opvolger EVERMER raakte echter ook spoedig in verschil met den Koning, door de kuiperijen van den voormaligen Patriarch ARNOLD, die eindelijk wist te bewerken, dat hij zelve andermaal deze waardigheid verkreeg.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Niettegenstaande de veroveringen, welke de Koning BALDUIN gemaakt had, was de toestand van zijn Rijk nogtans heel wankelbaar. Hij bemagtigde wel in het jaar 1111 de stad *Sidon*, waar toe 7000 *Engelschen*, *Vlamingen* en *Deenen* hem hunnen dienst hadden aangeboden, maar *Ascalon* kon hij niet behouden; hij verzocht en verkreeg van Paus PASCHALIS II verlof om alle van hem afhankelijkke steden aan de Kerk van *Jeruzalem* te onderwerpen; maar dewijl de Patriarch van *Antiochie* zich hier over te zeer beklaagde, bepaalde de Paus zijn verlof, tot zulke steden, die te voren aan de Kerk van *Jeruzalem* onderhoorig waren geweest. De Koning BALDUIN overleed in het jaar 1118.

Dood van
den Koning
BALDUIN.

Tot zijn opvolger werd verkoren zijn neef BALDEWYN of BOUDEWYN VAN BOURG, Graaf van *Edessa*, onder den naam van BALDUIN II. Het ontbrak dezen Vorst niet aan moed, maar de overmagt der *Turken* en voornamelijk de verdeeldheden onder de

BALDUIN
of BOUDE
WYN II.

V Christenen zelve, deden zijn Rijk wankelen. In het
 BOEK
 III jaar 1122 namen de *Turken* niet alleen den Graaf
 Hoofdst. van *Edessa*, eenen der grootste Heiden onder de
 na C. G. Christenen, maar ook den Koning zelve, bij over-
 Jaar 1073. rompeling, gevangen. Evenwel werd in het jaar
 tot 1517. 1124 met hulp eener *Venetiaansche* vloot *Tyrus* vero-
 verd. Na eene gevangenis van anderhalf jaar kocht
 de Koning zich voor een groot rantsoen vrij, maar
 had tot zijn' dood toe, die in het jaar 1131 volgde,
 minder geluk in den oorlog, dan in zijne eerste ja-
 ren. In het jaar 1120 was door den Patriarch GOR-
 MUND te *Neapolis*, het oude *Sichem*, eene Kerkver-
 gadering gehouden, waar bij ook de Koning tegen-
 woordig was, welke besluiten strekten tot eene alge-
 meene verbetering der zeden, maar met weinig vrucht.

Ridder- Om dezen tijd waren te *Jeruzalem* twee groote
 orde der genootschappen van *Ridders* ontstaan, die naderhand
 johanni- talrijk en in de geschiedenis der kruistogten en ver-
 ter Rid- volgens vermaard zijn geworden, de *Hospitaal-broe-*
 ders. *ders van den Heil. Joannes van Jeruzalem*, na-
 derhand meer bekend met den naam van *Ridders van*
Rhodus, *St. Jan- en Malthezer-Ridders*, en de
Tempelheeren of *Tempelieren*. Eenige kooplieden van
Amalfi, eene zeestad in het *Napelsche*, gaven de aan-
 leiding tot het sichten der eerstgemelde orde. Be-
 geerig om te *Jeruzalem* hunnen godsdienst, op de
 wijze der Latijnsche Kerk, te oefenen, bouwden zij
 voor zich eene Kerk, bij de kerk van het Heilige
 graf, aan de Maagd MARIA gewijd, benevens een
 Klooster, in hetwelk de Pelgrims van hunne Natie
 konden opgenomen worden. Dit noemde men het

Latynsche Klooster (Monasterium de Latina). Voor weduwen en andere vrouwen, die in Bedevaart kwamen, werd een afzonderlijk Bedehuis aangelegd, waar uit het Klooster der H. MAGDALENA ontstaan is. Bovendien werd naast de bovengemelde Kerk, om arme en zieke Pelgrims te onthalen, een gasthuis of hospitaal (*Xenodochium*) aangelegd. Verders stichtte men eenen altaar ter eere van JOANNES *Eleemosynarius*, Patriarch van *Alexandrie*, die wegens zijne milddadigheid jegens de armen in het Oosten beroemd was. De orde zelve heeft echter naderhand bestendig beweerd, dat zij nooit eenen anderen beschermheiligen dan JOANNES *den Dooper* gehad hebbe. Hoe dit zij, deze geheele stichting had, in het eerst, geringe inkomsten, maar bekwam aanzienlijke giften, zoodra *Jeruzalem* door de Christenen ingenomen was. Omtrent het jaar 1099 nam GERHARD, Opziener van het Hospitaal met zijne dienstdoende broeders den Monnikenregel aan, zij deden eene plegtige gelofte en naaiden een wit kruis op de borst van hun kleed. En nu scheidten zij zich van den Abt van het Klooster, en werden genoemd *Hospitaalbroeders van den H. Joannes van Jeruzalem*. Na den dood van GERHARD, in het jaar 1118, werd RAYMUND DU PUY (of *de Podio*;) Opziener van het Genootschap, van wien hetzelfde eenen duurzamen regel ontving, welke in het jaar 1120 door CALIXTUS II werd bevestigd. Volgens denzelven deden de Hospitaalbroeders de gelofte van kuischheid en gehoorzaamheid; dat zij nooit alleen rondgaan, aalmoezen voor de armen verzamelen,

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V
BOEK
III
Hoofdft.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

geen geld bezitten, en aan de strengfte matigheid zich onderwerpen zouden. Ook zouden zij allen het kruis op hunne kleederen en mantels dragen. Weldra was de orde zoo magtig, dat de Grootmeester (*Magister*) zijnen dienst aanbood, tot het beoorlogen der *Muhammedanen*. Dit door den Koning te *Jeruzalem* aangenomen zijnde, werd de orde verdeeld in drie klasfen: *Ridders*, *Priesters* en *dienende Broeders*. De eerften trokken, als Edellieden, de laatften als Burgers te veld, maar de Priesters verrichteden de godsdienstige bezigheden der orde. Inderdaad, muntte ook de Orde onder haren Grootmeester uit in verfcheidene gevechten met de ongehoovigen, waarom zij aanzienlijke goederen en voorregten en in het jaar 1154 eenen gewigtigen vrijheidsbrief van Paus ANASTASIUS IV verwierf; maar daartegen in menigvuldige twisten geraakte met de Bifchoppen, die klaagden, dat de orde aan hunne regten, tienden euz. onttrok; maar die te vergeefs hunne klagten te *Rome* inbragten.

Orde der Tempelheeren of Tempeliers.

In het jaar 1118 werd nog eene andere Ridderorde te *Jeruzalem* geficht, welke vervolgens in de gefchiedenissen berucht is geworden. HUGO VAN PAYENS, (of *de Paganis*,) GOTFRIED (of GAUFREDUS) van *St. Aldemar*, en zeven andere Edellieden deden in handen van den *Patriarch* dier stad de gelofte, om als *reguliere Kanunniken*, hun leven kuisch, gehoorzaam en zonder eigendom, in dienst des Zaligmakers door te brengen. Aan hun ruimde Koning BALDUIN II zijn paleis aan de oostzijde van SALOMO's *Tempel* in, dat is van de plaats, waar de

Tem-

Tempel gestaan had, maar waar sedert eene *Moskee* was gebouwd, die, in dezen tijd, tot eene Kerk gebruikt werd. De Patriarch en andere Bischoppen leiden hun de verpligting op, om de Bedevaartgangers tegen de strooperijen en rooverijen der Ongelovigen te beschermen en veilig te geleiden. In het jaar 1127 kreeg deze Orde op de Kerkvergadering te *Troyes*, volgens bevel van Paus HONORIUS II eenen regel, naar welken derzelve leden zich hadden te gedragen. Zij droegen een rood kruis op hunne mantels, ten teeken, dat zij bereid waren, hun bloed ter verdediging van het heilige Land te storten. Spoedig nam de Orde, door hare dappere daden, in aanzien en getal, maar ook in rijkdommen toe. Zij telde reeds in 1180 omtrent 300 Ridders en een ontelbaar getal dienende Broeders. De Koning van *Engeland* HENDRIK I, Keizer LOTHARIUS II en andere Vorsten beschonken de Orde met aanzienelijke landen en goederen, zoodat de Balijen, Kommanderijen, Prioraten en zoo als de bezittingen dezer *Tempelheeren* of *Tempeliers*, (zoo als zij naar het oude *Tempelarii* heetten,) meer genoemd werden in het jaar 1244 reeds een getal van 9000 beliepen.

Maar, naar gelang van dezen aanwas, werden hunne zeden ook al ras bedorven. WILLEM van *Tyrrus* klaagt reeds over hunne trotsheid en euvelmoed, waar door zij zich aan het gezag zelfs van den *Patriarch* onttrokken, en aan de Kerk de Tienden en Eerftelingen onthielden. Anderen verheffen wel hunnen lof, maar Paus INNOCENTIUS III verklaarde zelve in het jaar 1208, dat zij, wegens het mis-

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaari 1073.
tot 1517.

bruik der aan hun geschonkene voorregten, waardig waren, van dezelve beroofd te worden. Als Keizer FREDERIK II in het jaar 1229 zijnen kruistogt naar *Palestina* ondernam, verraadden zij hem aan den Sultan van *Babylon*, waar aan ook de *Hospitaalbroeders* eenig deel hadden, maar de Sultan zond hunne Brieven aan den Keizer (*); evenwel verklaarde de Patriarch van *Jeruzalem* (†), dat de beide Orden alle bereidvaardigheid tot vechten vertoonden, maar geeft den Keizer de schuld, dat dit niet geschieden kon. FREDERIK zelve beklagde zich in het jaar 1244 (§), dat de *Tempelheeren* geheime verstandhouding met de *Muhammedaansche* Vorsten tegen hem hielden. Ook dreigde de Koning van *Engeland*, HENDRIK III hun, dat hij hun de vrijheden, aan hun door zijne voorzaten geschonken, weder zou ontnemen. Hunne trotsheid was ook niet zoo zeer te verwonderen. Als Ridders; geloofden zij zich noodzakelijk gemaakt te hebben, en als Geestelijken, wilden zij nauwelijks voor den Paus zelve onderdoen.

FULCO
Koning
van Jeru-
zalem.

Ondertuschen, welke diensten deze beide Orden in het eerst bewezen, echter konden zij niet verhinderen, dat de toestand van het koningrijk van *Jeruzalem* steeds zorgelijker werd. Hetzelve werd, onder de regering van FULCO, of FOUCAULT, Graaf van *Tours*, *Mans* en *Anjou*, die zijnen Schoonvader BALDUIN II in het jaar 1131 was opgevolgd, en

(*) MATTU. *Parif. Hist. Maj.* p. 358.

(†) Bij denzelven p. 359. (§) Bij denzelven p. 619.

en tot het jaar 1142 regeerde, nog wel vrij gelukkig verdedigd, ja zelfs door het veroveren van *Pancas*, (het oude *Cesarea Philippi*,) uitgebreid. Maar daar tegen leden de Christenen ook verscheidene nederlagen, terwijl de Vorsten van *Antiochie* en de Graaven van *Tripoli* gedurig met den Koning overhoop lagen; en 'er gedurige verschillen plaats hadden tusschen de Patriarchen en de wereldlijke Vorsten.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

FULCO liet twee zonen na, van welken de oudste, BALDUIN III, die hem opvolgde, niet meer dan 13 jaren oud was, waarom zijne moeder de voogdij-schap op zich nam. Maar, in het jaar 1144 werd *Edesfa*, de hoofdstad van een Christelijk Graafschap, door EMAD-EDDIN ZENGHI (dien de Christelijke Geschiedschrijvers SANGUINUS noemen,) Vorst van *Mosul* en *Aleppo*, die zich van de oneenigheid van JOSSELIN Graaf van *Edesfa* en den Vorst van *Antiochie* bediende, ingenomen; ook had de Aartsbis-chop dier stad voor zijne verzamelde schatten geene soldaten ter verdediging derzelve willen leveren. De Christenen heroverden de stad wel, door eene overrompeling, maar zij werd hun door NUREDDIN, den zoon van ZENGHI, op nieuw ontnomen.

BALDUIN
III.

Op de tijding van dit verlies, en den ongunstigen staat van zaken in *Palestina*, was de Paus EUGENIUS III bedacht, op eenen nieuwen kruistogt, en schreef daar over aan LODEWYK VII, Koning van *Frankryk*, welke Vorst, in het jaar 1142, in eenen oorlog met éénen zijner Grooten, bij het innemen van de stad *Vitry*, de Kerk aldaar met 1300 menschen, die in dezelve gevlugt waren, hebbende doen

PAUS EU-
GENIUS
III ver-
maant tot
een' nieu-
wen
kruistogt.

V
BOEK
III
Hoofdt.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

verbranden, geene waardiger boete zich voor deze
wreedheid kon voorstellen, dan het ondernemen van
eenen kruistogt naar *Palestina*.

Onder de *Fransche* Geestelijkheid muntte ten de-
zen tijde boven alle anderen uit BERNHARD, Abt van
Clairveaux, door den roem van heiligheid, ijver
voor den godsdienst en welsprekendheid. Meermalen
had de Koning van dezen begeerd, dat hij het kruis
prediken zoude, maar hij had zulks geweigerd, tot
hij eindelijk zich, door den bovengemelden Pausfe-
lijken Brief daar toe gerechtigd oordeelde. Hier op
hield de Koning in het jaar 1146 te *Vezelay* in *Bur-*
gondie eene Vergadering van den Adel en de Gees-
telijkheid, welke voor het eerst in de Fransche Ge-
schiedenis een *Parlement* genoemd, en wegens den
toevloed van volk in het open veld gehouden werd.
Hier predikte BERNHARD, met zijne gewone kracht
van zeggen, het kruis, hetwelk terstond door den Ko-
ning, de Koningin, vele Grooten, Edelen en Bisshop-
pen, en eene verbazende menigte volks, zoo mannen
als vrouwen werd aangenomen. Vergeefs ontraadde de
wijze SUGER, Abt van *St. Denys* den Koning, om in
persoon naar *Palestina* te trekken; de Koning gaf
hem integendeel het regentschap des rijks gedurende
zijne afwezigheid, hetwelk hij met dien roem be-
kleedde, als wij hier voor reeds gezien hebben. In
eene nieuwe Vergadering der Stenden te *Chartres*
bood men aan BERNHARD het opperbevel tot den
togt aan, hetwelk hij echter, geleerd door het
voorbeeld van PIETER *den Kluisenaar*, verstandig
weigerde.

Dezelfde BERNHARD ondernam vervolgens ook, den toenmaligen Keizer van *Duitschland* KOENRAAD III, tot eenen kruistogt te bewegen. Deze Vorst, die tot hier toe te *Rome* nog niet gekroond was, werd door de *Romeinen*, die daar toe door ARNOLD van *Brescia* aangemoedigd waren, genoodigd, om te *Rome* te komen, en in die aloude hoofdstad des Rijks zijn verblijf te vestigen. Reeds was de Paus genoodzaakt geweest, van *Rome* te vlugten, en het was dus deszelfs belang, dezen Keizer naar *Palestina* te zenden. Reeds had een Monnik, RUDOLF, in den omtrek der steden *Keulen*, *Mentz*, *Worms*, *Spiers* en *Straatsburg* het kruis met grooten toeloop gepredikt, doch tevens de Kruisvaarders opgewekt, om de Joden, als erfvijanden van CHRISTUS, om hals te brengen, hetwelk vele *Joden* het leven kostte. Daar tegen verklaarde BERNHARD zich, leerende, dat volgens den Bijbel, de *Joden* niet omgebragt maar verstrooid moesten worden. Hij kwam vervolgens zelve in *Duitschland*, en deed den Monnik naar zijn Klooster keeren. Vervolgens predikte hij het kruis, en wist zelfs den Keizer KOENRAAD zoo te treffen, dat deze te *Spiers* openlijk het kruis aannam, als ook 's Keizers broeders zoon, Hertog FREDERIK van *Zwaben*, zelfs tegen den zin van zijnen Vader. BERNHARD had te meer invloed op de menigte, alzoo hij, volgens getuigenis van gelijktijdige Schrijvers, openlijk en in het verborgene vele wonderwerken verrigtte (*). In *Beijeren*, waar Hertog

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

(*) BERNHARD. *Epist.* CCCLXV. T. I. *Opp.* p. 331.

V WELF, de vijand van Keizer KOENRAAD, nog gestadig onrusten verwekte, predikte BERNHARD insgelijks het kruis, met die toejuiching, dat alle zijne Toehoorders zich met het kruis lieten teekenen. Wij kunnen van zijne wijze van prediken eenigzins oordeelen uit zijnen Brief aan de Geestelijkheid en alle de inwoners van *Frankenland* en *Beijeren* (*). „Thans,” zegt hij in denzelfden, „is de dag des heils: want de aarde fiddert, dewijl de God des hemels begonnen heeft, zijn land te verliezen, waar hij voor dezen als mensch met de menschen verkeerd heeft. Wat doet gij, dappere mannen? Wat doet gij, knechten van het kruis? Wilt gij dus het heilige den honden, en de parelen aan de zwijnen geven? Hoe vele zondaren, die hunne zonden met tranen beleden, hebben daar niet vergeving verkrengen, na dat het schuim der Heidenen, door het zwaard onzer vaderen, aldaar uitgedelgd is geworden! Gelooven wij misfchien, dat de hand des Heeren verkort is, om dat hij zulke kleine wormen tot bescherming van zijn erfdeel oproept? Neen: maar de Heer uwe God verzoekt u, of iemand het verstaan mogt. Bedenkt, welk middel hij gebruikt, om u te verlossen, en verwondert u! Trouwens, is het niet eene geheel bijzondere gelegenheid voor uwe verlossing, welke God alleen uitvinden kon, dat

PHIL. DE CLARA VALLA *Miracc. S. Bernhardi in Opp. Bernhardi* T. VI. p. 1292 OTTO *Frising. de Gest. Fred. I. Imper. C.* 37—39

(*) *Epist. CCCLXIII. T. I. Opp. p. 328-330.*

BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

dat de Almagtige moordenaren, roovers, echtbrekers, meinedigen en andere overtreders verwaardigt, niet anders dan als een deugdzaam volk, tot zijnen dienst te vermanen? Zoo hij u wilde straffen: dan zou hij uwen dienst niet alleen niet begeeren; maar dien niet ééns aanneemen, wanneer gij hem dien zoudt aanbieden! Beantwoordt dus den rijkdom der goedheid des Allerhoogsten. Of hij maakt, dat hij eene behoefte heeft; of hij houdt zich zoo, als of hij behoefte had, terwijl hij eene behoefte zoekt te verhelpen. Hij wil voor uwen schuldenaar gehouden worden, op dat hij aan zijne soldaten de soldij, te weten vergeving der zonden en eeuwige heerlijkheid, zou kunnen betalen." Verders roemt BERNHARD de menigte dappere mannen onder de *Oostfranken en Beijeren*, en vermaant hen, in plaats der vorige inwendige oorlogen, zich in veel voordeliger gevechten te begeven. „Wanneer gij een verstandig koopman zijt,” zegt hij, zoo kondig ik u eene groote markt aan; wacht u, dat die niet nutteloos voorbijga! Neem het teeken des kruifes aan, zoo zult gij voor alles, wat gij met berouwvolle harten gebiecht hebt, vergeving bekomen. De zaak zelve kost bij inkoop weinig; maar als zij met godvruchtigen schouder opgenomen wordt, is zij buiten twijfel het rijk van God waard." Eindelijk waarfchuwt hij voor alle geweld tegen de Joden; deze waren levende toonbeelden van CHRISTUS lijdend; wegens hetzelfde waren zij verstrooid, en leden eene harde ballingschap onder Christelijke Vorsten; doch zij zullen des avonds bekeerd worden; alleen

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073-
tot 1517.

mag

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

mag men hun geen en woeker tegen de Kruisvaarders veroorloven; hoewel deze ook van Christenen geoeffend wordt." Hier op namen de Hertog WELF, de Hertog van *Bohemen*, en andere Grooten, ook de Bischoppen van *Regensburg*, *Pasfau* en *Freyfingen*, de laatstgemelde, de beroemde geschiedschrijver OTTO, het kruis aan, en voorts eene menigte volks, bijzonder vrijbuiters en straatfchenders, zoodat, zegt deze schrijver, elk verstandig mensch erkennen moest, dat derzelver schielijke verandering van God was. Ondertusfchen is het gemakkelijk te begrijpen, dat zulk volkje ligtelijk beweegd werd, om dat hun eene ligte boete en eene zekere vergeving van hunne euvel-daden werd aangeboden, ja ook wel, omdat zulke deugnieten hier gelegenheid vonden, om straffeloos te rooven en te plunderen. Ondertusfchen was het eene goede uitwerking van dezen togt, dat alle vijandelijkheden in het Westen geftaakt en het zelfs verboden werd, om in het openbaar gewapend te verfchijnen.

De Keizer en de Koning van *Frankryk* trokken eindelijk op elk met 70,000 geharnaste Ruiters en eene verbazende menigte voetvolk, ook wijven en kinderen. Deze legers begaven zich over *Konftantinopolen* naar *Azie*, terwijl men zich van den *Griekfchen* Keizer MANUEL COMNENUS, die eene Zuster van KOENRAADS Gemalin ten huwelijk had, alle hulp beloofde. Maar deze en zijne onderdanen, handelden, deels uit wantrouwen en vrees voor zoo geduchte krijgsmagt, misfchien ook door eenen ingewortelden afkeer van de Latijnen, zoo trouweloos, dat

dat zij door verstandhouding met de *Turken*, door het aanwijzen van verkeerde wegen, door bedorvene levensmiddelen, en op andere wijze, den ondergang van het grootste deel van des Keizers leger veroorzaakten. Waar bij nog mislagen van den Keizer zelve, en de verdeeldheden der Oosterfche Christenen onder malkanderen meer nadeelen veroorzaakten. **LODEWYK VII** was niet veel gelukkiger. De beide Vorsten verrigten hunnen Godsdienst te *Jeruzalem*; en keerden, na *Damaskus* vergeefs belegerd te hebben, in het jaar 1149, met het geringe overschot van hunne krijgsmagt, naar hun Rijk terug.

Algemeen was het misnoegen over dezen ongelukkigen uitslag tegen den Abt **BERNHARD**, die in den naam van God een gewenscht gevolg beloofd had. Hij wist zich echter met den last van den Paus en allerhande laste uitvlugten te ontschuldigen, zelfs niet duister zich op zijne wonderwerken beroepende, zoodat men reeds weder in het jaar 1150 van eenen nieuwen kruistogt sprak, welke echter door de *Cistercienser* Monniken verijdeld werd.

Na dezen mislukten togt geraakten de zaken der Christenen in *Palestina* meer en meer in verval. De *Sultan* **NUREDDIN** bemagtigde het gebied van *Edesfa* geheel, en verwoeste dat van *Antiochië*. **BALDUIN III** veroverde wel in het jaar 1154 *Ascalon*, maar werd kort daar na door gemelden Vorst met groot verlies gellagen. **BALDUIN III** stierf in het jaar 1162, zijnde door zijnen Geneesheer ver-

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

AMAL-
RICH OF
AMAURI,
Koning
van Jeru-
zalem.

ge-

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

geven. Nu droeg men de regering op aan zijner Broeder AMALRICH of AMAURI, een' dapper en ondernemend Vorst, die van de Staatsveranderingen, ten dien tijde onder de *Muhammedaansche* Vorsten voorgevallen, goed gebruik wist te maken. Bij zoodanige gelegenheid, deed hij, op uitnodiging van SCHAUR, Grootwazir van den *Egyptischen Chalif*, eenen inval in *Egypte*, maar ondertusfchen bragt NUREDDIN den Christenen in *Syrië* eene groote nederlaag toe, en bemagtigde *Paneas* in het jaar 1164. Drie jaren daar na trok de Koning van *Jeruzalem* andermaal in *Egypte*, en nam zelfs *Kairo* weg, maar sloot toen een verdrag met den *Wazir*, ingevolge van hetwelk hij dit land weder verliet. Doch, door zijne Bevelhebbers en den Grootmeester der Hospitaalbroeders overgehaald, overviel hij hetzelfde op nieuw, in het jaar 1168, maar liet zich, niettegenstaande zijnen voortgang, voor eene somme gelds weder tot den aftogt bewegen. Doch, terwijl AMALRICH dus meester van *Egypte* poogde te worden, behaalde niet alleen NUREDDIN in *Syrië* vele voordelen op de Christenen, maar deszelfs Bevelhebber in *Egypte*, SALAHEDDIN, of SALAHADDIN, gemeenelijk SALADIN genoemd, die na des *Sultans* dood in het jaar 1174 Opperheer van *Egypte*, *Syrië* en andere *Aziatische* Landen was geworden, verhief zich tot die hoogte van magt, dat de Christenen in het Oosten geen geduchter vijand hadden. AMALRICH stierf in het jaar 1173, nadat hij eenige jaren vergeefs Gezanten naar *Europa* gezonden had, om onderstand te bekomen.

BALDUIN IV, die zijnen Vader AMALRICH in den ouderdom van 13 jaren opvolgde, was door WILLEM van *Tyrus*, toen Aartsdiaken te *Jeruzalem*, onderwezen; in zijne rijper jaren werd deze Vorst door eene foort van melaatsheid, (*morbus elephantiosus*,) zoo mismaaft, dat men hem zonder medelijden niet kon befchouwen. Zijn Neef RAYMUND, Graaf van *Tripoli*, nam, gedurende zijne minderjarigheid, het Staatsbewind op zich; maar in plaats van zich tegen de aanwasfende magt van SALADIN te verzetten, floot hij, tegen eenige geringe voordeelen, een verdrag, hetwelk hoogst fchadelijk voor de Christenen werd. Eindelijk was de Koning van *Jeruzalem*, door zijne lichaamskwaal, genoodzaakt, de regering van zijn Rijk aan den Gemaal zijner Zuster, GUIDO van *Lusignan*, Graaf van *Joppe*, over te laten. Doch, alzoo het dezen aan fchranderdheid en bekwaamheid haperde, om het Rijk te verdedigen, werd in het jaar 1183 zijn Stiefzoon, ook BALDUIN genoemd, die eerst vijf jaren oud was, tot Koning gekroond. Kort daar na ftierfen de beide Koningen, en LUSIGNANS Gemalin wist het in het jaar 1186, door den *Patriarch* van *Jeruzalem*, en de Grootmeesters der Hospitaliers en Tempeliers, maar tegen den zin der eigenlijke Grooten des Rijks, daar toe te brengen, dat hem de kroon werd opgezet.

Van nu af aan nam de oneenigheid en verwar- ring in het Rijk meer en meer toe. RAYMUND, die naar de kroon ftond, en dezelve meest van allen waardig fcheen, verbrak alle verbindtenis met den

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

BALDUIN
IV.

GUIDO van
Lusignan
Koning.
Jeruza-
lem door

Ko-

V Koning, en sloot eenen stillstand met SALADIN. Ein-
 BOEK delijk, toen deze Vorst in *Palestina* inbrak, waar
 III hij *Tiberias* veroverde, vereenigde RAYMUND, dien
 Hoofdit. hij *Tiberias* veroverde, vereenigde RAYMUND, dien
 na C G. men overluid een' verrader noemde, zich met het
 Jaar 1073. Christen leger, waar op het in het jaar 1187 dicht bij
 tot 1517. de gemelde stad tot eenen beslissenden veldslag kwam;
 SALADIN in welken de Christenen, met een verlies van 21,000
 veroverd. man, geheel verslagen werden; hun Koning zelve,
 RAYNAULD van *Chatillon*, één der voornaamste Hel-
 den der Christenen, de Grootmeester der Tempel-
 heeren, en andere Grooten, waren onder de gevan-
 genen. SALADIN liet meer dan 200 Hospitaalbroe-
 ders en Tempelheeren, die hij moordenaren noem-
 de, gelijk zij ten minsten niet ligt aan eenen *Mu-
 hammedaan* het leven schonken, voor zijne tent ne-
 derfabelen. Den Koning echter bood hij eenen drank
 aan ter verkwikking; maar als deze denzelven ook
 aan RAYNAULD wilde overgeven, belette de *Sultan*
 dit, dewijl hij hem anders door dit gemeenschappe-
 lijk drinken het leven verzekerd zou hebben. Veel
 meer deed de *Sultan* aan hem de hevigste verwij-
 tingen, dat hij de bedevaardgangers naar *Mekka*
 tegen zijn gegeven woord omgebragt, een' krijgs-
 togt tegen deze heilige plaats ondernomen, en MU-
 HAMMED gelasterd had; evenwel bood hij hem het
 leven aan, indien hij zijn geloof wilde aannemen;
 en toen RAYMUND zulks weigerde, gaf hij hem
 zelve den doodelijken slag. *Fassa* of *Joppe*, *Akko*
 of *Ptolemais*, *Nazareth*, *Cesarea*, *Berytus*, *As-
 kalon*, en andere steden, vielen kort daar na in
 SALADINS geweld, die daartegen aan den Koning
 zij-

zijne vrijheid schonk. Eindelijk moest ook *Jeruzalem* zich aan hem overgeven. Men beschuldigt de *Melchiten*, of *Griekſche* Christenen, in de ſtad, dat zij in getal ſterker dan de *Franken*, (zoo als men ſedert de kruistogten de *Westerſche* Christenen in het Oosten noemt, omdat de eerſte kruistogten door de *Fränſchen* ondernomen waren,) dezelve aan SALADIN verraden zouden hebben, maar ABULFEDA verzekert, dat de gunſtige voorwaarden, welke SALADIN aanbood, veel hebben toegebracht, om de overgave te verhaasten. Hij vergunde alle de *Franken* weg te trekken, mids dat elk man voor zijn loſgeld tien, elke vrouw vijf, en elk kind twee goudſtukken, betaalde, wie daar niet in ſtaat toe was, zou gevangen achterblijven. Dezen bedroegen een getal van 14,000. Evenwel verhalen Christen Schrijvers zelve, dat hij eenige duizenden zonder loſgeld onſlagen hebbe. Den Patriarch vergunde hij, de koſtbare gereedschappen der Kerk van het heilige graf mede te nemen. Ook vergunde hij den Christenen, om voor eenig geld dit graf ook in het vervolg te bezoeken, maar voor het overige herſtelde hij den *Muhammedaanſchen* Godsdienst in de voormalige *Moskeeën*. Het gewaande kruishout van CHRISTUS was met het vaandel, in hetwelk een Biſchop het bij het leger droeg, inſgelijks SALADIN in handen gevallen. Sedert dit gewigtig verlies, zegt een anders verſtandig Schrijver dezer tijden, kregen alle kinderen niet meer dan 20 of 22 tanden, in plaats dat zij 'er anders gewonelijk 30 of 32 hadden.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.
Toerus-
tingentot
eenen
nieuwen
kruistogt.

Thans was, behalve *Antiochië*, *Tyrus*, *Tripoli*, en eenige vaste sloten, de geheele vrucht der zoo kostbare en bloedige kruistogten volstrekt verloren. Doch des te ijveriger arbeidde men in het Westen om spoedige en magtige hulp naar *Palestina* te zenden, ten welken einde WILLEM van *Tyrus* zelve in persoon naar *Europa* overgekomen was; ook zond Paus GREGORIUS VIII in het jaar 1187 herhaalde rondgaande Brieven aan alle Christenen van zijne Kerk. Ook deed hij zelfs eene reize naar *Pisa*, om de *Pisanen* en *Genuezen* zamen te bevredigen, opdat deze beide toenmalige zeemogendheden eenen gemeenschappelijken bijstand bewijzen zouden. Heel onverwacht stelden de beide Koningen van *Frankryk* en *Engeland*, in het jaar 1188 hunne verschillen ter zijde, en lieten zich door de Bischoppen het kruis geven; ook werd, om de volkeren te onderscheiden, bepaald, dat de *Franschen* een rood, de *Engelschen* een wit, en de *Vlamingen* een groen kruis dragen zouden. Men hield vergaderingen, en stelde vast, dat elk het tiende deel van zijne bezittingen en inkomsten tot den togt zou opbrengen, welke men de *tienden van SALADIN* noemde, omdat men voornamelijk tegen dezen Vorst de wapens opvatte. De Geestelijkheid in *Frankryk* wilde van deze tienden bevrijd blijven, maar werd spoedig door den Koning tot het opbrengen derzelven genoodzaakt. Ook liet Paus KLEMENS III in *Polen* de tienden ten dezen einde invorderen; maar zijne *Legaten* in *Frankryk* konden niet beletten, dat de twisten tusschen de beide Rijken

ken weder uitborften, zoodat, zoo lang HENDRIK leefde, deze ontworpenen kruistogt niet tot stand kwam.

V
BOEK
III
Hoofdst.

Spoediger werd in *Duitschland* een kruistogt dadelijk ondernomen, door den Keizer FREDERIK I, die reeds omtrent 70 jaren oud was, en die zoodanigen rampvollen kruistogt met zijnen Oom KOENRAAD III had ondervonden. Op eenen Rijksdag te *Mentz*, in het jaar 1188, waar de Pauselijke Legaten het kruis predikten, nam hij hetzelfde aan met zijnen Zoon, den Hertog FREDERIK van *Zwaben*. In het jaar 1189 trok de krijgshaftige Keizer met een weltoegerust leger van 160,000 man over *Konstantinopolen* naar *Azië*; doch moest in het gebied van den Griekschcn Keizer nog een gedeelte van het volgende jaar vertoeven, eer hij de hinderpalen kon te boven komen, welke deze hem in den weg leide; schoon de *Turksche Sultan* van *Cogni* of *Iconium*, hem een verbond voorfloeg, moest hij zich echter door *Klein-Azië* den weg met het zwaard banen. Maar naauwelijks was hij daar in gelukkig geslaagd, toen hij op zijnen verderen togt door *Armenië* in het jaar 1191 het leven verloor. Zijn Zoon volgde den Vader spoedig, en eene besmettelijke ziekte rukte de helft van zijn leger weg.

na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Kruistogt
van Kei-
zer FRE-
DERIK I.

Ondertusfchen waren RICHARD, Koning van *Engeland*, en FILIPS AUGUSTUS, Koning van *Frankryk*, overeengekomen, om gezamenlijk eenen kruistogt te ondernemen. In het jaar 1190 gingen zij, met hunne krijgsvolken te *Marseille* en *Genua* onder zeil; maar kregen reeds in *Sicilië* verschil met mal-

Kruistogt
van RI-
CHARD,
Koning
van Eng-
land, en
FILIPS AU-
GUSTUS,

V kanderen; maar verschenen weder als vrienden voor
 BOEK *Akko* of *Ptolemais*, eene gewigtige zeestad, welke
 III reeds sedert twee jaren door GUIDO van *Lusignan*,
 Hoofdst. den verdrevenen Koning van *Jeruzalem*, belegerd
 na C. G. was. Onder weg had RICHARD het eiland *Cyprus*
 Jaar 1073. tot 1517. aan eenen Prins uit het Grieksch-Keizerlijk Huis
 Koning der *Communen* ontnomen, omdat deze zijne soldaten
 van en matroozen mishandeld had. Eindelijk werd ook
 Frankryk. *Ptolemais* in het jaar 1191 veroverd, maar SALADIN
 weigerde de voorwaarde der overgave te bekrachtigen,
 bijzonder het teruggeven van het heilige kruis, en het
 betalen van eene groote geldsomme, waar door hij oorzaak
 was, dat RICHARD 5 of 6,000 gevangenen liet nederfabelen.
 Inmiddels had het misnoegen der beide Koningen, die
 even trotsch en fier waren, den hoogsten trap bereikt,
 zoodat de Koning van *Frankryk* naar huis keerde, na
 plechtig gezworen te hebben, dat hij RICHARDS gebied,
 gedurende deszelfs afwezenheid, niet zou ontrusten.
 RICHARD, nu van de meeste vreemde soldaten verlaten,
 sloot met SALADIN een' wapenstilstand voor drie jaren.
 Het Koningrijk *Cyprus*, hetwelk hij aan de Tempelheeren
 verkocht had, maar die hetzelfde niet hadden kunnen
 behouden, verkocht hij nu andermaal aan GUIDO van
Lusignan, die daar voor zijn regt op het Koningrijk
Jeruzalem moest afstaan aan HENDRIK, Graaf van
Champagne, die de Zuster van BALDUIN V in huwelijk
 had. RICHARD zelve keerde in het jaar 1192 naar
Engeland terug, maar werd onder weg gevangen
 gehouden door den Her-

tog van *Oostenryk*, die hem aan den Keizer HENDRIK VI verkocht, welke laatste hem eerst twee jaren daar na niet zonder een groot rantzoen zijne vrijheid weder gaf. Gedurende zijne gevangenis had FILIPS AUGUSTUS hem den oorlog verklaard. Dus eindigde deze kruistogt met hoon en onheil voor deszelfs aanleggers; maar SALADIN stierf in het jaar 1193, in het gerust bezit van het grootste deel van *Palestina*.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Deze kruistogt bragt ondertusfchen eene derde Ridderorde voort, de *Duitsche Ridderorde* genoemd, van welke de eerste grond reeds in het jaar 1130 te *Jeruzalem* gelegd werd. Een Godvruchtig Duitfcher, die met zijne vrouw te *Jeruzalem* woonde, leide daar een Gasthuis, (*Xenodochium*), aan, voor arme en zieke Pelgrims van zijne natie. Toen dit getal vermeerderde, voegde hij 'er nog een Bedehuis bij, en onderhield de vreemdelingen, door aalmoezen, die hij verzamelde. Vervolgens verenigden zich andere Duitfchers, onder welken ook Edellieden waren, met hem, die weldra befloten, om ter verdediging van het Heilige Land de wapens aan te nemen, gelijk de Tempelheeren, terwijl zij, ter onderscheiding van dezen, zwarte kruifen op hunne witte mantels droegen. Bij de belegering van *Akko* of *Ptolemais*, zoo verhaalt een ander Schrijver den oorsprong dezer Orde, in het jaar 1190 rigtten eenige godvruchtige mannen uit *Bremen* en *Lubek*, voor de zieken in het leger, een hospitaal op in hunne tent; hetwelk op verzoek der Christen Grooten door Paus CELESTINUS III bevestigd

Orde der
Duitsche
Ridders.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

werd. Naar het kruis, hetwelk zij op hunne mantels droegen, werden zij *Kruisheeren*, en naar hunnen oorsprong *Duitsche Heeren* genoemd. HENDRIK VAN WALPOT was hun eerste Grootmeester, echter bleef de Orde langen tijd zeer klein in getal; zoodat de vierde Grootmeester, HERMAN van *Salza*, federt het jaar 1210 wenschte, al zou hij 'er ook een oog om verliezen, dezelve tot tien ten oorlog toegeruste broeders te zien aanwasfen. Maar kort na zijn dood waren 'er reeds 2,000 Edellieden in; ook ontving de Orde groote geschenken en gunstbewijzen van de Keizers, Pausfen en andere Grooten. De werkzaamheid en fchranderdheid van den Grootmeester HERMAN bragt niet weinig tot het aanzien dezer Orde toe, inzonderheid hielp de dapperheid dezer Ridderen in het jaar 1219 de stad *Damiate*, den Sleutel van *Egypte*, veroveren. Ook ftonden zij Keizer FREDERIK II op zijnen kruistogt in *Palestina* getrouw bij, en HERMAN bemiddelde meer dan eens den vrede tufchen dezen Keizer en den Paus. Doch, bovenal maakten deze Ridders federt het jaar 1226 gebruik van eene gelegenheid, die hun werd aangeboden, waar door zij op het einde dier eeuw meesters werden van eenen grooten en bloeienden Staat aan de Kusten der Oostzee; waar van wij de omftandigheden in het vervolg zullen moeten verhalen.

Vervolg
der kruis-
togten.

Na het vertrek van RICHARD uit *Palestina*, in het jaar 1192, duurde de wapenftilftand tufchen de Christenen en *Muhammedanen* aldaar voort, terwijl de eerften nog eenige gewigtige zeefteden bezaten.

Maar

Maar Paus CELESTINUS III vermaande de Christen Vorsten in Europa tot eenen nieuwen kruisstogt, waar toe hij in het jaar 1195 den Keizer HENDRIK VI overhaalde; welke Vorst echter, door zijne oorlogen in *Sicilië* verhinderd, den togt niet dadelijk ondernam; en zelfs verdacht werd gehouden, den kruisstogt tot een voorwendfel gebruikt te hebben, om zijne krijgstoerustingten tegen *Sicilië* te kunnen verbergen. Ondertusfchen zeilde in het jaar 1196 eene sterke krijgsmagt naar *Palestina*, nadat velen in Beneden-*Italië* deze kruisfoldaten in het aangezigt gezegd hadden: dat zij eenen bijgeloovigen en bij God gehaaten weg gingen, in den schijn als Godvruchtige Bedevaartgangers, maar inwendig als verscheurende wolven, die *Apulië* en *Sicilië* plunderen en verwoesten wilden. Dus werd de stilstand verbroken, en *Berytus* veroverd, maar daartegen verwoestten de *Turken Joppe*; en de voortgang van het Christen leger werd door onstuimigheid zonder beleid en door tweedragt gestuit, en toen men in het jaar 1198 den dood des Keizers vernam, keerde het grootste deel der Vorsten naar *Europa* terug.

Een andere kruisstogt, die kort daar na uit *Frankryk* ondernomen werd, had gewigtiger gevolgen. FULCO of FOULQUES, prediker te *Neuilly*, beroemd door zijne welsprekendheid, en zelfs geacht als wonderdoener, predikte, ondersteund door eenen Kardinaal, en het gezag van Paus INNOCENTIUS III, het kruis, en in het jaar 1199 lieten zich in groote menigte voorname Heeren, Edellieden en anderen, met het kruis teekenen. Men sloot een verdrag met de *Ve-*

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Nieuwe
kruisstogt
der Fran-
schen en
Venetia-
nen.

V *netianen*, dat zij ſchepen zouden leveren tot het
 BOEK overvoeren van meer dan 30,000 man, en de vloot,
 III vereenigd met eene eigene *Venetiaanfche* magt onder
 Hoofdft. hunnen Doge DANDULO liep in het jaar 1202 in zee:
 na C. G. Eerst werd *Zara* door de *Venetianen* veroverd, alhoe-
 Jaar 1073. wel een Kapucijner abt, in naam van den Paus, ver-
 tot 1517. bood eene ſtad, die door Christenen bezet was, aan
 te tasten. Maar het geheele doel dezer kruisvaarders
 was veranderd. De Griekſche Keizer ISAACIUS AN-
 GELUS was afgezet en van zijn gezigt beroofd door
 zijnen Broeder ALEXIUS ANGELUS; zijn Zoon ALEXI-
 US vervoegde zich bij de kruisvaarders, om zijnen
 Vader te herſtellen, met belofte, dat hij zijn rijk
 tot de gehoorzaamheid der Roomſche Kerk terug-
 brengen, en vervolgens eene aanzienlijke hulp tot
 verovering van het Heilige Land leveren zou. Ter-
 wijl eenige krijgshoopen regelregt naar *Azië* voort-
 trokken, namen de *Venetianen* de voorſtellingen van
 ALEXIUS aan, en het hoofdleger kwam in het jaar
 1203 te *Konſtantinopolen* aan, en zonder zich aan
 den Paus te kreunen, die deze onderneming afkeur-
 de, werd *Konſtantinopolen*, ſtormenderhand, verov-
 verd, en ISAACIUS ANGELUS met zijnen Zoon op den
 troon herſteld.

Latijnsch
 Keizer-
 rijk te
 Konſtan-
 tinopo-
 len.

Kort daarna ſtierven deze beide Keizers; de jonge
 ALEXIUS werd door MURZUFLUS vermoord, die zel-
 ve de Keizerlijke waardigheid aannam. Hierop over-
 vielen de kruisvaarders den 12 April 1204 *Konſtan-
 tinopolen*; maakten zich ſtormenderhand van de ſtad
 meester, plunderden die, en volvoerden alle de buit-
 tenſporigheden van euvelmoed, hebzucht, wellust
 en

en wreedheid. In de volgende maand verkoren zij uit hun midden BALDUIN, Graaf van *Vlaanderen*, tot Keizer van *Konstantinopolen*, die terstond aan den Paus schreef, en deszelfs goedkeuring en bevestiging verzocht; de Paus, hoezeer zich ongenoegd toonende op de kruisvaarders, erkende echter den nieuwen Keizer, maar deed hem tevens zijne hoogheid gevoelen. De *Franschen* en *Venetianen* waren overceengekomen, dat THOMAS MOROSINI, een *Venetiaan*, subdiaken der Roomsche Kerk, Patriarch van *Konstantinopolen* zou zijn, en de Paus weigerde de aanstelling van denzelfden te bevestigen, omdat een wereldsch Vorst die gedaan had, hoewel hij vervolgens, uit eigene magt, deze waardigheid aan denzelfden MOROSINI schonk. Ondertusfchen leden de belangen der Christenen in *Palestina* door deze overwinning, deels, omdat eene verbazende menigte menschen zich thans uit dit land naar *Konstantinopolen* begaf; vooral, dewijl de zoogenoemde Koning van *Jeruzalem*, EMERY of AMALRICH van *Lusignan*, in het jaar 1206 overleden was, en de Koning van *Armenië* met den Graaf van *Tripoli* over het Vorstendom van *Antiochië* in hevigen twist raakten. Daarenboven kon het nieuwe Keizerrijk zich niet handhaven; geheele gewesten en eilanden werden van hetzelfde afgescheurd, en onder de medehelpers der overwinning verdeeld; in *Azië* bezat het volftrekt niets; de ingeborene onderdanen van hetzelfde, de Grieken, werden, wegens de mishandelingen, welke zij dulden moesten, deszelfs gevaarlijkste vijanden; anderen, de Grieksche Keizers in

V
BOEK
III
Hoofdst
na C. G.
jaar 1073.
tot 1517.

V *Klein-Azië* en de *Bulgaren*, benaauwden het van buiten; BALDUIN werd reeds in het jaar 1205 door de laatstgemelden gevangen genomen; zijne opvolgers voelden meer en meer hunne zwakheden; en eindelijk verdelgde de Keizer MICHAËL PALEOLOGUS in het jaar 1261, door het innemen van *Konstantinopolen*, dit schaduwkeizerrijk tot den naam toe.

Ongeloo-
felijke
drift tot
den
Kruis-
togt.

Hoe gering en onbestendig ook de voordeelen waren, welke de Kruistogten tot hier toe hadden aan-gebragt, evenwel bleef de dorst, om het kruis aan-tenemen, gestadig levendig onder alle standen en ran-gen van menschen, waartoe de geestelijkheid niet weinig het hare deed. Zelfs verhaalt een geschied-schrijver van dezen tijd (*), dat in het jaar 1212 vele jongens, zonder leidsman, uit alle steden en dorpen in alle *Europische* landen weglieden, en als men hen vraagde: waarheen? ten antwoord gaven: naar *Jeruzalem*; dat zij het Heilige Land zochten. Ver-geefs werden zij door hunne ouders opgesloten, zij braken overal uit. Van velen heeft men nooit ver-nomen, waar zij beland waren, velen, die weder thuis kwamen, wisten van hun wegloopen geene re-den te geven.

Kruistogt
van AN-
DREAS
Koning
van Hon-
garijen.

Paus INNOCENTIUS III. het geval dezer kinderen hoorende, zuchtte, dat deze jongens hem voor uit-gelooopen waren, terwijl de menschen sliepen, en zond reeds in het volgende jaar 1213 rondgaande Brieven aan de Christen volken, om eenen nieuwen kruistogt te ondernemen, welke ook in de kerkver-

ga-

(*) ALBERT *Stad. Chron. ad a. 1212.*

gadering van *Lateranen* in het jaar 1215 werd vastgesteld, ook schreef de Paus aan den *Sultan* van *Babylon* en *Damaskus* SALADINS broeder, hem vermanende, om, ten einde verder bloedvergieten voor te komen, *Jeruzalem* aan de Christenen over te leveren, opdat deze, na het ontslaan der gevangenen van weêrskanten, met de *Muhammedanen* gerust leven mogten. Ondertuschen stierf INNOCENTIUS in het jaar 1216, maar zijn opvolger HONORIUS III volgde zijne maatregelen, zoodat de togt werkelijk ondernomen werd, onder de aanvoering van ANDREAS, Koning van *Hongaryen*, wiens drift door de volgende omstandigheid nog meer was aangevuurd: De *Latynsche* Keizer van *Konstantinopolen*, HENDRIK, was in het jaar 1216 overleden, en de grooten des Rijks waren geneigd, om de kroon aan dezen Koning ANDREAS, of aan deszelfs schoonvader PETRUS van *Courtenay*, Graaf van *Auxerre*, op te dragen, ANDREAS raadpleegde hier over den Paus, die hem antwoordde: dat hij zich wel daar over verheugde, maar dat het toch noodiger was, dat de Koning zich aan de spits der kruisvaarders stelde; ook kroonde de Paus kort daarna den gemelden PETRUS, die ook te *Rome* gekomen was, tot Keizer. In het jaar 1217 zeilde Koning ANDREAS naar *Palestina*, waar hij zich met de Koningen van *Jeruzalem* en *Cyprus* vereenigde; maar zich ook eerlang weder van hen afscheidde, alzoo de eerste hem, bij eene gewigtige onderneming, niet ondersteunde; vervolgens keerde ANDREAS in het jaar 1218 naar *Hongaryen* terug. Intuschen was er eene verbazende

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V BOEK III
 Hoofdst. na C. G.
 Jaar 1073.
 tot 1517.

menigte kruisvaarders in *Palestina* aangekomen, met wier bijstand de Koning van *Jeruzalem*, JOANNES van *Brienne* in het jaar 1218 de stad *Damiata* belegerde, en veroverde, welke hij echter in het jaar 1221 weder verloor door eene onvoorzigtigheid, tot welke hij door anderen genoodzaakt werd.

Kruistogt van Keizer FREDERIK II. die meester wordt te Jeruzalem.

Ondertusfchen drong de Paus ten sterkften aan bij Keizer FREDERIK II, dat hij de Oosterfche Christenen te hulpe zou spoeden. Deze Vorst had reeds in het jaar 1215, bij zijne kroning te *Aken*, nog naauwelijks twintig jaren oud zijnde, het kruis aangenomen, maar had naderhand berouw van zijne overhaasting, toen hij meer en meer inzag, dat de Paus, die hem afhankelijk van zich wilde houden, om die reden hem eenigen tijd van de hand wilde zenden. Zoodra 's Keizers mededinger OTTO IV in het jaar 1218 overleden was, drong de Paus ernstig aan op de vervulling der gelofte, evenwel gaf HONORIUS hem in het jaar 1219 tot driemaal toe uitsfel, maar dreigde hem voor de derde keer met den Ban. FREDERIK, die slechts tijd zocht te winnen, nam wel in het jaar 1220 bij zijne kroning te *Rome* andermaal het kruis aan, maar verkreeg tevens een nieuw uitsfel tot het volgende jaar. Ook zond de Keizer in het jaar 1221 veertig galeijen naar *Damiata*, doch welke magt alleen daar gekomen fcheen, om van het verlies der stad getuigen te wizen. De Paus gaf den Keizer de fchuld van dit verlies, en herhaalde de bedreiging van den Ban, zoo hij niet in perfoon den togt aanvaardde, ook bemiddelde hij een huwelijk tufchen den Keizer en

de

de erfdochter van den Koning van *Jeruzalem*; echter wist FREDERIK weder uitstel te verkrijgen tot in Augustus van het jaar 1227. Inmiddels stierf Paus HONORIUS, doch zijn opvolger GREGORIUS IX drong zoo sterk aan, dat eindelijk de krijgsmagt zich te *Brindisi* verzamelde, aangemoedigd door verhalen van hemelsche verschijningen; FREDERIK zelve was reeds sloop gegaan; toen eene besmettelijke ziekte, die hem zelve trof, hem noodzaakte, weder aan land te gaan, waar op de Paus den ban openlijk tegen hem uitsprak, en niettegenstaande de verontschuldigen van den Keizer in het jaar 1228 weder vernieuwde. De Keizer ging dan voort met zijne krijgstoerusting, en eenig krijgsvolk voor uitgezonden hebbende, ging hij ten laatste in het jaar 1228 onder zeil met eene matige magt, voornemens zijnde, zoo spoedig mogelijk een einde van den krijg te maken. Maar de Paus hem dit euvel duidende, verbood de *Italiaansche* kruisvaarders, den Keizer te volgen, ook waarschuwde hij den Patriarch van *Jeruzalem* en de Grootmeesters der drie Ridderorden geene kerkelijke gemeenschap met hem te houden; aan welke bevelen de geestelijkheid in *Palestina* gehoorzaamde, zelfs zullen de Tempelheeren en Kruisbroeders den Keizer bij den *Sultan* van *Babylon* (*Egypte*) verraden hebben. De Keizer bediende zich wel van een hem voorgeslagen middel, om namelijk de bevelen aan het leger afte kondigen, niet in zijnen naam, maar in den naam van God en der Christenheid, waardoor velen aan hem getrouw bleven; maar toen hij vernam, dat de Paus

eenen

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073-
tot 1517.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

eenen gewapenden inval in zijn Rijk van *Napels* had laten doen, spoedde hij zich, om naar *Europa* te keeren, en floot op vrij aannemelijke voorwaarden eenen wapenstilstand van tien jaren, in het jaar 1229, met den *Sultan* van *Egypte*, die door de oneenigheden met zijnen Neef, den *Sultan* van *Syrië* en *Palestina*, te ligter daartoe bewogen werd. De voorwaarden des verdrags waren: *Jeruzalem*, *Bethlehem*, *Nazareth*, *Sidon* en het gebied van deze stad tot *Ptolemais*, zou aan de Christenen worden overgegeven; doch de *Arabieren* zouden vrijheid hebben, om, ongewapend, hun gebed in den zogenoemden Tempel te *Jeruzalem* te verrigten; de Keizer kon *Jeruzalem* en eenige kasteelen versterken, maar hij zou niemand in *Palestina* of *Syrië* tegen den *Sultan* bijstaan enz. FREDERIK meldde met veel betoon van blijdschap deze gelukkige uitkomst naar *Europa* en aan den Paus; en inderdaad, hoe weinig veiligheid de Christenen voor het toekomstige met dit verdrag belooven konden, FREDERIK was te wijs en te groote Staatkundige, dan dat hij de nuttelootheid en het verderfelijke van deze zogenoemde oorlogen niet zou doorzien hebben, hij, die in zijne denkwijze zoo veel verschilde van zijne tijdgenooten en de heerschzuchtige oogmerken der Pausen steeds tegenwerkte. De Patriarch van *Jeruzalem* beschuldigde hem wel bij den Paus, dat de Keizer de laagste bejegeningen van den *Sultan* en de mishandelingen der Christenen door de *Arabieren* had laten welgevallen, ten einde dit verdrag van den *Sultan* te bekomen, maar wij kunnen zijn berigt niet

niet als onzijdig beschouwen, en de ridders van de *Duitsche* Orde waren met dit verdrag zoo te vrede, dat hun grootmeester in eene openlijke redevoering te *Jeruzalem* aan den Paus en de Geestelijkheid hevige verwijtingen deed. En hoewel de Patriarch, naar het voorschrift van den Paus, allen openlijken godsdienst in die stad verbood, zoo lang de Keizer zich daar bevond, echter deed deze Vorst daar eene statelijke intrede, en bezocht plegtig het Heilige graf, waarna hij, dewijl geen Prelaat zulks doen wilde, zich zelve de kroon van *Jeruzalem* opzette. Vervolgens WALTHER van *Brienne* tot zijnen Stedehouder hebbende aangesteld, zeilde de Keizer in Meij 1229 naar *Europa*, waar hij spoedig het deel van zijn Rijk heroverde, hetwelk de Paus gedurende zijn afzijn had ingenomen. De verbittering van den Paus tegen FREDERIK was, wegens deszelfs gedrag in het Oosten, zoo hoog gestegen, dat hij geheel *Europa* tegen hem in het harnas zocht te jagen, evenwel werd er bij den zoen, die in het jaar 1230 getroffen werd, geen woord van gerept.

Doch GREGORIUS IX. wilde den kruistogt vernieuwd hebben, zoo dra de stilstand van tien jaren geëindigd zou zijn, en zond daartoe reeds in het jaar 1234 eenen rondgaanden Brief in *Europa* af. Ook lieten zich weder velen met het kruis teekenen, maar de Bedelmonniken ontsloegen ook weder velen voor geld van hunne belofte, zonder dat men wist, zegt een Geschiedschrijver van dezen tijd, in welken afgrond het geld verzonk, hetwelk de Pauselijke gevolmagtigden verzamelden, waardoor de

ijver

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Inval der
Mogol-
len.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G
Jaar 1073
tot 1517.

ijver voor deze onderneming merkelijk verkoelde. Echter herhaalde de Paus zijn schrijven in het jaar 1235, stellende tevens overal Predikers aan van het kruis, wier voordragt ieder op straffe van den ban hooren moest. Uit vrees voor dezen ban liet zich eene vrouw, die voor lang het gebruik harer leden verloren had, ook in zulk eene Predikatie brengen, en nu strooide men uit, dat zij terstond daar op hare volkomene gezondheid weder gekregen had (*). Ondertusfchen drongen de *Mogollen* uit het Noorden van *Azië*, waar zij onder GENGISKAN een magtig Rijk geficht hadden, met zoodanige overmagt in de Landen der *Arabieren* en *Turken*, dat de Vorsten dezer Natien zelfs bij de Christenen hulp zochten. Ten dien einde kwam 'er in het jaar 1238 een *Saraceensch* Gezant in *Frankryk*, en een ander in *Engeland*; maar hier gaf de Bifchop van *Winchester* dit antwoord: „ Wij willen deze hon- „ den malkander laten opvreten, tot wij de over- „ geblevenen doodflaan, en de wereld geheel van „ vijanden van CHRISTUS zuiveren kunnen.” Maar in *Frankryk* maakte het voorftel meer indruk. Vele Grooten van dit Rijk, 500 Ridders en 40,000 Ruiters floegen in het jaar 1240 op weg naar *Palestina*, maar in plaats van zich met de *Turken* tegen de *Mogollen* te vereenigen, ftreden zij met de eerften met zoo veel wanorde en verwarring, dat zij, na aanmerkelijk verlies geleden te hebben, naar huis moesten keeren. Twee jaren daar na vielen de

Chio-

(*) MATTH. *Paris.* p. 410-412.

Chowaresmiers of *Kharismianen*, naar hun Koningrijk *Kharismi* of *Kharissem*, aan de *Kaspische* zee, die MATTHEUS van *Parys Chorosminers* noemt, in *Palestina*, en plunderden *Jeruzalem* en de naburige oorden, en mishandelden zelfs de Kerk van het Heilige Graf, welke de *Muhammedanen* zelve eerbied bewezen hadden; in het jaar 1244 wonnen zij bij *Gaza* een' grooten veldslag op de Christenen, met welken de *Sultan* van *Damaskus* zich vereenigd had. Een beklagelijke Brief van den Patriarch van *Jeruzalem* hier over geschreven, verwekte in *Europa*, hetwelk tenzelve tijde door de *Mogollen* verwoest werd, groote ontsteltenis.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
jaar 1073.
tot 1517.

Ongetwijfeld had deze nieuwe ramp veel invloed op LODEWYK IX, Koning van *Frankryk*, om hem tot eenen kruistogt te bewegen. Na eene doodelijke ziekte had hij zich, uit dankbaarheid, verplicht gerekend, in het jaar 1244 het kruis aan te nemen. Vergeefs raadde zijne Moeder *BLANCHE*, eene zeer verstandige Vorstin, en vele Rijks grooten hem dezen togt af, onder andere beweegredenen aanvoerende, dat hij zijne gelofte gedaan had op een' tijd, dat hij niet volkomen zijn verstand magtig was, maar de Koning gaf hun ten antwoord: dewijl zij geloofden, dat hij het kruis in eene bedwelming van zinnen had aangenomen, wilde hij hetzelfde terug geven, maar daar hij thans volkomen bij zijn verstand was, eischte hij het weder; en men moest hem gehoorzamen. De Paus zond ook in het jaar 1245 eenen Kardinaal Legaat in *Frankryk*, die met zoo veel nadruk het kruis predikte, dat velen hun-

Kruistogt
van den
H. LODE-
DEWYK,
Koning
van
Frankryk.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

ne goederen verkochten of verpandden, om de kosten tot den togt goed te maken; zelfs gebruikte de Koning de volgende list, om het getal der kruisvaarders te vermeerderen. Het was in *Frankryk* de gewoonte, dat de Grooten aan hunne bedienden op kersmis nieuwe kleederen vereerden. De Koning liet dan meer kleederen dan gewonelyk maken van best laken met bont, voor zijne Hovelingen, maar 'er des nachts heimelyk gouden kruisen op naaijen. Nu moesten de Hovelingen op gemelde Feest reeds voor den dageraad met deze kleederen in de Kerk komen, om de Misse te hooren. Elk zag thans het kruis op des anderen schouder, en niemand zoo koen, die het kruis dorst wegnemen; men lachte, en noemde malkander *rekruten*, en den Koning een' *jager van Pelgrims*, en een' *visfcher van menschen* (*).

In het jaar 1248 ftak Koning **LODEWYK**, vergezeld van zijne Gemalin en drie Zonen, vele Rijksgrooten en Bisfchoppen, en meer dan 50,000 Soldaten, uit *Frankryk* in zee. Op het eiland *Cyprus* de verschillen bevredigd hebbende tusschen de Oosterfche Christenen onderling, wendde hij den steven naar *Egypte*, na welks verovering *Palestina* hem gemakkellyk in handen zou vallen. De *Arabieren* werden ter zee en te land geflagen, en *Damiate*, de sleutel des lands, ingenomen, doch in plaats van naar *Kairo* of *Kahira* voort te rukken, en de zege te achtervolgen, gaf het leger zich aan wulpsheid en ongebon-

(*) *MATTII. Paris. pag. 690.*

bondenheid over, zonder dat de Koning gezag genoeg had, om dit te weeren. Ook werd 's Konings Broeder, ROBERT, Graaf van *Artois*, zich te diep onder de vijanden gewaagd hebbende, door dezelve afgesneden, en verloor met al de zijnen het leven. In het leger ontstond vervolgens eene besmettelijke ziekte, waarom de Koning in het jaar 1250 naar *Damiate* terug trok, maar van de *Arabieren* omsingeld, moest hij zich met een groot gedeelte van zijn leger gevangen geven. Het gevolg hier van was, dat hij voor zijne vrijheid aan den *Sultan* MOADEM TURANSCHAH een groot losgeld betalen, en *Damiate* weder overgeven moest. Maar eer LODEWYK ontslagen was, werd de *Sultan* door zijne oproerig gewordenen Lijfwacht, de *Mamluks* of *Mamelukken* vermoord, en LODEWYK zag zich genoodzaakt, zich aan nog harder voorwaarden te onderwerpen. Eindelijk verliet hij *Egypte* met het kleine overschot van zijn leger, latende nog meer dan 12,000 gevangenen in handen der vijanden. Na zich nog eenigen tijd te *Ptolemais* opgehouden te hebben, keerde hij ten laatste in het jaar 1254 naar *Frankryk* terug, met den roem van dapperheid en ijver voor den Godsdienst, en van strenge zeden, terwijl de Fransche Geschiedschrijvers echter eenen sluizer spreiden over zijne gebreken als Veldheer en over zijn Bijgeloof, de onzuivere bron van deze onderneming.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Niettegenstaande dezen rampspoedigen uitslag, Tweede hield LODEWYK zich nog steeds verplicht, om den kruistogt te hervatten, te meer, toen 'er tijdingen kwamen van den

V men, dat de *Sultan* van *Egypte*, getergd door de
 BOEK
 III
 Hoofdst.
 na C. G.
 Jaar 1073.
 tot 1517.
 strooperijen der *Hospitaliers* en *Tempeliers*, de eene
 stad na de andere, en eindelijk in het jaar 1268 zelfs
Antiochië ingenomen had. LODEWYK ondernam da-
 delijk dezen togt in het jaar 1270, verzeld door zij-
 nen Broeder KAREL, Koning van *Sicilië*; en zette
 onverwachts den koers naar *Tunis* in *Afrika*. De
 Vorst van dit land had hem een' Gezant gezonden,
 en eenige hoop gegeven, dat hij een Christen zou
 worden, als hij zulks zonder gevaar doen kon, hetwelk den vromen LODEWYK zoo behaagde, dat
 hij menigmaal uitriep: ô! kon ik eens de Doop-
 heffer zijn van eenen *Muhammedaanschen* Koning!
 Men had hem ook verzekerd, dat hij eens meester
 van *Tunis* zijnde, te gemakkelijker *Egypte* zou kun-
 nen veroveren; ondertuschen was de staatkunde
 van zijnen Broeder KAREL, die eenen vasten voet
 in het voor hem zoo nabijgelegene *Afrika* wenschte
 te hebben, de geheime beweegreden van deze on-
 derneming. Hoe het zij, dezelve liep nog slechter
 af, dan de voorgaande. Het leger landde in *Afri-
 ka*, maar eene besmettelijke ziekte, door de bran-
 dende hitte en door gebrek aan water en levensmid-
 delen ontstaan, nam spoedig de helft van hetzelfde
 weg; en Koning LODEWYK zelve overleed aan deze
 ziekte den 25sten Augustus van het jaar 1270. Men
 heeft dezen Vorst naderhand onder de Heiligen van
 zijne Kerk geplaatst, en viert jaarlijks zijn feest op
 zijnen sterfdag.

Noodlot- LODEWYKS ongelukkige kruistogten deden den
 tig einde ijver voor dezelve in *Europa* merkelyk verkoelen;
 van de en

en de Christenen verloren in *Palestina*, door hunne
 aanhoudende oneenigheden en krakeelen, door hunne
 flechte zeden en door hunne woestheid jegens de
Muhammedanen, behalve veelvuldige gebreken van
 allerhande natuur, spoedig alle hunne bezittingen.
 In het jaar 1288 was *Tripoli* den *Sultan* van *Ba-*
bylon in handen gevallen, en verwoest; waar op
 de zoogenoemde Koning van *Jeruzalem*, HENDRIK,
 thans Koning van *Cyprus*, een' wapenstilstand met
 den *Sultan* sloot, welke door de beide partijen be-
 zwooren werd. Ondertusfchen liet men, in spijt van
 dezen stillstand, te *Ptolemais* dertien *Arabifche* koop-
 lieden onthoofden, en weigerde aan den *Sultan* de
 voldoening, welke hij daar voor eischte. In toorn
 ontftoken, floeg hij in het jaar 1291 het beleg voor
 die ftad met 200,000 man, en bemagtigde dezelve,
 de laafte vaste plaats, welke de Christenen in dit
 land nog bezaten; de overige, *Tyrus*, *Sidon* en *Be-*
rytus, werden verlaten; en dus was 'er weldra gee-
 ne fpoor meer voorhanden van al de veroveringen,
 die federt omtrent twee eeuwen gemaakt waren.

V
 BOEK
 III
 Hoofdst.
 na C. G.
 Jaar 1073.
 tot 1517.
 —————
 kruisvaar-
 ten.

De Pausfen bleven, met dit al, ook nog gedu-
 rende de XIVde eeuw, op een hernieuwen van deze
 zoogenoemde Heilige Oorlogen aandringen. In het
 jaar 1303 vermaande KLEMENS V de Christen Vor-
 ften tot zulken togt, en gebood in het jaar 1312
 op de Kerkvergadering te *Vienne*, dat 'er een alge-
 meene kruistogt, (*generale pafagium*,) tot ver-
 losfing van het Heilige Land zou plaats hebben,
 waar toe het innemen van het eiland *Rhodus* door
 de Hospitaal-Ridders hoop van eenen goeden uit-

Laafte
 pogingen
 tot nieu-
 we kruis-
 togten.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073-
tot 1517.

flag scheen aan te bieden. Doch, alhoewel de Koningen van *Frankryk*, *Engeland* en *Navarre* het kruis aannamen, kwam nogtans deze onderneming niet tot stand. Het grootste deel des Adels vond meer smaak in de Tournooispelen, welke daarom door den Paus op zware straffen verboden werden. JOAN XXII rustte in het jaar 1319 tien schepen uit, welke bij eenen kruistogt dienst zouden doen, maar vermaande te gelijk den Koning van *Frankryk*, om zoodanigen togt niet dan met rijp beraad en overleg te ondernemen. Als EDUARD II, Koning van *Engeland*, genegenheid tot eenen kruistogt liet blijken, en den Paus raadpleegde, of hij zich ook, gelijk hem eenige Monniken geraden hadden, met zekeren balsam kon laten balsamen, welke de Heil. Maagd aan den Heil. THOMAS BECKET vereerd had, ten einde van eenen goeden uitflag verzekerd te zijn, vergunde de Paus hem dit verzoek wel, doch onder voorwaarde, om dit heimelijk te doen, opdat 'er geen aanstoot en ergernis ontstond. Met het jaar 1331 scheen een kruistogt tot stand te zullen komen, wanneer de Koning van *Armenië* om bijstand verzocht tegen de *Muhammedanen*, en de Koning van *Frankryk*, FILIPS van *Valois*, den Paus verzocht, om deswegens eene algemeene uitschrijving uit te vaardigen; doch het bleek dra, dat het dezen Vorst niet regt ernst was. BENEDICTUS XII bragt ook in het jaar 1335 geheel *Europa* ten dezen einde in beweging, doch met geen ander gevolg, dan dat de Koning van *Armenië* door den *Sultan* van *Babylon*, die hier van gehoord had, over-

overvallen werd. In het jaar 1343 maakte KLEMENS VI een nieuw ontwerp, waar op een Christen vloot in het jaar 1344 de stad *Smirna* veroverde. Nog benoemde URBANUS V in het jaar 1363 Koning JAN van *Frankryk*, op deszelfs verzoek tot Bevelhebber van eenen kruistogt tegen de *Turken*, zullende de Kardinaal TALLEYRAND, Bischof van *Albano*, onder den Koning het gebied voeren; het gerucht hier van was noodlottig voor vele Christenen in *Egypte* en *Syrië*, zonder dat de voorgenomene togt volgde, dewijl Koning JAN in het volgende jaar kwam te overlijden.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

PIUS II, te voren ÆNEAS SYLVIUS, waagde in dit Tijdvak de laatste poging tot eenen kruistogt, in het jaar 1459, daar toe aangespoord door het bemagtigen van *Konstantinopelen* door de *Turken*, waar door echter de goede uitslag der herovering van *Palestina* zoo veel onwaarschijnlijker was geworden. Men bepaalde *Ancona* tot de verzamelplaats der gemeenschappelijke Vlooten, willende de Paus zelve den togt bijwonen, ten welken einde hij zich in het jaar 1464 dadelijk naar *Ancona* begaf, waar hij overleed, waar na de reeds aangekomenen zich weder verstrooiden.

Ondertusfchen hebben deze onberadene oorlogen gewichtige gevolgen gehad; niet zoo zeer ten aanzien van den Godsdienst, dewijl de menschen door de ongelukkige uitkomst van dezelve niet genezen werden van de vooroordeelen aangaande de verdienstelijkheid van deze oorlogen, welke hun als heilige oorlogen werden voorgepredikt; integendeel werd het *Bijgeloof*

Gevolgen
der kruis-
togten.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073
tot 1517.

veel meer gevoed, door de menigvuldige Heilige *reliquien* of overblijffelen van CHRISTUS zelve, van zijne Moeder en Apostelen, welke *Palestina* overvloedig opleverde, uit welken overvloed het bedrog winst en voordeel wist te trekken; ook werd de ware *Kerketucht* van alle kracht en nadruk beroofd, door de *Aflaten*, welke voor alle zonden konden verkregen worden, door het kruis aan te nemen, en naar het Heilig Land te trekken; maar voor de Pausen waren deze oorlogen voordeelijker, wier invloed en gezag over Vorsten en Grooten daar door meer en meer gevestigd werd en toenam, gelijk zij door hunne Legaten bij alle deze ondernemingen werkzaam waren, om die ten hunnen meesten voordeele te befturen; ook matigden de Pausen zich aan, om dergelijke kruistogten tegen Christenen, die bij hun voor Kettens gehouden werden, te laten prediken, ter staving van hunne magt; waar van ons de voorbeelden in het vervolg zullen voorkomen. Eindelijk vond de Geestelijkheid haar voordeel bij deze togten; hoewel haar uitzigt op Patriarchaten, Aartsbisdommen en andere Kerkelijke waardigheden in de Oosterfche Landen mislukte; evenwel behielden de Pausen aanspraak op dezelve, en schonken er de tijtels van aan een bijzonder foort van Geestelijken, (*Episcopi in partibus infidelium.*)

Met betrekking tot het vereenigen der Christenen, die behalve meer in twee Hoofdkerken, de *Griekfche* en *Latijnfche*, verdeeld waren, waren deze togten meer nadeelig dan voordeelig; de gemoederen der Grieken en Latijnen werden door vele omftandigheden,

den, inzonderheid toen de Latijnen zich meester maakten van *Konstantinopolen*, verwijderd en tegen malkanderen verbitterd. — Om *Joden* of *Muhammedanen* te bekeeren, waren deze oorlogen geheel niet geschikt, door de wreedheden welke gedurende dezelve tegen deze beiden geoeffend werden; terwijl menschen of volken door eenen oorlog te willen bekeeren, reeds op zich zelve eene ongerijmdheid is, voornamelijk door eenen zoo onverftandig aangevangen en met zoo veel trouwloosheid en woede gevoerden oorlog, als deze kruistogten waren.

Bij toeval echter, of liever, door het bestuur der Voorzienigheid, die uit duisternis licht weet voort te brengen, hadden deze kruistogten, in het vervolg, eenen voordeeligen invloed, ten aanzien van die bijzondere oorlogen, welke volgens het oude vuistregt gevoerd, maar gedurende deze oorlogen geschorst werden. Ook ter uitbreiding van de Aardrijkskunde Zeevaart en Koophandel, ter beschaving van den smaak in fraaije kunsten en wetenschappen, ook ten aanzien van de regeringswijze en meerdere vrijheid van den burgerstand in de *Europifche* landen enz.

Verscheidene Schrijvers hebben opzettelijk de geschiedenis van deze oorlogen beschreven, van welke JAKOB BONGARS de voornaamften uitgegeven heeft in zijn Werk te *Hanau* 1611 in twee Deelen in Folio gedrukt, onder den titel: *Gesta Dei per Francos, five Orientalium expeditionum et regni Francorum historia*; ook vindt men eene lijst van dezelve bij JOH. ALB. FABRICIUS *Salutaris Lux Euangelii, toti orbi per divinam gratiam exoriens* p. 522-526. In

V
BOFK
III
Hoofdst.
na C. G:
Jaar 1073.
tot 1517.

V later tijden hebben ook onderscheidene Geleerden ons de geschiedenis van deze oorlogen met meer of min naauwkeurigheid en onpartijdigheid beschreven.

BOEK III
Hoofdst. na C. G. Jaar 1073. tot 1517.
Bekeeringen in Afie. Priester JOANNES.

Eén der voordeelen van de kruistogten was eene meerdere bekendfchap voor de Westersche Christenen met het Oosten, waar door zij den arbeid der *Nestorianen* in vroegere eeuwen ten dezen ondernomen, konden ondersteunen en voortzetten, met zachter middelen, dan door bloedige oorlogen. Men vertelde, ten dezen tijde, veel van eenen magtigen Vorst in het Oosten van *Azie*, dien men *Priester JOANNES*, of *Paap JAN* noemde, en die met alle zijne onderdanen het Christendom beleed in de kerkgemeenschap der *Nestorianen*. Deze vertellingen werden met zeer vele bijzonderheden van de groote magt en luister van dezen Vorst opgefierd, zoo dat men in *Europa* verlangde, meer en zekerder berigten van hem te weten. Toen de *Portugezen* in de XVde eeuw kennis kregen aan den Keizer van *Habesch* of *Abysfinie*, geloofden zij, in hem den *Priester JAN* gevonden te hebben; welken echter de oude Schrijvers, die van hem gewagen, als ook de berigten der Oosterlingen, in *Azie* plaatfen (*).

Reeds in het begin der XIde eeuw was een Koning der *Tartaren* of *Turken* van *Cherith* in het Noord-oosten van *Azie*, met meer dan 200,000 van zijne onderdanen tot het Christelijk geloof overgegaan, volgens EBEDJESU, Metropolitaan van *Maru* in

(*) ASSEMANI *Bibl. Orient. T. III. P. II. p. 487.*
 MOSHEIM *Hist. Tartar. Eccles. p. 18 sq.*

in *Chorasfan*, in zijn berigt aan den *Nestoriaanschen* Patriarch (†). Deze Koning schijnt, bij den Doop, den naam van JOANNES of JAN bekomen te hebben; maar onzeker is het, van waar zijn titel als *Priester* oorspronkelijk zij. Misschien hebben de *Nestorianen* hem tot Priester gewijd, waarmede zij, zelfs omtrent kinderen, heel mild waren. Zijne opvolgers behielden dezen naam en tijtel bij hunnen eigenen naam, en hadden hun verblijf te *Karakorum*, bij de noordelijke grenzen van *China*.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Een *Armenisch* Bisfchop, die in het jaar 1145 als een afgevaardigde van zijne Kerk bij Paus EUGENIUS III aankwam, verhaalde van éénen dezer opvolgeren van *Priester* JAN, dat hij voornemens was geweest, om naar *Jeruzalem* te komen, om die stad bijstand te bieden, maar dat hij, niet over den *Tigris* hebbende kunnen komen, naar zijn rijk terug gekeerd was. Men heeft ook van dezen Vorst eenen Brief aan den *Griekfchen* Keizer, in een Latijnsch Handschrift (*), vol pocherijen, doch welke Brief met regt voor een verdicht stuk gehouden wordt.

Doch, wat 'er zij van de grootheid van dezen *Priester* JOANNES, zijn rijk nam reeds met de XIIde eeuw een einde. De vierde van deze Vorsten, eigenlijk UNG-CHAN of ONK-KHAN genoemd, of ook AUNCK-CHAN, (welke namen den *grooten Chan* beteekenen,) bij Christen-fchrijvers ook DAVID geheeten, verloor tegen den grooten *Mogolfchen* verove-

naar

(*) *Apud* ASSEM. L. C. p. 487.

(†) ASSEM. L. C. p. 492.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073
tot 1517.

raar GENGIS-CHAN, die toen nog TEMUDSCHIN heette, in het jaar 1202 eenen grooten veldslag en kort daarna het leven. Evenwel bleven 'er nakomelingen van hem overig. GENGIS-CHAN zelve nam zijne dochter ten gemalin; bij welke een *Nestoriaansche* Monnik, RABBANTA, als haar Biechtvader en Raad, in groote gunst stond, die ook, zoo lang hij leefde, van de *Mogollen* voor eenen Profeet en Heiligen gehouden werd. De zoons van dezen *Priester* JAN en hunne nakomelingen hebben nog tot in het jaar 1300 over hunne vaderlijke landen, en naar het schijnt ook verder geregeerd, in de Provintie *Tendisch*, in *Indie*, en in *Kataja*, (of het noordelijk *China*;) evenwel waren zij aan den grooten *Chan* der *Tartaren* of *Mogollen* onderworpen. Dus bleef het Christendom volgens de *Nestoriaansche* begrippen en kerkgebruiken daär in stand, tot het sedert de veroveringen van TIMURBEK weder te niet gegaan is. Vercheidene geleerden van later tijden hebben gemeend, dat de beroemde Geestelijke Vorst in het Koninkrijk *Tibet*, DALAI LAMA, geen ander is, dan een nakomeling van *Priester* JAN, en dat de Godsdienst van zijne *Lamas* met den Christelijken, uit welks verbastering deze ontstaan zal zijn, eene merkelijke gelijkvormigheid heeft. Men heeft zelfs overeenkomst in den naam gevonden. De eigenlijke naam van *Priester* JAN zal geweest zijn *Prete Gehan*, en *Lama* zal in het *Mogolsch* een *Priester* beteekenen; en *Dalai*, even als *Gehan* in de taal van het Noordelijk *Indie*, eenen wijden omvang; zoodat *Dalai Lama* en *Prete Gehan* eenen algemeenen *Priester*

ter

ter zal aanduiden. Maar gesteld ook, dat men geen- zins alle sporen van een vervalscht Christendom bij de *Lamas* kon ontkennen, evenwel zijn 'er gewig- tige bedenkingen tegen de bovengemelde meening in te brengen. MOSHEIM heeft in zijn later geschre- vene *Kerkgeschiedenis* (*) ondersteld, dat wezenlijk een Priester den troon van den *Aziatischen* Vorst KENCHAN na deszelfs dood beklommen, en daar door tot den meer gemelden naam aanleiding gege- ven heeft. Maar de verhalen van eenige Westersche Geestelijken, die ten dezen tijde in het Oosten ge- reisd hebben, kunnen kwalijk opwegen tegen de be- rigten van Oosterfche Schrijvers.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Met den laatste der bovengenoemde Vorsten was de Paus ALEXANDER III in kennis geraakt. Een Ge- neesheer van den Paus (*Magister* PHILIPPUS) had hem, bij zijne wederkomst van eene reize in *Tar- tarye*, gemeld, dat de Christelijke Koning aldaar met de Roomsche Kerk in verbindtenis wenschte te komen, en haar onderwijs te ontvangen. Dit be- rigt, gegrond of ongegrond, gaf den Paus aanlei- ding, om in het jaar 1177 eenen Brief aan dezen Koning te zenden, waar op evenwel niets verder gevolgd is.

Doch die zelfde *Mogollen*, die den *Priester* JOAN- NES onder hunne wapenen deden vallen, gaven kort daarna aanleiding tot zekere schikkingen, om hunne bekeering te beproeven. Na het overlijden van GEN- GIS-CHAN in het jaar 1227, werden de veroverin-

Bekee-
ring be-
proefd
onder de
Mogol-
len.

gen,

(*) IV *Deel* *Bladz.* 233.

V gen, of liever verwoestingen van vele landen onder
 de bevelen van zijnen zoon OKTAI tot diep in *Eu-*
 BOEK III *ropa* voortgezet. *Rusland*, *Polen* met het daar toe
 Hoofdst. na C. G. behorende *Silezie*, benevens *Hongarye*, leden van
 Jaar 1073 tot 1517. het jaar 1236 tot 1241 onbeschrijfelijk veel van deze
 volken. Vergeefs deed Keizer FREDERIK II zijn
 best, om de *Europifche* Vorsten tot vereeniging te-
 gen deze geduchte vijanden te bewegen, hij zelve
 werd veel meer door den Paus als een *Mogol* of
Turk behandeld; waar over hij zich in Brieven aan
 den Koning van *Engeland* en andere Vorsten ver-
 geefs beklaagde. Zelfs was GREGORIUS IX voorne-
 mens, den Keizer op eene Kerkvergadering in den
 Ban te doen of af te zetten. Evenwel werden 'er
 Vastendagen en Biduren verordend, om 's hemels
 hulp tegen de *Mogollen* te verwerven. LODEWYK
 IX, Koning van *Frankryk*, zeide tegen zijne moe-
 der, als zij hem hare vrees voor het naderend ge-
 vaar te kennen gaf: Als de *Tartaren* ons naderen,
 ftoten wij hen weder in de Hel, of wij komen allen
 als martelaars bij God (*).

INNOCENTIUS IV, die in het jaar 1241 Paus ge-
 worden was, vervolgde den gemelden Keizer FRE-
 DERIK II zoo hevig als zijn voorzaat, en kondigde
 dus geenen kruistogt af tegen de *Mogollen*, hoewel
 thans gevaarlijker vijanden dan de *Arabieren* en *Tur-*
ken, maar hij zond in het jaar 1243 twee Brieven
 aan de *Mogolifche* Vorsten, in welke hij hen ver-
 maande, hunne verwoestingen en wreedheden na te
 la-

(*) MATTH. PAR. *ad a.* 1241. p. 557.

laten, en zich in het Christendom te laten onderwijzen; met deze Brieven zond hij eenige Monniken af uit de twee onlangs gestichte Orden der Bedelmunniken, de *Dominikanen* en *Franciskanen*, van deze heeft SIMON van *St. Quintin*, uit de *Dominikanen*, en een ander, JOANNES DE PLANO CARPINI, uit de *Franciskanen*, eene beschrijving van hunne reize opgesteld, welke nog voorhanden zijn.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

De *Dominikanen* gingen in het jaar 1245 te scheep naar *Armenië* en *Persie*, en kwamen in het jaar 1257 in het leger van den Veldheer der *Mogollen* BAGOTHNOI, of eigenlijk BAYU NOVIAN aan. Door hem gevraagd, wie zij waren? gaf ASCELINO, een dezer Monniken, ten antwoord: Ik ben een afgezant van den Heer Paus, die bij de Christenen eene hooger waarde heeft, dan eenig ander mensch; en wien zij als hunnen Vader en Heer vereeren. Ook weigerden deze Monniken de kniebuiging voor den Veldheer te verrigten, en vertoornden de *Mogols* door hunne trotsheid zoodanig, dat de Veldheer hen ter dood wilde laten brengen, en met moeite bewogen werd, om hen heen te zenden; met een antwoord op 'sPausen Brief, waar in hij schreef: dat, als de Paus op zijn aardrijk, water of erfdeel wilde blijven zitten, hij zelve bij hem moest komen.

Meer schijn van gunstige hoop bragten de *Franciskanen* terug, die, onmiddellijk aan den *Grooten Khan* zelve gezondend waren. Zij kwamen dadelijk in het jaar 1246 bij den *Khan* GAIUK, die onlangs zijnen Vader OKTAI was opgevolgd. Aan deszelfs Hof,

V Hof, dat is in zijn leger, waren vele Christenen; die op de *Grieksch-Nestoriaansche* wijze hunnen Godsdienst vrij oefenden. Men stroomde zelfs uit, dat de *Khan* het Christendom was toegedaan; waarschijnlijk is het, dat 's Vorsten Moeder TURACHINA, eene *Nestoriaansche* Christinne, haren geloofsgenooten zoo veel bescherming bezorgd had. De Afgevaardigden bragten een antwoord van den Vorst aan den Paus mede, wien deze Monniken te gelijk verhaalden, dat dezelve door hen in het Christendom onderwezen was, en hetzelfde eerlang aannemen zou. Men zegt verders, dat dit werkelijk gebeurd zij, en dat de Paus daarom JOANNES DE PLANO CARPINI tot Bischof benoemd hebbe. Maar van deze bekeering is niets met zekerheid bekend.

BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Omtrent dezen tijd had Koning LODEWYK IX van *Frankryk* zijnen eersten kruistogt ondernomen. Toen hij zich in het jaar 1248 op het Eiland *Cyprus* bevond, bragten twee Gezanten van den *Tartaarschen* (of *Mogolschen*) Veldheer ERCHALTAY, (eigenlijk ILOSCHIKTAY,) hem eenen Brief van denzelyen over, in welken hij groote genegenheid voor de Christenen vertoonde. Ook verhaalden deze Gezanten, dat deze Veldheer en zelfs de *Groote Khan*, met eene menigte van zijne onderdanen, reeds gedoopt waren. Men houdt echter deze Gezanten voor bedriegers, die den Koning zulke sprookjes verhaalden, om hem wat geld af te lokken, omdat voortgelijke berigten bij dezen eenvoudige vromen Vorst altijd welkom waren. LODEWYK zond daar op

op eenige Gezanten met kostbare geschenken aan den *Grooten Khan* en aan ILTSCHIKTAL. Maar de Gezanten waren zoo gelukkig niet, om den gewaanden ILTSCHIKTAL te kunnen vinden, of ook van de bekeering van den *Grooten Khan* iet te vernemen. MANGU, Kleinzoon van GENGISKHAN, was deszelfs opvolger; en dezen zal men voor een' Christen moeten houden, als het berigt van eenen ooggetuigen, HAITHO den *Armenier*, iet gelden zal (*). Volgens hem begaf zich de Koning van *Armenië*, AITO, in het jaar 1253, naar het leger van den *Grooten Khan*, van wien hij vriendelijk ontvangen werd, en op 's Konings voorstel, liet MANGU zich door eenen Bischof, Kanselier van den Koning, doopen, met een aantal van zijne Grooten. Men kan wel dit getuigenis niet geheel verwerpen, doch men kan echter van deze bekeering zich geene groote verbeelding maken. Dewijl de Moeder van den *Khan* eene Christinne was, kan de Vorst wel groote achting voor haren Godsdienst betoond, en een gedeelte van deszelfs plegtigheden waargenomen hebben, maar het blijkt in het vervolg, dat *Nestoriaansche* Priesters, *Muhammedaansche* Imans, en *Heidensche* Bonzen aan dit Hof beurtelings hunnen Godsdienst oefenden, en dat de Vorstinnen uit het geslacht van den *Khan* niet alleen aan het kruis eerbied bewezen, maar ook dezelfde aandacht bij Godsdienstplegtigheden betoonden, die niet Christelijk waren. Ook bevestigde het berigt der Ge-

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

(*) *Hist. Orient. seu de Tartaris* C. 22. p. 37.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

zanten van LODEWYK IX bij hunne wederkomst ver of na niet alles, wat HAITO van de bekeering van den *Khan* verhaalt, hoewel zij breed opgaven van de menigte Christenen, die zij aangetroffen hadden. Ondertusfchen verwekte een Gezant van eenen *Mogolschen* Vorst, SARTACH, die een Christen geworden was, in het jaar 1254 nog grooter vreugde aan den Paus, die ook ten dezen tijde *Dominikainen* zond aan den *Sultan* van *Turkyen*; zonder dat 'er nader bepaald wordt, waar men dezen *Sultan* te zoeken hebbe. Aan den anderen kant zond LODEWYK den *Franciskaner*, WILLEM RUBRUQUIS, met twee anderen van zijne Orde, aan SARTACH, die omstreeks de *Wolga* en de *Don* regeerde. Wij hebben de Reisbeschrijving van dezen Monnik nog, welke ons van de *Mogollen* en hun land een vrij leerzaam denkbeeld geeft; maar die ronduit zegt, dat de *Khan* MANGU, dien hij zelve gesproken heeft, geen Christen geweest is; ook twijfelt hij aan de bekeering van SARTACH, omdat dezelve geen Christen genoemd wilde zijn; maar geeft duidelijk te kennen, dat de Godsdienst van dit Hof bestond in een mengelmoes van plegtigheden uit allerhande Godsdiensten; ook bragt hij eenen Brief mede van MANGU-KHAN aan LODEWYK, in welken geene spoor van Christendom voorkomt. Veel meer ontvouwt hij den Koning de bevelen van den eeuwigen God op eene dreigende wijze, en eischt van hem Gezanten, om te zien, of hij vrede of oorlog hebben wil.

Niet lang daar na, in het jaar 1258, veroverde HULAGU, (of HULAKU,) Broeder van den grooten *Khan*,

Khan, *Bagdad*, waar door het klein overschot van het *Arabische Chalifaat* vernietigd werd. De *Catholicus* en Patriarch der *Nestorianen* dezer stad bergde zich, toen zij aangetast werd, met hen in eene Kerk; ook genoten zij, onder de heerschappij der *Mogollen*, aldaar meer vrijheid. Doch bij de *Mogollen* werd minder van den Godsdienst, dan van landverwoesten, plunderen en heerschen, gesproken. **BATU**, een Vorst uit het Huis van **GENGIS-KHAN**, die ook een Christen zou geworden zijn, bood in het jaar 1259 den *Hongaarschen* Koning **BELA** de keuze aan, om een huwelijk te sluiten tusschen hunne kinderen, en zich met de *Mogollen* tot het aanvallen van andere Christen Volken te vereenigen, of zich tot eenen geduchten oorlog te bereiden.

Doch in hetzelfde jaar volgde **KOBLAI**, (of **KUBLAI**,) zijnen overledenen Broeder **MANGU**, als opperste *Khan* der *Mogollen* op. Deze beschaafde dit volk. Meester geworden van *Kataja*, of het noordelijk *China*, nam hij de zeden en kundigheden der *Chinezen* aan, kunsten en wetenschappen, landbouw en koophandel, werden door hem bij de *Mogollen* ingevoerd, en op allerhande wijze beschermd; ook werd voor hun een letterschrift uitgevonden. 'Er waren gestadig niet weinig Christenen aan zijn Hof; en de verwoestende togten tegen de Christen landen namen geheel een einde.

Zijn Broeder **HULAKU**, die over *Persïë* regeerde, betoonde zich nog gunstiger jegens de Christenen, waar aan zijne Moeder, en nog meer, ééne zijner Vrouwen, die Christenen waren, veel toebagten.

Y 2

Hij

V
BOEK
III
Hoofdt.
na C G.
Jaar 1073.
tot 1517.

De Mo-
golfsche
Khan HU-
LAKU toet
de Asfani-
nen uit.

V
BOEK
III
Hooftst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Hij zelve schijnt echter nooit tot het Christendom te zijn overgegaan. Deze HULAKU roeide in het jaar 1262 den zoo beruchten *Muhammedaanschen* aanhang der *Asfasinen* geheel uit. Deze worden ons door de Schrijvers der Geschiedenis van de kruistogten beschreven als eene zeer geduchte Natie van omtrent 70,000 strijdbare mannen in de vestingen van *Fenicië*, niet alleen door hunne dapperheid, maar ook door hunne moorden, waar toe hun Vorst, dien zij den *Ouden van den Berg*, (*senex de montanis, vetulus de monte,*) noemen, hen gebruikt zal hebben. In den grond was dit eene dweepachtige Godsdienstpartij onder de *Muhammedanen*, die haren naam had van het woord *Gasfas*, (een *verspieder*, of *spion*,) wier flichter of hoofd *scheich ol gebal*, of *Heer van den berg* heette. Deze partij had zich omtrent 170 jaren staande gehouden. Nog is de benaming *Asfasin* en *Asfasino* in de beteekenis van *moordenaar* in twee talen naar den naam van deze partij overig.

KOBLAI, de groote *Khan* der *Mogollen*, overleed in het jaar 1294; zijn Broeder HULAKU was reeds in het jaar 1264 overleden, en door zijn' Zoon ABAKA, of vollediger ABAKA-IL-KHAN, opgevolgd. Deze Vorst was getrouwd met eene natuurlijke Dochter van den *Griekschen* Keizer, die voor de godsdienstige vrijheid der Christenen in het gebied van haren Gemaal zorgde. Hij zelve zond in het jaar 1267 eenen Gezant aan den Paus, evenwel niet met oogmerk, om het Christendom te willen aannemen, maar om een verbond voor te slaan met
de

de Christen Vorsten tegen den *Sultan van Egypte*, die met den *Mogolschen Khan van Kaptschak* zich tegen hem verbonden had. Ten dienzelfden einde verscheenen 'er ook Gezanten van ABAKA, op de Kerkvergadering van *Lions*, in het jaar 1274. JOHANNES XXI ontving ook in het jaar 1277 nog een gezantschap van den *Khan*, en NICOLAUS IV zond in het jaar 1278 vijf *Franciskanen*, om onder de *Mogollen* het Christendom voort te planten, maar derzelver voortgang blijkt niet heel groot geweest te zijn. ABAKA stierf in het jaar 1282, zonder dat zijne voorgeslagene verbindtenissen met de Christenen tot stand waren gekomen.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Tot hier toe hadden de *Christenen* onder de *Mogollen* vrijheid van Godsdienstoefening genoten, maar de Broeder van ABAKA, NIEKUDAR, door HAITO TONGODOR genoemd, hoewel, gelijk men verhaalt, in zijne vroege jeugd met den naam NICOLAUS gedoopt, omhe'sde het *Muhammedaansch* geloof, en nam den naam ACHMET aan; nu werd hij een vijand en vervolger der Christenen, wier Kerken hij liet omverwerpen, zij zelve werden gebannen. gedeeltelijk ook ter dood gebragt. Doch zijn Broeders Zoon, ARGON of ARGUN, sleet hem in het jaar 1284 van den troon, en liet hem om het leven brengen.

Vervol-
ging der
Christe-
nen door
de Mo-
gollen.

Nu kwamen 'er weder gelukkiger tijden voor de Christenen; alzoo ARGUN hun zeer gunstig was, en hunne Kerken weder op liet bouwen. In het jaar 1285 kwamen 'er Gezanten van hem bij den Paus aan, en andermaal in het jaar 1288, met een

Verdere
berigten
van het
Christen-
dom on-
der de
Mogollen

V voorstel, om in verbindtenis met de Christenen *Palestina* te veroveren, ook zeide men, dat hij zelve geneigd was, een Christen te worden, zoodra hij *Jeruzalem* zou veroverd hebben. Hier bij kwamen de gelukkige pogingen van eenige *Franciscanen*, onder welke JOANNES DE MONTE CORVINO bijzonder uitmuntte; waar op de Paus aan dezen *Khan ARGUN* en andere *Mogolsche* Vorsten Brieven afzond, maar deze en andere Brieven deden de gewenschte uitwerking niet.

BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Sedert waren de lotgevallen der Christenen afwisselend onder de *Mogollen* in *Perfië*. RANDGIATU, of gelijk een ander hem noemt, KAZIETU, ook een Zoon van ABAKA, die van 1291 tot 1295 regeerde, schijnt jegens de Christenen zeer onverschillig geweest te zijn. BAIDU, een Kleinzoon van HULAKU, die hem opvolgde, wordt van HAITHO een goed en geloovig Christen genoemd, maar reeds in de achtste maand van zijne regering werd hij door ARGUNS Zoon, CAZAN, wien de *Muhammedanen* ondersteunden, in eenen veldslag van het leven beroofd. Deze was eerst een openbaar vervolger der Christenen, maar hij schonk hun, op voorbede van den Koning van *Armenië*, HAITHO genoemd, van wien de gemelde Geschiedschrijver een nabestaande was, weder rust, en verbond zich zelfs met dezen Koning tegen den *Sultán* van *Egypte*. De Geschiedschrijver HAITHO heeft dezen oorlog in persoon bijgewoond, maar is in het jaar 1305 op het Eiland *Cyprus* een Kanunnik van de Premonstratenser-Orde geworden. Het jaar te voren was CAZAN overleden,

den, zonder ooit het gezag van den grooten *Khan* erkend te hebben.

Middelertwyl hadden de *Pausen* nog steeds voortgevaren, *Dominikanen* en *Franciskanen* tot planting van het Christendom onder de *Mogollen* te zenden. De laatste keer geschiedde dit nog in de jaren 1296 en 1299, zijnde zij daar toe opgewekt door de genegenheid van den grooten *Khan* jegens de Christenen. Deze had den beroemden *Venetiaan* MARCO POLO, en te voren deszelfs Vader en Oom, gunstig ontvangen. Ondertusfchen geeft MARCO POLO noch HAITHO ons een naauwkeurig bericht van den Godsdienst der *Mogollen*; de eerste zegt, dat zij *Afgodendienaars* waren, en bijzonder eenen God, NATIGAI genoemd, aanbaden, dien zij voor den God der aarde hielden; maar HAITHO spreekt hen vrij van Afgoderij, zeggende, dat zij eenen onsterfelijken God beleden, en aanbaden; maar voorts weinig uit eerbied voor hem doen of laten wilden. In den grond echter schijnen zij Afgodendienaars geweest te zijn. Hoe genegen ondertusfchen de groote *Chan* KOB LAI den Christenen was, zoodat hij den *Joden* en *Muhammedanen* verbood, den God der Christenen en het kruis te lasteren; evenwel bleef hij omtrent den Godsdienst, die hij te voren was. Zijn Zoon TIMURCHAN, zijn opvolger, die tot het jaar 1307 leefde, schijnt den Christenen niet minder gunstig geweest te zijn dan zijn Vader. Ten minste de voorheen gemelde JOANNES DE MONTE CORVINO meldde in de jaren 1305 en 1306 in twee Brieven uit *Cambalu*, Hoofdstad van *Kataia*,

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V thans *Peking*, Hoofdstad van *China*, dat hij, niet-
 BOEK tegenstaande den tegenstand der *Nestorianen*, die
 III hem bij den *Chan* beschuldigden als een' verspieder,
 Hoofdst. te *Cambalu* eene Kerk met klokken gebouwd, en
 na C. G. omtrent 6,000 menschen gedoopt had. Ook had hij
 Jaar 1073. 150 Heidensche jongens gekocht en onderwezen, die
 tot 1517 hij nu bij den eeredienst gebruikte. Bovendien was
 een Koning in die Landen van het geslacht van den
Priester JOANNES door hem van de *Nestorianerij*
 tot het *Roomsch* geloof bekeerd, die de lagere Kerk-
 diensten waarnam, en den *Francischaan* bij het Al-
 taar in Koninklijke kleedèren diende, en eene Kerk
 slichtte ter eere van God, van de Heilige Drieëen-
 heid en van den Heere Paus, welke hij daarom de
Roomsche Kerk noemde. Maar na zijnen dood wis-
 ten zijne Broeders al deze nieuwbekeerden tot de
Nestorianerij terug te brengen. MONTE CORVINO
 had de *Tartaarsche* taal en schrift zoo ver geleerd,
 dat hij het geheele Nieuwe Testament en de Psalmen
 in dezelve kon vertalen, en zeer fraai laten afschrij-
 ven. In het jaar 1305 had hij nog eene Kerk te
Cambalu beginnen te bouwen. Voor dezen ijver
 werd deze man in het jaar 1307 door den Paus
 KLEMENS V beloond met het Aartsbisdom van *Cam-
 balu*; ook werd hij tot Pausfelijken Legaat in het
 Oosten benoemd, onder wien zeven Bisdommen
 staan zouden. Wat hij eigenlijk als Christendom ge-
 leerd hebbe, zegt hij niet, doch zijne Overzetting
 van het Nieuwe Testament wekt een gunstig voor-
 oordeel voor hem op. Hij leefde tot het jaar 1333.
 Dat hij in het jaar 1310 den grooten *Chan* zelven
 met

met zijne Moeder gedoopt, en hem den naam JOANNES gegeven hebbe, is niet gegrond; het schijnt eer een Koning der Christelijke *Tartaren* in *Tentisch*, een Zoon van eenen Koning GEORGIUS geweest te zijn, die van een *Nestoriaan* een *Roomsch-katholijke* geworden is (*). In het jaar 1314 reisde een *Francischaan*, ODORICUS *de Portu Naonis*, naar *China*, om daar de volken te bekeeren. Hij kwam in het jaar 1330 terug, en zijne Reisbeschrijving is in later tijden bekend geworden. Volgens zijn verhaal heeft hij zich te *Cambalu* drie jaren opgehouden, vervolgens reisde hij naar het land *Prezfoan*, (eene verminking van het Rijk van den *Priester JAN*,) verder naar het Koningrijk *Thibet*, en zelfs naar den Grooten *Lama*, diè toen in de taal van dat land *Abbasfi*, dat is, *Papa*, (*Vader*,) heette; hier had hij ook *Franciskanen* gevonden, die de booze geesten door wonderwerken bestreden, en daarom ook vele inwoners doopten. Vertellingen, die even geloofwaardig zijn, als de wonderwerken, welke men aan ODORICUS zelven toeschrijft, en om welken hij tot een' Heiligen *gecanoniseerd* is.

Ondertusfchen zal OLGETU CHAN, (eigenlijk KHODABENDA,) een Vorst der Westersche *Tartaren*, of *Mogollen*, eenen Gezant aan KLEMENS V gezonden hebben, om aan de Christen Vorsten zijnen bijstand aan te bieden tegen de *Saracenen*, waar op de Paus hem in het jaar 1308 een antwoord zond. Doch, zoo de Paus den Vorst niet kwalijk

ba

(*) ASSEMAN. *Bibl. Orient.* T. III. P. II. p. CXXXIII.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

begrepen heeft, is 'er alle vermoeden van onechtheid in deze aanbieding, alzoo het Rijk der *Saracenen*, of het *Chalifaat* der *Arabieren*, reeds lang verstoord was. — Een ander *Mogolsche* Vorst en nakomeling van GENGISKAN, USBEK, regeerde kort daar na in de groote landstreek tusfchen de drie rivieren *Don*, *Atel* en *Jaik*, door de *Mogollen* de *Velden van Kipzak* genoemd, misfchien het Vaderland der *Kofakken*. Deze was een ijverig *Muhammedaan*, die dezen Godsdienst in de landen van zijn gebied invoerde, en van zijne onderdanen zoo bejvind werd, dat zij zich naar hem *Usbeks* noemden, een naam, dien zij nog in het *Groot Bukharië* en in *Charasm*, (of *Chowaresmië*,) dragen. Op hun bezwaar, dat de klokken, waar van zich de Christenen, die aan hem onderworpen waren, in hunne Kerken bedienden, van eene booze voorbeduiding waren, verbood USBEK hun het gebruik derzelyen. Evenwel liet Paus JOANNES XXII zich wijs maken, gelijk dit meermalen het geval bij de Pausen was, dat deze Vorst het Christendom zeer gunftig was, waarom hij ook in het jaar 1318 aan hem fchreef, om dit verbod op te heffen, en met zijn volk het Christen geloof aan te nemen.

Christe-
nen in
China
vervolgd.

Na de dood van JOANNES DE MONTE CORVINO, benoemde JOAN XXII in het jaar 1333 den *Franckifkauer* NICOLAUS tot deszelfs opvolger, welke echter nooit ter plaatfe van zijne bestemming fchijnt gekomen te zijn. Evenwel bleef de toeftand des Christendoms in *China* zoo bloeiend, dat 'er in het jaar 1338 Gezanten van den grooten *Chan* te *Avig-*

non bij den Paus kwamen met eenen Brief, in welken hij den Paus om zijnen zegen verzocht. Ook werden weder *Franciskanen* naar *China* gezonden, die in het jaar 1353 terug gekeerd berigten, dat de Groote *Chan* zich met alle zijne onderdanen aan den Paus onderworpen had. Maar, behalve de vernietiging van eenige Christelijke Gemeenten, onder de *Mogollen*, werden ook sedert het jaar 1369 bijkans alle Christenen, die zich in *China* bevonden, door de groote staatsverandering daar voorgevallen, uitgeroeid. De *Chinezen* verdreven onder hunnen Veldheer *Tschu*, de *Mogollen* en te gelijk alle Christenen uit hun land; ook verbood de Chineesche familie *Mim*, welke toen op den troon kwam, aan alle uitlanders, om in het Rijk te komen. Slechts eenige weinige Christenen bleven in het Rijk overig, en alhoewel *URBANUS V*, die van dit alles niets vernomen had, in de jaren 1370 en 1372 nog weder nieuwe Zendelingen naar *China* zond, zijn deze waarschijnlijk niet in dat Rijk aangeland.

Kort daarna herstelde de *Mogolsche* Vorst *TIMUR*, of *TIMURBEK*, die bij de *Europeanen* meer met den naam van *TAMERLAN* bekend is, het Rijk van *GENGISKAN* weder in vollen luister, doordien hij van het jaar 1370 tot aan zijnen dood 1405, als Heer van geheel *Bukharie* ook het grootste gedeelte van *Azie*, daar onder ook *Indie*, benevens vele *Russische* landen veroverde, geenzins ten voordeele der *Christenen*, schoon zijn levensbeschrijver *ACHMET BEN ARABSCHAH* in het Latijn *ARABSIADES* genoemd, door *REISKE* uitgegeven, berigt, dat hij eene bijzondere

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Gods-
dienst van
TIMUR of
TIMUR-
BEK.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

dere neiging tot het Christendom gehad zal hebben. Maar een ander levensbeschrijver van hem SCHEREFEDDIN ALI, in het Fransch vertaald door DE LA CROIX, verzekert, dat TIMUR een ijverig *Muhammedaan* geweest is van de gezindte der *Sunniten*, en een hevig vijand der Christenen en Heidenen. Hij beoorloogde *Georgie*, en deed den Christen Vorst van *Tiflet*, HIPPOKRATES, door velerhande beweegredenen, het *Muhammedaansch* geloof aannemen, welk voorbeeld van de meeste inwoners gevolgd werd, terwijl de standvastig blijvende Christenen nedergefabeld, hunne huizen verbrand, en hunne Kerken ten gronde gesloopt werden. Op een' anderen tijd liet hij de Christenen, die te *Sebaste* gevangen werden, voor slaven verkopen. Voorts heeft deze wereldverwoester, (want dat was hij in den eigenlijken zin, ongeacht veelvuldige uitmuntende gaven en hoedanigheden) het Christendom in noord- en zuid-*Azie* niet zoo volkomen uitgeroeid, of 'er zijn *Nestoriaansche* en andere Christelijke Gemeenten hier en daar overgebleven.

Bekeeringen in het Westen.

Doch keeren wij terug naar *Europa*; in dit werelddeel waren in het begin van dit Tijdperk nog vele ongeloovige volken. De *Arabieren* en *Muhammedanen* bezaten nog een groot deel van *Spanje* en het tegenwoordig *Portugal*. De *Slavische* Natien, zoo wel langs de Oostzee, als in het binnenste van *Duitschland*, tusfchen den *Oder* en de *Elbe*; *Pruisfen*, *Lijflanders*, *Litthauwers*, *Finnen*, en anderen ten Oosten; maar ook verscheidene Volken in het Noorden van *Europa*, waren in het begin van dit

Tijd.

Tijdperk alle nog *Heidensch*, maar zij werden gedurende hetzelfde, meer echter door geweld van wapenen en kruisvaarten, dan door overreding, tot het Christendom bekeerd.

De *Pommeranen* of *Pommerfchen*, eene *Slavifche* Natie, die buiten hun land *Wenden* heetten, bleven tot in het begin der XIIIde eeuw Heidenen, maar werden het eerst gedeeltelijk door geweld, gedeeltelijk door onderwijs, tot het Christendom bekeerd. Reeds in de Xde eeuw was een gedeelte van hun land cijsbaar aan den *Poolfchen* Hertog BOLESLAV, die in het jaar 997 ADELBERG, Bisfchop van *Praag* van daar onder de naburige *Pruifsen* zond, die hem ter dood bragten. BOLESLAV, alle zijne onderdanen van het Heidendom willende bekeeren, ftichtte het Bisdom van *Colberg*, hetwelk echter met den dood van den eerften Bisfchop REINBERT in het jaar 1057 weder te niet ging. Sedert oorloogde hij en zijne navolgers aanhoudend met de *Pommeranen*, die nog onafhankelijk waren. In het jaar 1103 dwong BOLESLAV III eenen Vorst der *Pommeranen* WARTISLAW of WRATISLAW, om hem hulde te doen, en bragt hem in het jaar 1121 tot volkomene onderwerping.

Nu reisden cenige *Poolfche* Bisfchoppen derwaards, om het Euangelie te prediken, maar deze werden door hen ter dood gebragt. Een zelfde lot zou eeuën *Spaanfchen* Monnik ten deel gevallen zijn, indien niet de Afgodspriester hem het leven behouden en met zijnen Kapellaan en volk op een fchip geborgen had, zeggende, dat hij den visfchen zijn' Godsdienst

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073-
tot 1517.

Van de
Pomme-
ranen.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

dienst prediken mogt. Dewijl de rijke *Pommerſchen* zich aan het armelijk voorkomen van den Monnik geërgerd hadden, beſloot OTTO, Biſchop van *Bamberg*, zelve tot hen te reizen, met eenen aanzienlijken toefſtel en rijke geſchenken, en eene aanbeveling van den Hertog BOLESLAV. Hij werd met alle be-reidvaardigheid ontvangen, bekeerde en doopte een aantal Heidenen, en liet eene Kerk bouwen, in welke een Priester de Mis lezen moest; ook werd de Hertog WRATISLAW zelve gedoopt, die daarbij, onder eenen eed op de overblijſſelen der Heiligen, zwoer, dat hij zijne 24 bijwijven zou wegzenden, en zich bij zijne ééne echte vrouw zou houden, welk voorbeeld velen van zijne onderdanen volgden. Maar in de ſtad *Julin* liep de Biſchop gevaar van het leven, evenwel als hij de inwoners dreigde met het ongenoegen van den Hertog BOLESLAV, verklaarden zij, dat zij zich zouden gedragen als die van *Stettin*, hetwelk de oudſte en aanzienlijkſte ſtad van *Pommeren* was; die van *Stettin* beſloten gezanten aan den Hertog te zenden, met belofte van het Chriſtendom te zullen aannemen, indien hij hun eenen duurzamen vrede en vermindering van ſchatting toefond. De Hertog bewilligde in hun voorſtel, waar op zij het Chriſtendom omhelsden. Hunne Tempels en Afgodsbeelden werden vernield, en de Biſchop in het jaar 1125 een' zijner Geestelijken, ADELBERT, tot Biſchop van *Julin* hebbende aangeſteld, keerde naar *Bamberg* terug. Na verloop van vier jaren bezocht de Biſchop zijne Gemeenten in *Pommeren* op nieuw, verzeld van een aanzienlijk gevolg, en wel

50 wagens met geschenken en graan; hij vond, in de meeste steden en ook te *Stettin*, de inwoners grootendeels weder tot het Heidendom vervallen, echter gelukte het hem, hoewel niet zonder het doorstaan van vele gevaren, door redenen, door gezag, maar ook door hulp van Hertog BOLESLAV en van ALBERT *den Beer*, eersten Markgraaf van *Bräi- denburg*, ja, gelijk men verhaalt, ook door verscheidene wonderwerken, de afgevallenen weder tot het Christendom terug te brengen.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

De volkomene bekeering van *Stettin* haalde hun de vijandschap der inwoners van het Eiland *Rugen* (*Rhuteni*) op den hals; aan dezen was het Euan- gelie reeds meermalen verkondigd, maar zonder gevolg. OTTO besloot dan dit werk op zich te nemen, maar als hij op het punt stond, om derwaarts te reizen, werd hij door eenen dringenden Brief van Keizer LOTHARIUS opontboden, om naar *Bamberg* te keeren, en den Keizer tegen zijne vijanden bij te staan; hij stierf te *Bamberg*, in het jaar 1139, en is naderhand onder de Heiligen geplaatst (*).

Het duurde ondertusfchen nog lang, eer de *Ru- giers* het Christendom aannamen. Eindelijk nood- zaakte ERIK EMUN, Koning van *Deenmarken* hen, in het jaar 1136, om hem hulde te bewijzen; zij moesten tevens beloven, dat zij zich zouden laten doo-

Bekée-
ring der
Rugiers.

(*) ANDREAE *Abb. S. Michael. prope Bamberg, Vita S. Ottonis in* LUDEWIG SS. *rer. Episcop. Bamberg T. I. p. 460. Anonymi Vita Ottonis in* CANIS. *Lectt. Ant. T. III. P. II. p. 56.*

V doopen, en Christen Priesters zouden dulden, alleens
 BOEK zoudon bedongen zij, dat zij hunnen Afgod SVANTEWITH
 III zoudon behouden. Zij vielen echter dra weder af,
 Hoofdst. en Paus EUGENIUS III liet in het jaar 1147 vergeefs
 na C. G. het kruis tegen hen prediken. Maar in het jaar 1163
 Jaar 1073. het kruis tegen hen prediken. Maar in het jaar 1163
 tot 1517. veroverde Koning WALDEMAR van *Deenmarken*, ge-
 holpen door ABSALON, Bisfchop van *Rofchild*, een
 werkzaam ijverig man, de hoofdvesting der *Rugiers*,
 die zich thans onderwierpen, en hunnen Afgod
 SVANTEWITH overleverden. De krijgsvuchtige Bis-
 fchop floot vervolgens met den Koning der *Rugiers*,
 TERISLAV, deszelfs broeder JAROMAR en de voor-
 naamften des volks het verdrag van onderwerping, en
 liet hunnen Afgod RUGIAWITH, wiens beeld zeven
 menfchelijke aanzigten had, en acht zwaarden voer-
 de, en hetwelk zoo verbazend groot was, dat de
 Bisfchop op deszelfs voet ftaande, met zijne heirbijl
 naauwelijks de kin kon raken, en nog twee andere
 Afgoden, POREWITH en PORENUT verbranden, en
 alle gedenkteekenen van Afgoderij uitroeijen. Onder
 de regering van JAROMAR in het jaar 1170 werd het
 Christendom, door deszelfs ijver, volkomen onder
 de *Rugiers* gevestigd.

Bekee- HENDRIK *de Leeuw*, Hertog van *Saksen* en *Beije-*
 ring der *ren*, maakte groote veroveringen in de *Wendifche*
 Wendi- landen der *Wagriens*, *Polabers*, *Obotriten* en *Rys-*
 fche vol- *finers*, die het hedendaagfche *Holftein*, *Lauwenburg*,
 ken. *Mekkelenburg* en een deel van *Pommeren* bewoon-
 den. Door deze veroveringen werd het Christen-
 dom in deze oorden weder hersteld, of gevestigd.
 Reeds voor twee eeuwen was hetzelfde daar inge-
 voerd,

voerd, maar door den moord van den *Wendischen* Koning GODSCHALK, in het jaar 1066 en de instorting van zijn magtig Rijk, weder te niet gegaan. Ook sloten de *Wenden* zijne beide zonen van de opvolging uit, en verkoren tot hun Opperhoofd den zoon van eenen *Rugischen* Prins KRUKO, die een vijand was van den Christelijken naam. Doch in het jaar 1105 gelukte het den Prins HENDRIK, zoon van GODSCHALK, zijn vaders Rijk te herstellen, ook begon hij het Christendom weder in te voeren. Kort voor zijn dood, omtrent het jaar 1121 vergunde hij aan den *Premonstratenfer* VICELIN, deszelfs verzoek, om in zijn gebied Gods woord te mogen prediken.

In het jaar 1131 bij den moord van den Koning KNUT, werd het *Wendische* Rijk verdeeld. Onder de Vorsten, die het beheerschten, regeerde WITEKIND te *Havelberg*, alwaar reeds in de Xde Eeuw een Bisdom was opgerigt; maar als NORBERT, de *Heilige*, in het jaar 1127 Aartsbisshop van *Maagdenburg* geworden, de *Havellers* en *Leutiniërs*, die in het Bisdom *Havelberg* woonden, door knevelarijen drukte, maakten zij eenen opstand, verjoegen of doodden de Christenen en vernielden derzelve Kerken, en rigtten het beeld van hunnen afgod GEROVIT weder op. WITEKIND kon hier niets tegen doen, maar moest dit aanzien en dulden. Van hem leest men in de geschiedenissen, na het jaar 1131, niet meer; maar in 1133 schonk Keizer LOTHARIUS de *Mark Nedersaksen*, aan ALBERT, Graaf van *Ballenstad*, die onder den naam van ALBERT den *Beer*, en als eerste *Markgraaf* van *Brandenburg*

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V zoo beroemd is geworden. Hij vestigde zich dus ook in het Bisdom *Havelberg*, hoewel de Bisfchop daar nog geene volkomene veiligheid vond.

BOEK III
Hoofdft. na C. G. In *Brandenburg* of *Brennabon*, alwaar Keizer OT-
Jaar 1073. To *de Grootte* ook een Bisdom geflicht had, regeer-
tot 1517. de om dezen tijd een Heidensch Vorst PRZEBISLAR
Christendom in of PRIBISLAV die den geheelen ondergang der *Havel-*
Branden- *lers* beleefde. Te weten, toen in het jaar 1147 de
burg. groote Kruistogt door BERNHARD gepredikt werd,
trok een leger Kruisvaarders op tegen de *Obotriten* en
Leutiniens, maar deze volken boden fterken weder-
ftand, en lieten zich eindelijk wel in fchijn doopen,
doch als de Kruisvaarders onderling oneens gewor-
den, elk naar huis keerden, vielen zij weder af tot
heidendom. Alleen de *Havellers* namen niet alleen
het Christendom maar ook het Kruis aan en hun
Vorst liet zich doopen met den naam HENDRIK,
en ftelde, toen hij overleed, tot zijnen opvolger in
het Rijk Markgraaf ALBERT aan, opdat zijne onder-
danen na zijn dood niet weder tot het Heidendoma
terug zouden keeren.

Toen deze Vorst in het jaar 1157 overleden was,
nam ALBERT dadelijk bezit van *Branderburg* en
zijne overige landen, en dewijl door den oorlog de
bevolking zeer verminderd was, deed hij volkplan-
tingen van den *Rhyn*, als ook van *Holland*, *Zee-*
land en *Vlaanderen* overkomen, waar van de na-
men van eene Landftreek *Flaming* in het *Anhalt-*
fche en van de fteden *Bruck*, *Niemek* en *Kamberg*,
duidelijk gevormd uit *Brugge*, *Nymegen* en *Kame-*
rik, getuigenis dragen. Het gevolg hier van was,
dar

dat nu wel de Christelijke Godsdienst de heerschen-
de werd, maar de oude inwoners door deze nieuwe
volkplantelingen onderdrukt, bleven heimelijk hunne
oude bijgelovigheden aankleven, te meer daar de
dartelheid en wulpsheid der Geestelijken veelvuldige
ergernis gaf, daar men Bischoppen tegen de Vorsi-
ten zag oorlogen, gelijk de Bischof GUNTHER van
Maagdenburg tegen den Markgraaf OTTO, dien hij
in het jaar 1278 gevangen nam; en ook Bischoppen
tegen Bischoppen, gelijk in het jaar 1239, een
Bischof van *Brandenburg* door eenen Bischof van
Havelberg gevangen werd weggevoerd.

Het noordelijk gedeelte der *Wendische* landen,
door de *Obotriten* bewoond, werd met meer moeite
en later tot het Christendom bekeerd. Na den dood
van den Koning KNUT in het jaar 1131 regeerden in
deze landen, die het *Mekkelensche*, *Lauwen-*
burgsche en een gedeelte van het *Holfteinsche* bevat-
ten, twee Vorsten PREBISLAV en NIKLOT, die in
haat tegen de Christenen elkanderen zochten te over-
treffen, en dezelve zeer wreed behandelden. Even-
wel waagde het de bovengemelde VICELIN aan de
bekeering dezer volken te arbeiden. Deze vervolgens
beroemd geworden man was te *Quernhamale* aan de
Wezer in het Bisdom *Minden* geboren, en had op
de school te *Paderborn* zich met ijver op de weten-
schappen toegelegd, en muntte tevens uit in God-
vruchtigheid, naar de wijze dier tijden, door gebeden
aan de Heiligen, onder welken de Heilige NICOLAUS
bijzonder door hem geëerd werd, en door de kastij-
dingen van zijn ligchaam. Te *Parys* voltooide hij

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

VICELIN
predikt
onder de
Slaven
het Chris-
tendom.

V zijne letteroefeningen. Geloovende, eene roeping te hebben, om de Heidenen te bekeeren, gaf hij zulks aan den Aartsbisfchop **ADELBERT** van *Hamburg* te kennen, die hem met twee andere Geestelijken naar de *Slaven* zond. Hier betoonde hij zich zeer ijverig, maar met weinig goeden uitflag, hoewel hij ondersteund werd door het gezag van Keizer **LOTHARIUS**, door eene Kruisvaart in het jaar 1148, en door **HENDRIK den Leeuw**, Hertog van *Saksen*, eindelijk echter werd hij Bisfchop van *Oldenburg* en stierf in het jaar 1154. In dat jaar werd door Hertog **HENDRIK** ook het Bisdom *Ratzeburg* gesticht, waar **EVERMOD** of **EBERHARD**, Proost van *Maagdenburg* Bisfchop werd; het Bisdom van *Mekelenburg* werd naar *Schwerin* verplaatst, terwijl de *Wenden* nog steeds van het Christendom afkeerig bleven, en voornamelijk weigerden zich aan het opbrengen der Tienden te onderwerpen. Evenwel werden door den invloed van Hertog **HENDRIK** in hun land verscheidene Kerken gesticht, in *Wagrië* en in *Polaberland*. Als in het jaar 1156 de stad *Lubek* door een zwaren brand geheel verwoest werd, gaf dit aan Hertog **HENDRIK** gelegenheid, om dezelve over te brengen ter plaatse, waar zij nog ligt, en het Bisdom *Aldenburg* of *Oldenburg* derwaarts te verplaatsen, hetwelk dus sedert den naam van *Lubek* kreeg.

Nog volharden de *Slaven*, onder hunnen Vorst **NIKLOT** in hun Heidensch Bijgeloof, en waren geducht door hunne zeerooverien, tot dat Hertog **HENDRIK** in het jaar 1162 het land geheel overmeesterde, en derwaarts *Vlamingen* en *Duitschers* ter bevolking

king overbragt; en op deze wijze kreeg eerst het Christendom eenen vasten voet in deze landen, evenwel niet zonder dat 'er nog van tijd tot tijd onrusten en oproeren ontstonden, niettegenstaande sommigen der Predikers van het Christendom door wonderen zullen uitgemunt hebben; doch van hoedanigen aard dezelve veelal waren, daar van moge het volgende wonder getuigen. EVERMOD, Bischof van *Radzeburg*, die in het jaar 1178 overleed, in eene Kerkrede den Bloedverwant van eenen vermoorden vergeefs gebeden en vermaand hebbende om den Moordenaar vergiffenis te schenken, trad van den Predikstoel af, en viel hem met Heilige *Reliquien* in de hand te voet; maar als de man onder de ijsfelijkste vloeken bleef verklaren, dat hij het hem nooit vergeven zoude, gaf hem de Bischof eenige duchtige oorvijsen, waar mede hij den Duivel uit hem verdreef, zoo dat de man óp staande voet beloofde, het den moordenaar te zullen vergeven (*).

Toen HENDRIK *de Leeuw* in het jaar 1180 in den oorlog tegen den Keizer zijne Hertogdommen *Saksen* en *Beyeren* verloor, ontnam de Keizer deze *Slavische* landen aan het gebied der Hertogen van *Saksen*, en maakte in het jaar 1182 *Lubek* tot eene vrije Rijksstad. Zij kwamen vervolgens onder de magt der Koningen van *Deenmarken*, maar werden in het jaar 1223 weder aan *Duitschland* gebragt, wan-

(*) Dit verhaalt ARNOLD, een Abt te *Lubek* in zijn vervolg op HELMOLD *Chron. Slavor. Libr. II. Cap. 21. pag. 271.*

V wanneer het *Wendische* Rijk geheel te gronde ging. Reeds in XIde Eeuw was het Christendom in *Denemarken* en *Zweden* ingevoerd. Maar het nieuwe Christendom onder hen was zoo gebrekkelijk, dat Heidensche en Christelijke Bijgeloovigheden onderling vermengd, en de zeden ruw en onbeschaafd waren; zelfs bleef het lang onzeker, welke van de beide Godsdiensten de overhand zou behouden. **HAKAN**, Vorst van *Westergothland* en *Wermeland*, die in het begin van dit Tijdvak regeerde, kon eene vervolging der Christenen door de Heidenen niet geheel voorkomen, maar **INGE**, die in het jaar 1075 op den troon kwam te *Upsala*, gebood, dat alle zijne onderdanen zich zouden laten doopen, en liet den Offertempel te *Upsala* omverhalen. Doch hier door vertoornde hij zijne onderdanen zoo zeer, dat zij hem verdreven, en het Rijk aan zijnen Zwager **SVEN** opdroegen, waar uit eene harde vervolging tegen de Christenen ontstond; echter gelukte het aan **INGE**, om in het jaar 1079 zijnen Zwager het Rijk en te gelijk het leven te ontnemen, en nu werd het Christendom op nieuw gevestigd. Een andere Koning **INGE**, die tot het jaar 1133 regeerde, kreeg den bijnaam van *Godvruchtige*, omdat hij vlijtig ter Misse ging, Kerken stichtte en de Geestelijkheid verrijkte; voor zulke milddadigheid, eene Bedevaardreize naar *Rome* of *Jeruzalem*, en dergelijke boetedoeningen, werden de schandelijkste misdaden door de vingers gezien. Trouwens enkel tusschen de jaren 1133 tot 1155 zijn drie Koningen van *Zweden* door hunne eigene onderdanen, aangehitst door

Me-

BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073
tot 1517.
Toestand
van het
Christen-
dom in
Zweden.

Mededingers naar de Kroon, vermoord geworden.

SVERKIR, de derde van dezen, had in het jaar 1156 den Koning ERICH of ERIK, tot zijnen opvolger, die vijf jaren daarna in eenen inval der *Deenen* het leven verloor, en door de Geestelijkheid terstond voor eenen Heiligen, en eerlang ook voor een' wonderdoener verklaard werd. Hij was over het geheel een goed en dapper Vorst, die de Misse nog kort voor zijn' dood had bijgewoond, en zich verdienstelijk gemaakt door de uitbreiding van het Christendom, hoewel naar den aard dezer tijden. Hij voerde in zijn Rijk, bijzonder onder de *Daliers*, die nog meestal Heidenen waren, algemeen de belijdenis van het Christelijk geloof in. Hij dacht, met hetzelfde oogmerk, aan de *Lappen* en *Finnen*, die in het uiterste Noorden woonden. Deze laatsten, die nog ontallijke Afgoden aanbaden, besloot ERICH, door de geestelijkheid aangemoedigd, in het jaar 1157 den oorlog aan te doen, waarin hij door HENDRIK, Bischoep van *Upsala*, een' *Engelschan*, die zelve de wapenen opvatte, ondersteund werd. Hij overwon hen in eenen bloedigen Veldslag, en dwong de overigen, zich door den Bischoep HENDRIK te laten doopen. Ook werd 'er voor hun eene Kerk en een Bisdóm gesticht te *Rendamecki*, welk in het jaar 1300 naar *Abo* overgebracht werd. Bischoep HENDRIK gedroeg zich onder de overwonnenen zoo heerschzuchtig, dat hij met geweld zich meester gemaakt hebbende, van eenen voorraad van spijsze van eenen aanzienlijken man onder de *Finnen*, door denzelfven in het jaar 1158 gedood werd. Ter-

V

BOEK

III

Hoofdst.

na C. G.

Jaar 1073.

tot 1517.

De Fin-
nen tot
het Chris-
tendom
gebragt.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

stond werd deze Bisfchop, als een gewaande Martelaar en wonderman geprezen, en door Paus ADRIAN IV onder de Heiligen geplaatst, en is lang de Beschermheilig der *Zweden* en *Finnen* geweest. Ondertusfchen geloofde ALEXANDER III in het jaar 1169, dat het noodig ware, dat de *Finnen* borg stelden en gijzelaars gaven voor hunne getrouwheid in het Christendom.

Vergeef-
fche po-
ging tot
bekeering
der Es-
then.

Met de *Finnen* waren de *Esthen* naauw verbonden, die het land, nog heden *Esthland* genoemd, bewoonden. Tegen dezen werd in het jaar 1166 een krijgstogt ondernomen, doch met weinig voordeel, terwijl de *Estlanders*, vereenigd met *Ingermanlanders*, *Kareliërs*, *Kourlanders* en *Rusfen* zich hier over nog in het jaar 1188, wreekten, door eene landing te doen dicht bij *Stokholm*, en *Sigtuna*, de grootste stad van *Zweden*, met een Koninklijk slot en vele Kerken, in eenen steenhoop te veranderen.

Bekeering
der
Lijflan-
ders.

Gelukkiger slaagden in de XIIde Eeuw de pogingen om de *Lijflanders* te bekeeren. In het midden dier eeuw hadden eenige kooplieden van *Bremen* daar eenen Koophandel begonnen. Deze gelegenheid zocht MEINHARD, een oud *Augustijnsche* Kanunnik van het Klooster *Segeberg* in *Wagrië* waar te nemen, om de *Liven* of *Lijflanders* te bekeeren, hoewel zij ijverige Heidenen en Zeeroovers waren, en eene voor hem geheel vreemde taal spraken. In het jaar 1186 kwam hij te fcheep in *Lyfland*, en flichte spoedig met goedkeuring van den *Rusfifchen* Vorst WOLDEMAR, of WLADIMIR, aan wien de *Liven* cijnsbaar waren, eene Kerk, alwaar hij twee hoofden

den van huisgezinnen doopte, en als de *Littonen* of *Litthauwers* eenen verwoestenden inval in *Lyfland* deden, sloeg MEINHARD hem met zijne *Liven* terug; waarna hij een slot bouwde tot bescherming van het land, zonder zich daar in te laten flooren, door den afval van de reeds gedoopte *Lijflanders*. Ook misleidden hem de inwoners van *Holm* met eene belofte van het Christendom te zullen aannemen, hoewel sommigen van hen den Doop ontvangen hadden.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
jaar 1073.
tot 1517.

HARTWICH, Aartsbisfchop van *Hamburg* of *Bremen*, den voortgang van MEINHARDS prediking vernemende, benoemde hem tot Bisfchop in *Lyfland*; en verkreeg van Paus KLEMENS III. in het jaar 1188, dat dit Bisdom ook aan zijn Aartsbisdom onderworpen werd. Maar de voortgang der bekeering werd geheel gestremd, daar de *Liven* de huisgenooten des nieuwen Bisfchops mishandelden, en hem zelve terug zonden, doch als hij te fcheep zou gaan, vreesden de *Liven*, dat hij misfchien met eene krijgsmagt terug zou komen, en baden hem te blijven, maar weldra ontdekten zij hunnen onwil tegen hem, waarop door toedoen van den Paus tot eenen kruistogt befloten werd; doch ondertusfchen ftierf de Bisfchop MEINHARD in het jaar 1196.

Hem werd BERTOLD, Abt van het *Cisfcerienfer* Klooster *Loccum* in *Nedersakfen* ten opvolger gegeven. Deze te *Treskola*, thans *Trkul*, eene kleine plaats aan de *Duna* boven *Riga* en *Holm*, waar MEINHARD zijne Kerk geficht had, gekomen, zocht de besten onder de Heidenen en Christenen aldaar, door eten en drinken en gefchenken te winnen.

V
BOEK
III
Hoofdst
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Evenwel wanneer hij een Kerkhof wilde inwijden, wilden zij hem ter dood brengen, maar hij ontvlugtte, en klaagde zijnen toestand aan den Paus CELESTINUS III, die terstond gereed was, om eene Kruisvaart uit te schrijven, welke ook onder aanvoering van BERTHOLD tot stand kwam. Na eenige onderhandelingen kwam het in het jaar 1198 tot eenen algemeenen veldslag, in welken de *Liven* geslagen werden; maar BERTHOLD werd door zijn paard midden onder de vlugtelingen gevoerd, die hem van het leven beroofden. Evenwel smeekten de overwonnenen om vrede en omtrent 150 lieten zich doopen. Maar terstond na het vertrek van het leger, waschten deze doopelingen, gelijk zij zich verbeeldden, den Doop en het Christendom in de *Duna* af, ook verbeeldden zij zich, met een menschengedaante, hetwelk de Kruisvaarders in eenen boom gesneden hadden, den God der Christenen in zee geworpen te hebben; tevens mishandelden zij de overig gebleven Christenen zoodanig, dat die meer dan 200 Martelaren telden, ook verdreven zij in het jaar 1199 alle Geestelijken met bedreiging van de dood. Niettegenstaande zoo veel onheils benoemde de Aartsbischop van *Bremen* nog in het jaar 1198 den Domheer van zijne Kerk, ALBRECHT VAN APELDERN tot nieuwen Bischop van *Lyfland*, die in het jaar 1200 met 22 schepen vol kruisvaarders naar *Lyfland* overstak, en, hoewel niet zonder verlies geleden te hebben, eene nieuwe stad *Riga* stichtte, om welke met inwoners uit *Duitschland* te bevolken, hij zelve in het jaar 1201 naar *Duitschland*

land keerde, terwijl zijn broeder ENGELBERT, Kanunnik uit het Klooster *Nieuwmunster* te *Riga* kwam, en het Christendom in *Lyfland* verder uitgebreidde.

In het jaar 1202 stichtte ALBRECHT eene geestelijke Ridderorde (*Fratres militiae Christi*,) die gestadig gereed zouden zijn tot bescherming der Christenen in *Lyfland*. De Paus bevestigde dezelve en schonk hun den regel der *Tempelheeren*; de Ridders zouden op hunnen witten mantel een Kruis en Zwaard dragen en aan den Bisfchop van *Lyfland* gehoorzamen. Daarom worden zij *Zwaardbroeders* en hunne Orde de *Zwaardorde* genoemd, wier eerste Ordensmeester geweest is VINNO, of VINO (mischien WINHOLD,) die ten minste als de eerste in deze waardigheid voorkomt.

Ondertusfchen was ALBRECHT in het jaar 1202 uit *Duitschland* met eene vloot vol Kruisvaarders weder in *Lyfland* terug gekomen, na onderweg eene vloot van Heidenfche *Esthen* vernield te hebben. Na zijne komst, te *Riga*, reisde de Abt DIETRICH met CAUPO, een' Koning der *Lijflanders* naar *Rome*, van waar de Paus aan den Bisfchop eenen *Latijnschen* Bijbel (*Bibliotheca*) ten geschenk zond. In het jaar 1203 vond de Bisfchop echter noodig, nieuwe verfterkingen van Kruisvaarders uit *Duitschland* te halen. Nu werd de oorlog feller voortgezet, tot eindelijk de *Liven* aan de *Duna* eenen zoen met den Bisfchop sloten. Om hun nu de eerste gronden van den Christelijken Godsdienst regt zinnelijk te vertoonen, liet de Bisfchop een Profetenspel (*Iudus*

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.
—
Orde der
Zwaard-
broeders.

Pro-

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G
Jaar 1073.
tot 1517.

Prophetarum ordinatissimus) of een Bijbelsch Tooneelfpel voor hen houden, en zoo wel aan de nieuw gedoopten als aan de Heidenen door eenen Tolk alles zorgvuldig verklaren. Op deze wijze maakte men hun de geschiedenissen van DAVID, GIDEON en HERODES kenbaar. Als GIDEON met de zijne de vijanden aanvielen, liepen de Heidensche toekijzers weg, uit vrees van vermoord te zullen worden, zoo dat men hen nauwelijks wist te bedaren.

Nog was echter het Christendom in die oorden niet veilig; de naburige *Rusfische* Vorst van *Polozk* kwam den Heidenschen *Liven* te hulp, waar op de vijandelijkheden weder eenen aanvang namen. Ten laatsten behielden de *Duitschers* de overhand, en de geheele westelijke helft van *Lyfland* werd Christen en gedoopt. Evenwel ging de Bisfchop weder naar *Duitschland* om nieuwe hulp, welke hij van Keizer FILIPS ontving.

Inmiddels was de Orde der *Zwaardbroederen* in getal merkelyk toegenomen, en had in deze *Lijflandsche* oorlogen uitgemunt. In het jaar 1206 gaf daarom de Bisfchop op haar verzoek aan de Orde het derde deel van *Lyfland*, in dit deel bouwden de Ridders het slot *Wenden*, het welk hun voornaamste zetel werd. In het jaar 1207 bewezen zij ook dappere diensten bij gelegenheid van eenen inval der *Litthauwers*. — Doch, even als in *Palestina* gebeurde, toen de Ridders rijker en magtiger werden, ontstond 'er dra vijandschap tusfchen hen en de Bisfchoppen van *Riga*. Evenwel beftreden zij met den Bisfchop in het jaar 1208 de *Rusfen*,
de

de *Esthen*, de *Kourlanders* en *Litthauwers*, maar ook de *Lyflanders*, die gedurig tot het Heidendom wederkeerden, zoo dra de kruisvaarders, gelijk doorgaans jaarlijks gebeurde, hun land verlieten, welke de Bisfchop dan verzelde, om weder nieuwe hulpbenden aan te voeren. In het jaar 1209 deed hij eene reize naar *Rome*, alwaar de Paus hem met den Grootmeester der Ridderorde verzoende. In hetzelfde jaar trof hij met den *Rusfifchen* Vorst van *Polozk* een verdrag, zoodat de *Rusfen* hem in het jaar 1210 *Lyfland* overlieten, en met den Bisfchop vereenigd in het jaar 1211 de *Esthen* aantastten; men overwon dezelve, en de Bisfchop benoemde den Abt DIETRICH van *Dunamunde* tot Bisfchop der *Esthen*. In het jaar 1212 verwekte de *Rusfifche* Vorst van *Polozk* nieuwe onlusten, maar werd door de koenheid van Bisfchop ALBRECHT overreed, om zich met den Bisfchop te verzoenen, en hem zelfs geheel *Lyfland* over te laten. Doch de hebzucht der *Zwaardbroeders* tergde de *Lijflanders* tot eenen algemeenen opftand, die echter door den Bisfchop spoedig beteugeld werd, maar zijne geestelijke heerschzucht mishaagde aan den Paus, die daarom duidelijke blijken van genegenheid voor de *Zwaardbroeders* deed blijken, hetwelk de vijandschap tusfchen hen en den Bisfchop meer aanvuurde.

Ondertusfchen ontbrak 'er nog veel, dat in *Esthland* eene duurzame Christelijke gemeente geficht zou zijn. In de jaren 1213 en 1214 plunderden en moordden de *Zwaardbroeders*, de burgers van *Riga*, de *Liven* en *Letten* beurtlings in dat land; en de

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

V
BOEK
III
HOOFDST.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Esthen weder op hunne beurt in *Lyfland*. — Ten laatsten wendden zich de Bischoppen tot WALDEMAR II, Koning van *Denemarken* om hulp, die in het jaar 1218 de *Esthen* dwong om hem schatting te betalen en zich te laten doopen, waar over echter geen klein verschil tusschen de *Deensche* en *Duitsche* Geestelijken ontstond, die beiden bedoelden, de nieuwbekeerden aan hun regtsgebied te onderwerpen, welk verschil de Paus HONORIUS III met moeite befliste, en welke bleef voortduren, tot dat Koning WALDEMAR door den Graaf van *Schwerin* overvallen en gevangen genomen zijnde, aan de Bischoppen *Esthland* afstond, hetwelk de Bischop van *Esthland*, die van *Riga*, en de Zwaard-orde onder zich in drie gelijke deelen verdeelden.

Nadat de *Duitschers* in het jaar 1223 *Dorpt* of *Dorpat*, eene gewigtige vesting der *Esthen* hadden veroverd, geraakte dit land allengs in rust, en het Christendom behield in hetzelfde en in eenige naburige oorden de overhand; ook onderwierpen zich de *Kuren* of *Kourlanders* tusschen 1230 en 1233 aan het Christendom gelijk de *Semgallers* of *Semigalliers* reeds bevorens gedaan hadden.

Ondertusschen was de toestand der nieuwbekeerde volken aan de *Oostzee*, die meestal, door geweld van wapenen, rooven en moorden, tot het Christendom gedwongen waren, weinig door het Christendom verbeterd, alzoo men deze volken, ook na hunnen Doop als Lijfeigenen behandelde. Nu werd wel een bevel van Keizer FREDERIK II afgevaardigd, dat deze nieuwbekeerden van dienstbaarheid ontslagen,

gen, de voorregten der vrije onderdanen van het Roomfche Rijk en den Apostolifchen Stoel zouden genieten; maar hetzelfde werd van de Zwaardridders weinig geëerbiedigd, zoodat de *Esthen* en *Letten* nog tot in later tijden onder deze dienstbaarheid hebben blijven zuchten.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Men had, nog bij het leven van den werkzamen Bisfchop ALBRECHT, die in het jaar 1229 overleed, gewerkt aan eene vereeniging der *Zwaardridders* met de *Duitfche* Ridderorde, waar toe de eerstgemelden te ligter kwamen, nadat in het jaar 1236 hun Grootmeester VOLQUIN met 50 Ridders en eenige duizenden kruisvaarders in eenen veldslag tegen de *Litthauwers* gefneuveld was. De vereeniging kwam in het jaar 1237 tot stand en werd door den Paus bevestigd.

Zwaard-
ridders
vereenigd
met de
Duitfche
Ridders.

De Duitfche Ridderorde dus verfterkt, leide zich nu toe, om de nog *Heidensche Pruisfen* door de wapenen tot het Christelijk geloof te bekeeren. De onderneming om aan hun het Euangelie te prediken had in de Xde eeuw aan ALBERT, Bisfchop van *Praag*, het leven gekost, welk lot ook den Monnik BRUNO in het jaar 1008 te beurt viel. In de XIde en XIIde eeuw had meer dan eene Koning van *Polen* insgelijks pogingen aangewend, om de *Pruisfen* onder te brengen en hun het Christendom tevens op te dringen; doch allen zonder bevestigd gevolg. Gelukkiger fcheen in het jaar 1207 een *Poolfche* Abt GODFRIED met eenen Monnik FILIP te zullen flagen, die over den *Weichfel*, welke de *Heidensche Pruisfen* van de *Poolfche* Christenen fcheidde,

Bekeer-
ing der
Pruisfen
door de
Duitfche
Ridders.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073
tot 1517.

gegaan zijnde, het Euangelie onder hen predikte, waar bij zich nog andere Monniken, alle van de *Cistercienser* orde voegden, onder welken zekere CHRISTIAAN uitmuntte, die ook door den Paus INNOCENTIUS III tot Bisfchop der *Pruisfen* werd aangesteld. Dus ging het bekeeringswerk eenigen tijd voorfpoedig, maar als de naburige Hertogen van *Polen* en *Pommeren* de nieuwbekeerden tot hunne onderdanen wilden maken, ftonden de *Pruisfen* op, en vermoordden de Christenen onder hen of maakten die tot Slaven, en verwoestten de Provintien *Culm* en *Mafovie* op de wreedfte wijze. In dezen nood werd de Hertog door den Bisfchop geraden even zulke Ridderorde op te rigten, als die der *Zwaardbroeders* in *Lyfland*, welke men meent, dat ook tot ftand kwam, terwijl een leger kruisvaarders in het jaar 1220 de landftreek van *Culm* veroverde, welke echter bij het vertrek van het leger den *Pruisfen* weder in handen viel. Thans befloot KOENRAAD, Hertog van *Mafovie*, op raad van HENDRIK, Hertog van *Breslau*, de Duitfche Ridders, wier Grootmeester thans was HERMAN van *Salza*, te hulp te roepen, aan welke hij in het jaar 1228 alles afstond wat hij in het *Culmfche* bezat, benevens andere voordeelen, al hetwelk door den Paus in het jaar 1231 werd goedgekeurd. De Ridders oorloogden voorfpoedig, en leiden verfcheidene vestingen in de landen der *Pruisfen* aan; evenwel werden zich de *Pruisfen* zoo hardnekkig, dat de oorlog reeds tien jaren geduurd had, eer de Ridders het Christendom onder hen hadden kunnen vestigen; maar nu

kre-

kregen de Ridders verschil met CHRISTIAAN en SVANTEPOLK, Hertog van *Pommeren*, tegen wien zelfs het kruis gepredikt werd, waar uit een felle krijg ontstond, die eerst in het jaar 1248 eindigde, en in het volgende jaar sloten de Ridders ook eenen voordeeligen vrede met de *Pruisfen*; welk land, schoon nog niet geheel veroverd, door Paus INNOCENTIUS IV in vier *Bisdommen* verdeeld werd. Om de nog overige *Pruisfen* te bedwingen, rukte een leger kruisvaarders, van meer dan 60,000 man, onder anderen aangevoerd door OTTOKAR, Koning van *Bohemen*, in hun land, die hetzelfde zoo deerslijk liet verwoesten, dat de inwoners zich genoodzaakt zagen te bukken, en het geloof, dat hun dus nadrukkelijk met wapenen gepredikt werd, aan te nemen. Op raad van dezen Koning werd weder eene vesting gebouwd op eenen berg van het nieuw veroverde land, aan welke vesting, die in het jaar 1255 voltooid werd, ter eere des Konings de naam *Kunningsberg*, het hedendaagsche *Koningsbergen* gegeven werd.

Nog boden eenige *Pruisfsche* Stammen tegenstand, en als de Duitse Ridders in het jaar 1260 eene groote nederlaag van de *Litthauwers* geleden hadden, werden de nieuwbekeerde *Pruisfen* genoegzaam eenparig oproerig, zoodat de Orde volle 25 jaren alle hare krachten moest inspannen, om hen weder tot onderdanigheid te brengen, welk oogmerk zij eindelijk in het jaar 1283, na eenen oorlog van 53 jaren, bereikte. De *Sudauers*, wier land aan *Litthauwen* grensde, boden het langst wederstand, ja velen van hen vlugten liever het land uit

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Geheele
beking
der Pruis-
fen.

V tot de *Litthauwers*, dan dat zij zich wilden over-
 geven.

BOEK
 III

Hoofdst.
 na C. G.
 Jaar 1073.
 tot 1517.

Bekering
 der Lit-
 hauwers.

Litthauwen, eigenlijk *Littuwa*, of *Littuba*, was tot hier toe nog bij het Heidendom gebleven; al-
 lengs was deze staat van zeer middelmatig tot eene
 aanzienlijke magt toegenomen; federt het jaar 1381
 was JAJIEL of JAGELLO, Grootvorst van *Litthau-
 wen*. Als na den dood van LODEWYK, Koning van
Polen en *Hongaryen*, deszelfs Dochter HEDWIG Ko-
 ningin van *Polen* was geworden, bood JAGELLO aan,
 indien hij haar ter Gemalin mogt bekomen en Ko-
 ning van *Polen* kon worden, met zijn geheele Volk
 het Christendom te zullen omhelzen, en den *Polen*
 vele voorregten te zullen schenken. De voorslag
 werd aangenomen, en in het jaar 1386 voltrokken,
 en JAGELLO, wiens Moeder reeds Christen was,
 werd met den naam WLADISLAV II gedoopt. Moei-
 jelijker viel het den Koning, om zijne *Litthauwers*
 zijn voorbeeld te doen volgen, waar toe hij hun op
 eenen Rijksdag te *Vilna* een voorstel deed, hetwelk
 de Adel aannam, terwijl de *Poolische* Aartsbisfchop
 den Afgodstempel op het slot, in welken ter eere
 van den Afgod PERKUN een altijddurend vuur brand-
 de, tot eene Kerk aan den Heil. STANISLAV inwijd-
 de. Doch het grootste deel der Natie bleef aan den
 Afgodsdienst gehecht, zij duldde het echter, dat
 hunne Tempels en Altaren gesloopt, hunne bosfchen
 omgehouden, de slangen, die zij als Huisgoden
 vercerden, gedood werden, en toen zij zagen, dat
 hunne Goden zich niet verdedigden, verklaarden zij
 eindelijk gewillig, dat zij Christenen wilden wor-
 den. Vermits de *Poolische* Geestelijken de taal des
 lands

lands weinig kundig waren, reisde de Koning zelve rond, en leerde zijne Boeren het Onze Vader en de Apostolische Geloofsbelijdenis; eene belofte, dat elk, die zich zou laten doopen, een' witten wollen rok zou ontvangen, bragt zulk een toeloop te wege, dat 'er in heel korten tijd 30,000 gedoopt werden. De *Samogiten*, niet te verwarren met de *Samojeden*, eene tot heden toe nog onbeschaafde Natie, in het Noorden van *Rusland*, maar de inwoners van *Samogitia*, volgden het voorbeeld van hunnen Grootvorst en van de *Litthauwers*; hoewel 'er nog tot in het midden der XVde eeuw overblijfselen van het Heidensch Bijgeloof bij de eenen en anderen gevonden werden.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Dus was het geheel Noordelijk deel van Europa Christen geworden, uitgezonderd eenige weinige onbeschaafde stammen in het diepe Noorden, onder welken ook de *Lappen* of *Laplanders* waren, welke de *Zweden* reeds in de XIIde eeuw vergeefs onder hun gebied hadden zoeken te brengen, dit gebeurde eerst in het jaar 1279, wanneer de *Birke-kerl*, of kooplieden, die zich bij de Havens van *West-Bothnien* hadden gevestigd, de *Lappen* overreedden, om de oppermagt der *Zweden* te erkennen. Om trent het jaar 1335 gelukte het den Aartsbischop van *Upsala* tot aan *Torne* in *Lapland* te komen, alwaar hij een aantal *Lappen* en *Finnen* doopte, doch meer kon hij niet verrigten. Tot in de XVIde eeuw bestond hun geheele Christendom in den Kinderdoop, en de inzegening der Geestelijkheid op Feestdagen. Nog was 'er in de XIIIde en het begin der XIVde eeuw eene Heidensche Natie, de

Christendom onder de Lappen of Laplanders enz.

V *Kumanen*, die met de *Hongaren* een' zelfden oorsprong had, doch die, welke zich in *Hongaryen* nederfloegen, werden allen beschaafd en Christenen; en als de overigen, die in *Moldavië* woonden, in het jaar 1340 de Zendingen van de Orde der *Franciskanen* onder hen hadden omgebracht, trok **LODEWYK**, Koning van *Hongaryen*, met eene krijgsmagt tegen hen op, en noodzaakte 200,000 van hen, om zich te laten doopen en onderdanen der *Roomsche* Kerk te worden, welke echter naderhand grootendeels tot de *Grieksche* Kerk overgingen.

Uitbrei-
ding van
het Chris-
tendom
door de
kruisvaar-
ders in
Spanje en
Portugal.

Niet alleen werden in deze eeuwen kruistogten naar *Palestina* en andere naar het Noorden van *Europa* ondernomen, maar ook meer dan eene tegen de *Arabieren* in *Spanje* en *Portugal*, tegen welke gedurige oorlogen gevoerd werden, en wier magt zichtbaar verminderde. Als in het jaar 1147 eene ontallijke menigte menschen den tweeden grooten kruistogt ondernamen, zeilde een deel *Duitsche* kruisvaarders van *Keulen* en andere aan den *Rhyne* gelegene steden, den *Wezer* af naar *Engeland*, waar zij zich met de *Engelschen* en *Vlamingen* vereenigden en verder zeilden; door tegenwind verhinderd, liepen zij de Haven van *Lisfabon* in, welke stad toen juist door **ALFONSUS**, Koning van *Portugal*, belegerd was. Aan land gestapt, deden zij eerst eene bedevaart naar *St. Jago van Compostella*; vervolgens lieten zij zich door **ALFONSUS** overreden, om hem bij te staan tegen diezelfde ongeloofigen; die zij in *Palestina* vinden zouden; op deze wijze werd *Lisfabon* nog in datzelfde jaar veroverd. Omtrent op dezelfde wijze kwam eene vloot kruisvaarders,

ders, en daar onder 300 ſchepen uit *Holland* en *Friesland*, onder WILLEM, Graaf van *Holland*, in het jaar 1217 te *Lisfabon* aan, die voor een groot gedeelte in *Portugal* bleven, en de Arabiſche veſting *Alkalaz de la Sal* in *Portugal* hielpen veroveren; ook werden de *Arabieren* door deze kruisvaarders en de *Portugezen* in eenen hoofdveldſlag geſlagen. — Het was echter niet altijd bij toeval, dat de kruisvaarders met de *Muhammedanen* in *Europa* oorloogden, alzoo de Pausen meermalen regelregt het kruis tegen hen lieten prediken.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

De ontdekkingen, welke de *Portugezen* ter zee maakten, eerst in het midden der XIVde eeuw van de *Kanariſche* Eilanden, welke ontdekkingen inzonderheid werden aangemoedigd door Don HENDRIK, Hertog van *Vifeo*, eenen zoon van den Koning van *Portugal*, JOAN I, waar door in het jaar 1419 het gewigtige Eiland *Madeira* ontdekt werd, waren zeer voordelig voor de uitbreiding van het Christendom; weldra werden de *Portugezen*, bekend met de *Knaapverdiſche* en *Azorifche* Eilanden, waar op de Paus EUGENIUS IV, in het jaar 1443 aan de *Portugezen* al die landen ſchonk, welke zij van het voorgebergte *Nou* af tot aan het vaste land van *Indië* ontdekken zouden, hetwelk door volgende Pausen bevestigd werd.

Christendom in het Westelijke van Afrika.

Met den dood van Don HENDRIK, in het jaar 1463, ſcheen de drift der *Portugezen*, om nieuwe kusten en landen op te zoeken, te verkoelen, maar nadat zij, in het jaar 1471, onder de Linie of Evenachtſlijn waren doorgestevend, en dus de *verzengde* Luchtfreek bewoonbaar hadden gevonden,

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

werd deze drift op nieuw levendig. In het jaar 1484 ontdekten zij het grootte Koningrijk *Kongo*, van waar een Gezant des Konings en eenige jongelingen medegebragt, en in *Portugal* gedoopt werden, die in het jaar 1490 met eenige Monniken naar *Kongo* gekeerd zijnde, het Christendom met zulk een voorspoedig gevolg onder hunne landgenooten verspreidden, dat de Koning zelve, met den naam van JOANNES, benevens zijn huis en velen van zijne Grooten, zich lieten doopen. In het naburig Koningrijk *Benin*, in hetwelk insgelijks een *Portugeesch* zeeman aanlandde, gelukte zulks niet zoo wel; maar daar tegen bereikten de *Portugezen* hun hoofddoel, dat zij, door het ontdekken van het Voorgebergte *de Goede Hoop*, *Afrika* omzeilden in het jaar 1498 en dus den weg openen naar *Oostindie*.

Ontdek-
king van
Amerika,
en Chris-
tendom
aldaar.

Kort te vooren was aan Koning JOAN II van *Portugal* door den *Genueschen* zeeman CHRISTOFFEL KOLON, (gemeenlijk KOLUMBUS genoemd,) een niet min gewichtig voorstel gedaan, te weten, deze wilde op goede gronden westwaarts eenen weg naar *Indie* zoeken. Doch dit voorstel vond bij de *Portugezen* geenen ingang. KOLUMBUS wendde zich hier op tot den Koning en Koningin van *Kastilie*, FERDINAND en IZABELLA, van welke hij echter slechts eene middelmatige ondersteuning verkreeg; evenwel gelukte het hem met dezelve in het jaar 1492 eene nieuwe wereld te ontdekken, welke men eerst *Westindie* noemde, omdat men geloofde, dat men dus langs eenen regten weg naar *Oostindie* komen kon, doch welke men vervolgens *Amerika* genoemd heeft, naar AMERIGO VESPUCCI, een *Florentin*, die be-
weer-

weerde het eerst het vaste land van deze nieuwe wereld gevonden te hebben. FERDINAND, die, even als de Koning van *Portugal*, besloot de ontdekte landen als veroveringen aan te merken, verzocht, ten einde daar op een schijn van recht te bekomen, als ook uit vreeze voor twist met de *Portugezen*, PAUS ALEXANDER VI om eene gelijke bevestiging van zijne nieuwe bezittingen te vragen, als de *Portugezen* bekomen hadden, welke hij ook verkreeg in het jaar 1493. De Paus prees de beide *Katholijke* Koningen, dat zij de inwoners der nieuwe wereld tot hunne onderdanen en tevens tot Christenen wilden maken, ten aanzien van het laatste vermaant hij hen, geene gevaren noch arbeid te ontzien, terwijl hij zonder aanzien van eenig verzoek, enkel uit Pausfelijke mildheid en volle magt (*de nostra mera liberalitate, et apostolica sedis plenitudine,*) aan hun en hunne opvolgers in het Koningrijk *Kastilie*, alle eilanden en landen schenkt, welke ontdekt waren of nog ontdekt zouden worden, bewesten eene lijn, te trekken van de eene tot de andere pool of aspunt, honderd zeemijlen van de *Azorische* en *Kaapverdische* Eilanden, welke lijn echter in het jaar 1494, op de vertoogen der *Portugezen* bepaald werd op den afstand van 360 of 370 zeemijlen ten westen van de gemelde Eilanden.

V
BOEK
II
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

In het jaar 1493 maakte ALEXANDER VI reeds een begin, met zendelingen naar *Amerika* te zenden, gevende den *Vicarius* der *Franciscanen* met andere Geestelijken in *Spanje* last, om derwaarts over te gaan. Maar het gedrag der *Spanjaarden*, die zich door goudzucht lieten vervoeren, was zoo wreed

Wreedheden der Spanjaarden in Amerika.

V en onmenselijk jegens de weerelooze *Indianen*, dat
 BOEK III
 Hoofdst. voorkomen, zij maakten hen niet alleen tot hunne
 na C. G. onderdanen en slaven, maar gebruikten hen als last-
 Jaar 1073. beesten; en persten hun door mishandelingen en pijn-
 tot 1517. nigeningen goud en andere kostbaarheden des lands af,
 terwijl zij de genen, die wederstand boden, of hun-
 ne vrijheid en menschenregten zochten te bescherm-
 en, als oproermakers ter dood bragten, door alle
 welke mishandelingen binnen weinige jaren millioe-
 nen van deze onnoozele lieden de slachtoffers dezer
 onmenschelijke barbaarsheden werden. Geen won-
 der, dat een *Cazike*, of Vorst op het eiland *Ku-
 ba*, dien de *Spanjaarden* in het jaar 1511 veroor-
 deelden om levende verbrand te worden, omdat hij
 voor zijne vrijheid gestreden had, als hem een *Fran-
 ciskaan*, daar hij reeds op den brandstapel stond,
 vermaande een Christen te worden, opdat hij de
 vreugde des hemels mogt genieten, en de pijnigeningen
 der helle ontgaan, na aan den Monnik gevraagd te
 hebben: Of de *Spanjaarden* dan ook in den hemel
 kwamen? op deszelfs verzekering, dat deze, bijzon-
 der de godvruchtigen onder hen, gewis in den hemel
 kwamen, hernam: „Nu, dan wil ik liever ter helle
 varen, dan op eene plaats zijn, waar ik zulke
 wreedaards zou moeten aantreffen.” Men leest dit
 en andere bijzonderheden van de ontmenschte wreed-
 heid der *Spanjaarden* in het werk van BARTHOLO-
 MEUS DE LAS CASAS: Omstandige en waarachtige be-
 schrijving der *Indien*, hoe die van de *Spanjaarden*
 veroverd en verwoest zijn geworden; welk werk eerst
 in het *Spaansch* in 4to is uitgegeven door dezen *Spaan-
 schen*

ſchen Biſchop in het jaar 1552, en vervolgens in het *Latyn* en in verſcheidene hedendaagſche talen is overgezet, ook in het *Nederduiſch*. Een werk, hetwelk alle blijken van echtheid met zich voert, en over het geheel door andere *Spaanſche* Geſchiedſchrijvers bevestigd wordt.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Ondertuſſchen moet men tot lof van ſommige Geestelijken en Zendingen, bijzonder onder de *Dominkanen*, erkennen, dat zij niet alleen deze barbaariſche handelwijze afgekeurd, maar er zich ook ten ſterkſten tegen verzet hebben. Voornamelijk predikte in het jaar 1511 de *Pater* MONTESINO in de hoofdkerk te *San Domingo* tegen dezelve met vuuren welſprekendheid, hij werd deswegens bij zijne Orde aangeklaagd, maar deze hielden hem de hand boven het hoofd tegen de *Franciſkanen*; doch hunne menſchlievende pogingen waren niet in ſtaat, om de ongelukkige *Indianen* van Slavernij te bevrijden, zelfs verklaarde Koning FERDINAND in het jaar 1513, dat hij, na behoorlijke overweging, gevonden had, dat deze Slavernij naar Goddelijke en menſchelijke regten kon gerechtvaardigd worden, alzo zij anders onmogelijk tot het Christendom gebragt konden worden; hij de Koning en zijn Raad namen derhalven dezelve op hun geweten, en alle geestelijken hadden zich te wachten, van daar tegen te prediken. Evenwel gebood de Koning, dat men de *Indianen* zachter behandelen zoude. De *Dominkanen* verlieten hier op grootendeels het eiland *San Domingo*, terwijl de genen, die bleven, voortgingen, tegen deze Slavernij te prediken.

Pogingen
van DE
LAS CASAS
ten voor-
deele der
Indianen.

BARTHOLOMEUS DE LAS CASAS, een *Spaanſche*

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

geestelijke, die met KOLUMBUS, op deszelfs tweede reize, te *Hispaniola* of *San Domingo*, gekomen was, trok zich inzonderheid het lot der *Indianen* aan, en reisde zelfs in het jaar 1516 weder naar *Spanje*, om aan het Hof van FERDINAND tot hunne bevrijding te arbeiden; maar deze Vorst in dat zelfde jaar overleden zijnde, nam de Regent van *Spanje* XIMENES, zijne klagten aan en zond LAS CASAS terug naar *Amerika*, om menschlievender schikkingen te maken. Doch de eigenaars der Slaven boden hem zoo hevigen tegenstand, dat hij gevaar van het leven liep, en in een Klooster moest vlugten. Hij keerde in het jaar 1517 weder naar *Europa*, alwaar de nieuwe Koning van *Spanje*, KAREL, de regering aanvaard had. Bij deszelfs *Nederlandsche* Staatsdienaren vond DE LAS CASAS zoo veel ingang, dat de vrijheid der *Indianen* dadelijk besloten werd, maar daartegen werd vastgesteld, Slaven in de *Portugeefche* bezittingen in *Afrika* te koopen, en die naar *Amerika* over te voeren, welke sterker bevonden werden van ligchaamsgestel tot den arbeid, vooral in de mijnen, dan de zwakkere *Amerikanen*. Hier uit ontstond de *Slavenhandel*, die, tot schande van het menschdom, nog tot in onze tijden gedreven wordt, en welke aan Millioenen *Afrikanen* de vrijheid en het leven gekost heeft. DE LAS CASAS ondernam, ver van de *Spanjaarden*, op het vaste land van *Amerika* eene Volkplanting van *Indianen* aan te leggen, maar deze onderneming mislukte zoo geheel, dat hij allen moed verloor en zich in een *Dominikaner* Klooster te *Domingo* begaf. Ondertuschen moesten alle *Indianen*, onder de *Spaansche*

ge-

gehoorzaamheid, Christenen worden, terwijl 'er door strenge dwangmiddelen gezorgd werd, dat zij daarbij blijven moesten.

Nog werd 'er onder de regering van FERDINAND en IZABELLA, eene *Bekeering* tot stand gebragt, door oorlog en geweldige middelen, de bekeering namelijk der *Moren* of *Arabieren* in *Spanje*. Deze hadden, van alle hunne voorgaande veroveringen in dat land, alleen nog de stad *Gonada* overig; deze werd in het jaar 1492, het jaar der ontdekking van *Amerika*, door FERDINAND, bij verdrag ingenomen, onder beding, dat de *Moren* hunne vrije Godsdienst oefeningen en regten zouden behouden.

Deze stad was de laatste toevlugt der *Moren* geweest, van welken men rekende, dat 'er zich nog ten minsten twee Millioenen in *Spanje* bevonden, ook hadden afgevallene Christenen derwaarts de wijk genomen, van welken men in de stad *Granada* alleen wel 50,000 telde, en door geheel *Spanje* omtrent 500,000 *Moren* van Christelijke afkomst. Na de verovering der stad werd het werk der bekeering van deze en genen ondernomen, en door den Koning en Koningin opgedragen aan FRANCISCUS XIMENES DE CISNEROS, Aartsbisshop van *Toledo*, en men besloot, dat de *Muhammedanen* in het Koninkrijk *Granada* het Christendom aannemen of het land zouden moeten ruimen. XIMENES overleide met den Aartsbisshop van *Granada*, om eerst de Priesters door zachtheid en geschenken te bewegen tot het Christendom; dit gelukte vrij wel, zoodat eenige duizenden zich lieten doopen. Maar vele anderen bleven ongeezind, en merkten dit gedrag veeleer aan

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.
Bekeering der
Mooren
in Spanje.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

als een verbreken van de voorwaarde der overgave, de vrijheid van Godsdienst. Doch dezen werden als Oproermakers behandeld. Onder hen was een aanzienlijk man ZEGRI genoemd, welken XIMENES aan zijnen Kapellaan PIETER van Leon in bewaring gaf, om hem, op welke wijze ook, te bekeeren, die hem ook, na vergeefs den weg van vleijen en geschenken beproefd te hebben, zoo streng behandelde, dat ZEGRI bezweek en het Christendom aannam. Zoo ijverig was de bekeeringszucht van XIMENES, dat hij, die anders een beminnaar en voorstander der wetenschappen was, thans alle afschriften van den *Koran* en andere boeken der *Arabieren* van Godsdienstigen inhoud, wel ten getale van 5,000, openlijk liet verbranden. Alleen behield hij de werken over de geneeskunde, welke hij naderhand aan de Hooge School te *Alkala de Henares, Complutum*, door hem in het jaar 1509 gesticht, vereerde. Zijne strengheid bragt dra een Oproer te weeg, waarbij in de groote voorstad van *Granada, Albaizen*, twee Christenen uit het gevolg van den Aartsbischop het leven verloren; maar nu werd den ingezetenen dier voorstad slechts de keuze gelaten van den dood of den doop; welken laatsten de meesten verkozen. Nu gebood de Aartsbischop TALAVEIRA, dat men deze nieuwgedoopten in den Christelijken Godsdienst zou onderwijzen, en ten dien einde sommige afdeelingen der H. Schrift, en andere in het Arabisch zou vertalen; maar XIMENES beweerde, dat men de H. Schrift niet aan de verachting der nieuwbekeerden moest blootstellen, dat men hun eerst het Christendom geliefd moest maken,

ken, en dan eerst hen in hetzelfde onderwijzen moest. Zeker eene zeldzame handelwijze! Ook konden wel katechismen, gebeden, bevattelijke verklaringen van het geloof enz. in de *Arabifche* taal overgebracht worden, maar den Bijbel moest men in die drie talen laten, in welken het opschrift boven JESUS kruis bevat was. En dit gevoelen kreeg ook de overhand. Naderhand hebben de *Moren* van tijd tot tijd opstand verwekt, waar van het gevolg telkens was, dat de overwonnenen tot het Christendom gedwongen werden, tot dat eindelijk onder de regering van FILIPS II al de *Moren* uit *Spanje* verdreven werden.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Den toestand der *Joden*, van welken wij thans nog kortelijk moeten spreken, leeren wij, ten aanzien van de Oosterfche Joden in het begin van dit Tijdvak, best kennen uit de Reisbefchrijving van den vermaarden Jood BENJAMIN van *Tudela*, in het jaar 1160 en volgende, in welke befchrijving wel vele vergrootingen en beuzelingen voorkomen, maar welke over het geheel echt en naar waarheid is; als ook uit de Reisbefchrijving van zijnen tijdgenoot PETACHIAS. — In het Westen was in het begin van dit Tijdvak hun toestand dragelijk, voornamelijk in *Duitschland*, alwaar zij zelfs in grooten aantal waren, en in de voornaamfte fteden aanzienlijke Sijnagogen en Scholen hadden. Maar op het einde der XIde en in de volgende eeuw was de bijgeloovige ijver der kruisvaarders hun bijna doodelijk. De ongeregelde hoopen volks, die naar *Palestina* trokken, vermoordden duizenden van *Joden* in het doortrekken, en plunderden en beroofden

Toestand
der Joden
in het
Oosten.

den

V den hen. Evenwel verleenden verscheidene Vorsten hun brieven van vrijwaring, en namen hen in hunne bescherming, onder anderen de Keizer FREDE-
 BOEK III
 Hoofdst. na C. G. RIK II en anderen; ook schreef de vermaarde BERN-
 Jaar 1073. HARD, Abt van *Clarivaux*, ten hunnen behoeve,
 tot 1517. aan de Geestelijkheid van *Duitschland*. Niet minder vonden de *Joden* voorpraak en bescherming bij verscheidene Pausen.

De wreedheden tegen de *Joden* geoefend, werden veelal bewimpeld en verschoond, door de beschuldigingen, welke men tegen hen inbragt, dat zij niet alleen den Christen Godsdienst smaadden, maar zich ook aan moorden, bijzonder van Christen kinderen schuldig maakten, die zij op hun Paascheest zullen gekruist hebben, waar van verscheidene voorbeelden bij de Schrijvers van dien tijd voorkomen, doch welke geene genoegzame zekerheid hebben, en tegen welke tot ontschuldiging der *Joden* veel kan ingebracht worden.

In het jaar 1172 verdreef de Koning van *Frankryk* FILIPS AUGUSTUS de *Joden* uit *Frankryk*, waar zij, door hunnen woeker groote rijkdommen verzameld hadden; een zelfde bevel gaf LODEWYK IX toen hij zich in het jaar 1252 in *Palestina* bevond; ook maakten Pausen en Kerkvergaderingen verscheidene bepalingen, welke de *Joden* of drukten of beschimpten, onder anderen werd bevolen, dat de *Joden* zich door een uiterlijk teeken aan hunne kleederen van de Christenen zouden onderscheiden. In de XIIIde eeuw werden hun hunne Boeken, inzonderheid de *Talmud*, ontnomen; geen wonder, dat men in deze tijden weinige voorbeelden

den vindt van *Joden*, die zich tot het Christendom bekeerden, daar hun haat en afkeer van hetzelfde veeleer moest toenemen.

'Er werden wel boeken geschreven door Christenen, om de *Joden* te wederleggen en te overtuigen, voornamelijk verdient hier gemeld te worden het Boek van RAYMUND MARTINI in de XIIIde eeuw, hetwelk hij den naam gaf van *Pugio fidei*, en in hetwelk hij de *Muhammedanen* en *Joden* tevens wederlegt; maar zij deden weinig werking, even min als de gesprekken, welke hier en daar tusfchen Joodsche en Christen Leeraars gehouden werden. Dus waren eigenlijke bekeeringen der *Joden*, ten dezen tijde, eene zeldzaamheid, want dat velen derzelven, om het doodsgevaar te ontkomen, zich lieten doopen, of dat, gelijk men verhaalt, in het jaar 1295 in *Kastilie* gebeurd te zijn, vele *Joden* het Christendom hebben aangenomen, omdat hunne mantels op eenmaal met een verbazend getal witte kruisen bedekt waren, of dat 'er in *Londen* in de XIIIde eeuw een door den Koning gesticht huis geweest zij, waar in bekeerde *Joden* woonden, kan enkel dienen, om aan te wijzen, wat men, in deze tijden, door *bekeeren* verstond. Wij hebben echter een verhaal van eenen bekeerden Jood, JUDAS genoemd, en te *Keulen* geboren, die bij den Doop den naam van HERMAN ontving, en zelve een verhaal van zijne bekeering geschreven heeft, welk verhaal vol bijgeloovigheid en dweeperij, gedrukt is achter de *Pugio fidei* van MARTINI, door CARPZOVIVS uitgegeven.

Des te minder was 'er reden, om eene ware rede-

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073,
tot 1517.
Schriften
om de Jo-
den te be-
keeren.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073
tot 1517.

delijke bekeering der *Joden* ten dezen tijde te verwachten, daar zij aanzienelijke geleerden onder hunne Natie hadden, die tegen de Leeraren van het Christendom van dezen tijd opwogen. Trouwens hoe zeer deze Natie verstrooid en verdrukt was, en hunne voormalige vermaarde Scholen te *Sora*, *Pumbeditha* en elders te niet waren gegaan, zij hadden weder op andere plaatsen nieuwe gesticht, onder welke de School te *Lunel* in *Frankryk*, niet ver van *Bourdeaux* in de XIIde eeuw zeer vermaard was, gelijk ook die te *Kahira* of *Kairo*, gesticht door MAIMONIDES. Onder hunne geleerden zijn voornamelijk beroemd geworden, *Rabbi* ABEN EZRA, die in de XIIde eeuw geleefd en tot een tijdgenoot gehad heeft R. DAVID KIMCHI, die tot in de XIIIde eeuw leefde, R. SALOMO IZAAK, gemeenelijk RASCHI genoemd; maar de grootste van hunne Leeraren en Geleerden was R. MOZES BEN MAIMON, bekender met den naam MAIMONIDES, of bij de *Joden* bij verkorting RAMBAM, die in het jaar 1131 te *Kordua* ter wereld kwam, en in de H. Schriften, en in de Godgeleerdheid onder de *Joden* niet ligtelijk iemand boven hem gehad heeft. In de XVde eeuw maakte zich R. IZAAK ABARBANEL, te *Lisfabon* in het jaar 1437 geboren, vermaard door zijne Schriften. Zoo dra de Drukkunst in de XVde eeuw was uitgevonden, beijverden ook de *Joden* zich, om den Hebreeuwfschen Bijbel, hunnen *Talmud* en andere Boeken in druk uit te geven; hun Boekdrukker ABRAHAM BEN CHAJIM leverde te *Soncino* in het jaar 1488 het eerst eenen druk van het geheele Oude Testament in *Folio*. Ook schreven reeds in de XIVde eeuw

eeuw hunne Geleerden opzettelijke strijdschriften tegen de Christenen, bijzonder JOM TOB LIPMAN, Schrijver in het jaar 1399 van een boek tegen de Christenen, het welk hij *het Boek der overwinning* noemde, en hetwelk bij de *Joden* in groote achting is. — Ook in deze eeuwen heeft men de *Joden* zware beschuldigingen van moord en mishandeling der Christenen te last gelegd, doch hetgene zij van de Christenen dulden moesten, was ook van dien aard, dat ligtelijk bij hen de haat en wraak tot buitensporigheden konden overflaan; uit *Frankryk* werden zij verscheidene malen verjaagd, en hunne goederen verbeurd verklaard; in *Duitschland* werden zij in de XIVde eeuw in menigte vermoord. Een vreeselijke pest, welke in het jaar 1348 in *Duitschland* en andere landen van *Europa* woedde, werd aan de *Joden* toegeschreven, die dezelve door het vergiften der bronnen en rivieren zouden veroorzaakt hebben; en zulk een ongerijmd verdichtfel vond bij het ligtgeloovig volk ingang genoeg, om de *Joden* allereersten te vervolgen en te vermoorden. Zelfs nog in de XVde eeuw werden de oude beschuldigingen vernieuwd, dat de *Joden* Christen kinderen, inzonderheid op hun Paaschfeest, kruisigden en ter dood bragten. Doch de hardste slag trof hen in *Spanje*, in welk land zij, eeuwen lang, onder de *Arabische* Heerschappij voornamelijk, talrijk en vermogend geweest waren. Niet alleen dat 'er in de XIIIde en het begin der XIVde eeuw verscheidene oproeren tegen de *Joden* verwekt werden, maar in het jaar 1492 gaven de Koningen FERDINAND en IZABELLA, kort na de bemagtiging van *Granada*, een bevel,

v
 BOEK
 III
 Hoofdst.
 na C. G.
 Jaar 1073.
 tot 1517.

V dat alle *Joden* binnen den tijd van vier maanden
 BOEK Spanje moesten verlaten; op welk bevel de *Joden*,
 III meer dan 170,000 in getal, naar *Portugal*, *Frank-*
 Hoofdst. na C. G. ryk, *Italië* en *Afrika* weken; aan 83,000 van hen
 Jaar 1073. gaf de Koning van *Portugal*, JAN II verlot, om in
 tot 1517. zijn rijk te komen, onder voorwaarden, van voor elk
 hoofd acht dukaten te betalen, en binnen een' bepaal-
 den tijd het rijk weder te verlaten, of anders slaven
 te zullen zijn; hij had hun beloofd, tot hun ver-
 trek behulpzaam te zullen wezen, maar de *Joden*
 werden van de *Portugeesche* kooplieden en schip-
 pers zoo mishandeld, dat een groot deel in het rijk
 blijven moest, die toen tot lijfeigenen gemaakt wer-
 den. 's Konings opvolger EMANUEL stelde dezen
 echter in het jaar 1495 weder in vrijheid; maar ver-
 anderde in het jaar 1496, op aansporing van FER-
 DINAND en IZABELLA, weder geheel van gezindheid
 jegens dit ongelukkig volk: en beval toen, dat alle
Joden, mannen en vrouwen, die zich niet wilden
 laten doopen, binnen eenen bepaalden tijd, het rijk
 zouden moeten verlaten, of lijfeigenen worden. Zelfs
 handelde de Koning nog verraderlijk met hen, door
 te bevelen, dat hunne zonen, die niet boven de 14
 jaren oud waren, hun ontnomen en gedoopt zouden
 worden, hetwelk de *Joden* in de uiterste wanhoop
 stortte; voorts werd het verlot, hun tot hun ver-
 trek gegeven, van tijd tot tijd uitgesteld, en einde-
 lijk, in plaats van drie havens, alleen *Lisfabon* aan-
 gewezen, om sloop te mogen gaan; welk een en
 ander oorzaak was, dat velen, te laat komende,
 binnen den bepaalden tijd niet vertrekken konden,
 en dus genoodzaakt waren, wilden zij geene slaven

we-

wezen, den doop aan te nemen, waar op zij hunne kinderen wederkregen, en zelfs van den Koning rijkelijke geschenken ontvingen. Men kan ondertusfchen ligt denken, wat 'er van de echtheid hunner bekeering ware; ook bleven de nakomelingen van deze bekeerde *Joden* bij de *Portugeezen* steeds in verachting, en werden van de oorspronkelijke *Portugeezen* met den naam van *nieuwe Christenen* steeds onderscheiden, tot dat Koning JOZEF I in het jaar 1773 dit onderscheid afgeschafft en verboden heeft.

V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

Men verhaalt nog wel andere bekeeringen der *Joden*, die niet door geweld zouden te wege gebragt zijn, maar welke evenwel weinig geloofbaar zijn, omdat zij aan wonderwerken worden toegeschreven, welke alles behalve de kenmerken van echte wonderwerken hebben. Zoo zullen in het jaar 1515, 120 *Joden* te *Guadalajara* in *Spanje* op ééns Christenen zijn geworden, nadat zij, als ook de Christenen dier stad, een sneeuwwit kruis aan den hemel gezien hadden, hetwelk na eene predikatie van een' Franciskaner Monnik over het Avondmaal verschenen was. De beroemde Heilige en wonderdoener de *Dominikaner* VINCENTIUS FERRIER, bekeerde, met hulpe van den Heiligen Reus, den *grooten* CHRISTOFFEL, wel 35,000 *Joden* tot het Christendom; een Franciskaner Monnik zal te *Brescia* een Christen jongen, die van een' Jood vermoord was, weder levend hebben gemaakt, waar door deze moordenaar met zijn' zoon tot het Christendom bekeerd werd.

Van meer belang was het, dat men nu en dan eenige godsdienstige gesprekken met de *Joden* hield, om hen van de waarheid van het Christendom te

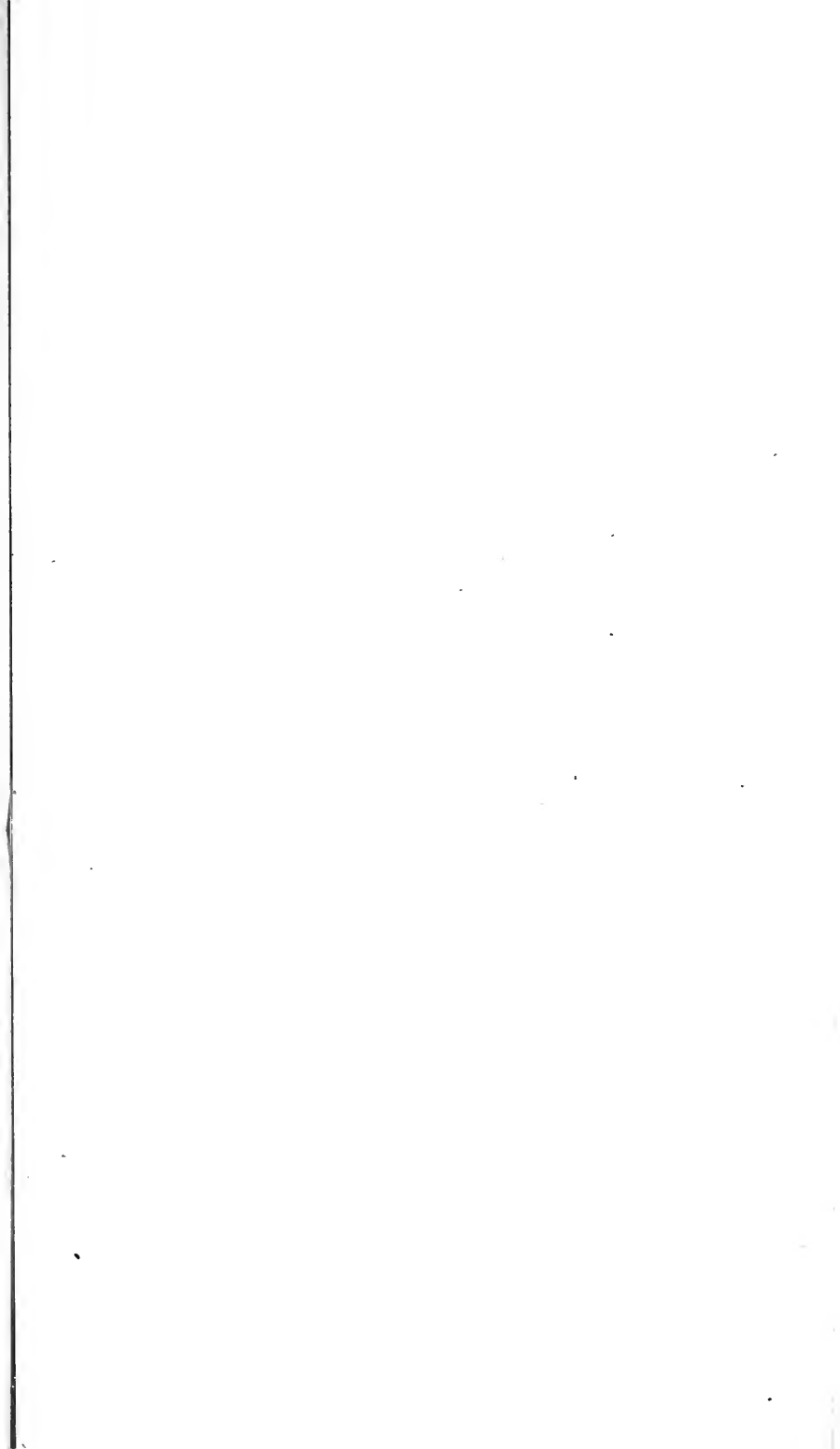
V
BOEK
III
Hoofdst.
na C. G.
Jaar 1073.
tot 1517.

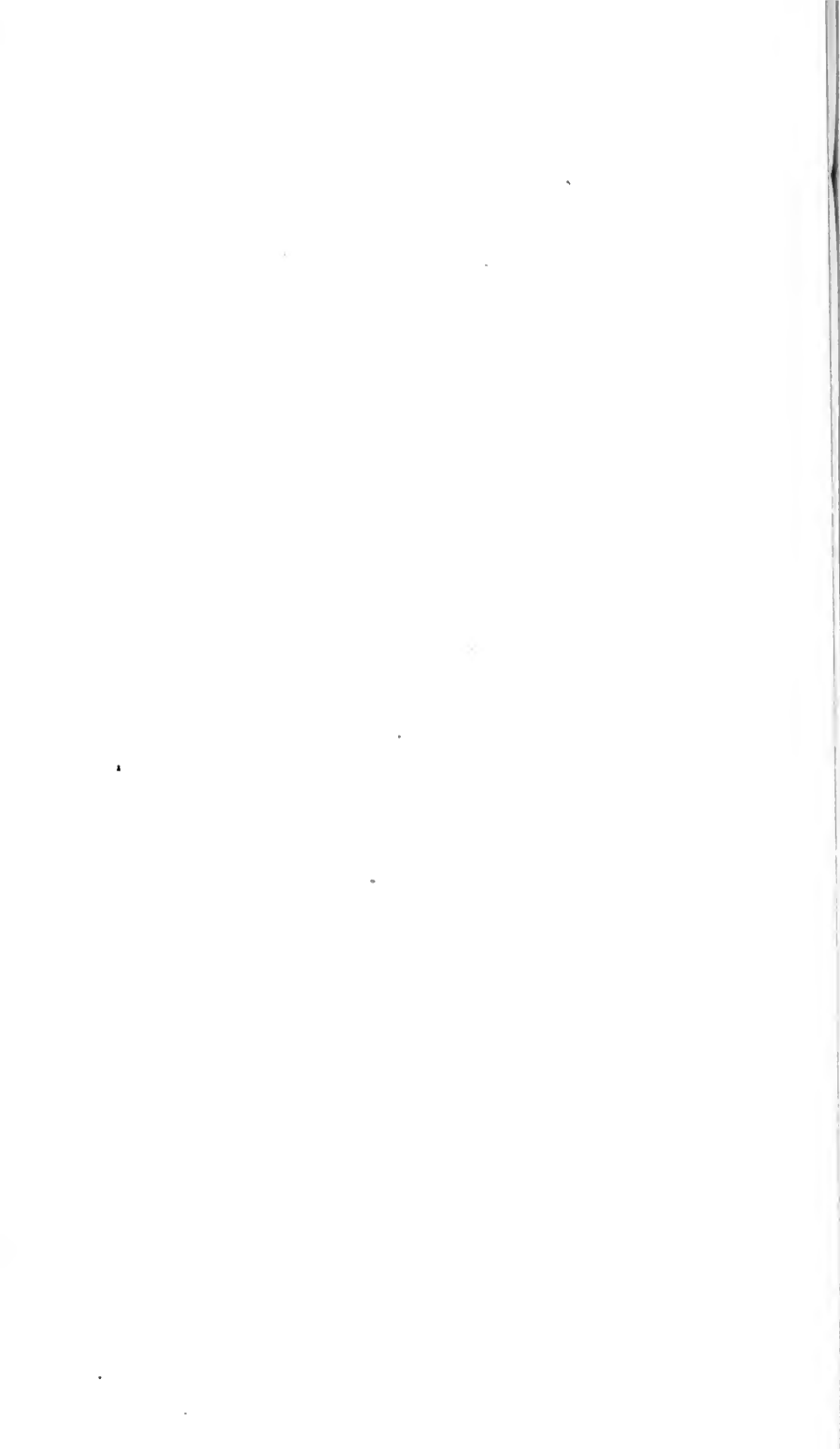
overtuigen, schoon dezelve doorgaans zonder uitwerking bleven. Dus werd in het jaar 1413 een gesprek gehouden, in tegenwoordigheid van den Paus BENEDICTUS XII te *Gironna* in *Katalonie*, tusschen HIERONYMUS A SANCTA FIDE, en BERTRAND, beide gedoopte *Joden*, met eenige voorname Joodsche Leeraren, waarvan de gemelde HIERONYMUS een berigt gegeven heeft in een werk door hem *Hebraeomastix* genoemd, hetwelk te *Frankfort aan den Main* in het jaar 1602 gedrukt is, maar waar tegen de *Joden* twee andere Boeken geschreven hebben.

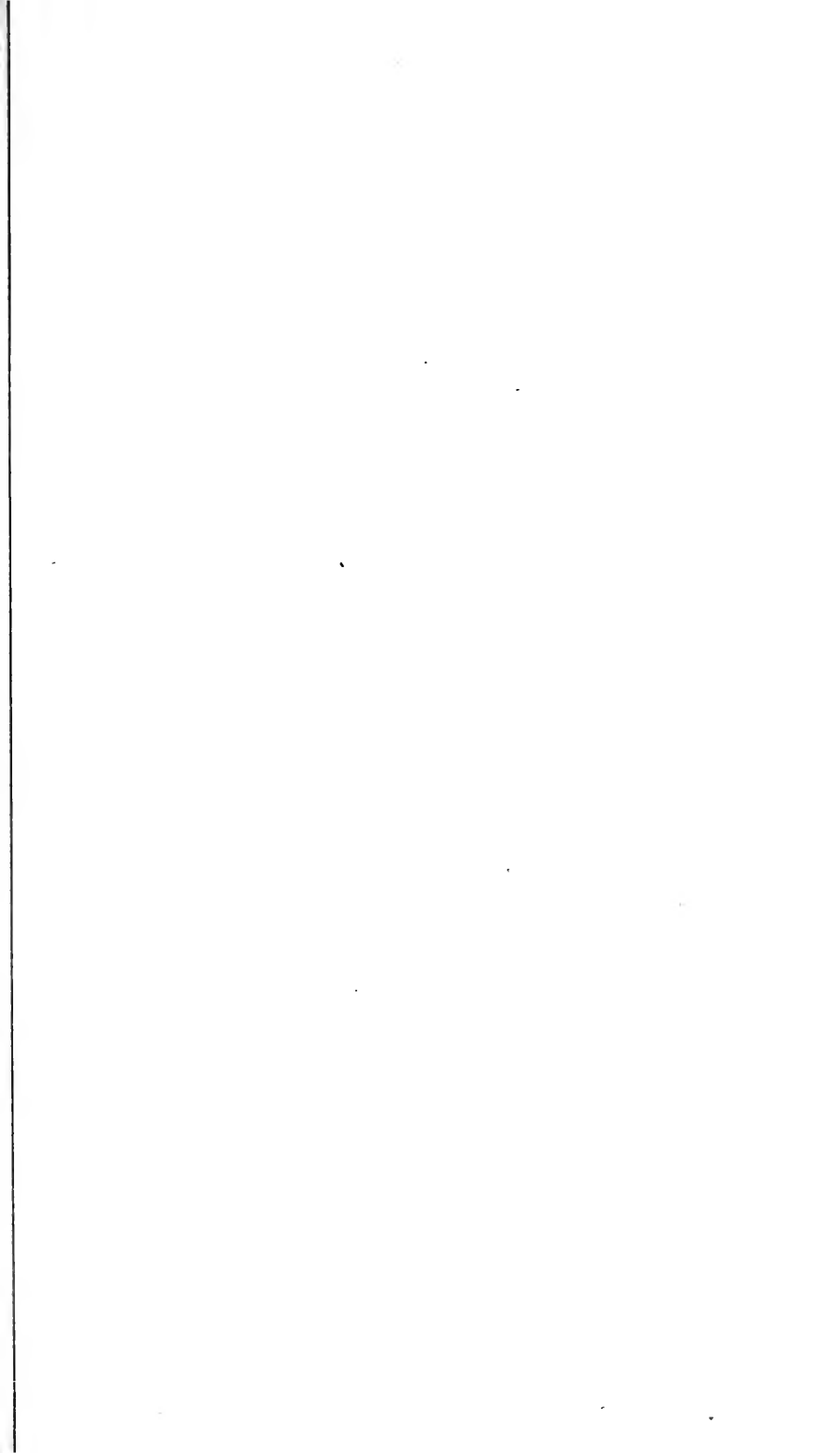
Voorts zijn 'er in het laatste der XVde eeuw nog eenige Schriften tegen de *Joden* in druk verschenen, bij voorbeeld, van PETRUS NIGER of SCHWARTZ, eenen *Dominikaner* in *Duitschland*, van eenen Spanjaard, ALPHONSUS DE SPINA, VICTOR DE CARBIN, en anderen.

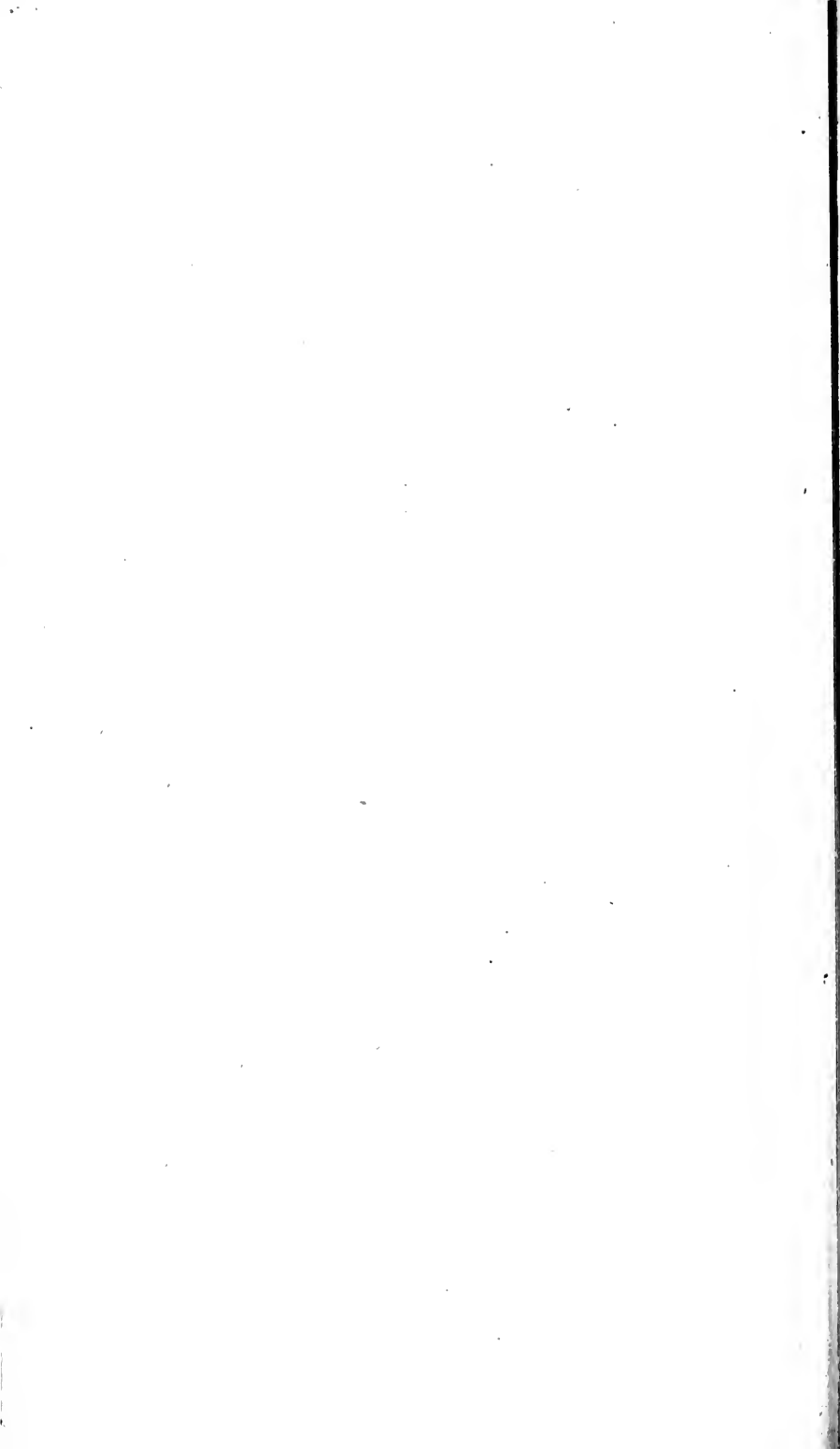
Het behoeft ons intusfchen geheel niet te verwonderen, dat de *Joden*, niettegenstaande alle deze pogingen, ongeniegd bleven, om zich met de Christenen te vereenigen; de vervolgingen en het geweld konden niet dan haat en afkeer in de gemoederen dezer verdrukte Natie verwekken; en het Christendom, hetwelk men hun, in deze eeuwen, gedurende dit Tijdperk, zocht te doen aannemen, was geheel verbasterd van zijne oorspronkelijke zuiverheid en eenvoudigheid, en een stelsel van Bijgeloof of Priesterheerschzucht geworden.

Einde van het Vijfiende Deel.

INSTITUTE FOR CHRISTIAN STUDIES
TORONTO, ONTARIO, CANADA

